

343 904

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства

**КРАЇНСЬКЕ
ІТЕРАТУРО-
ЗНАВСТВО**

ВИПУСК

3

ЛВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

І В А Н ФРАНКО

ТЕАТРИ І МАТЕРІАЛИ

МІЖВІДОМЧИЙ
РЕСПУБЛІКАН-
СЬКИЙ ЗБІРНИК

УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ВИПУСК III

ІВАН ФРАНКО

СТАТТІ Й МАТЕРІАЛИ

*Над. ф. ф. ф. 373 904
1968*

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
1968

Статті республіканського збірника присвячені франкознавчій темі «Франко—сучасник». На основі нових матеріалів показано творче застосування теоретичних поглядів і практичних здобутків Івана Франка в сучасному радянському літературознавстві. Значне місце серед досліджень займають проблеми теорії літератури, психології творчості, етичних та естетичних засад поезії.

Публікуються дослідження, присвячені майстерності художніх і публіцистичних творів І. Франка. Збірник містить також архівні матеріали із рукописних джерел Івана Франка, спогади про Каменяра, причинки до його біографії.

Завершується збірник бібліографією «Франкознавство за 1966 рік».

Збірник розрахований на викладачів вузів, аспірантів, студентів, учителів середніх шкіл, літературознавців і письменників.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Я. П. Білоштан, Г. С. Домницька,
І. М. Дузь, Л. Д. Іванов, А. О. Іщук, М. П. Ко-
мишанченко, М. Я. Корж, Б. Г. Кубланов,
В. М. Лесин, О. Н. Мороз, Ф. М. Неборячок
(відповідальний редактор), І. І. Пільгук, П. П. По-
номарьов, М. І. Рудницький, М. С. Федор-
чук, П. М. Федченко, А. М. Халімончук
(відповідальний секретар), С. М. Шаховський,
Ф. Я. Шолом.

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Радянське франкознавство за п'ятдесят років

Відзначаючи славетне п'ятидесятиріччя Радянської влади, кожен вчений мусить оглянути пройдений за піввіку шлях, щоб зробити належні висновки, які б сприяли дальшому поступу вперед вітчизняної науки.

За роки Радянської влади вивчення величезної спадщини одного з найвидатніших українських письменників кінця ХІХ — початку ХХ ст. І. Я. Франка домоглося значних успіхів і виділилося в окрему галузь літературознавства — франкознавство.

Дослідників життя і творчості письменника приваблювала не тільки багатогранність творчих інтересів Франка, а й глибина його розуму як вченого, сила художнього слова, пристрасть революційної думки, активна громадська діяльність і талант організатора літературних сил, непримиренність до буржуазної ідеології.

Подвиг письменника в тому, що він вніс до скарбниці української літератури і культури неоцінний вклад — близько п'яти тисяч творів. Художня спадщина Франка, його праці з питань історії й теорії літератури, літературної критики, філософії й економіки, історії й етнографії та фольклору мали й мають велике пізнавальне значення. На прикладах дивовижно різноманітної діяльності Каменярка вчилися і вчать мільйони трудового народу класової свідомості, революційної пристрасті, глибокого гуманізму, патріотизму та інтернаціоналізму.

Якщо за життя письменника про його творчість з'являлись переважно короткі інформації та рецензії і лише зрідка проблемні статті¹, то за радянської влади дослідження життя й енциклопедичної творчості Франка набрало широкого розмаху. Пожвавлення у вивченні спадщини письменника намітилось у зв'язку з відзначенням 10-річчя від дня смерті Івана Франка (1926 р.)².

Згідно із заходами Радянського уряду по відзначенню пам'яті Каменярка були опубліковані численні художні твори, літературно-критичні праці, а головне — вийшло 30-томне видання творів Франка.

Після 1939 р., коли були возз'єднані українські землі в єдиній Українській Радянській соціалістичній державі і коли для дослідників спадщини Франка стали доступні матеріали архіву та його бібліотека, робота дослідників ще більше активізується.

Та найбільш результативними роками для радянських франкознавців були ювілейні 1956 і 1966 роки. До 100-річчя від дня народження

¹ Див.: Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875—1917). В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник дев'ятий, Вид-во Львівського ун-ту, стор. 191—280.

² Див.: О. Мороз, Іван Франко. Семінарій, «Радянська школа», К., 1966, стор. 12—16. Далі — Семінарій.

було завершене 20-томне видання творів письменника українською мовою, яке обіймає значно більше творів і праць Франка, ніж 30-томне та вибрані твори в п'яти томах російською мовою. Тоді ж було заплановане десяти томне видання творів Франка російською мовою і здійснене протягом наступних трьох років. У 1966 ювілейному році відповідно до Постанови уряду СРСР розпочато підготовчу роботу по виданню творів Івана Франка в п'ятдесяти томах.

Вивчення життя і творчості письменника зростає з кожним роком. Про це красномовно свідчать факти: видання Інститутом літератури АН УРСР чотирьох томів «Літературної спадщини», вихід у видавництві Львівського університету чотирнадцяти збірників «Іван Франко. Статті і матеріали», захист 85 докторських і кандидатських дисертацій про життя і творчість Франка, вихід у світ понад 50 монографій та не меншої кількості наукових праць про Франка у видавництвах республік Радянського Союзу. Опубліковано матеріали до бібліографії критичної літератури про Франка та бібліографія творів письменника, відбуваються щорічні Республіканські наукові конференції, на яких проходить обговорення актуальних проблем радянського франкознавства.

Визначення ролі й місця творчості Івана Франка в літературному процесі проходило в умовах гострої боротьби радянських літературознавців із буржуазними. Радянські вчені завжди давали рішучу відсіч реакційним спробам применшити вплив І. Франка на літературний процес, приглушити революціонізує значення його діяльності і творів, затушувати зв'язки Каменяра з прогресивною культурою різних народів.

Радянські франкознавці багато зробили для того, щоб очистити спадщину Каменяра від націоналістичного бруду, яким буржуазні дослідники час від часу намагаються заплямити спадщину революційного демократа. Такої ж рішучої відсічі зазнали і буржуазні космополіти за спроби замовчати оригінальність і самобутність українського письменника.

Як же вивчалася спадщина видатного художника і мислителя? На поставлене питання часткові відповіді можна знайти у працях М. Возняка³, Я. Гординського⁴, О. Кисельова⁵, О. Засенка⁶, М. Пархоменка⁷, О. Білецького⁸, І. Єрьоміна⁹, Карабельнікова¹⁰, О. Дея і О. Мороза¹¹, Є. Кирилюка¹², І. Басса¹³ та інших авторів¹⁴.

Найголовнішими проблемами, які привертали увагу франкознавців протягом п'ятдесяти останніх років були: створення наукової біографії письменника, дослідження суспільно-політичних та філософських поглядів Франка, вивчення його літературно-естетичних, критичних та теоретичних поглядів; дослідження художньої спадщини письменника, його

³ Див. про це: Іван Франко, Статті і матеріали, Збірник п'ятий, 1956.

⁴ Сучасне франкознавство, ЗНТШ, т. 63, вип. 2, 1933.

⁵ «Радянська Україна», 17. VI 1956.

⁶ «Літературна газета», 11. X 1956; «Радянське літературознавство», 1966, № 1.

⁷ «Комуніст України», 1956, № 4.

⁸ Від давнини до сучасності, Держлітвидав УРСР, К., 1960.

⁹ «Вестник АН СССР», 1956, № 8.

¹⁰ Зб.: Вінок Івану Франкові, Держлітвидав УРСР, К., 1957.

¹¹ Зб.: Слово про великого Каменяра, Держлітвидав УРСР, К., 1956; Семінарий, стор. 6—97.

¹² Вічний революціонер. Життя і творчість Івана Франка, «Дніпро», К., 1966.

¹³ «Радянське літературознавство», 1966, № 8.

¹⁴ Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник дев'ятий, стор. 280—318; Збірник восьмий, стор. 179—389; Збірник десятий, стор. 167—279; Збірник одинадцятий, стор. 239—268; Збірник дванадцятий, стор. 231—250; «Українське літературознавство», вип. 1, Іван Франко, Статті й матеріали, 1966, стор. 185—196.

наукових праць з питань історії, етнографії, фольклористики, мовознавства. Привертали увагу науковців і такі проблеми, як: Франко й українська та російська літератури; зв'язки Франка з літературами слов'янських народів; Франко й зарубіжні літератури; Франко як перекладач; Франко і школа; видавнича, редакторська та журналістська діяльність письменника; Франко — організатор і керівник літературного руху; образ Франка в художній літературі й мистецтві та ін.

В короткій статті не маємо змоги схарактеризувати всі праці, в яких досліджувалася спадщина Івана Франка за останні 50 років. Ось чому ми ставимо перед собою завдання — виявити провідні лінії у вивченні творчості письменника та схарактеризувати лише ті праці, про які ще не говорилося і в яких, на наш погляд, повніше й ґрунтовніше досліджувалася та чи інша проблема. Звичайно, це не означає, що інші роботи, які тільки називаються, або й не згадуються, — не заслуговують на увагу.

Серед величезної літератури про Івана Франка найбільше статей та монографій присвячено вивченню життя та творчого шляху письменника. До кращих із них належать: «З життя і творчості Івана Франка» М. С. Возняка; «Іван Франко. Життя і творчість» О. І. Білецького, І. І. Басса, О. І. Кисельова; «Іван Франко. Біографічний нарис» Є. П. Кирилюка; книга «І. Франко» Л. Хінкулова із серії «Жизнь замечательных людей»; «Іван Франко. Біографічний нарис» П. Колесника та ін. В цих працях читач знайде чимало нових фактів, маловідомих матеріалів, які доповнюють наше уявлення про життя і творчість письменника. Однак проблема створення повного життєпису Франка не розв'язана навіть після виходу в світ книги І. Басса «Иван Франко. Биография» (1957, 1966).

У 1966 ювілейному році з друку вийшла монографія Є. П. Кирилюка «Вічний революціонер. Життя і творчість Івана Франка». Автор всебічно, з науковою достовірністю висвітлює біографію письменника, заповнює прогалини і викриває наявні недоречності, чи суперечності. Це, як справедливо зауважувалось у рецензії М. Шалати на книгу Є. П. Кирилюка¹⁵, стосується в першу чергу студентських років Франка, його взаємин з багатьма письменниками того часу.

Характеризуючи громадсько-політичну, літературну, наукову та публіцистичну діяльність І. Франка, дослідник на відміну від деяких своїх попередників виходить з історико-економічної та класової обумовленості світогляду письменника.

Ідейно-тематичний аналіз найкращих творів І. Франка «Воа const-rictoг», «Борислав сміється», «Захар Беркут», поем «Іван Вишенський», «Мойсей», збірок поезій «З вершин і низин», «Зів'яле листя», «Мій ізмаргд», «Semper tigo», драми «Украдене щастя» тощо вдало вплетений в життєву канву письменника і зроблений з великим знанням справи, дослідник, як і слід справжньому вченому, звертає увагу на думки своїх попередників: погоджується чи заперечує, але завжди з належним тактом, виявляючи разом з тим свої погляди та ерудицію.

І все ж, високо оцінюючи рецензовану книгу, яка без сумніву є видатним явищем у радянському франкознавстві, ми не можемо сказати, що повноцінний життєпис геніального сина українського народу вже створений — тепер є лише передумови для цього, бо зібраний і опрацьований великий науковий матеріал, без якого не можна було написати вичерпну біографію Івана Франка.

¹⁵ «Друг читача», 29. XI 1966.

Вивченню суспільно-політичних та філософських поглядів І. Франка присвячено понад півторасти статей, більше тридцяти книг і брошур, близько двох десятків кандидатських і докторських дисертацій. Аналіз праць показує, що більшість авторів, які досліджували ці важливі проблеми, давали правильну, хоч не завжди повну характеристику філософських, історичних, соціологічних та економічних поглядів революційного демократа. Корисно відрізняється від інших досліджень широкою характеристикою громадсько-політичної діяльності письменника, тогочасних економічних і суспільних умов, в яких виростав і формувався його талант, монографія А. Брагінця «Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка» (1956).

До 100-річчя від дня народження Франка вийшов збірник «І. Я. Франко як історик». Тут вперше в радянському франкознавстві більш-менш повно зібрані й правильно схарактеризовані історичні погляди письменника. Та в цілому названа проблема ще чекає свого дослідника, і добре роблять ті автори, які продовжують працювати над вивченням цього важливого питання¹⁶.

Зацікавлення І. Франка в галузі економіки досліджуються в монографії Д. Ф. Віриика і Є. А. Голубковської «Економічні погляди І. Я. Франка» та в статтях С. Злупка¹⁷. Автори дослідили процес формування суспільно-економічних поглядів Франка, показали, що письменник був ознайомлений з економічними творами К. Маркса і Ф. Енгельса, добре розбирався в проблемах політичної економії капіталізму, в аграрних питаннях, вірив в історичну неминучість соціалістичного суспільства. Той факт, що й сьогодні з'являються праці, в яких вивчаються економічні погляди І. Франка¹⁸, є яскравим свідченням того, яку велику роль відіграв Каменярь у розвитку суспільно-економічної думки в кінці ХІХ — на початку ХХ ст.

Вчені-франкознавці продовжують вивчати соціологічні погляди Франка¹⁹, характер революційного демократизму письменника²⁰, його світогляд²¹.

Монографії О. Я. Лисенка і М. Климась, брошура В. Савчука зробили свою добру справу. Але це не означає, що вони виконані на однаково високому рівні, що з їх появою поставлені проблеми остаточно розв'язані, як про це говорилося раніше²².

Дослідження суспільно-політичних та філософських поглядів Івана Франка не припиняється й зараз. Так, на початку 1965 р. захистив кандидатську дисертацію С. М. Возняк на тему: «Ідеї інтернаціоналізму і дружби народів у творчості Івана Франка».

Автор написав роботу, в якій на основі аналізу критичних праць, опублікованих в українській, польській, чеській, німецькій пресі, нових архівних матеріалів, творів письменника зумів правильно охарактеризувати соціально-економічні та ідейні джерела інтернаціоналізму Франка.

Етичним поглядам Іван Франка присвячено декілька статей, кан-

¹⁶ І. Гуржій, Франко як історик, «Комуніст України», 1966, № 8.

¹⁷ «Жовтень», 1966, № 8 та ін.

¹⁸ Є. Шаблій, Економічні погляди І. Франка, «Економіка Радянської України», 1966, № 8.

¹⁹ О. Я. Лисенко, Соціологічні погляди І. Франка, Вид-во АН УРСР, К., 1958.

²⁰ В. М. Савчук, Революційний демократизм І. Франка, Вид-во Київського ун-ту, 1958.

²¹ М. Климась, Світогляд Івана Франка, К., 1959.

²² Див.: Семінарій, стор. 19—21.

дисертська дисертація А. Т. Ничипорука²³. Незважаючи на те, що етичні погляди письменника вже вивчалися іншими авторами, А. Ничипорук зумів підійти до вирішення цієї проблеми по своєму і на ширшій джерельній основі.

1967 рік порадував нас новою працею «Атеїзм українських революційних демократів», яку виконав А. В. Яртись²⁴. У третьому розділі праці, спираючись на сказане раніше про атеїзм Франка, А. Яртись з належною ерудицією аналізує атеїстичні погляди видатного письменника і показує його роль в розвитку атеїстичної думки на Україні в кінці XIX — на початку XX ст., розкриває ідейні джерела і філософські основи атеїзму Франка, говорить про нове в атеїзмі вченого порівняно до його попередників.

Проте ми не можемо не відзначити, що більшість авторів, як справедливо зауважує Є. Кирилюк в рецензії на брошуру В. Савчука²⁵, які досліджували світогляд, соціологічні та суспільно-політичні погляди І. Франка, не враховували особливостей художньої літератури як специфічної форми суспільної свідомості і для підтвердження думок, поглядів чи переконань письменника використовували на рівні з науковими, критичними та публіцистичними працями художні твори, хоч відомо, що це суперечить принципам марксистсько-ленінської естетики і не відповідає науковому методу.

Починаючи з 1929 р., коли в журналі «Прапор марксизму» була опублікована стаття «Естетичний світогляд І. Франка», дослідники зверталися до цього питання не один раз. Особливо посилювався інтерес до вивчення естетичних поглядів Каменяра у повоєнні роки. Лише протягом ювілейного 1956 р. вийшло понад десять праць, в яких розглядалися різні аспекти естетичних поглядів письменника²⁶. З-поміж них виділяється брошура І. Дорошенка «Естетика праці в поетичній творчості Івана Франка» та стаття С. Шаховського «Питання майстерності і стилю в естетиці Франка»²⁷.

Книга І. Стебуна «Питання реалізму в естетиці Івана Франка» (1958) належить до ґрунтовних праць про естетичні погляди Каменяра²⁸. Автор, опрацювавши великий матеріал, ґрунтовно схарактеризував погляди Франка на літературу як одну із форм відображення дійсності, на проблему типового, суб'єктивного і об'єктивного, показав вплив ідей марксизму на естетичні погляди революційного демократа та боротьбу його проти занепадницьких течій в літературі. У книзі значна увага приділена також теоретичному і естетичному трактату І. Франка «Із секретів поетичної творчості». Але, на жаль, І. Стебун поруч із правильним тлумаченням його змісту, повторив помилкові і безпідставні звинувачення деяких літературознавців²⁹, що нібито Франко переніс естетику як науку з ділянки філософії в ділянку психології і став на

²³ Етические взгляды Ивана Франко, Автореферат диссертации, Львов, 1966.

²⁴ Атеизм украинских революционных демократов, Автореферат диссертации, Львов, 1967.

²⁵ «Вітчизна», 1959, № 9.

²⁶ Див.: Семінарій, стор. 21—22.

²⁷ Див.: Семінарій, стор. 21—22.

²⁸ Див. про це: там же, стор. 23—24.

²⁹ Див. їх праці: Іван Франко. Літературно-критичні статті. Держлітвидав, К., 1950, стор. 11, Літературно-критична діяльність Івана Франка, Вид-во Київського ун-ту, 1956, стор. 70; Наукові записки, т. XXV, Вид-во Ужгородського ун-ту, 1957, стор. 69; Син народу, Життя і творчість Івана Франка, К., 1957, стор. 216—219.

ідеалістичні позиції. І все ж, незважаючи на окремі недоліки і хиби, монографія І. Стебуна посуває вперед справу вивчення естетичних поглядів Франка.

Кількома роками пізніше (1964) у видавництві Київського університету вийшла з друку праця В. Ф. Передерія «Українська революційно-демократична естетика (кінець XIX — початок XX ст.)». Тут досліджується вчення Франка про естетику як науку, про класовість, ідейність та народність мистецтва; визначаються погляди письменника на художній метод, говориться про боротьбу Франка проти буржуазно-націоналістичної ідеології та занепадницьких течій в літературі.

В. Передерій наголошує, що революційний демократ зробив дуже багато для розвитку матеріалістичної естетики. Проте, розв'язуючи погляди Франка на завдання літературної критики, автор монографії погоджується з тими дослідниками, які знаходять у Франка цілий «період хитань» у визначенні завдань естетики. В. Передерій приходить до дивних і неправильних висновків, що немовби Франко «залишився в цілому на ідеалістичних позиціях в розумінні історії», «не міг всебічно науково визначити суті типізації» і т. д. Після таких тверджень не важко зрозуміти, що все, що було добре і правильно сказано на адресу Франка, дослідник сам же зруйнував.

До найповніших праць, присвячених вивченню естетичних поглядів Івана Франка, слід віднести кілька статей М. Пархоменка, які були надруковані в різних журналах³⁰ і його монографію «Эстетические взгляды Ивана Франко» (1966).

«Познайомити читачів з естетичними поглядами Івана Франка, визначити його місце і роль в історії української і світової естетичної думки, оцінити значення його вкладу в цю галузь науки», — такі почесні обов'язки взяв на себе автор названої книги.

З переважною частиною поставлених завдань автор упорався добре. Використавши велику кількість праць І. Франка в їх історико-логічній послідовності, а також відомі й маловідомі матеріали, М. Пархоменко не лише правильно схарактеризував творчий шлях письменника, формування його естетичних поглядів, але й прийшов до правильних висновків, що немає такої галузі української культури, якої б не торкнувся геній Франка. Значне місце автор монографії відводить розгляду тогочасних суспільно-політичних умов життя трудящих Галичини, впливу праць Маркса і Енгельса на формування світогляду письменника, що й дало Франкові можливість піти далі своїх попередників — російських революційних демократів у напрямку до історичного матеріалізму. Не без підстав говориться в книзі про революційний характер новаторства Франка в усіх галузях культури, зокрема про його великий вклад у розвиток української й світової естетичної думки.

Не грішить проти правди дослідник і тоді, коли пише про видатну роль публіцистики Франка, про його значення як основоположника української літературної критики, про велике значення письменника в літературному процесі світу.

На жаль, останній розділ книги «Естетика і психологія» не справляє такого враження, як попередні. Справа в тому, що охарактеризувати естетичний трактат І. Франка «Із секретів поетичної творчості» не так просто, оскільки в праці порушено дуже складні теоретичні проблеми, які стосуються ролі свідомості в поетичній творчості, законів асоціації ідей, поетичної фантазії тощо, на які ніхто в світовій літературі до

³⁰ «Радянське літературознавство», 1966, № 6; «Вопросы литературы», 1966, № 9; «Радуга», 1966, № 9; «Дружба народів», 1966, № 9.

Франка не наважувався відповісти з позицій матеріалістичної естетики. Очевидно, саме тому названа праця довгий час замовчувалася, сучасники Франка не доросли до її сприйняття, і крім М. Коцюбинського, який був дуже високої думки про неї³¹, — ніхто не спромігся протягом майже півстоліття висловити свої правильні думки з приводу її змісту.

Можливо, таке ставлення до естетичного трактату Каменяра, аж до 50-х років ХХ ст., можна пояснити (чи якоюсь мірою виправдати) тією обставиною, що в цей період у філософії, як справедливо зауважує проф. А. Зворикін³², та й в інших суспільних науках дуже насторожено ставилися до таких понять як інтуїція.

Ніде правди діти, деякі літературознавці, які досліджували працю Франка «Із секретів поетичної творчості» (в цьому не стільки їх вина, а скоріше, лихо), не завдали собі труда глибше по-науковому підійти до вивчення щойно названої праці, а поспішили з висновками, в яких без підстав звинуватили великого мужа науки в ідеалізмі.

А тим часом, зараз вважають, що інтуїтивне — надзвичайна властивість людського мозку — заслуговує на серйозну увагу. Таємничістю творчої інтуїції, роллю і місцем несвідомого елемента в творчому процесі нині цікавляться не тільки за кордоном, але й видатні радянські вчені фізіологи, психологи, соціологи.

Дуже добре, що в дискусії, яка виникла в 1956 р. навколо праці І. Франка «Із секретів поетичної творчості», взяло участь чимало літературознавців і філософів³³. Опубліковані ними праці внесли ясність у тлумачення Франком основ психології та естетики. Всім, хто не упереджено ставився до цього питання, було ясно, і про це не раз писалося в періодичній пресі, що істина перемогла, що теоретична праця І. Франка нарешті дістала правильну оцінку.

Проте М. Пархоменко, хоч і цитує Франка та Павлова, що справжній вчений завжди готовий відмовитися від своїх попередніх думок, якщо вони йдуть в розріз з об'єктивною істиною, сам до цих розумних слів не прислуховується і в 1966 р. продовжує обстоювати свої помилкові твердження, що нібито Франко перебільшив роль підсвідомого елемента в творчому процесі. Більше того, автор не тільки не погоджувався з тими дослідниками, хто зумів знайти головне і провідне в теоретичній праці Франка і правильно з марксистсько-ленінських позицій оцінити психологічні й естетичні погляди письменника, а й звинувачує їх у канонізації помилок І. Франка.

Ми не закликаємо, щоб із І. Франка робити ортодокса в усіх випадках. Але ми підтримуємо тих, які по-науковому шукають провідних рис у діяльності і творчості письменника, а не наголошують на його «заблудженнях» (хоч і про це не слід забувати), як це часом робить шановний дослідник.

Щиро шкодуємо, що М. Пархоменкові не вдалося з такою ж об'єктивністю, як це він з успіхом зробив у трьох попередніх розділах своєї монографії, охарактеризувати погляди Франка на психологію художньої творчості.

З працями про естетичні погляди Івана Франка тісно пов'язані дослідження, присвячені аналізу його літературно-критичної діяльності. Про частину з них (статті й книги С. Дігтяра, Г. Сидоренко, Н. Калени-

³¹ М. Коцюбинський, Твори, т. 3, Держлітвидав УРСР, К., 1956, стор. 11.

³² «Наука и жизнь», 1967, № 1.

³³ І. Білявський, Проблеми психології в роботі І. Франка, 1956; Б. Кубланов, Про працю І. Франка «Із секретів поетичної творчості», 1957; Б. Кубланов, О. Мороз, За правильне вивчення естетичних поглядів Франка, 1958; І. Стебун, Питання реалізму в естетиці Франка, 1958 та ін.

ченко, І. Пільгука, М. Пархоменка та інших) писалося вже раніше³⁴. А тут слід згадати спеціально монографії М. П. Комишанченка «Літературна дискусія 1873—1878 рр. на Україні» (1958), В. М. Поважної «Українська література 80—90-х років XIX ст. в оцінці Івана Франка» (1957), Олега Бабишкіна «Боротьба за реалізм в українській літературі кінця XIX — початку XX ст.» (1961).

Автори названих монографій ніби продовжують незакінчену думку, висловлену в працях Д. В. Чалого «Становлення реалізму в українській літературі. Перша половина XIX ст.» (1956) і П. К. Волинського «Теоретична боротьба в українській літературі (перша половина XIX ст.)» (1959) і на широкому фоні літературного процесу другої половини XIX — початку XX ст. показують роль Івана Франка як літературного критика і теоретика в боротьбі за перемогу революційно-демократичного напрямку в українській літературі.

За останні два-три роки дослідження літературно-критичної спадщини І. Франка ще більше посилюється. Так, І. Г. Бацула в статтях і авторефераті³⁵ ґрунтовно вивчив літературно-критичні праці письменника, опубліковані в журналі «Літературно-науковий вісник», які з різних причин були найменш дослідженими. Автор заповнив чимало прогалин у вивченні важливих фактів і явищ української, слов'янської та зарубіжних літератур в інтерпретації Франка, по-новому підійшов до оцінки естетичного кодексу письменника «Із секретів поетичної творчості», підкресливши великий вклад Франка в розробку складних теоретичних проблем психології художньої творчості, і зробив правильні висновки, що естетична спадщина великого Каменяра не втратила свого значення і в наші дні.

Літературознавець П. П. Пономарьов у лекціях з курсу історії української критики, які надрукував під зоголовком «Українська літературна критика кінця XIX — початку XX ст.» (1965) з науковою сумлінністю характеризує не лише роль І. Франка як критика, дослідника і видавця творів Т. Шевченка, П. Грабовського, Лесі Українки та багатьох інших тогочасних письменників, а й показує високий ідейно-теоретичний рівень його праць.

Питанням «Іван Франко і проблеми літературної критики» цікавиться молодий дослідник І. Л. Моторнюк. У статтях, надрукованих у періодичній пресі, а також в авторефераті кандидатської дисертації він ґрунтовно характеризує погляди Франка на літературну критику, розкриває творчу лабораторію письменника³⁶.

В авторефераті дисертації на учений ступінь доктора філологічних наук «Українська революційно-демократична літературна критика останньої чверті XIX — початку XX століть» (1966) І. К. Чапля зумів широко охарактеризувати діяльність І. Франка як основоположника революційно-демократичного напрямку на Україні в наукових питаннях критики, історії і теорії літератури.

Деякі автори при вивченні літературно-критичних поглядів І. Франка досі спрямовували свою увагу лише на збирання й систематизацію Франкових оцінок творчості українських, російських та зарубіжних письменників, на характеристику поглядів Франка на окремі літературні факти і явища. І. Дорошенко у монографії «Іван Франко — літературний критик» (1966) не тільки узагальнив результати дотеперішніх

³⁴ Див.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник сьомий; Семінарій, стор. 6—31.

³⁵ Літературно-критическая деятельность Ивана Франко (на матеріалах «Літературно-наукового вісника»), Автореферат диссертации, К., 1964.

³⁶ Іван Франко и проблемы литературной критики, Автореферат диссертации, Львов, 1966.

досліджень діяльності І. Франка-критика, а й простежив розвиток поглядів письменника на критику, розкрив основні принципи Франкового вчення про цей жанр і на великому фактичному матеріалі показав, як теоретичні позиції великого Каменяра в галузі літературної критики підтверджувалися на практиці.

У книзі, а пізніше і в авторефераті докторської дисертації на ту ж тему, І. І. Дорошенко доводить, що вже в 70-х роках XIX ст. І. Франко сприйняв і захищав реальну критику російських революціонерів-демократів, що саме реальна критика в тогочасних умовах була найпередовішою і найбільш відповідає літературно-мистецьким запитам прогресивних суспільних кіл. Автор підкреслює, що для розвитку Франкового вчення про критику було характерним постійне підвищення вимог до цієї галузі науки, чітке окреслення кола завдань, які повинна розв'язувати критика. При цьому, як доводить дослідник, І. Франко сам враховував найновіші наукові досягнення в галузі соціології, естетики, психології і вимагав, щоб критика користувалася методами суміжних з літературознавством наук.

Якщо в першому розділі книги автор, розповідаючи про формування поглядів І. Франка на критику, оперує відомими матеріалами, то в наступних главах дослідник використовує нові матеріали, характеризує критичні праці письменників і на їх основі робить важливі теоретичні висновки. В останньому розділі книги автор говорить про майстерність та дійовість Франкових критичних виступів і робить правильні висновки, що Франко як критик і в 90—900-х роках дотримувався тих же принципів, що і в 70—80-х роках, лише, в залежності від суспільно-літературних умов, переносив акценти з соціологічних на естетичні чи психологічні питання.

Монографія І. І. Дорошенка дає цілісне уявлення про діяльність І. Франка-критика, про Франка-теоретика літературної критики, про величезне значення його критичної спадщини для розвитку сучасної радянської літературної критики.

Проблема «Іван Франко — фольклорист» давно привернула увагу дослідників³⁷. Академік М. Возняк одним із перших звернувся до неї у 1928 р., опублікувавши в журналі «Первісне громадянство» статтю «З діяльності Івана Франка як етнографа».

Згодом Ф. Колесса виступив з брошурою «Улюблені українські народні пісні Івана Франка», а в 1941 р. опублікував велику працю «Народнопісенна ритміка в поезіях І. Франка».

Особливо посилився інтерес до цієї теми у повоєнні роки, коли з статтями, що стосуються даної проблеми, виступила велика група дослідників: М. Нечитайлюк, М. Матвійчук, А. Кінько, П. Нудьга, Г. Сінченко, М. Ясько та ін³⁸. Але найбільшу увагу цьому питанню приділив О. Дей у книзі «Іван Франко і народна творчість» (1955). Той же автор упорядкував, написав передмову, зробив примітки та видав «Народні пісні в записах Івана Франка» (1966).

Про І. Франка-етнографа, крім М. Возняка, писала М. Ломова, зокрема в монографії «Етнографічна діяльність Івана Франка» (1957). Але їй не вдалося розв'язати багатьох питань, які стосуються цієї теми.

Поява в 1958 р. капітальної праці — «Українська народнопоетична

³⁷ Див. про це: Семінарій, стор. 26—28, 332—334.

³⁸ Іван Франко, Статті й матеріали, збірник восьмий, Вид-во Львівського ун-ту, 1960.

творчість» (т. I, Дожовтневий період), в якій приділено належну увагу характеристиці Франка-фольклориста — збирача, дослідника і видавця народної творчості, є своєрідним підсумком в дослідженні цієї проблеми.

Художня творчість І. Франка вивчена не рівномірно. Так, про поетичну творчість Каменяра написано досить багато³⁹. Але при наявності статей А. Кримського, М. Возняка, Я. Яреми, В. Щурата, П. Филиповича, М. Зерова в 20-х роках; Ф. Якубовського, І. Айзенштока, В. Щербини, Ф. Колесси в 30—40-х роках; в 50-х роках — Є. Кирилюка, Я. Яреми, Є. Старинкевич, М. Рильського, О. Кисельова, М. Челак, П. Данилка, П. Волинського, О. Білецького, книг С. Шаховського «Майстерність Івана Франка», С. Щурата «Рання творчість Івана Франка», В. Кобилецького «Творчість Івана Франка», П. Колесника «Син народу. Життя і творчість»; і, нарешті, в 60-х роках, статей А. Каспрука, Л. Марченко, А. Скоця, в яких досліджувалися окремі поетичні твори, збірки, давалася загальна характеристика віршової спадщини поета, досі немає монографічної праці, в якій з наукових позицій було б висвітлено ідейно-тематичне, жанрове і строфічне багатство, стиль і засоби, майстерність поезій І. Франка.

Книга А. Каспрука «Філософські поеми Івана Франка» (1965) — це перше монографічне дослідження філософських поем І. Франка. В ньому автор показує, як поет розв'язував складні філософські проблеми взаємовідносин особи і колективу, героя-вождя й народу. Характеризуючи поеми І. Франка «Святий Валентій», «Цар і аскет», «Смерть Каїна», «Іван Вишенський», «Похорон», «Мойсей», дослідник робить висновок, що цими творами поет утвердив філософську поему в українській літературі, що новаторство Франка виявилось в плані ідейно-тематичному. Звертаючись до «світових» та історичних тем, Франко розглядає їх через призму сучасного йому суспільного життя.

А. Каспрук зумів показати, що новаторство великого Каменяра виявилось і в галузі форми. Про це свідчить не лише строфічна, ритмічна та інтонаційна різноманітність поем Франка, а й використання поетом діалога, драматичного елемента, психологізація героїв тощо.

Заслугою автора аналізованої книги є й те, що він прагнув показати, як кращі традиції Франка успадковують радянські поети. Правда, не йому не завжди вдавалося, але загальна тенденція правильна.

Про прозу І. Франка написано менше, ніж про поезію. Так, М. Возняк основну увагу звертав не на аналіз прози, а на опублікування невідомих читачам творів Франка.

У 20-х роках про повісті «Воа constrictor», «Борислав сміється», «Захар Беркут» та «Пережесні стежки» писав П. Коструба. З більш ґрунтовними працями про твір І. Франка «Воа constrictor» виступили А. Крушельницький і М. Ступак. П. Волинський написав передмову до повісті «Пережесні стежки».

У 1930 р. у видавництві «Рух» вийшов з друку збірник статей про оповідання І. Франка. В 40-х і в 50-х роках також друкувалося чимало праць, присвячених вивченню прозової спадщини письменника, кращими із них були статті С. Щурата, Є. Ненадкевича, О. Білецького, І. Цапенка, Є. Кирилюка, О. Дея, І. Сірака та ін.⁴⁰. Однак узагальнюючої праці про прозу письменника не було.

³⁹ Див.: Семінарій, стор. 28—33, 244—251.

⁴⁰ Див.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник восьмий, розділ бібліографії.

Ось чому франкознавці із задоволенням зустріли монографію І. І. Басса «Художня проза Івана Франка» (1965) і книгу Степана Щурата «Повість Івана Франка «Борислав сміється» (1966).

Завдання, яке І. І. Басс поставив перед собою, не з простих: дослідити і відповідно оцінити провідні твори письменника, зокрема ті, які дають можливість повніше розкрити особливості критичного реалізму Франка-прозаїка і становлять новий, вищий етап розвитку критичного реалізму в українській літературі.

Характеризуючи прозову спадщину І. Франка, І. І. Басс відкидає застарілі вульгарно-соціологічні та буржуазно-націоналістичні концепції і прагне по-новому, з позицій марксистсько-ленінської науки, підійти до оцінки прози великого Каменяра. В багатьох випадках це йому вдається. Так, аналізуючи оповідання і повісті письменника на фоні українського літературного процесу останньої чверті XIX — початку XX ст. і досліджуючи те нове, що вніс Франко в розвиток критичного реалізму, автор показує його новаторство не тільки в розвитку методу, а й тем та ідей, жанрової різноманітності, образів-носіїв нового соціалістичного ідеалу. Правда, образ Бенедя Синиці, як і образи братів Басарабів, витлумачений дещо прямолінійно.

Те, що І. І. Басс зумів поєднати ідейно-тематичний аналіз прозових творів І. Франка з художнім, є, поза сумнівом, успіхом дослідника. По-новому, самостійно й оригінально розглядає автор найскладніші твори письменника «Перехресні стежки» та «Великий шум».

Немало написано про повість І. Франка «Борислав сміється». Проте досконале вивчення величезного матеріалу дає можливість С. Щурату в монографії «Повість Івана Франка «Борислав сміється» глибше, ніж це робилося досі, оцінити повість Каменяра та визначити її роль і місце в світовій літературі.

Співставляючи твори з робітничого життя зарубіжних та російських і українських авторів із повістю Франка «Борислав сміється», дослідник доводить, що Каменяр показав життя та боротьбу пролетаріату з позицій революційного демократа, добре обізнаного з марксизмом. Ось чому в його художніх творах мотив пролетарської боротьби за соціалізм звучить з більшою силою, ніж у будь-якій іншій літературі.

Сила письменника не лише в тому — і це добре доводить дослідник, — що він першим у світовому письменстві показав початки класової боротьби робітничих мас за визволення з-під гніту капіталу, скільки в тому, що він зобразив цей рух як свідомий і організований. Таке тлумачення класової боротьби впливало з соціалістичного світогляду І. Франка й було близьким до марксизму.

Оригінальність поглядів дослідника найбільше виявилася у трактуванні головних персонажів повісті «Борислав сміється». С. Щурат переконливо доводить, що Франко, висловивши устами Бенедя Синиці свої думки про потребу єдності й організованості робітничого класу, однак, не поділяє поглядів героя на методи боротьби, що зводилися до легалізму. Тут І. Франко більше симпатизував Андрусеві і Сеневи Басарабам — людям твердого характеру, сильної та рішучої волі, великого революційного пориву.

На відміну від своїх попередників, автор книги зайняв принципово нову позицію щодо тлумачення образів братів Басарабів як прихильників засобів стихійної боротьби. Він показує, що ідея стихійності не перемагає в повісті, і що самими страйками та легальними засобами боротьби робітники не зможуть досягнути тривалого поліпшення свого становища.

Драматургія Івана Франка, його рецензії на театральні вистави та критичні праці про театр були предметом досліджень багатьох літературознавців: І. Айзенштока і Л. Дмитерка, З. Мороза і М. Нечитайлюка, С. Щурата і К. Довганя, О. Борщагівського і М. Возняка.

Незважаючи на те, що названі й незгадані тут дослідники⁴¹ висловлювали інколи не тотожні, а то й протилежні погляди на одні й ті ж самі твори Франка, вивчення спадщини Каменяра невпинно посувалося вперед. За минуле півстоліття чимало зроблено в справі розшуків і публікацій незакінчених п'єс, різних варіантів одного і того ж твору, дослідження драматургії І. Франка.

В ювілейний 1956 рік, крім авторів, які розглядали п'єси драматурга в окремих розділах своїх монографій (П. Кобилецький і П. Колесник), виступали К. Падалка та Й. Кисельов. Надруковано дві монографії про драматургію Франка М. Пархоменка та Я. Білоштана. Нове слово про комедії І. Франка сказав Р. Кирчів. Всі ці праці належним чином оцінені в нашій періодиці та критичній літературі⁴² й немає потреби повторювати хороших слів, сказаних на адресу щойно згаданих літературознавців.

Дальшим кроком у дослідженні драматургії І. Франка є докторська дисертація Я. П. Білоштана. Із її автореферату «Франко — драматург. Поетика драми» (1966) видно, що автор не лише поставив перед собою важливе завдання, а й правильно охарактеризував ідейно-естетичні основи і теоретичні принципи І. Франка, розглянув деякі питання історії та теорії театрального мистецтва, витлумачені драматургом в його статтях.

Для того, щоб більш наочно уявити новаторство драматургії Франка, дисертант на фоні європейської драми характеризує поетику української класичної драми, особливості розвитку театру, проблематику і майстерність драматичних творів Каменяра та сценічну історію його п'єс.

Така проблема, як «Іван Франко і українська література», цікавила багатьох дослідників. З цього приводу чимало написано. Особливо багато потрудився на цій ниві М. Возняк. Починаючи з 1927 р. і до останніх днів свого життя, він у своїх працях переконливо показував, яку велику роль відіграв Каменяр у літературному процесі України.

Інші дослідники, використовуючи нові архівні документи, матеріали, листи, вивчають окремі мотиви творчих взаємозв'язків І. Франка з багатьма українськими письменниками⁴³. З цього погляду заслуговують на увагу праці І. Пільгука, Ю. Кобилецького, Л. Чернеця, Н. Томашука, О. Мазуркевича, С. Трофимука, Й. Куриленка, П. Кравчука, Л. Міщенко, Л. Фалендиша та багатьох інших авторів. Проте й досі немає систематичної праці про зв'язки І. Франка з його сучасниками, хоч потрібних для цього матеріалів вже нагромаджено досить.

Краще справа стоїть із вивченням проблеми «Франко і російська література». Інтерес російських читачів до творчості І. Франка виник

⁴¹ Див.: Семінарії, стор. 36—38.

⁴² Див.: там же. А також посилання № 40.

⁴³ Див. про це: Семінарії, стор. 38—40.

ще в 80-х роках минулого століття, коли на сторінках «Одесского вестника», «Киевлянина», «Курской газеты», а пізніше і петербурзьких органів «Новое слово», «Жизнь», «Вестник Европы», «Русское богатство» та «Северный курьер» почали з'являтися твори українського письменства в перекладах на російську мову.

Щоб ознайомити братній російський народ з оповіданнями І. Франка чимало зусиль доклала Леся Українка.

Після Жовтневої революції інтерес до творчих взаємозв'язків І. Франка з російською культурою з кожним роком посилюється. Це добре показано в статтях І. Айзенштока, І. Романченка, О. Білецького, Є. Кирилюка, Н. Крутікової, І. Сенченка, Д. Іофанова, Ф. Неборячка та ін.⁴⁴ Але найбільш повно і ґрунтовно висвітлив цю проблему М. Возняк у книзі «Іван Франко — популяризатор передової російської літератури» (1953) та М. Пархоменко в монографії «Иван Франко и русская литература» (1954). Обидва дослідники зосередили увагу на вивченні таких актуальних питань: І. Франко — популяризатор російської літератури; поборник дружби українського і російського народів; творчість російських письменників в оцінці Франка; Щедринські традиції в сатирі Франка; Горький і Франко; Франко і російський визвольний рух та ін.

Книги М. Возняка та М. Пархоменка прихильно були зустрінуті критикою⁴⁵.

Якщо виходити з того, що Іван Франко належить до найвизначніших славістів світу, а так говорити є повні підстави, то проблема зв'язків українського письменства з слов'янськими літературами ще недостатньо досліджена, хоч нею цікавилася немало літературознавців. І все ж праць, в яких би широко і глибоко розроблялися ці питання ще не багато. Крім статей Б. Галащука «Славянская тема и творчество украинских демократических писателей 70—80-х годов XIX в.» (1952), М. Рильського «Иван Франко и славянство» (1956), Г. Вєрвеса «Иван Франко і слов'янські літератури» (1956), брошури О. Білецького «Українська література серед інших слов'янських літератур» (1958), Є. Кирилюка «Значення Івана Франка для слов'янських літератур» (1963), ми не маємо узагальнюючої монографії з цієї широкої проблеми.

Краще вивчені конкретні проблеми «Франко і польська література»⁴⁶, «Франко і чехословацька література»⁴⁷. Тут чимало зроблено для дослідження творчих взаємозв'язків Франка з іншими письменниками, а саме висвітлені такі питання: Франко і Каспрович (В. Щурат); Б. Прус і Франко (М. Степняк); листи С. Свєнтоховського до І. Франка, Еліза Ожешко і Іван Франко (М. Возняк); Еліза Ожешко й українська література (В. Гапова); студії І. Франка над польською літературою (Л. Венгеров) та ін.

Г. Вєрвес, крім статей⁴⁸, надрукував кілька брошур і книжок: «Адам Міцкевич в українській літературі», «Головні проблеми українсько-польських літературних взаємин XIX ст.», в яких чималу увагу присвятив характеристиці взаємозв'язків Франка з польською літературою.

⁴⁴ Див.: Іван Франко, Статті й матеріали. Збірник восьмий—тринадцятий, 1960—1966, розділ бібліографії.

⁴⁵ Див. про це: Семінарій, стор. 41—43.

⁴⁶ Див.: там же, стор. 46—47.

⁴⁷ Див.: там же, стор. 47—50.

⁴⁸ Див.: там же, стор. 46.

Той же автор в інших працях «Іван Франко й питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70—90-х років XIX століття» та «Значення Івана Франка у зближенні української і польської літератури» на фоні тогочасних суспільних відносин характеризує діяльність українського письменника, спрямовану на зміцнення прогресивних сил двох братніх народів.

Зараз українсько-польські літературні зв'язки особливо плідно досліджують у Києві В. Ведіна і Ю. Булаховська, у Львові Т. Пачовський⁴⁹. На початку 1966 р. з'явилася стаття В. Я. Юзвенка «Франко в польських фольклорно-етнографічних виданнях»⁵⁰.

До проблеми «Франко і чехословацька література» почали звертатися дослідники ще в 20-роках⁵¹, однак більш ґрунтовні праці з'явилися в процесі підготовки і проведення ювілею 100-річчя від дня народження великого Каменяра. Ми маємо на увазі монографію М. Неврлі «Іван Франко — український поет-революціонер» (1952), статтю того ж автора «Іван Франко і чеський революційний рух» (1956), книгу П. Гонтаря «Українсько-чеські літературні зв'язки в XIX ст.» (1956) та великий збірник «Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками» (1957).

Чимало важливих фактів з даної проблеми можна знайти також у статтях Б. Галащука, М. Мундяк, О. Рот, А. Маляренка, І. Генік-Березовської, С. Масляка та ін.⁵², в яких висвітлюються питання, що стосуються взаємозв'язків українського революційного демократа з чехословацькою літературою й культурою.

Про українсько-болгарські зв'язки, зокрема про Франка і болгарську мову, написано дещо менше. Підготовка і проведення ювілею 100-річчя від дня народження Франка і п'ятого Всесвітнього з'їзду славістів у Софії стали імпульсами, які серйозно впливають на пошук досліджень взаємозв'язків української і болгарської літератури.

У вивчення цієї проблеми включилося чимало українських і болгарських літературознавців та письменників. Так, кілька статей в журналах і наукових збірниках опублікував П. Атанасов⁵³. Автор доводить, що з усіх тогочасних діячів найбільше увагу приділив українсько-болгарським взаємовідносинам І. Франко. Атанасову ж належить ініціатива видання болгарською мовою вибраних творів письменника в двох томах із власною передмовою.

Із статтями про Франка виступив М. Марчевський⁵⁴. К. Васильєв охарактеризував листування Франка з болгарськими письменниками, переклади творів українського письменника та статті про нього в болгарській літературі.

Стойко Божков надрукував працю «Іван Франко в українсько-болгарських літературних зв'язках»⁵⁵.

Українські дослідники М. Грудницька, О. Шпильова, М. Малярчук, В. Захаржевська, Я. Шуст і особливо Є. Кирилюк та В. Дмитрук своїми брошурами, присвяченими віковій дружбі двох братніх народів, внесли помітний вклад у вивчення важливих питань цієї проблеми⁵⁶.

Тема «Франко і сербо-хорватська література» майже не досліджена. Кілька статей М. Гольберга та М. Гуця⁵⁷ — це хороший зачин у вивчен-

⁴⁹ Див.: Семінарій, стор. 47.

⁵⁰ Там же.

⁵¹ Див.: там же, стор. 47—48.

⁵² Див.: там же, стор. 50—51.

⁵³ Див.: там же, стор. 52—53.

⁵⁴ «Літературен фронт», 1956, № 38.

⁵⁵ «Радянське літературознавство», 1957, № 3.

⁵⁶ Див.: Семінарій.

⁵⁷ Див.: Семінарій, стор. 54—55.

ні зв'язків І. Франка з сербо-хорватською літературою. А між тим, як свідчать історико-літературні контакти братніх народів, є нагальна потреба дослідити взаємозв'язки українського і югославського народів і їх культур.

Першою ластівкою на цій ниві є книга М. В. Гуця «Сербо-хорватська народна пісня на Україні» (1966). У монографії, крім інших важливих питань, добре охарактеризовано південнослов'янський гайдуцький епос та сербо-хорватську народну лірику в перекладах І. Франка.

І. Франко і літератури народів СРСР — це найменш вивчена проблема радянським франкознавством. Переклади творів українського письменника на мови народів Радянського Союзу⁵⁸, а також окремі критичні статті, що з'явилися за роки радянської влади на сторінках періодичної преси в кожній національній республіці⁵⁹, чекають ще свого дослідника.

Проблема «Іван Франко і зарубіжні літератури» почала привертати увагу дослідників ще в 20-х роках ХХ ст. В більшості праць наголошувалося на загальних питаннях контакту письменника із світовою культурою (праці Л. Венгерово, І. Журавської, Л. Іванова, О. Білецького та ін.).

Але були й такі дослідники, які зосереджували свої зусилля на вузьких проблемах: Франко і французька література (К. Забарилло); Франко й англійська література (М. Гудзович, М. Шаповалова та ін.); Франко і німецька література (Я. Ярема, Я. Ривкіс, М. Шаповалова, В. Гавришків, М. Каленик, М. Пархоменко, Г. Бендзар та ін.); Франко і індійська література (О. Білецький); Франко і Угорщина (Д. Радо, Я. Штернберг)⁶⁰.

Своєрідним підсумком досліджень цієї широкої проблеми є праця І. Журавської «Іван Франко і зарубіжні літератури» (1961). Використовуючи відомі й нові архівні документи, автор монографії охарактеризувала багатопланову діяльність І. Франка в галузі зарубіжної літератури. Журавська, висвітлюючи критичні праці, перекладацьку і популяризаторську роботу Камен'яра, розкриває естетичні засади революційного демократа, показує його боротьбу за передове мистецтво, реалізм в літературі, аналізує теоретичні погляди Франка, викладені ним у статтях про зарубіжну літературу.

У 1962 р. з друку вийшла книга «Іван Франко. З історії й культури України». Збірник підготовлений до друку Відділом історії німецько-слов'янських зв'язків Німецької Академії наук в Берліні і виданий тією ж установою за редакцією академіка Едуарда Вінтера.

У вступній статті, якою відкривається книга, упорядники стисло характеризують І. Франка як поета-публіциста, революційного демократа, вченого і громадського діяча і докладно говорять про його спадщину.

У першому розділі зібрані автобіографічні матеріали, у другому — статті з історії української літератури, які не потрапили до двадцяти-томного видання творів Франка (1950—1956).

В наступних трьох розділах містяться літературно-художні твори письменника, перекладені ним з української мови на німецьку, а також переклади Франка творів Т. Шевченка та М. Некрасова на німецьку мову. Чимало нового матеріалу є в останньому розділі «Суспільство-

⁵⁸ Див. про це: Іван Франко. Статті й матеріали, Збірник сьомий, 1960; В. Назаренко, Улюблений письменник нашої країни, «Радянське слово», 28. IV 1956.

⁵⁹ Див.: там же.

⁶⁰ Див. про це: Семінарій, стор. 55—62.

знавчі статті». Більшість з цих праць Франка українською мовою не друкувалися, і тому вони повинні викликати великий інтерес у дослідників суспільно-політичних поглядів письменника.

Книга завершується додатком «Вибрані листи до Івана Франка». Сумлінно складені коментарії з вичерпною бібліографією до всіх матеріалів полегшать працю дослідників творчості Франка, вона є цінним внеском у франкознавство. Саме так її сприймають радянські дослідники.

«Бібліографічний список» (1965)⁶¹, складений Ю. Назаренком, та його праця «Іван Франко — мовами народів світу» сприяють вивченню даної проблеми.

Про те, якого великого значення надавав І. Франко перекладній літературі і що він зробив сам як перекладач, видно не лише з його статей «Наше літературне життя в 1892 році» (1893), «Дещо про штуку перекладання» (1912), з промови в 1898 р. на своєму ювілеї, а й з його перекладів з різних літератур світу. Частина цих перекладів була опублікована раніше, а більшість видана тільки тепер Інститутом літератури ім. Т. Шевченка як «Літературна спадщина Івана Франка» (збірка перекладів) в чотирьох величезних томах.

А між тим ця важлива проблема й досі як слід не вивчена, хоч статті про Франка-перекладача почали з'являтися ще в 30-х роках⁶², більше їх було в 40-х. У 50-х роках були надруковані праці, в яких досліджувалися Франкові переклади творів Шекспіра, поезії Гейне і Гете (М. Шаповалової, Я. Яреми, З. Березинської), Пушкіна і Міцкевича (Ф. Неборячка, Т. Пачовського) та ін.

Серед досліджень, в яких розкривається проблема «І. Франко як перекладач», виділяються праці О. Домбровського «Іван Франко — перекладач і популяризатор творчості Данте», «Терцинні поеми І. Франка», «Іван Франко — теоретик перекладу». Автор ґрунтовно охарактеризував принципи Франкової теорії перекладу, що впливали з його світогляду та матеріалістичного розуміння естетики, і прийшов до висновку, що ними з вдячністю скористуються радянські перекладачі.

И. Баглай та І. Басс вивчають переклади Франка з античної літератури, а Ф. Арват дослідив переклади Каменяра з Гоголя.

У дожовтневій українській літературі Франко в питаннях теорії і практики перекладу зайняв провідне місце — до таких висновків приходять майже всі дослідники цієї проблеми.

Наукову діяльність І. Франка висвітлювали А. Кримський, О. Колесса, В. Перетц⁶³ ще до Жовтневої революції. За радянських часів із статтями про Франка як вченого виступили Д. Баглій, І. Айзеншток (1926 р.) та ін⁶⁴. Пізніше Я. Гординський (1930 р.) надрукував статтю «До літературно-наукової діяльності Івана Франка в 1912—1913 рр». «Писатель-учений» і «Франко як дослідник і історик української літератури» (1941, 1945) — так назвав свої праці М. Возняк.

Готуючись до відзначення 85-річчя від дня народження великого Каменяра, періодична преса друкує важливі документи, архівні мате-

⁶¹ Наукова бібліотека Львівського університету, Вид-во Львівського ун-ту, 1956.

⁶² Див. про це: Семінарій, стор. 67—68.

⁶³ Див.: там же, стор. 67—68.

⁶⁴ Див.: там же.

ріали, які характеризують письменника як видатного вченого, розповідають про боротьбу академіка О. Шахматова, Ф. Корша, П. Фортунова за обрання Франка в члени російської Академії наук⁶⁵.

Важливі документи про наукову діяльність Франка друкувалися і пізніше⁶⁶. Публікація листування В. Перетца з І. Франком у справі лекцій з історії української літератури в Київському університеті⁶⁷ та «Матеріалів Івана Франка до історії української літератури»⁶⁸ мають велике значення для характеристики письменника як ученого.

Франко-науковець — тема статей І. Балаки та І. Іваненка. Діяльність вченого як дослідника давньої української літератури характеризують В. Бойко, П. Яременко, Л. Махновець, Ф. Поліщук, А. Ніженець. Високо підніс ім'я Каменяра як історика літератури І. Чапля у статті «Праця І. Я. Франка «Нариси історії української літератури» (1956)⁶⁹.

В ювілейні 1956 і 1966 рр. з'явилося багато праць, в яких характеризується діяльність Франка як публіциста, критика, журналіста, редактора і видавця. Згадаємо деякі монографії та збірники, про які ще не йшла мова: «Дослідження творчості Івана Франка», дві книги (1956 і 1959), «Творчість Івана Франка» (1956), «Слово про великого Каменяра» в двох томах (1956). Майже кожен університет і педінститут України видали збірники наукових робіт, присвячених І. Франкові, «Вінок Івану Франку» (1957), «Іван Франко у спогадах сучасників» (1958), «Іван Франко. Статті і матеріали» (13 тт.). Вийшли роботи й окремих дослідників: М. Возняка — «Нариси про світогляд Івана Франка», «З життя і творчості Івана Франка» (1955), «Велетень думки і праці» (1958); А. Халімончука — «Суспільно-політична сатира Івана Франка» (1955); О. Мороза — «Іван Франко в боротьбі проти буржуазної ідеології» (1956); М. Бериштейна — «Українська літературна критика 50—70-х років XIX ст.» (1959); О. Дея — «Українська революційно-демократична журналістика» (1959); В. Дмитрука — «Іван Франко — історик української демократичної журналістики» (1960) та ін.

Названі в нашому огляді збірники та матеріали є серйозним набутком радянського франкознавства, як про це справедливо писалося в численних рецензіях.

Тільки зараз на чималій часовій відстані добре видно, як багато зробив Франко і як вчений, і як художник для розвитку української літературної мови.

До осмислення цієї проблеми вперше звернувся М. Сумцов у своїй книзі «Начерк української літературної мови» (1918). Із статтею «Місце Івана Франка в історії філології» виступив І. Свенціцький⁷⁰.

Починаючи з 1941 р., коли в Києві про І. Франка як мовознавця заговорив М. Жовтобрюх, а у Львові В. Шурат розповів про боротьбу І. Франка за український правопис, інтерес до вивчення мови письменника весь час зростає⁷¹.

Такі мовознавці, як П. Плющ, Ф. Жилко, І. Білодід, Н. Корнієнко, З. Франко, Є. Регушевський, Я. Закревська, І. Медведєв, Л. Полюга,

⁶⁵ Див.: «Советская Украина», 17. III 1941; «Комсомолец Украины», 28. V 1941.

⁶⁶ «Исторический архив», 1956, № 3.

⁶⁷ «Советская Украина», 1958, № 3.

⁶⁸ «Радянське літературознавство», 1958, № 3.

⁶⁹ Наукові записки Дніпропетровського університету, т. 57, вип. 10, ч. 2, 1956.

⁷⁰ «Діло», 1933, № 138—139.

⁷¹ Див.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник тринадцятий, розділ бібліографії. І. К. Білодід, Каменяр українського слова, «Наукова думка», К., 1966, додаток II, стор. 54—55.

І. Ощипко та інші обрали предметом свого дослідження боротьбу І. Франка за єдину українську літературну мову.

Над вивченням синтаксису мови Франка, його мовної майстерності і ролі письменника в розвитку термінологічної лексики та багатьма іншими темами працює чимало мовознавців⁷². Серед досліджень мови письменника помітне місце займають праці І. Петличного, який нещодавно захистив докторську дисертацію на тему: «Синтаксис мови Івана Франка (на матеріалі художньої прози)» (1965).

В минулому році вийшла з друку цікава праця І. Білодіда «Каменярь українського слова». Автор брошури переконливо показує роль І. Франка в розвитку української літературної мови, характеризує погляди письменника на шляхи удосконалення мови, на її суспільну і естетичну природу, розкриває секрети мовної майстерності письменника як художника, науковця і публіциста.

І. Білодід звертає увагу мовознавців на невирішені ще питання цієї широкої проблеми. Дослідження теоретичних праць Франка, як і його мови, ускладнюється тим, що ні за одним з існуючих багатотомних видань творів Каменяря досліджувати мову письменника не можна, а перші видання для багатьох дослідників мало доступні. Отже, доводиться чекати академічного видання, підготовку якого вже розпочато.

Вивчення педагогічних поглядів І. Франка почалося, якщо не зважати на статтю А. Крушельницького⁷³ та окремі виступи на сторінках тогочасних журналів «Учитель», «Наша школа», «Друг дітей» та ін.⁷⁴, лише за Радянської влади⁷⁵ і особливо після Вітчизняної війни. В цей час друкують свої праці Г. Паперна «Іван Франко про народну освіту» (1946), Б. Мітюров, С. Чавдаров, І. Пурель, Ю. Ступак, П. Яременко (1956—1957). У 1960 р. видавництво «Радянська школа» видало збірник «Іван Франко. Педагогічні статті та висловлювання» з передмовою О. Дзевеєріна «Педагогічні погляди І. Я. Франка». Брошура В. Савинця «Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині» (1961) була певним підсумком того, що вже зроблено за півтора десятка років.

Із цієї широкої проблеми — педагогічні погляди Франка — впливали вужчі: погляди Франка на методику літератури, дитячу літературу, вивчення творів Франка в середній школі, Франко про дошкільне виховання та ін., над розв'язуванням яких чимало потрудилися О. Мазуркевич, А. Шевчук, М. Грищенко, М. Скорський, П. Маркушевський, Л. Худаш, М. Походзіло⁷⁶.

Монографія В. З. Смалю «Педагогічні ідеї Івана Франка» та книга Б. І. Степанишина «Вивчення творчості Івана Франка в школі», що вийшла в 1966 р. у видавництві «Радянська школа», свідчать про певний інтерес до вивчення й осмислення педагогічних ідей великого Каменяря. В. Смаль досить повно охарактеризував систему педагогічних ідей Франка та показав, що більшість його поглядів на важливі проблеми виховання й навчання лишаються й нині актуальними, їх з вдячністю використовують не лише учитель, а й директор школи, керівники народної освіти.

⁷² Див.: І. К. Білодід, Зазнач. праця, стор. 54—55.

⁷³ «Наша школа», 1913, № 1, стор. 1—6.

⁷⁴ Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник восьмий, розділ бібліографії.

⁷⁵ Іван Франко, Статті й матеріали, Збірники восьмий—тринадцятий, розділ бібліографії.

⁷⁶ Див.: Семінарій, стор. 74—83.

Рецензована нами монографія вигідно відрізняється від попередніх праць на цю тему широтою використаного матеріалу та теоретичними узагальненнями й висновками. Вона є далішим кроком у вивченні педагогічних поглядів великого Каменярка.

Б. Степанишин не повторює своїх попередників. Спираючись на досвід кращих учителів, а також на власний досвід, автор відходить від існуючих в методиці традицій, пропонує більше звертати уваги на осмислення, самостійність засвоєння творів І. Франка та людинознавче спрямування навчально-виховного процесу на уроках по вивченню художнього слова письменника.

Б. Степанишин не обмежується методичними порадами, а подає критичний літературознавчий та мемуарно-епістолярний матеріал про І. Франка.

Про вивчення таких проблем, як «Образ І. Франка і його традиції в радянській літературі», «Франко і образотворче мистецтво», «Франко і музика та кіномистецтво», докладно писалося в інших оглядах і тому немає потреби повторювати сказане раніше.

У 1966 р. вийшли з друку у видавництві «Наукова думка» три важливі за змістом книги. Це «Словник літературознавчих термінів Івана Франка» С. Пінчука та Є. Регушевського, «Бібліографія творів Івана Франка», складена М. Морозом, та «Іван Франко. Документи і матеріали» (1956—1965) — упорядники І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, А. Сілецький. Вони стануть у пригоді кожному, хто буде вивчати теоретичну спадщину революційного демократа, його художні твори, наукові і публіцистичні праці, епістолярну спадщину та життя й громадсько-політичну діяльність великого Каменярка.

Отже, аналіз франкознавчої літератури за 50 років Радянської влади показує, що основні проблеми франкознавства не лише виникли після Жовтневої революції, а й в значній мірі розв'язані, що в справі дослідження спадщини видатного українського письменника і вченого багато прогалин заповнено (у вивченні його біографії, суспільно-політичних, філософських, естетичних та літературно-критичних поглядів). Більш-менш правильно і повно вирішені такі проблеми, як «Художня проза і драматургія І. Франка», «І. Франко і народна творчість», «Франко і російська література», «Франко і зарубіжні літератури». Достатньо досліджені педагогічні погляди Франка, проблема «Франко і слов'янські літератури» (крім сербо-хорватської), закінчено опис рукописів, архівних матеріалів та документів.

Але ще й нині немає монографій про Франка — поета та історика, етнографа, економіста. Чекають свого дослідника такі кардинальні проблеми, як «Роль і значення Франка в літературному процесі», «Літературно-теоретичні погляди Франка», «Франко як перекладач, мовознавець», «Франко і література народів СРСР», «Франко і радянська література».

Немає книги, в якій би був висвітлений образ І. Франка, створений в літературі й мистецтві. Вкрай потрібний «Літопис» життя і творчості письменника, словник мови Франка, академічне видання творів великого Каменярка. Зараз на Україні і в Радянському Союзі працює великий загін франкознавців і є певні підстави сподіватися, що й ці важливі проблеми будуть у найближчі роки розв'язані.

Деякі проблеми сучасного франкознавства¹

Після встановлення Радянської влади на Україні, слідом за шевченкознавством народився й міцно увійшов у науковий і загальний мовний ужиток термін *франкознавство*. Першою необхідною передумовою розвитку франкознавства як науки стало видання творів великого письменника.

Все життя Івана Франка проминуло на західноукраїнських землях, але справжню батьківщину для своєї спадщини він знайшов тільки на східній, великій, Радянській Україні. І після Великої Жовтневої соціалістичної революції Західна Україна ще 22 роки залишалася поза межами нашої Батьківщини. Там видавалося дуже багато всілякої націоналістичної макулатури, але не знайшлося видавця, паперу й коштів для пристойного видання творів великого крайнина. Тільки на Радянській Україні у 1924—1929 рр. видано «Твори» в тридцяти томах (фактично вийшло 32 книжки, бо XVIII і XIX томи вийшли кожен у двох книжках) за загальною редакцією С. Пилипенка. До друку їх підготував І. Лизанівський. Зберігся друкований друкарським способом докладний проспект ще одинадцяти томів цього ж видання, куди мали увійти літературно-наукові твори великого вченого. Здійснений цей проспект, на жаль, не був.

Перед Великою Вітчизняною війною Інститут української літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР за найближчою участю М. Возняка почав видання «Творів» у двадцяти п'яти томах, але вийшло лише два томи (II і XII).

У післявоєнні роки протягом 1950—1956 рр. здійснено видання «Творів» у двадцяти томах більшого обсягу, куди увійшли художні твори й вибрані наукові праці та листи.

І, нарешті, 1966 рік. Інститут літератури ім. Т. Шевченка почав здійснювати багатотомне видання творів у чотирьох серіях: 1) художні твори, 2) літературно-критичні праці, 3) наукові дослідження, 4) листи. Це ще не буде академічне і повне зібрання, але воно охопить найголовнішу й найціннішу спадщину Франка.

Уже тільки одні ці факти красномовно свідчать, як радянський народ уважно, по-господарськи ставиться до своєї культурної спадщини, однаково, як і до класичної спадщини всіх інших народів.

1966 р. вийшов з друку повний науковий бібліографічний покажчик всієї літературної спадщини письменника, опублікованої окремими ви-

¹ Доповідь була прочитана автором на об'єднаній франківській сесії Інституту світової літератури ім. М. Горького, Академії суспільних наук при ЦК КПРС та Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР 2. XI 1966 р. в Москві.

даннями і в періодичній пресі з 1874 по 1964 р. включно, підготовлений львівським бібліографом Мирославом Морозом².

У наукових збірниках Львівського університету ім. І. Франка надрукована бібліографія літератури про письменника з 1875 по 1965 р. включно, складена Мирославом Морозом і Олексієм Морозом³. Правда, в силу багатьох причин, бібліографія далеко не повна й не завжди точна, але все ж таки дуже й дуже корисна.

Виявилось корисним те, що Інститутіві літератури ім. Т. Шевченка 1950 р. передали зі Львова рукописну спадщину І. Франка. На основі вивчення частини цього багатющого фонду видаються збірники «Літературна спадщина». Вийшло з друку три великих збірники (1956—1963), друкується четвертий. Правда, літературна спадщина Франка публікується нерівномірно і не завжди добре продумано. Наприклад, II том складають переклади із старогрецьких поетів, а III том — поетичні твори на мотиви історії Стародавнього Риму, в той час, коли лишаються невідомими інші цінні праці, статті письменника з питань історії української літератури.

Усе це разом узятє — лише деякі передумови для наукового вивчення спадщини Франка. Слід нагадати, що радянське франкознавство пройшло певні етапи разом з усім нашим літературознавством. У перші часи була спроба оголосити Франка «пролетарським» письменником (1926 р.). У 30-ті роки деякі товариші кинулися в інший бік — у письменника почали знаходити «буржуазний націоналізм» та всілякі інші ідейні «огріхи». Але наприкінці 30-х років у зв'язку з ювілеями «Слова о полку Ігореве», Пушкіна, Шевченка, ми почали виправляти ці помилки і знаходити поступово єдино правильну лінію. Уже ювілей 1956 р. (століття від дня народження Франка) продемонстрував великі успіхи радянського франкознавства. Значні підсумки й останнього десятиліття. Але ми, як і всі радянські люди, не звикли спинятися на досягнутому. Враховуючи все позитивне, вже здобуте, ми завжди упевнено дивимося вперед, у майбутнє. Які ж завдання стоять перед франкознавцями в найближчому десятилітті?

Перш за все треба успішно почати й завершити на високому науковому текстологічному рівні нове багатотомне науково-критичне видання творів Франка в чотирьох серіях. Першочергове питання — як передавати мову, правопис письменника? У минулі роки в нас інколи ці питання в академічних і науково-критичних виданнях віддавали виключно на розсуд мовознавців. Так було з першим, десяти томним академічним виданням творів Шевченка, де «мовно-літературне оформлення» здійснювала лише одна особа, нині небіжчик В. Ільїн. Так було й з двадцятитомним виданням Франка, де всі мовні питання розв'язував один, правда, досвідчений філолог професор Ф. Жилко. Нині інструкція про відтворення мови письменника також розглядалася в Інституті мовознавства ім. О. Потебні, але затверджувати її остаточно буде редак-

² Іван Франко, Бібліографія творів, 1874—1964, склав М. О. Мороз, «Наукова думка», К., 1966.

³ О. Мороз і М. Мороз, Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875—1938). В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник дев'ятий, Вид-во Львівського ун-ту, 1962; Радянське франкознавство за двадцять років (1939—1959). В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали. Збірник восьмий, 1960; Франкознавство за 1960—1963 роки. В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник одинадцятий, 1964; Франкознавство за 1964 рік. В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник дванадцятий, 1965; Франкознавство за 1965 рік. В кн.: «Українське літературознавство», вип. 1, Іван Франко, Статті й матеріали, Вид-во Львівського ун-ту, 1966.

ційна колегія нового зібрання творів Франка в чотирьох серіях, ухвалена Президією АН УРСР 24. XII 1966 р.

Чому питання мови, правопису мають у цьому виданні важливе, першочергове значення? Відомо, що в силу складності політичного, культурного життя Галичини в ХІХ і на початку ХХ ст. мовні питання були там надзвичайно заплутані. Франко писав протягом майже півстоліття. Перші вірші написано 1868 р., надруковано 1874 р. За цей час письменник пройшов дуже складний шлях не тільки в своїй літературній еволюції, але в мові й орфографії. Він почав друкуватися у «москвофільських» виданнях, де теоретично визнавали «руську» мову, але на «язичіє» перекладали російську літературу. Особливий курйоз був у тому, що твори російської літератури перекладали на українську мову з німецьких перекладів. При чому не можна вважати, як це дехто робить, що винні лише редактори журналів, в яких друкувався Франко. Ось перед нами перша збірка його поезій «Баляди и рассказы». Сюди не ввійшли вірші, що друкувалися в журналах, але мова їх та ж. «Росказы» — це зовсім не оповідання, а розповідь у поетичній формі. В кінці життя, як відомо, Франко докорінно переробив, майже переклав вірші з названої збірки та з журналу «Друг» на сучасну українську мову й видав у збірці «Із літ моєї молодості». Тут картина ясна. А як бути з тими творами, що не перевидавалися? Ми інколи цитуємо місця з ранніх статей Франка, де є цінні висловлювання. Такий досвідчений вчений, як М. Возняк дозволяв собі редагувати мову цих цитат, бо деякі слова були б зовсім незрозумілі читачеві. Ось, наприклад, в одній цитаті є слово «производ». За всім контекстом Франко мав на увазі «твір» («произведение»).

Як бути в таких випадках? У нас досі не було єдиної думки в цьому питанні.

Ще під час підготовки довоєнного двадцятитомного видання між його редакторами М. Возняком, А. Кримським і В. Симовичем виникла глибока дискусія, висвітлена в статті М. Возняка «Про принципи видання творів Івана Франка»⁴. Найдосконаліший знавець спадщини великого письменника вважав, що «художні твори Франка, а також белетристику, перекладену Франком з інших мов на українську мову, треба видавати із збереженням особливостей мови Франка, без всяких змін, як історично-літературні документи, але у фонетичній транскрипції, проте аж ніяк не за правописом у теперішньому розумінні» (стор. 49—50). Ця думка в різних варіантах повторена на стор. 50 і 60.

Як же М. Возняк здійснював проголошений ним принцип? У книжці «З життя і творчості Івана Франка» (1955), підготовленій ним до друку перед смертю (20. XI 1954), у статті «Знахідка з часу першого ув'язнення І. Франка» опубліковано незакінчену сатиру на рутенство «Сморгонська академія». Перед публікацією сказано: «Текст цієї сатири наводимо повністю...» Але при перевірці тексту цієї публікації Л. Кодацька, упорядниця нового багатотомного видання Франка, виявила, що в тексті публікації у порівнянні з автографом є пропуски окремих слів, змінено їх порядок, мова письменника відредагована з наближенням до сучасних літературних норм. Весь текст подано за сучасним правописом.

При підготовці до друку текстів нового багатотомного видання ми мали два варіанти мовної інструкції, один з яких був схвалений в основному Інститутом мовознавства ім. О. Потебні. Проте, практика під-

⁴ «Вісник АН УРСР», 1951, № 7.

готовки до друку деяких томів Франка в 1966 р. показала, що потрібен новий варіант інструкції, до якого тепер схиляється редакційна колегія багатотомного видання. Не може бути єдиного принципу для відтворення тексту в науково-критичному (не академічному) виданні.

Один принцип слід застосувати до текстів поетичних. Тут слід зберігати абсолютно всю лексику Франка. Ми повинні відтворити звучання Франкового вірша не лише в кінцевих словах, що римуються, але й в середині рядка, бо дуже часто звучання слова є засобом евфонії і тут інколи слід відтворити й правопис Франка тих часів.

Другий принцип слід застосувати при підготовці тексту прозових творів. Тут слід максимально зберігати лексику Франка, особливо в діалогах, репліках дійових осіб. У Франка в окремих творах є непослідовність у написанні одного слова. Наприклад, у першій редакції повісті «Воа constricator» є три написання слова «дзвінок». Ясна річ, що написання цього слова слід уніфікувати до переважної норми вживання цього слова в даному періоді. Це саме великою мірою стосується й листування Франка. Інакше вирішується питання з «язичієм» у ранніх прозових творах, наприклад, у першій редакції повісті «Петрії й Довбушки». Відтворювати тут усю лексику Франка нема потреби.

І, нарешті, третій принцип має бути застосований у томах, де будуть друкуватися наукові, публіцистичні твори Франка. Тут головне не форма, а зміст думки автора. Тому тут можна застосувати не лише сучасний правопис, але й уніфікувати лексику відповідно до тих норм, до яких наближався Франко в останньому періоді свого життя (коли він друкував «Нарис історії українсько-руської літератури», «Темне царство» та інші наукові твори).

Слід уважніше й глибше вивчити архів письменника, щоб усе найцінніше входило вже не до збірників «Літературна спадщина», а в зібрання його творів у чотирьох серіях. Дуже корисно було б видати опис його автографів за зразком виданого опису рукописів Шевченка (1961). Ми досі не дослідили архів Франка, інколи довіряючи зробленому нашими попередниками. Наведемо два приклади. В архіві письменника є автограф вірша «Вічна любов». Рука Франка не викликає сумніву. І в XIII томі 20-томного видання серед інших неопублікованих свого часу поезій надруковано й цей вірш. Як свідчить лист до К. Попович від 16. III 1884 р., Франко лише переписав своєю рукою вірш, децю його відредагувавши, а належить він поетесі Клементії Попович-Боярській і свого часу надрукований під її прізвищем у журналі «Зоря» (1884). Правда, аналогічну помилку допустила й редакція київського журналу «Глобус», що опублікувала 1926 р. вірш «Вічна любов» під прізвищем Франка⁵.

Другий приклад: в архіві письменника зберігаються й рукописи інших осіб, зокрема його дружини. Є там переклад одного прозового твору Франка на російську мову (1885). На теці, в якій зберігається цей рукопис, рукою досвідченої дослідниці було написано: «Початок перекладу повісті «Борислав сміється». Очевидно, сталося так: дослідниця, побіжно глянувши на рукопис й побачивши знайоме прізвище одного з персонажів, не перевіряючи, написала: «Борислав сміється». Справді, як виявилось, це початок перекладу оповідання «Задля празника».

В Інституті літератури ім. Шевченка разом із архівом зберігається й особиста бібліотека письменника. До неї інколи звертаються окремі

⁵ Правда, М. Мороз назвав вірш «Моя любов» у своїй бібліографії з анотацією так: Переробка поезії Клементини Попович, уперше друк. в «Зорі», 1884, № 13. 1 (13). VII, с. 103, Див. Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник третій, 1952, стор. 67.

франкознавці, швиденько гортаючи сторінки, не помічаючи написаного на берегах та чистих сторінках. Але ось одна дослідниця почала уважніше читати журнали цієї бібліотеки, зокрема «Отечественные записки» за 1877 р., і виявила надзвичайно важливі автографи, наприклад, віршованої «народної казки» (оригінального твору Франка) «Про багача, що їздив біду купувати»⁶. Таким чином, виникає потреба уважно переглянути бібліотеку Франка й видати її опис.

Ми маємо кілька науково-популярних більш чи менш повних біографій письменника. До наукової біографії, звичайно, ще далеко. По-перше, ми не маємо ще літопису життя й творчості Франка. У післявоєнні роки була створена нині небіжчиком професором Я. Яремою «Хронологія життя й творчості Івана Франка». На жаль, це були роки, коли іноді мав силу принцип: «Как бы чего не вышло... из печати?» Хронологію до друку не допустили, але передрукували на машинці для зручності користування франкознавцями. Правда, в одній статті я прочитав, що хронологію доведено лише до... 1882 р. Отже, хронологія за 1883—1916 рр. десь уже щезла, незважаючи на передрук у багатьох примірниках... Нині, як нам відомо, Мирослав Мороз розпочав готувати «Літопис життя й творчості Франка».

Вийшов з друку збірник «Іван Франко, документи й матеріали»⁷. До століття від дня народження письменника вийшов збірник «Іван Франко у спогадах сучасників» (1956). Таким чином, призбирається допоміжний матеріал для створення наукової біографії.

Слід зазначити, що в деяких біографіях письменника помітні різні не зовсім правильні тенденції. Деяким товаришам хочеться дещо «поліпшити» біографію, дещо підмалювати портрет письменника під марксиста-ленінця. В цьому немає потреби. Франко не тільки геніальний письменник. У відсталій економічно й політично Галичині, перебуваючи під деяким впливом М. Драгоманова, людини широких поглядів, але далекої від марксизму, Франко сам, ще до першого арешту роздобув перше видання «Капіталу» Маркса (1867 р.) і почав його вивчати. Згодом він прочитав «Комуністичний маніфест» і ще пізніше — «Анти-Дюрінг» Енгельса в німецькому журналі «Форвертс» за 1878 р. Франко, як відомо, переклав розділ з «Капіталу» й уривки з «Анти-Дюрінга» на українську мову, популяризував у багатьох своїх творах окремі положення марксизму. І це величезна заслуга мислителя.

У Франка були суперечності в суспільно-політичних поглядах. Ми проти того, щоб надмірно роздухувати ці суперечності. Їх треба знати, розуміти, але не затримувати на них увагу читача, бо головною й превалюючою на всіх етапах життя й творчості письменника була лінія прогресивна, революційно-демократична.

Слід підкреслити, що у вивченні світогляду Франка нам мало допомагають наші філософи, а тут є ще широке поле для досліджень.

Головним і основним завданням літературознавців залишається дослідження творчості письменника. За ці роки зроблено багато. Цінні праці важко навіть перерахувати. Дуже корисною є книжка О. Н. Мороза «Іван Франко. Семінарій»⁸, що містить систематичні покажчики літератури з кожної проблеми.

Але є ще й тут чимало нерозв'язаних питань. Серед літературознавців нема ще єдиного погляду на поезію й прозу письменника. Де-

⁶ Перша публікація: Ольга Мельниченко, Знайдено в архіві Івана Франка, «Літературна Україна» 5. X 1963; а також: Невідомі автографи Івана Франка, «Наукова думка», К., 1964.

⁷ Іван Франко, Документи й матеріали, 1866—1965, «Наукова думка», К., 1966.

⁸ О. Н. Мороз, Іван Франко. Семінарій, «Радянська школа», К., 1966.

які товариші на перший план висувають прозу Франка. Нам здається, що не слід протиставляти прозу і поезію письменника. І все ж він був перш за все поетом, поетом за покликанням. Навіть хворий, паралізований, він не міг не писати поетичних творів.

Свого часу деякі історики літератури протиставляли Франка, поета-трибуна збірки «З вершин і низин» — поетові ніжної інтимної лірики збірки «Зів'яле листя». Минув деякий час, і це ж питання стало ставитись навпаки: на перший план висувалася політична поезія й кудись далеко відсувалася «чиста» лірика. Тепер такого протиставлення не спостерігається, але все ж про лірику Франка ми не маємо широкого, всебічного дослідження. Свого часу опубліковано дуже інтересну статтю вже згаданого Я. Яреми «До проблеми ідейного змісту «ліричної драми» «Зів'яле листя»⁹. У ній було багато правильних і корисних спостережень, але було й немало спірних положень. Дискусія не відбулася, а питання дуже складне, воно пов'язане й з еволюцією світогляду письменника.

Крім того, не можна збірку віршів «Зів'яле листя» розглядати ізольовано. Варто нагадати передмову до наступної збірки віршів «Мій Ізмарагд» (1898), де сказано, що поезії ці писалися протягом тривалого часу (приблизно 15 років), тобто в той саме час, коли творилися й ліричні вірші збірки «Зів'яле листя».

Ще більше виникає складних і нерозв'язаних питань, коли звернемося до прози Франка. Вийшла в світ книжка «Художня проза Івана Франка»¹⁰. У передмові до книжки визначено коло розглянутих у ній питань: «Автор даної праці не ставить перед собою завдання дати ідейний і художній аналіз усіх прозових творів Франка. У ній будуть досліджені й відповідно оцінені його провідні твори, зокрема ті, що дають змогу повніше розкрити особливості критичного реалізму Франка-прозаїка, що являє новий і вищий етап критичного реалізму в українській літературі» (стор. 15).

Вийшла цікава книжка С. Щурата про повість «Борислав сміється», але ж це дослідження тільки одного прозового твору письменника¹¹. Загалом треба сказати, що література про прозу досить велика, і все ж проза Франка ще достатньо не вивчена. Ось один із яскравих прикладів: вихід з друку повісті «Не спитавши броду». Письменник, як відомо, працював над нею протягом 1885—1886 рр., але не закінчив. Відтак він почав писати на споріднену тему нову повість польською мовою «Лель і Полель». Повернувшись до роботи над повістю «Не спитавши броду», Франко окремі її розділи переробив на оповідання, що з'явилися у 1890—1905 рр.: «Гава і вовкун», «Борис Граб», «Геній», «Гершко Гольдмахер», «Дріада». У 1927—1928 рр. М. Возняк опублікував автографи частин незакінченої повісті й висловив припущення про первісну її композицію. Нині Г. Вервес провів реконструкцію повісті «Не спитавши броду». Розшукано деякі матеріали в архівах. Уривки, що збереглися, й частини, опубліковані як окремі оповідання, возз'єднані — й з'явився новий, досить цільний твір. Про все це сказано у післямові упорядника¹². Нам здається, що ця дослідницька робота заслуговує схвалення.

⁹ Я. Ярема, До проблеми ідейного змісту «ліричної драми» Івана Франка «Зів'яле листя», В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник перший, 1948.

¹⁰ І. Басс, Художня проза Івана Франка, «Наукова думка», К., 1965.

¹¹ Степан Щурат, Повість Івана Франка, «Борислав сміється», Вид-во Львівського ун-ту, 1966.

¹² Г. Вервес, Повість Івана Франка «Не спитавши броду», післямова до кн.: Іван Франко, Не спитавши броду, «Наукова думка», К., 1965.

Немало ще подібних лакун у дослідженні прози великого письменника. У згаданій книзі О. Мороза «Семінарій» невеликий розділ «Проза І. Франка» починається загальним стислим оглядом, а відтак згадується перша рання повість «Петрії і Довбушуки». Далі, як звичайно, йде рекомендована література, але в ній нема однієї статті, присвяченої першій повісті (стаття Р. Заклинського — післямова до повісті). А ми ж маємо дві редакції цієї повісті: ранню і перероблену письменником в кінці свого життя, у 1913 р. І, звичайно, обидві редакції ще чекають на свого дослідника.

Наступний розділ цієї ж книжки «Семінарій» — «Оповідання й повісті бориславського циклу». У рекомендованій літературі другою згадано мою довоєнну статтю «Франків Борислав», але останнє слово не взято в лапки, а це дуже істотно. В своїй роботі я намагався довести, що «Борислав» (у лапках) це не тільки назва маленької книжечки 1877 р., де було лише два оповідання, а й велетенський задум, продовжуваний в оповіданні «Невернений грішник», повістях «*Voia constrictor*» і «Борислав сміється». Безперечно, ми не можемо провести таку реконструкцію задуму, яку провів Г. Вервес у згаданій книжці, бо «Борислав» — не один твір, а серія оповідань і повістей, подібна до серії «Ругон—Маккари» Золя.

Чому важливо пам'ятати про єдність задуму Франка, названого ним «Борислав»? Єдність задуму підкреслював сам письменник. У листі до М. Драгоманова у квітні 1878 р. він писав про свою нову повість «*Voia constrictor*» — «дальший шкід «Борислава» (XX, 34). Не випадково в наступній повісті «Борислав сміється» виступають персонажі з попереднього твору, ті ж типи й характери. Не всі ще франкознавці визнають єдність задуму «Борислава». Дехто визнає навіть наявність бориславського циклу, але дозволяє собі починати його розгляд не з ранньої редакції оповідання «Ріпник» (1877), а з другої (1899), а це майже цілком новий твір. Дуже рідко, але буває, що замість першої редакції повісті «*Voia constrictor*» (1878), говорять про її останню редакцію (1907), де один з головних героїв Герман гине. Тоді цілком незрозуміло, яким же чином він «оживає» в наступному творі «Борислав сміється».

Є ще нерозв'язані питання щодо тексту повісті «*Voia constrictor*». У 20-х роках вважали, що повість мала три редакції, у 30-х роках і пізніше встановилася думка, що окреме видання повісті 1884 р. не є окремою редакцією, що тут автор тільки дописав кінцівку. Тепер знову висловлюється думка, що все ж таки було три редакції, що друга редакція відрізняється від першої не тільки кінцівкою, але й істотними редакційними змінами в тексті. Питання це потребує додаткового дослідження.

Аналогічних спірних, дискусійних питань щодо прози письменника можна було б навести чимало.

Франко був і великим українським ученим. Ми не маємо, на жаль, роботи, в якій була б висвітлена перш за все енциклопедичність ученого. У біографіях, загальних монографіях про це мовиться, перераховуються його найбільші серійні праці, але широкого й глибокого узагальнення ми не маємо. Тут потрібна та ж широта кругозору, що була властива самому Франкові.

Більше досліджена літературознавча діяльність ученого. В цьому значні заслуги багатьох дослідників. Майже всі вони названі у книжці «Семінарій». Нам хотілося б тут згадати праці, що з'явилися вже після того, як книжка О. Мороза була підписана до друку (березень 1966 р.). Це цікава книжка І. Дорошенка про Франка — літературного крити-

ка¹³, стаття того ж автора «Франко — критик і естопсихологія»¹⁴, статті О. Мороза, І. Ковалика, І. Денисюка, Я. Білоштана, Р. Гром'яка¹⁵, М. Пархоменка¹⁶. Особливо ми хотіли б виділити статтю одного з найзаслуженіших українських учених П. Волинського про метод літературознавчого дослідження Франка¹⁷.

І все ж таки діяльність великого ученого в цій галузі була така велика, що охопити її одному дослідникові дуже й дуже важко. Перед підготовкою цієї доповіді нам довелося прочитати велику дисертаційну роботу І. Чаплі про українську революційно-демократичну критику кінця XIX — початку XX ст., де кілька розділів присвячено Франкові. Розглядає дисертант деякі суперечності в поглядах ученого, зокрема в його праці «Із секретів поетичної творчості», згадує старі дискусії, в яких було чимало суб'єктивізму. Нам здається, що всі ці спірні питання необхідно розв'язувати в більш широкому, принциповому плані, на тлі розвитку літературознавчої науки не тільки на Україні, але й у Росії, і в західноєвропейських країнах. Така робота потребує монографічного дослідження, присвяченого хоча б одній тільки згаданій праці «Із секретів поетичної творчості».

Докладного монографічного опрацювання потребує проблема «Франко — фольклорист».

Колосальні проблеми — «Франко й Україна, Росія, слов'янський світ» (особливо Польща, Чехословаччина, Болгарія); «Франко і західноєвропейська література», «Франко й Індія» та ін. Вони розробляються, але нерівномірно. Є два видання книжки М. Пархоменка «Иван Франко и русская литература», є монографія І. Журавської «Иван Франко і зарубіжні літератури», але нема праці «Франко й українська література» (є книжечка «Шевченко й Франко», яку, власне, слід було б назвати «Франко й Шевченко»), нема монографії «Франко й польська література», «Франко й Чехословаччина» і т. д.

Наша велика помилка полягає в тому, що ми не узагальнили матеріали 100-літнього ювілею від дня народження великого письменника, що був проведений у всесвітньому масштабі 1956 р. Нагадаймо, що незабаром вийде в світ великий збірник «Всенародна шана» — про відзначення ювілеїв Шевченка 1961 і 1964 рр. Такий, аналогічний збірник слід було б видати й про ювілей 1956 р. Ми не певні, чи можна тепер усі ці дуже цінні матеріали відновити. А покищо тут потрібна повсякденна копітка бібліографічна робота, як з нашого боку, так і з боку зарубіжних друзів і колег.

Знаменною подією був у житті радянської країни й ювілей 1966 року, відзначений за ухвалою Секретаріату ЮНЕСКО у всьому світі. Можливо, слід було б видати збірник матеріалів й теперішнього ювілею.

Але в той же час ми повинні сказати, що ювілеї — річ, як кажуть, «обоюдоострая». У них є чимало потрібного й корисного, але, на великий жаль, буває дещо й капосне, як під час поведі, в даному разі словесної, слововиверження, що набирає інколи характеру стихійного лиха. Справжні наукові відкриття робляться, як правило, в перерві між ювілеями.

І ми певні, що до наступного 120-річчя від дня народження велико-

¹³ І. Дорошенко, Іван Франко—літературний критик, Вид-во Львівського ун-ту, 1966.

¹⁴ «Українське літературознавство», вип. 1, 1966.

¹⁵ Там же.

¹⁶ «Радянське літературознавство», 1966, № 6.

¹⁷ Там же, № 5.

іо письменника й ученого наші франкознавці прийдуть з новим зібранням творів у чотирьох серіях, новими монографіями, гідними пам'яті геніального сина українського народу, високого рівня культури багатонаціонального радянського народу¹⁸.

¹⁸ Свою статтю ми назвали «Деякі проблеми сучасного франкознавства». Ми свідомі того, що багато з цих проблем обійдено (наприклад, публіцистику). Ми розуміємо й те, що не розв'язано ще багато тих проблем, про які писали наші попередники. Див.: М. Пархоменко, Важливі завдання радянського франкознавства, «Комуніст України», 1956, № 4; О. Дей, О. Мороз, До питання про вивчення спадщини Івана Франка, В зб.: «Слово про великого Каменяра», т. 2. Держлітвидав, К., 1956; О. Білецький, Проблеми радянського франкознавства, «Жовтень», 1956, № 11; О. Мороз, Маловивчені та малодосліджені питання франкознавства. В кн.: Іван Франко, Статті й матеріали, Збірник дванадцятий, 1956; І. Басс, Проблеми франкознавства на сучасному етапі, «Радянське літературознавство», 1966, № 8.

До всіх цих статей ми відсилаємо допитливого читача.

**ТЕОРІЯ
ЛІТЕРАТУРИ**

Питання наукознавства у працях Івана Франка

Продовження справи Гегеля і Маркса має полягати в діалектичній обробці історії людської думки, науки і техніки. (В. І. Ленін, Конспект книги Гегеля «Наука логіки», Твори, т. 38, стор. 132).

ВСТУПНІ УВАГИ

У підсумкових працях про досягнення франкознавства та в накресленнях його прогностичної проблематики поза увагою залишаються питання наукознавства у працях Івана Франка. Це обумовлене недостатньою серед наукової громадськості популярністю наукознавства¹, яке в наш час починає формуватися і кристалізуватися як спеціальна комплексна наука, як наука про науку².

А треба вказати, що багатогранна і плідотворна наукова діяльність в різних галузях наукових знань (літературознавство, критика, історія, етнографія, фольклористика, соціологія, економіка, мовознавство, музикологія, педагогіка, текстологія, юриспруденція...) нашою хували Франка на спеціальне висвітлення низки питань, що входять у сферу проблематики науки про науку, тобто наукознавство.

Висвітлення основних питань наукознавства у працях І. Франка відсвіжить та певною мірою поширить проблематику сучасного франкознавства, допоможе глибше зрозуміти і чіткіше з'ясувати в світлі наукознавства всю комплексну систему становлення і постійного розвитку Франкового наукового і художнього мислення.

Для глибокого розуміння проблематики наукознавства у працях І. Франка та чіткого висвітлення наукознавчих питань у його спадщині треба коротко спинитися на характеристиці наукознавства як науки про науку.

1. НАУКОЗНАВСТВО ЯК КОМПЛЕКСНА НАУКА ПРО НАУКУ

Наукознавство як комплексна наука про науку відносно молода галузь теорії наукового пізнання. Термін *наукознавство* (рос. *наукосведение, наукознание, пол. naukownawstwo, наука o науce* тощо) новий; перед ним поступаються терміни *наука про науку, епістемологія, сайнсологія, сцієнтологія, матесіологія, метанаука*.

На сучасному етапі розвитку наукознавства загально визнають, що наукознавство — це комплексна наукова галузь, у склад якої входять такі ділянки: методологія науки, логіка науки, соціологія науки, психологія науки, економіка науки та історія науки.

Філософською основою радянського наукознавства є марксистська методологія. Всезагальна наукова методологія — це філософський метод пізнання й перетворення об'єктивної дійсності, тобто діалектичний

¹ Доказом того є відсутність пояснення цього слова в УРЕ, БСЗ, в тлумачних та інших словниках східнослов'янських мов.

² Див.: С. Р. Микунієвський, Н. И. Родный, Наука как предмет специального исследования, «Вопросы философии», 1966, № 5, стор. 27 та ін.

матеріалізм. Діалектичний матеріалізм виконує функцію методології тому, що діалектична логіка є суб'єктивним відображенням всезагальних об'єктивних законів розвитку світу³.

Наукознавство повинно розкрити філософські основи в історії розвитку наукового мислення і вказати, наскільки природа методологічних основ впливає на розвиток науки⁴.

До філософії (теорії) науки зараховують поряд з методологією ще й логіку науки. Серед усіх наукових знань логіка займає окреме місце, оскільки вона почала своє існування і розвиток як науковчення (рос. *наукоучение*)⁵.

Логіку науки вважають анатомією і фізіологією науки⁶.

З логічного погляду в науці виділяють два елементи: систему знань і методи розвитку науки, що перебувають у постійному взаємозв'язку.

Проблема наукової теорії включає в себе такі питання: визначення поняття наукової теорії, її складу, характеру, її генезису і форми розвитку, зміни теорій і їх взаємовідношення.

Як система знань наука являє собою систему теорій, які описують і тлумачать певні предмети, явища, процеси⁷.

На основі теорій створюються методи наукового дослідження для одержання нових наукових знань.

Зміст логіки науки становлять проблеми структури науки, зміни в процесі розвитку пізнання характеру відношень між теорією і методом, проблеми класифікації наук, співвідношення історичного і логічного в розвитку науки, проблеми наукових відкриттів, гіпотези, методи, докази тощо⁸.

Розвиток наукових знань має діалектичний характер, а звідси завдання логіки науки — розкрити суперечності в розвитку науки, що виявляються між фактами і теорією, між експериментом і узагальненням, між новою і старою теорією, між наукою і технікою⁹. Завдання логіки науки — систематизувати й розвивати нові надійні і ефективні прийоми наукового мислення¹⁰.

Важливою сторінкою наукознавства вважається психологія наукової діяльності. Для вивчення ефективних методів раціоналізації і підвищення рівня наукової діяльності вченого в проблематику наукознавства влітаються питання психології наукового мислення і наукового процесу. Теоретичне дослідження питань психології науки має велике практичне значення для раціональної організації і комплектування наукових колективів, для вирощування нових висококваліфікованих науковців, талановитих винахідників. Це забезпечить правильну організацію праці наукових установ та сприятиме застосуванню наукових шкіл (проблема вчитель — учень — школа). У цьому відношенні наукознавство повинно звернути особливу увагу на наукове вирішення

³ Див.: В. А. Ядов, Роль методологии в определении методов и техники конкретного социологического исследования, «Вопросы философии», 1966, № 10, стор. 27 та ін.

⁴ Див.: Философская энциклопедия, т. III, «Советская энциклопедия», М., 1964, стор. 420 та ін.

⁵ Див.: В. П. Копнин, Логика научного познания, «Вопросы философии», 1966, № 10, стор. 38.

⁶ С. Р. Микulinский, Н. И. Родный, Зазнач. праця, стор. 33.

⁷ Див.: В. П. Копнин, Зазнач. праця, стор. 38.

⁸ Див.: С. Р. Микulinский, Н. И. Родный, Зазнач. праця, стор. 34.

⁹ Див.: там же, стор. 34.

¹⁰ Про основні напрямки розробки проблематики логіки наукового пізнання див.: П. В. Таванець, Об основных направлениях разработки проблем логики научного познания, «Вопросы философии», 1966, № 2, стор. 112.

актуальних питань формування творчої особистості працівника науки, а також вказати на засоби підвищення ефективності наукової праці¹¹.

Таким чином, у проблематику наукознавства включається вивчення психологічних факторів розвитку і організації науки¹².

Економіка науки цікавиться питаннями створення відповідної матеріальної бази для розвитку науки, розробкою питання раціонального й ефективного використання коштів на науку та виробляє принципи правильного розподілу коштів на наукові дослідження¹³.

Економіка науки має пряме відношення до питань організації, планування науки, а також до керування науковими установами.

Не слід уважати правильним погляд: все для так званих «лідеруючих» наук. Витрати на кібернетизацію, математизацію і механізацію наук треба раціонально нормалізувати для всіх галузей наукової діяльності.

Важливе місце в сфері наукознавства займає соціологія науки. Проблематика соціології науки ще достатньо не розроблена. Характерною ознакою сучасного наукознавства є те, що в ньому висувається на перший план комплекс питань соціального характеру: наука і суспільство, тобто вчені і суспільство, наука і виробництво, наука і суспільна практика тощо¹⁴.

У сучасній зарубіжній соціології науки відводиться велика увага статистичній обробці історико-наукознавчих матеріалів, що допомагає встановити деякі кількісні закономірності в розвитку науки. Проблемаю залишається вибір показників для характеристики і вивчення рівня науки.

У нашому наукознавстві для характеристики рівня розвитку науки береться до уваги комплекс трьох груп показників: 1) відкриття; 2) наукові результати, що деталізують дану теорію або відкриття; 3) творення нових теорій¹⁵. Значне місце в соціології науки повинно зайняти вивчення наукових дискусій у розвитку науки, проблеми планування наукових кадрів, формування наукових шкіл, функціонування наукових колективів¹⁶.

Історія науки, що являє собою самостійну наукову дисципліну, є одним з важливих розділів наукознавства. Історія науки служила основою в процесі формування наукознавства; з історії науки й починається наука про науку. Основним завданням історії науки вважається розкриття важливих вузлових питань в історії розвитку наукових праць та аналіз розвитку змістової сторони науки. Предметом історії науки повинно бути не стільки, що досягнуто, скільки, як і завдяки чому досягнуто.

В історіографічній літературі все більше утверджується думка про те, що кожне явище науки треба розглядати у відповідному історичному контексті, слід розкривати його генезу, діалектичний характер його розвитку, вплив на пізніші факти науки¹⁷, їх класифікацію¹⁸ та передусім визначати закони розвитку науки¹⁹.

У сферу проблематики наукознавства повинно увійти ще й вивчен-

¹¹ С. Р. Микулінський, Н. И. Родный, Зазнач. праця, стор. 36—37.

¹² Див.: там же.

¹³ Див.: там же, стор. 32—33.

¹⁴ Див.: там же, стор. 30 та ін.

¹⁵ Див.: Там же.

¹⁶ Див.: там же, стор. 33.

¹⁷ Див.: там же, стор. 29—30.

¹⁸ Див.: Дж. Бернал, А. Л. Маккей, На пути «науке о науке». «Вопросы философии», 1966, № 7, стор. 156 та ін.

¹⁹ Див.: там же, стор. 157.

ня питання організації науки, а також питання теорії, методики і практики популяризації наукових знань серед трудящих²⁰.

Наукознавство як багатопланова складна комплексна наукова дисципліна, завданням якої є вивчати загальні закони розвитку і функціонування науки, вимагає спеціальної підготовки наукознавців, перед якими відкриті двері у наукові заклади, а також у наукові відділи радянських та партійних установ.

Методологічною основою наукознавства є діалектичний матеріалізм, його стрижнем є логіка науки. Логіка науки повинна виявити, як логічні ситуації в науці детермінують виникнення якісно нових вузлів; історія науки повинна показувати шляхи становлення й розвитку нового в науці; соціологія, психологія і економіка науки вивчають комплекси факторів, що зумовлюють історичний розвиток наукових знань і дають відповідні рекомендації для прискорення розвитку науки і підвищення ефективності наукової діяльності, визначають основні напрямки політики, стратегії і тактики та планування всенаукової діяльності.

Отже, наукознавство як комплексна наука про науку не є арифметичною сумою різних дисциплін, а являє собою своєрідний синтез усіх згаданих аспектів вивчення науки.

Деякі питання сучасного наукознавства мають проміжний логіко-методологічний, історико-логічний, соціолого-логічний, методолого-історичний і т. п. характер.

II. ПИТАННЯ НАУКОЗНАВСТВА У ПРАЦЯХ ІВАНА ФРАНКА

Івана Франка як корифея наукової думки цікавили різні питання наукознавства. Він дав нам визначення поняття справжньої науки, охарактеризував її основні властивості, подав класифікацію наук, указав на методологічні основи наукових знань і висвітлив питання логіки, соціології, економіки та історії науки.

І. Франко писав про те, що поняття науки визначали неоднаково: «...історія розвитку людства навчає нас, що на протязі довгих століть тисячі думаючих людей давали найсуперечливіші відповіді на це питання. Вони розуміли науку по-різному, і відповідно до цього розуміння віддавали свої здібності, а деколи ціле життя цілком непотрібній праці, що не мала ніякого зв'язку зі справжньою наукою» (XIX, 24)²¹. Тут дослідник згадує середньовічних алхіміків і астрологів та всіх тих філософів, що «не ставили за обов'язкову умову поступу дослідження законів і сил природи» (напр., Антістенес, Сократ, Платон, Гегель, Шопенгауер, Гартман та ін. — XIX, 24—25).

І. Франко дав матеріалістичне визначення науки; на його погляд, «тільки пізнання законів і сил природи, які проявляються де-небудь і як-небудь, можна назвати наукою. Отже, справжня наука, — пише далі Франко, — не має нічого спільного з якимись надприродними силами, вродженими ідеями, з жодними внутрішніми світами, що нібито керують зовнішнім світом. Вона має справу зі світом зовнішнім, з природою, розуміючи цю природу якнайширше, тобто включаючи туди все, що тільки підлягає нашому пізнанню, отже і людей з їхнім поступом, історією, релігіями і всі ці незлічимі світи, які заповнюють вселенну. Людина є тільки одним з незлічимох творінь цієї природи — вона лише постачає їй засоби для життя, для задоволення своїх потреб, для розкошів і щас-

²⁰ Див. журн. «Nauka polska», 1962, № 1.

²¹ Цитати подаються за виданням: Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДБХЛ, К., 1950—1956. У дужках римська цифра вказує на том, арабська — на сторінку.

тя — вона є всім для неї, поза природою нема пізнання, нема правди — отже природа є цією книгою, що її людина мусить постійно читати, бо тільки з неї може виплисти спасення правда для неї» (XIX, 25).

Франкове визначення науки цілком перегукується із сучасним розумінням науки як однієї з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу, тобто дає систему знань про закони розвитку природи, суспільства і мислення.

Для Франка наука «є не що друге, як відбиток дійсності і живої природи в мислячій умі чоловіка і в ній, отже, так як у природі, все раз у раз рухається, змінюється, все в'яжеться одне з другим і впливає одне з другого» (XIX, 113).

І. Франко вказує на два основні завдання науки: «Ми в першу чергу від правдивої науки вимагаємо, щоб вона приносила користь, щоб давала нам можливість перемагати природу без великих утрат у відвічній боротьбі за наше існування». І далі вчений робить такий висновок: «Отже дві необхідні умови мусять виконувати правдива наука: вчити нас пізнавати закони природи і вчити нас користуватися з тих законів, уживати їх у боротьбі з тою ж самою природою. Отже є дві сторони в науці: знання і праця, зрозуміло праця корисна передовсім для нас, а потім і для самої працюючої людини» (XIX, 25—26).

Основною характерною особливістю науки І. Франко вважає її діалектичну єдність (монізм). Єдність науки обумовлена монізмом природи. І. Франко у звертанні до популяризаторів науки серед народу писав: «Ви повинні знати, що наука, хочаби бути наукою, мусить відкинути віру, а опертися на критиці, мусить відкинути одкровеніє, а опертися на пам'ятках життя і культури, мусить відкинути двоїстість у природі, а стояти на єдності (монізмі), т. є. мусить признати, що матерія і сила — одно суть, що дух і тіло — одно суть» (XIX, 115), бо сучасна наука не визнає дуалізму природи і людини (див.: XIX, 115). Єдність природи й науки обумовлюється єдністю законів розвитку природи: «Виказуючи всюди єдність природи, єдність її законів у всіх найрізноманітніших проявах, науки природничі підтягли й чоловіка, й суспільність людську під ті самі закони, навчили його вважатися за одно з природою, її прямим твором, фазою в розвитку загальноприродного життя» (XIX, 65—66).

Другою основною рисою науки, на думку І. Франка, є системна структура науки: «Наука, як і природа, є завжди одна, неподільна і нерозривна. Усе в ній в'яжеться між собою, впливає одне на одне, залежить одно від одного; це ланцюг, у якого всі ланки тісно між собою пов'язані» (XIX, 27).

Третю особливість науки І. Франко вбачає в постійному розвитку наукових знань. Він указував на щораз нові відкриття в галузі мислення (див.: XIX, 113). І. Франко засуджував погляди тих, які «з незвичайною гордістю розводяться про «свою мудрість», свою науку, яка, на їх думку, є єдиною, абсолютною, правдивою, незмінною і вічною. Такі люди, хто б вони не були, показують завжди тільки те, що правдивої науки з усього у них найменше» (XIX, 24).

Характерною властивістю науки, на думку І. Франка, є її народність та інтернаціональний характер: Наука має бути «спільним, вічним добром цілого людства... Людська думка, розвиток розумовий, досягнення довголітньої боротьби і досліджень мали з цього часу (з появи друку. — І. К.) стати за власність усіх без різниці крові, стану і маєтку» (XIX, 23).

Одним із завдань наукознавства є також класифікація наук. Франко спиняється і на цьому загальнотеоретичному питанні. Весь обсяг на-

ук він ділить на два основні відділи: 1) відділ фізичних або природничих наук, що вивчають зовнішній світ; 2) відділ антропологічних наук, що має «за предмет саму людину» (XIX, 28). «Теологічні науки» вчений відкидає, бо вони спираються на віру і виключають будь-які розумові докази (XIX, 28).

До фізичних наук Франко зараховував фізику, астрономію, космологію, геологію, біологію, анатомію і фізіологію (див.: XIX, 28—29).

До антропологічних наук Франко зараховував історію, етнологію, суспільну економіку, етику (див.: XIX, 31—32).

Методологічну основу наукового пізнання Франко вбачав у діалектичному методі. Франко засуджував атомізм науки. «Наші вчені, кажучи їх вченим словом, держаться методу метафізичного, того методу, котрий, як каже Гете, «если хоче пізнати, описати, щось живого, стараєсь пред всім духа вигнати з нього... А той дух, та духовна зв'язь то не що інше, як природна причиновість, внутрішня діалектика розвитку, котра лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, котра з найрізноморідніших частей творить одноцільну єдність. От того-то діалектичного методу, тої єдності в погляді на природу і світ хибує ще й досі найбільшій часті наших учених учителів...» (XIX, 114).

На думку Франка, діалектичний характер наукового пізнання обумовлений діалектичним характером самої природи.

І. Франко високо цинив логіку як науку мислення: «Логіка людське мислення вкладає в певні форми. Вона не займається змістом і тим, що людина мислить, але слідує тільки за тим, як людина думає, з яких елементів складається її мислення і чи правильно вона вживає цих елементів. Логіка, отже, як і математика, є наукою формальною...» (XIX, 31).

Вдумливий наукознавець, Франко глибоко зрозумів значення і розвиток наукового пізнання в історії розвитку наукової думки (XIX, 23).

У науковому пізнанні важливе місце відводить Франко нагромадженню фактів, їх науковій обсервації та інтерпретації: «Але кожна наука, якщо вона хоче бути справжньою наукою, а не шахрайством, мусить спиратися на життєві спостереження...» (XIX, 21).

І. Франко визнавав, що кожна наука мусить користуватися різноманітними методами, які породжують цілий ряд теорій (див.: XIX, 146). Учений застерігав дослідників від механічного перенесення теорій одних наук на інші, хоч одночасно він наголошував, що соціологія мусить спиратися на природничі науки і навпаки (див.: XIX, 69).

Чимало уваги Франко приділяв науковим методам. З усіх методів наукового пізнання Франко на перший план висував індуктивний метод, який мусить бути основним у популяризації наукових знань (див.: XIX, 120). Проте вчений також високо цинив дедуктивний, історичний, порівняльно-історичний, статистичний та інші методи, які радив комплексно використовувати в залежності від галузі науки, від природи об'єкта наукового дослідження (див.: XIX, 151, 154, 220)².

При використуванні порівняльного методу Франко радив однаково звертати увагу як на відмінності, так і на подібності порівнювальних фактів (див.: XIX, 151).

Не могли пройти поза увагою Франка-наукознавця і питання соціо-

² Див. І. І. Ковалик, Спостереження над логікою наукового пізнання у працях Івана Франка. Тези доповідей X Міжвузівської наукової конференції, присвяченої проблемі «Іван Франко — критик і теоретик літератури», К., 1965, стор. 9—10; його ж, Спостереження над логікою науки у працях Івана Франка, «Українське літературознавство», вип. 1, Іван Франко, Статті та матеріали, Вид-во Львівського ун-ту 1966, стор. 9—16.

логії науки. З усіх основних проблем соціології науки його цікавила в першу чергу проблема *наука і суспільство*. У класовому суспільстві наукою займалися передусім панівні класи, вони й користувалися досягненнями наукових знань. Франко відмічав, що до винаходу друку «наука і знання... могли бути в користуванні тільки небагатьох людей, тоді як величезні маси були зайняті здобуванням і розчищуванням ґрунту під засів майбутньої освіти» (XIX, 22). І лише друкована буква стала величезним рушієм поступу, бо досягнення людської думки стали вічним добром цілого людства (див.: XIX, 23).

Правда, Франко добре розумів, що «кожна наука, будь вона й як нова та невироблена, розростається нині так швидко і різносторонньо, що поєдинчому чоловікові годі зглибити кілька наук нараз. Можна бути вченим, а навіть геніальним природознавцем, а дуже мало знати наук суспільних. І навідворіт...» (XIX, 69). Головне, як указував Франко, «весь засіб знання, сили, науки, смілості і енергії повинен бути використаний у службі народній» (XIX, 48).

Особливу увагу Франко приділяв питанню соціології науки — наука і практика (наука і праця). Основну хибу у розв'язанні цього питання він вбачав у відмежовуванні науки і життя. Щастя людей настане тоді, «коли наука і праця зіллються для неї (людини. — І. К.) в одне» (XIX, 26).

У творах І. Франка зустрічаємо окремі думки про історію науки, що є основною складовою частиною наукознавства. Історію науки учений зараховує до складу комплексної науки народознавства (див.: XIX, 140). Він надавав великого значення вивченню історії науки: «Не забуваймо, — писав Франко, — що пізнання історичної еволюції певної інституції певного вірування, певної розумової системи є першою основною умовою, щоб їх зрозуміти, є доброю половиною їх зрозуміння, яке без цього буде, звичайно, абстрактним і довольним» (XIX, 146).

І. Франко дає загальну оцінку історії розвитку науки давньогрецької, олександрійської, якій на кожному кроці не стає фактів, спостережень і описів, і яку аж ніяк не можна прирівняти до величчя «теперішньої природничої науки, з докладністю і точністю нинішніх досліджень, з сумлінністю і логікою сьогодинішнього наукового аналізу» (XIX, 23). Тим саме наукознавець наголошував на значенні логіки наукового аналізу в процесі розвитку науки. Винахід письма і друку Франко вважав дуже важливим для розвитку мислення (див.: XIX, 20), для відкриттів у галузі мислення (див.: XIX, 22), для розвитку наук і систематичного дослідження природи (див.: XIX, 21).

Говорячи про економіку науки, Франко відзначав, що розвиток науки залежить від економічних і політичних умов: «Чим економічні і політичні обставини тяжчі, боротьба за існування трудніша, тим наука слабша, а віра дужча... І на відворіт, чим ліпше укладаються економічні і політичні обставини, чим більша сума політичної волі і економічного добробуту в суспільстві, тим сильніше і пряміше розвивається наука, тим більше слабне віра, релігія» (XIX, 100).

Франко, даючи прогноз майбутнього науки, вірить у те, що «коли всі люди на землі дійдуть до того, що будуть мати раз на завсіди до крайньої можності забезпечений матеріальний добробут і політичну волю... тоді наука стане верховним принципом історії, стане добром усіх людей, провідником їх життя, праці і боротьби за існування, а віра і релігія зійде до нуля...» (XIX, 100).

Читаючи наукові праці Івана Франка, помічаємо, що він висвітлював основні питання наукознавства. Багато думок Франка про науку можуть бути прийняті сучасним наукознавством.

Найближчі завдання франкознавства в галузі наукознавства зводяться до того, щоб дати повну характеристику Франка як наукознавця на основі ґрунтовного вивчення *всієї* (друкованої та рукописної) спадщини цього велетня науки. Одночасно треба монографічно дослідити вклад Івана Франка в різні ділянки наукових знань для того, показати велич корифея української наукової думки.

Етичні засади Франкових „ізмарагдів“

Літературні твори складаються з багатьох важливих елементів, що робить їх життя тривким: високі ідеали, чарівні образи, неперевершені художні якості, краса мови... Але є в літературі ще щось важливе, що йде через століття — не старіючи, не зникаючи. Це категорії етичні, виражені в художніх образах.

Марксистська етика обстоює залежність норм моралі від конкретних соціально-економічних умов, визнає їх відносний характер. Бо із розвитком суспільства змінюється його мораль і етика. Проте вже в минулі, іноді далекі від нас епохи в процесі колективного співжиття народні маси в своєму середовищі виховують такі чесноти, як вірність, честь, людська гідність, відданість громадському обов'язку, що переходять із покоління в покоління. Ігнорувати їх не можемо і ми. В. І. Ленін писав, що пролетарська культура вбирає в себе все краще, створене всім попереднім розвитком людства («Завдання спілок молоді»). «Марксизм аж ніяк не відкинув найцінніших завоювань буржуазної епохи, — говорить Ленін, — а, навпаки, засвоїв і переробив усе, що було цінного в більше ніж двохтисячолітньому розвитку людської думки і культури»¹.

З глибини віків прийшло до нас чимало уявлень про норми поведінки людини серед людей. Мабуть найповніше відбилися вони в творчості народній, вилившись у різні дидактичні жанри — аполог, байка і притча, приказка і легенда. Безмежно багато цих етичних заповідей, приписів нормативної етики, витворених мудрістю народу.

Хоч би все небо папером було,
Хоч би все море чорнилом було,
Зорі б на пера всі перекувати,
Ангели сіли б тим пір'ям писати,
То не списали б — так мудрий прорік...²

І хоч виникли ці поняття часто ще в дитинстві людства, яке перебувало на низькому щаблі розвитку, але вони не втратили ваги і для високорозвиненого суспільства. Говорячи про стародавнє мистецтво греків, Маркс писав, що «принадність, яку має для нас їх мистецтво, не стоїть у суперечності з тим нерозвинутим суспільним ступенем, на якому воно виросло», що «вони все ще дають нам художню насолоду і в певному розумінні зберігають значення норми і недосяжного зразка»³. Са-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 279.

² Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. XI, стор. 78. Далі цитуємо за цим виданням, вказуючи в дужках лише сторінку.

³ Карл Маркс, До критики політичної економії. (Додатки. Вступ), Держполітвидав України, К., 1954, стор. 203.

ме таку принадність має й народна мудрість, що вилилась в етичних повчаннях.

На ці дорогоцінні камінчики — «ізмарагди» — звернув свою пильну увагу Іван Франко. Він відшукував їх, «блукаючи по різних стежках всесвітньої історії і літератури», звертався до джерел вітчизняних, східних і західних, черпав із вражень дійсності, — і все це в'язалось в одну органічну цілість «спільним діапазоном морального почуття і темпераменту» (504).

Укладаючи збірки «Мій ізмарагд» (1898) та «Давне і нове» (1911), він вмістив там паренетікони (повчання), притчі та легенди, які мали на меті «популяризацію багатьох скарбів поезії та життєвої мудрості» у новий час, хотів подати все це «сучасному руському читачеві». Причому Франко був свідомий того, що давні мотиви «сьогодні можуть бути опрацьовані зовсім інакше, відповідно до наших поглядів на світ і людську природу»⁴.

Широке коло етичних проблем охоплюють Франкові «Ізмарагди». Але насамперед і найголовніше — це етика революціонера, гуманіста і пов'язане з нею розуміння ідей патріотизму, засудження експлуататорської моралі.

...ворог правди й волі
не варт любові вашої ніколи (64), —

проголошує поет. Всупереч християнським проповідям він застерігає: «не слід усякого любити без розбору». І мало — «не любити». Етика революціонера не споглядальна, а дійова:

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!
(розрядка наша. — Л. М.: 69).

Соціальний і класовий зміст цієї *правди* підкреслюється викриттям облудності моралі експлуататорів і церковників:

Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті
Гаряче молитись, к богу припадати,
Поки там під тинном з голоду та стужі
Умирають бідні, зойкають недужі?

І тут же:

...сильний сильного скріпля.
Король рятує короля,
Слабого ж топче та в'ялить (78).

Додамо до цього іронію, з якою поет пише про сліпу віру у «Притчі про віру», його сатири — бурлескні легенди «Свята Доместіка» та «Життя і страждання... преподобного Селедія», соціально загострений цикл «Багач» і запитаємо: чи можна хоч в якійсь мірі говорити про абстрактність Франкових моральних принципів у його «Ізмарагдах»? Адже немає сумніву, що коли поет повчає:

Не кидай власної мети,
Щоб за чужою десь іти,
А власну ясну ціль пізнай,
До неї просто поспішай (67) —

то це не тільки філософське воскресіння перлинок старовинної мудрості; а жива розмова з живим сучасником.

Взаємозв'язок етики і політики не випадковий в «Ізмарагдах». Це риса всієї творчості Франка, що також гостро виразилась у збірці «З вершин і низин», поемах «Іван Вишенський», «Смерть Каїна», «Мой-

⁴ «Kurier Lwowski», 1899, № 22.

сей», в його публіцистиці. Це й зрозуміло: політика і етика — нерозривні у філософській системі революційного демократа⁵.

Поведінка людини в суспільстві, її обов'язки, взаємозв'язок особистого і громадського — ці важливі етичні проблеми не могли не хвилювати такого поета, яким був Іван Франко. Людина мусить жити для інших, не замикатись в собі, бо

... той, що наложив печать
На серце: сам без дружньої розмови
Жие для себе — хоч би був не знать
Як чесний (63),

не варт любові, — пише Франко. І не просто жити серед людей, але бути активним членом громади, працювати, боротись за прогрес, — такі вимоги до громадянина. І поет картає тих,

... хто з біди в черці
Йде господу служити,
З страху перед життям
І перед боротьбою,
Хто супокою там
Шукає, а не бою,
Не праці, але сну.

Волів би віри він
Зректись, се менший гріх,
Ніж віру сю весь вік
отак давать на сміх (71).

Виконуй сам те, що проповідуєш іншим, закликає Франко:

Себе самого наперед
Застав робить, що слідує,
А лиш потому інших вчи (67).

Ця думка була, очевидно, дуже важливою для Франка, бо повторюється вона неодноразово і в інших строфах. Справді, це завжди актуально для письменників, які нерідко *вчать* інших, але самі не завжди дотримують своїх порад.

Як промінясто гарний цвіт
Барвистий та без запаху,
Так гарні та пусті слова
Того, хто не сповняє їх, (70) —

такий висновок-порівняння підсумовує міркування поета. Зміст подібних висловлювань робить їх суспільно значимими.

Багато є роздумів у Франка навколо «вічних», ніби позачасових етичних категорій — добро і зло, честь і гідність, обов'язок і щастя. Тут знайдемо возвеличення таких рис людського характеру, як мужність, чесність, скромність і осуд пороків — скупості, зазисті, гордині, лицемірства (цикли «Строфи», «Притчі», «Легенди»). Відразу мусимо застерегти, що Франко сам критикував метафізичний підхід до етичних принципів як категорій вічних і незмінних для всіх часів і народів. У статті «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» (1904), виступаючи проти антисоціалістичних проповідей митрополита Шептицького, Франко писав: «Кожний вік, кожний ступінь цивілізації має свою справедливість, свою етику, яка для інших може видатися цілком несправедливою і неетичною»⁶. Але одночасно він визнавав спадковий характер багатьох етичних понять, вироблених головним чином в процесі трудової діяльності людини на протязі віків її життя в колективі. Саме тому так багато уваги приділив Франко возвеличенню праці (строфи 10,36), що перегукується з його життєвим *credo*. «Лиш в праці варто і для праці жити».

⁵ Див. також статтю Лесі Українки «Замітки з приводу статті «Політика і етика».

⁶ Іван Франко, Твори, т. XIX, стор. 199.

Добро і зло — ці «вічні» супутники людства все ж не вічно будуть існувати:

Як метіль прошумить,
Так загине за мить
Злий, сльозами людськими годований,
Щезне й слід весь по нім...
Але добрий — се дім,
На скалі віковичій будований (77).

І духовна боротьба Франка проти *зла* ведеться в ім'я перемоги *добра*. Бо як істина є кінцевою метою мислення, краса — емоціонального сприйняття, так добро є кінцевою метою діяльності та поведінки людини. Вибір мусить бути ясний, позиція чіткою, щоб не заблудитися в хащах душевної млявості, безпринципності:

Хто з всіми добрий хоче бути,
Той швидко втратить добру путь.
Не може при добрі той жити,
Хто хоче злу й добру служити.
Бо хтівши догодить обом,
Він швидко стане зла рабом (77).

Для цього потрібно виховувати силу волі, мужність, бо «мужню силу хоч похилить горе, та не зломить, в підлість не поверне». Мужності, чесності співає хвалу поет. Їх торжество — справа не легка. Але так само, як «обрубане дерево знов зеленіє і місяць із серпа знов повний встає», так неминуча перемога добра над злом. І не дивно, що хочеться поетові-гуманісту викликати до життя «мужню силу», чути «добру славу», бачити «добрі діла» свого сучасника. Пускаючи в світ збірку «Мій Ізмарагд», Франко в передмові до неї писав, що праця його буде марною, якщо «краплі добра» упадуть в душу читача (див.: 506).

Таке пристрасне прагнення утвердити *добро* на землі не можна назвати абстрактним гуманізмом, бо воно скероване проти інтелектуального і духовного мотлоху — глупоти, захланності, лицемірства, що також прийшли до нас з минулих віків і нагромаджувались століттями. І стара мудрість воює проти одвічної глупоти в ім'я майбутньої прекрасної людини, в ім'я добра.

Може видатись, що це відомі істини, про які годі нагадувати. Р. «Притчі про рівновагу» Франко передбачає таку можливість: придворні царя з іронією сприймають повчання мудреця, що людина при вирішенні важливих питань повинна бути витриманою, спокійно розважливою, а не бездумно гарячковою з безконтрольною реакцією на події.

«Оце мудрість! — закричали,
І з царем всі реготали, —
Ми ж се все й без діда знали».
Та, подумавши, по хвилі
Разом очі всі спустили...

Так, слухачі «знали», але — не усвідомлювали і практично не виконували цієї поради. І лише після того, як збагнули глибину цієї мудрості,

І де гнів був і неввага,
Пристрасть, лютість, дика спрага,
Там приходить рівновага (334).

Незважаючи на різноманітний характер згаданих «ізмарагдів», їх об'єднує ідея демократичного гуманізму, що робить повчання цілком сучасними.

Як просвітителю і гуманісту Франко чимало уваги звернув також на питання освіти та науки, на їх значення для прогресу людства. Починаючи з сентенції «отрута є зле вивчена наука», він веде цю лінію ба-

гатопланово і урочисто-патетично («Книги — морська глибина»), і розважливо-мудро («Хто в першій чверті життя знання не здобув., той скаже в четвертій: «Бодай я в світі не був!»), і, нарешті, гумористично:

Як між павами ворона
Поваги не має,
Так невчений в товаристві
Голову схиляє (70).

Картаючи своїх сучасників за байдужість до освіти та навчання, автор далі загострює думку і вислів:

Верог батько, ворог мати,
Що не вчили сина!
І піде він в світ блукати,
Як та сиротина (70).

Але ніколи поет не зводить ці питання до *просвітянства*, не підносить їх до рівня універсальної і єдиної запоруки прогресу, до радикального засобу зміни існуючого стану суспільства. Для нього — революціонера — це було важливим, але не головним.

Явища особисто-побутового характеру (родинні взаємини, окремі людські вади — лінивість, пияцтво, розгульність) теж яскраво відбилися в етичній програмі Франка. Найчастіше — це гумористичні мініатюри, побудовані за принципом паралелізму:

Як висохли води,
То пощо там мости будуєш?
Як юність минула,
То пощо з дівками жартуєш? (70)

Діалектичне сприйняття життя відбилося і на цих повчаннях Івана Франка. Всеперемагаюча краса, пише поет, — це жіноча краса.

Більш ніж меч, і огонь, і стріла, і коса,
Небезпечне оружжя — жіноча краса.
Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щига (85).

Але і це явище має відносний характер, бо

Як сережки золотії
В ніздрях бурої свині,
Так краса не йде в пожиток
Зле вихованій жоні (68).

Справедливо зазначає О. Лисенко, що у творчості Франка сімейно-побутові відносини виходять за межі звичайного антропологізму⁷. Здорові моральні уявлення в гуманістичній етиці великого Каменяра мають життєстверджуючий, оптимістичний характер. Він мріяв про людину майбутнього, в якій гармонійно поєдналась би духовна краса з бездоганною красою фізичною.

Письменник прагнув якомога виразніше та яскравіше передати свої уявлення і думки. «Мені давно хотілося написати подібну книжку — тою мовою, яка на теперішнє покоління повинна робити вражіння», — писав Франко (504). Для підсилення емоційно-образного вираження він вдається до контрастного зіставлення: добро—зло, мудрість—глупота.

Немає друга понад мудрість
Ні ворога над глупоту,
Так, як нема любові в світі
Над матірню любов святу (66).

Цей принцип лежить також в основі композиції і більших за розміром творів. Ось «Притча про радість і смуток»:

⁷ О. Я. Лисенко, Питання етики в творчості Франка, Наукові записки КДУ, т. 15, вип. 8, К., 1956.

...
Два сусіди жили поряд себе рядом:
Сей весілля справлять, а другий похорон.
В одній хаті ридання і плач над мерцем,
В другій хаті музика і спів над вінцем.
.....

Одним шляхом везуть і труну й молодят,
Один піп погребе й буде шлюб їм давать.
.....

Се не казка, брати, тільки образ, мабуть,
Як у парі в життю смуток й радощі йдуть... (92—93).

В даному випадку така композиція підкреслює головну думку твору.

«Ізмарагдові» вірші Франка як правило складаються з алегорії і повчального афоризму, при чому, алегорія служить паралеллю, підтвердженням, ілюстрацією до повчання:

Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перла виносить (75).

Афористичне узагальнення — завжди підсумок повчання. Та найчастіше використовує автор засіб паралелізму, що йде також від народної творчості і від народної мудрості.

Мухи сідають на рани,
Пчоли на квітах пахучих;
Добрий все бачить лиш добре,
Підлий лиш підле у других (76).

Іронічні та сатиричні засоби служать для викриття моралі Мух. Коли ж ідеться про трудових Бджіл, то автор переходить до невразливого сміху, до гумору («Здоров, Степане! Що ти робиш?..»).

Дорогоцінні камінчики Франкового генія ще вимагають уважного розгляду крізь побільшену лінзу літературознавчого мікроскопа. Франкознавці лише принагідно торкалися цього питання, бо ніхто не ставив собі за мету розглянути спеціально збірки «Мій Ізмарагд» та «Давне і нове» під кутом зору проблем етичних.

Франко бажав використати тисячолітню мудрість, щоб, переосмисливши її відповідно до вимог нової доби і збагативши власним досвідом, зробити корисною для свого сучасника. Глибока ж людяність етичних засад Каменяра, висловлених з позицій гуманіста-демократа і пов'язана з його матеріалістичним світоглядом, робить Франкові «Ізмарагди» невмирущими. Вони потрібні нам сьогодні, бо крізь них, як у дзеркалі, видніється «людське, щиролюдське лице». Вони важливі також у змаганнях за морально-етичний ідеал людини майбутнього.

Питання краси в поезії Івана Франка

У 1956 р. М. Рильський писав: «Хтось раптом вимовив слово: краса. Всі якось аж стрепенулись. Ми справді ніби забули це слово, ніби забули, що обов'язковою ознакою роману, поеми, музичного твору, картини, статуї є те, що вони, висловлюючи й виявляючи передові ідеї свого часу, стоячи на службі народу, повинні бути красиві»¹.

Нині кожному відомі і такі рядки Максима Рильського:

У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

Це художнє відкриття останнього десятиліття. В попередні роки воно, зрозуміло, не звучало б з такою силою, як тепер. Істина даного афоризму не підлягає сумніву. Справді, щастя може триматися на висоті лише при умові, що два крила його рівні. Якщо ж крило корисного непомірно розрослося, а крило красивого немічне, тоді щастя приречене повзати по землі.

Викриваючи шкідливі настанови різних вульгаризаторів стосовно до кращих культурних надбань минулого, В. І. Ленін підкреслював, що «красиве треба зберегти, взяти його як зразок, виходити з нього, навіть коли воно «старе»»².

З цієї ленінської настанови ми повинні виходити і при оцінці кращої теоретичної спадщини в галузі естетики. Маємо тут на увазі й естетичні принципи Івана Франка.

Б. Кубланов та О. Мороз справедливо вказують: «Інтереси радянського франкознавства і літературознавства в цілому вимагають боротьби проти пережитків вульгарного соціологізму, який вважає завданням літературної критики тільки аналіз ідейного змісту твору, а естетику зводить до однієї проблеми — про суспільне значення мистецтва»³.

Франкове трактування краси йшло в руслі його революційно-демократичної програми.

• В праці «Із секретів поетичної творчості» останній підрозділ носить назву — «Що таке поетична краса?». В ньому Франко захищає принципи індуктивної естетики, яка «не ловить невловимого решіткою силогізмів, не має претензії на те, щоб з висоти абстракційного поняття краси диктувати закони артистичному розвою людськості, але стає на становищі далеко нижчій та певнішій: поперед усього зрозуміти, а не судити і не приписувати законів»⁴.

¹ Максим Рильський, Наша кровна справа, ДВХЛ, К., 1959, стор. 11.

² Ленін про культуру і мистецтво, Держполітвидав УРСР, К., 1957, стор. 508.

³ Б. Кубланов, О. Мороз, Передмова. В кн.: Іван Франко, Із секретів поетичної творчості, Вид-во Львівського ун-ту, 1961, стор. 24.

⁴ Іван Франко, Із секретів поетичної творчості, Вид-во Львівського ун-ту, 1961, стор. 128—129.

Цим самим вчений заперечує абстрактне поняття краси. Він критикує ідеалістичні дефініції прекрасного, дані Кантом і Шлегелем, доводить, що справжнє мистецтво не ставить своєю метою зображення краси. «Коли краса є доменою штуки, — полемізує Франко зі Шлегелем, — то відки ж береться те, що в творах штуки малюється так багато некрасивого, неспокійного, негармонійного, прикрого, бридкого?»⁵.

Справа не в тому, які саме предмети чи явища обере об'єктом зображення поет, «а в тім, як він використає і представить їх, яке враження він викличе при їх допомозі в нашій душі, в тім однім лежить секрет артистичної краси». З цієї точки зору, продовжує Франко, гоголівські типи Хлестакова, Ноздрьова, Плюшкіна, що не можуть претендувати на фізичну чи моральну красу, є «безсмертно гарні а р т и с т и ч н о ю к р а с о ю»⁶.

У питанні розуміння поетичної краси Іван Франко займає чіткі матеріалістичні позиції, відстоює принципи реалізму, надає важливого значення психології естетичного сприймання, відстоює індуктивний метод дослідження художніх творів, осуджує апіорні приписи нормативної естетики.

Ці принципи він втілює і в своїй поетичній практиці, зокрема в тих творах, де говориться про пісню, її мету, характер і т. д.

Може, ніхто з українських поетів не звеличив пісню з такою силою, як це зробив Іван Франко. В «Сонеті» («Благословенна ти поміж жонами») автор з глибоким хвилюванням говорить, що пісня для нього — і рай, і мука, «цариця», що підносить людину до вершин щастя, її «поцілуй всі душі благородить і сльози на алмаз переміняє», її дотик «із терня рожі родить», наповнює серця «чаром солодким». З молоком матері увібрав Іван Франко любов до народної пісні і проніс її протягом усього життєвого шляху. «Пісні ті, — говорить він, — стали красою єдиною бідного мого, тяжкого життя»⁷.

У пісню Франко вкладає всю свою душу, в ній горить його «серця страсть». Поетична краса виступає у Франка не тільки як «приємна поява добра» (за Шлегелем). У ній і радість, і мука, в ній — всебічність життя:

В пісні те лиш живе,
Що життя дало (X, 58).

Іван Франко засуджує естетичні позиції представників «чистого мистецтва», декадентів:

Краще б то для моди. — іронізує він, —
Заспівати, бач,
Про красу природи,
Ніж про людський плач (XIII, 18).

Проте це не значить, що поет взагалі ігнорував красу природи. Навпаки, він сповнений глибокого розуміння її, щиро захоплений нею. Звертаючись до матері-природи, Іван Франко підкреслював, що люди в ній «за старим туманом поетичним... тисячі таких красот відкрили, таких чудес і чарів, що серце й ум в них тонуть, як у морі» (XI, 172).

Класичну характеристику поезії виразно громадського звучання дає Франко у відомій «Посвяті» до «Лісової ідилії» (XI, 238—240). Осуджуючи декадентські пісні «без тенденційної прикмети, без соціального змагання», з їх «рожевим пестошів туманом», з «містичними

⁵ Іван Франко, Із секретів поетичної творчості, стор. 133.

⁶ Там же, стор. 135.

⁷ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. X, стор. 57. Далі посилання на це видання зазначатимуться в тексті. Римською цифрою — том, арабською — сторінка.

візіями», він проголошує, що лише той поет, хто «болить чужим і власним горем», тобто живе стражданнями народу.

Тогочасна передова поезія, в розумінні Івана Франка, — «не мрія золота»,

Вона не ніжня, невинна
І несвідуща красота...
Вона робітниця... (XIII, 91—92).

В цих рядках не тільки заперечується ідеалістичне розуміння поетичної краси. В них автор підкреслює важливу соціальну функцію поезії. Краса останньої — не в легкій мелодійності, а в передових ідеях, виражених в досконалій художній формі.

У трактуванні людської краси, як і багатьох інших питань, І. Франко був гідним продовжувачем великого Шевченка, що в повісті «Художник» схвилювано писав: «Багато, незчисленно багато прекрасного в божественній, безсмертній природі, але торжество і вінець безсмертної краси — це осяяне щастям обличчя людини. Вищого, прекраснішого в природі я нічого не знаю»⁸.

Людська краса у Франковому, як і в Шевченковому трактуванні, — це перш за все категорія соціальна, зв'язана з визвольними прагненнями рідного народу. Не випадково Каменяр ставить її поруч з добром, проголошуючи:

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.
Не йди в чужий за ними край,
Найперш знайди їх в своїй груді (XIII, 26).

У сонеті «Наш образ» поет уподібнює тогочасну Галичину до скошеної ниви, на якій разом з травою загинули й квіти, він бачить «сумну руїну лісів»:

Де велетень стояв, там за малу хвилину
Тріски, колоди, давньої краси відлами (XI, 442).

Але Франко вірить у життєві сили свого народу, в його світле майбутнє: «ми встанемо й закрасимо могилу». Пророцтво великого поета збулось. Не впізнати нині українських земель, на яких вільно працюють розкуті люди, споруджуючи разом з усім радянським народом величну будову комунізму.

Томас Манн називає капіталістичний лад «вічною протилежністю краси, її заклятим ворогом»⁹. Ще раніше до такого висновку прийшов Іван Франко в поезії «Привид». Дівчина, в яку ліричний герой був закоханий, стала повією. На «торг ганьби» пішла та, «що в руці від раю ключ держала», що «одніським словом своїм могла героєм, генієм зробить» закоханого — «вона, ся гарна квітка» (XI, 19).

В іншому вірші поет звертається до обездоленої:

На тебе я дивлюся сумовитий:
Який багатий скарб чуття й любові
Марнується розтоптаний, розбитий! (XI, 296)

За людську красу, за умови її процвітання треба боротись. В етиці існує поняття краси подвигу. В статті «Темне царство» Іван Франко пише: «Героїзмом можна назвати тільки таке діло, де мука і терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу, цілої людськості» (XVIII, 13). Класичною ілюстрацією до цього положення може бути поезія «Каменярі». Хіба це не героїзм, хіба не в цьому найвища міра гуманізму, коли борці за свободу ціною власного життя, «кров'ю власною

⁸ Тарас Шевченко, Повна збірка творів в трьох томах; т. II, ДВХЛ, К., 1949, стор. 432.

⁹ Томас Манн, Новелли, Гослитиздат, М., 1956, стор. 110.

і власними кістками» прокладають майбутнім поколінням шлях до щастя! Не бажати людської слави (хоч вона їм належить), не вважати себе героями (хоч це справжній героїзм), затамувати усе особисте в ім'я загальнолюдського, свідомо йти на самопожертву — це високий подвиг.

Гіми незламним борцям за волю народу звучить у поезіях «Вічний революціонер», «Товаришам із тюрми», «Рубач» та ін. Франко сповнений глибокої поваги до «вічного революціонера», краса якого в оптимізмі, у вірі в перемогу народу, в здатності до самопожертви заради цієї перемоги.

Народну революцію поет називає боем «чоловіцтва зі звірством» («Товаришам із тюрми»). Вдумаймося в ці слова: «чоловіцтво» — тут людяність, людське, народне; «звірство» — усе антигуманістичне, реакційне, експлуататорське. До цього часу в розвитку людського суспільства було багато нелюдського, дикого, звірячого, що виражалося в експлуатації людини людиною, у війнах, грабунках й інших формах насильства. Лише з перемогою «чоловіцтва» над «звірством» розпочнеться справжня історія людства.

Ідеал майбутнього, очищеного революцією людського суспільства уявляється поетові як «братерство велике, всесвітнє», де «вільна праця і вільна любов». Ясно, що це соціалістичний ідеал, хоч, звичайно, І. Франко не завжди конкретно усвідомлював шляхи його здійснення. Та ось в поезії «Рубач» цей шлях окреслюється чіткіше: робітник вказує поетові важку, але реальну дорогу до правди й волі. Франко включає в програму своєї діяльності солідаризацію в революційній боротьбі з робітничим класом.

Ідеал краси у Франка тісно пов'язаний із людським розумом. У народній уяві ці поняття — невід'ємні чинники щастя. У дванадцятій «Веснянці» автор говорить:

Ой, що в полі за димове?
Чи то вірли крильми б'ються?
Ні, то доля грядки копле,
Красу садить, розум сіє... (X, 16).

Наділяючи людей красою і розумом, доля застерігає красу від неволі:

Не дайсь, красо, тому в руки,
Хто тя хоче в пута вкути! (X, 17).

Отже, повторюємо, у Франка, як і в Шевченка, поняття людської краси невід'ємне від розуміння волі.

Будучи матеріалістом, Франко, звичайно, не вірив у долю і цей образ використав з художньою метою як традиційний народно-поетичний засіб.

Заперечуючи ідеалістичне розуміння краси в мистецтві, Франко засуджував також і поверхову красу зовнішньої форми в самому житті. Зовнішня краса блідне, знецінюється, якщо її не підкріплює краса внутрішнього змісту. В «Притчі про правдиву вартість» Іван Франко розповідає про стародавнього царя, який мав таку собі примху — запрошувати до себе на раду народних мудреців. Це не подобалося придворним. Тоді цар звелів покласти перед ним дві скриньки. Одна з них була оздоблена золотом, а друга — проста, смоляна. І запитав, котра з них має більшу вартість. Придворні одноставно відповіли, що перша — цінніша. Відкрили обидві скриньки. У смоляній лежали дорогоцінні каміння та інші коштовності, а в золотій — стерво. І сказав цар:

«Ся скринька золота — се вп, панове!
Назверх коштовна, гарна та блискуча,
Внутрі ж у вас незгода, гниль та зрада» (XI, 89).

А засмолена скринька — символ старців у лахмітті, що «досвідом і розмислом глибоким свій ум неначе сонце прояснили». В кінці притчі подається наука «золотим скринькам» — не гордувати простими людьми. Читач, сучасник Франка, бачив у цьому творі не епізод сивого минулого, не рідкісне дивацтво стародавнього царя. Чимало «золотих скриньок», таких же само гнилих за своїми моральними якостями було і в Галичині кінця ХІХ — початку ХХ ст. Читач ще раз переконувався, що не все те золото, що блищить, і проймався пошаною до мудрості і високих моральних принципів знедоленого люду.

Іван Франко не тішив себе ілюзіями про велике суспільне значення жіночого емансипаційного руху. Але оскільки найпередовіші представниці цього руху Н. Кобринська та О. Кобилянська також засуджували мораль буржуазно-поміщицького світу, поет прихильно поставився до нього і написав цікаву «Алегорію на привітання товариства «Руських жінок» у Станіславові». Ця алегорія під заголовком «Женщина» увійшла до циклу «Із злости дня». Має вона глибоку символіку, широкі узагальнення і показова щодо розуміння Франком краси як категорії естетичної та етичної.

В суворій пустелі лежала брила білого мармуру і своїм блиском приваблювала кочуючих дикунів. І розбудила вона серед них ворожнечу. Розпочалися сварки і бої за мармур. У цей час над пустелею пролітав геній. Він приклав до брили свій творчий скіпетр, і

Ось разом блисла на пустому полі
Чудова статуя, краси взірєць.
Богиня, пані долі і недолі (ХІ, 422).

Вражені люди впали ниць, молилися, благали ласки. Кожен бажав заволодіти нею. Та статуя була німа й байдужа до пристрастей людей, які потім прокляли красу її холодну, а геній скинув статую з п'єдесталу божества і довершив найбільше із чудес: він оживив її, влив у жили гарячу кров, дав тілу тепло, наділив своє творіння люблячим серцем і запальною думкою, з краси мертвої створив красу живу (може, тут далекий відгук легенди про Пігмаліона). Назвав цю живу красу жінкою й послав її в життя разом із чоловіком.

Але спробуємо розкрити алегорію. Справа тут, звичайно, не в діяннях містичного творця, а в тому, що в дворянському та буржуазному середовищах зберігався погляд на жінку як на предмет домашнього замирення, любовної втіхи. Додаймо до цього зневажливе трактування жінки в християнській та магометанській релігіях, і ми побачимо, що вона не вважалася рівноправним членом суспільства. Перетворення генієм мертвої статуї в живу людину символізує собою включення жіноцтва у сферу повнокровного суспільного життя, громадської роботи. Важливо, що Франко наголошує на рівноправності жінки з чоловіком.

Не лише в поетичних творах проголошував Франко справжнє розуміння краси. Красою була сама діяльність поета на благо народу, осяяна любов'ю до трудящих і ненавистю до їх ворогів. В одному з віршів поет справедливо сказав:

Все, що дало мені життя,
В красу перетопляв я (ХІ, 27).

**ІСТОРІЯ
ЛІТЕРАТУРИ**

Образ Івана Франка в творчості Андрія Малишка

Духовний світ, інтелектуальні глибини і горизонти письменника годі визначати простою кількістю книг, ним прочитаних, чи добросовісним переліком імен авторів, ним згадуваних. Арифметичні закони тут не допоможуть. Бо ж сума знань, повчань і традицій, освоєна митцем, проявляється у його творах в новій якості та вимірниках.

Власне, сконденсована сутність такої віками вивіреної закономірності лежить в основі відомого афоризму Максима Рильського, що геній вчиться у інших, щоб не бути до них подібним. Влучність цього вислову не лише в ствердженні органічного прагнення кожного справжнього художника бути оригінальним, максимально виявляти свою творчу самотність і незалежність. Не менш важливою в ньому є вказівка ще й на те, що кожен митець покликаний зробленого не повторювати.

Розмова про великих учителів та їх учнів така ж одвічна, як і саме мистецтво. Її конкретизація (в данім випадку: Франко і Малишко) є лише засобом вияснити більш загальні, вузлові проблеми мистецтва. Бо така розмова дає можливість вивчити і простежити лінії спадкоємності, наступності в літературі. І в кінцевому результаті — визначити неперехідні, незмінно свіжі і для кожної епохи по-своєму актуальні художні цінності. А це означає, що інтерес Малишка до Франка слід розглядати не під кутом зору замилювання сучасного нам поета минулим. Навпаки, цей інтерес є додатковим свідченням вболівання Малишка за сучасність, говорить про посиленій і активний, дійовий інтерес його до цієї сучасності.

З другого боку, така розмова допомагає чіткіше, повніше визначити політичну, естетичну платформу сучасного нам письменника.

Справді, знаючи головних Малишкових учителів, легше визначити ті найбільш оптимальні індивідуальні риси письменника (громадянські і мистецькі), які йому імпонують і які він прагне в собі виробити. Це ті риси, які не тільки заслуговують на схвальну оцінку його сучасників, але й залишаються прийнятними та гідними наслідування для наступних поколінь. І коли А. Малишко (та й не тільки він) створює художній образ Шевченка, Лесі Українки, Горького чи Франка, то він переймає і типізує, акцентує ті риси своїх учителів, які прийнятні і для нього, і для його читачів. В кінцевому результаті такий цілеспрямований, активний інтерес поета до саме цих, а не інших митців — своїх попередників, визначає і політичні його переконання і естетичні засади.

Отже, нас насамперед цікавить зіткнення творчих індивідуальностей з різних шкіл чи епох. В такому аспекті аналіз художнього обра-

зу Франка в творчості Малишка розширює наші уявлення про творчу біографію одного з провідних сучасних поетів. Мають ці спостереження й синтетичне, узагальнююче значення: на їх основі можна чіткіше уявити ті ідейно-політичні та естетичні традиції, які лягли в фундамент нового мистецтва, породженого Жовтнем, і плідно продовжують сприяти його розквітові.

Інтерес Малишка до життєвих і творчих біографій великих художників слова минулого дуже глибокий, постійний і органічний. Формувався як поет, входив у літературу А. Малишко на початку 30-х років, коли пролеткультівська зневага до класичної спадщини, лівацький нігілізм у мистецтві не тільки втратили сенсаційну привабливість, але й визнавалися очевидно шкідливими. Ось чому поети Малишкова покоління вже не соромилися і не боялися афішувати свою обізнаність з класичною спадщиною, а, навпаки, законно гордились цим.

Так, уже перші поетичні збірки Малишка мають непоодинокі віршовані зізнання молодого поета у своєму замилюванні творчістю геніїв минулого, у своєму щирому прагненні навчатися у них. Про це свідчать одверті варіації раннього Малишка на мотиви творів Лермонтова («Ночували тучі за горою» із зб. «Батьківщина»), Пушкіна («Кавказ» із зб. «Життя»), Гейне («Щоб квіти побачили пишні» тощо із зб. «Життя»). Увагу і повагу до своїх учителів засвідчив Малишко своїми непоодинокими спробами створити ліричні портрети Коцюбинського, Пушкіна, Горького, Лесі Українки.

«Давнім другом», учителькою своєю називає Малишко Лесю Українку («Гості» із зб. «Народження синів»). Власне, в уявній розмові поета з Лесею Українкою і виявлена основа взаємозв'язку між поколіннями, названа сутність естафети, яка між цими поколіннями передається:

Бери ж моє гартоване слово,
Нехай стає мечами на катів¹.

З тим же заповітом до поета звертається його «найстарший учитель» — Шевченко:

...А кров моя у слові ожива.
Бери ж його, одверте і гаряче,
Мов дуб шумний, напоєне снагою,
І не зганьбуй... (І, 239).

Уже в збірці «Народження синів» Малишко присвячує Шевченкові цілий цикл поезій «Канів».

До голосу, відлуння любові й гніву багатьох письменників-патріотів дослухався Малишко в дні війни з фашизмом. Однак і тут «учителем найстаршим» залишався Шевченко.

Йому ж повністю присвячена одна з кращих післявоєнних збірок Андрія Малишка «Віщий голос». Оригінальні за змістом і формою поетичні цикли Андрія Малишка, створені в останній час («Пісня Тараса Шевченка», «Пісня Максима Рильського», «Пісня Остапа Вишні», «Пісня Олександра Довженка»), вже здобули визнання широкого читача і дуже схвально оцінені критикою. Поява згаданих циклів засвідчує не тільки постійну увагу Малишка до теми вчителів і учнів, але й його прагнення поглибити цю тему. Не випадковим та й не винятковим, отже, є зацікавлення А. Малишка постаттю такого універсального генія, яким був Іван Франко.

¹ Андрій Малишко. Твори в п'яти томах, ДВХЛ, К., 1962—1964, т. I, стор. 238. Далі цитуємо за цим виданням. У дужках римська цифра вказує на том, арабська — на сторінку.

Уже з юнацьких років Малишко любить, вивчає творчість великого Франка. Радянському поетові імпонує трибун-глашатай Франко з його завжди чіткою авторською позицією по відношенню до зображуваного, з його політичною одвертістю і наступальністю, з полемічним пафосом і патетикою, з його безмежною шаною до пісні і праці.

Та Малишко не з тих «мобільних» поетів, які можуть писати «з нагоди» і люблять «оперативно відгукуватися» на будь-яку ювілейну дату. Кожна поема чи образ у нього визрівають спроквола, інколи виношуються роками. Так, зокрема, було і з хвилюючою, привабливою і в той час дуже важкою, відповідальною темою поетичної інтерпретації образу Івана Франка.

Образ Каменяра вабить, полонить творчу уяву, хвилює і мучить Андрія Малишка давно. Однак потрібен був конкретний збудник, імпульс, щоб почалася реалізація задуму, щоб робота над образом Франка виглядала доцільною, логічно вмотивованою, і щоб читач був готовим легко, природно і без зусиль, цей образ сприймати.

Таким імпульсом послужили вересневі події 1939 року, визвольний похід Червоної Армії на Західну Україну. Андрій Малишко був учасником цього історичного походу. Його книжка поезій «Листи червоноармійця Опанаса Байди» — це ліричний репортаж про найяскравіші враження від щойно звільненої землі Франка і Стефаника. Дві поезії з цієї збірки («Лист двадцятий» і «Лист двадцять перший») можна вважати першими ескізами Малишка до поетичного портрета Івана Франка.

Вірш «На могилі Франка» («Лист двадцятий») утверджує безсмертя Франкового революційного і творчого подвигу. Воїни-визволителі, а з ними і ліричний герой, від імені якого й ведеться репортаж про все побачене, почуте і пережите в поході, відвідують знамениту могилу Каменяра на Личаківському кладовищі. Червоні воїни стоять в шанобі й захопленні перед чудовим пам'ятником. «Як гордо піднесено чоло Каменяра! Яка сила в його руці!» Титанічний труд Франка і зараз продовжується — у його творіннях: Каменяр неустанно б'є важким молотом гранітну скелю несправедливості «і здається — вона от-от затріщить і розсиплеться». Так сприймають Франка радянські воїни, молоді посланці країни справедливості. І вони вітають Франка як свого бойового сучасника, як свого славного попередника: «Здрастуй, Іван Франко, вічний революціонер, Каменяр і мрійник!» Вітають як люди нової епохи, але водночас і як продовжувачі його благородних починань — «із думкою новою нових часів нові каменярі».

Франко — великий діяч минулого, і саме тому великий наш сучасник, наш однополчанин — так трактує образ Франка поет Андрій Малишко. Але одна дуже суттєва деталь виділена Малишком в цьому образі: воїн і трудар Франко не може відпочивати, не підлягає демобілізації навіть тоді, коли скала несправедливості розбита. Він завжди в строю:

Твоїм пісням, полкам твоїм і чотам
Вставать з бійцями рано на зорі,
Де звергнули скалу, политу кров'ю й потом,
Нових часів нові каменярі- (І, 307).

В основі вірша «Кузня в Нагуєзичах» («Лист двадцять перший») також лежить не деталь біографії, а громадянська значущість Франка, революціонера і письменника. Та не тільки про Франка тут іде мова. Хоч про Франка насамперед. Бо наш читач давно вже образ невтомного коваля, який виковував «кращу долю» і передзвоном свого молотка будив людей, кликав «вибиватись з туману», асоціює з самим

Франком. Ідея могутньої невмирущої сили, збуджуючої снаги кожного справжнього мистецького твору пронизує вірш «Кузня в Нагуєвичах». І знову акцентується думка: величні діла своїх батьків наступні покоління зобов'язані продовжувати. Саме продовжувати, а не повторювати. Старий коваль вмів «кувати сокири та плуги», а син його — «з плугів кує мечі».

Найбільш повно А. Малишко виявляє своє ставлення до Івана Франка, свою оцінку багатоманітної титанічної його діяльності в поемі «Франко в Криворівні» (1956). Одночасно цей твір Малишка слід вважати найбільш вдалою його спробою художнього відтворення образу Каменяра.

Поема Малишка до життєпису Франка майже ніякого відношення не має. Створити ще одну — заримовану — біографію Франка чи окремий розділ до неї, — такого завдання перед собою Малишко не ставив. Його схвилювала куди складніша та важливіша проблема: Франко у зіткненні з одвічним питанням — митець і народ.

Вибір саме такої проблеми логічно вмотивований і виправданий: проблема — особа і колектив, ватажок і маса, художник і народ у різноманітних варіаціях проходить через усю творчість, через усю діяльність Франка. Розкриваючи правильне розуміння Франком цих складних питань суспільного життя, Малишко не тільки доповнює наші уявлення про матеріалістичний світогляд письменника, представника революційно-демократичного напрямку літератури. Малишкова поема допомагає чіткіше усвідомити ідейну спрямованість та спорідненість між собою тих творів Франка, у яких згадана проблема є домінуючою («Мойсей», «Похорон», «Рубач», «Сон князя Святослава», «Захар Беркут» та ін.). Нарешті, створюючи художній образ Франка, Малишко типізує і виділяє ті риси в характері письменника-революціонера, які залишаються і в наш час, для радянських митців, і визначальними, і похвальними, гідними наслідування.

Зовнішній сюжет у поемі відсутній. Тут ми не знайдемо якихось цілісних картин-описів, чи достовірних імен та подій. Вся увага Малишка зосереджена на роздумах Франка, на зображенні його внутрішнього світу.

В поемі є тільки контурне означення біографічної ситуації, цілком імовірної в житті Франка, оскільки Малишко описує один із чергових приїздів письменника до Криворівні. Такий приїзд, як справедливо це підкреслює Малишко, був потрібен Франкові не лише для відпочинку та праці в ідеальних умовах. Це був приїзд для зустрічі з народом, для звіту перед ним, для творчої насаги, для вивірювання своїх задумів, для корегування свого нелегкого письменницького шляху.

Зустріч і розмови Франка з поетом-молодомузівцем Григорієм Липою, з гуцулом-трудоарем Лукою Яремшею, дружба з дітьми Луки — Андрусиком та Марічкою, — на такому вдячному матеріалі Малишко розкриває образ Каменяра — патріота і борця, поета і філософа, реаліста і мрійника.

Франка обурює бездумна писанина таких, як Григорій Липа. Він вибухає гнівом, слухаючи віршики «про ідилічні прикарпатські хати, все про лілеї та про орхідеї, про щічки й вічки милої своєї». Як це далеко від справжньої поезії, від хай гіркої, але необхідної народові правди! Єдина дорога у митця — бути з народом, знати його і його ж зображувати:

А де ж наш люд, що сніє, як в норі?
Де ріпники і де каменярі? (III, 402) —

адресує своє гнівне запитання Каменяр усім віршоробам.

У цих словах і похвала Франкові, і нагадування Малишкове коле-
гам — радянським поетам про їх першочерговий обов'язок — писати
про народ, уникати «сентиментальності, марева, нудьги».

Гідними наслідування вважає Малишко ще й такі риси Франка-
письменника: глибинне вивчення суспільного життя, активна любов
до рідної землі. Так, в поемі Франко зворушливо розповідає про те,
як, мандруючи з Трушем по італійському краю, болісно відчував, що
«в чужині своє назад манило» і якою потім неосяжною була радість
зустрічі з рідною природою, з своїми людьми.

Тернистим був життєвий шлях Франка («Під гору більш, у сльозі
та грозі»), мучили, відбирали сон турботи про народ, вболівання за
долю своїх героїв. Але зате й радість була від усвідомлення своєї
органічної єдності з народом («легше дишеться поміж людьми»), від
усвідомлення важливості своєї праці:

Нехай встає народ, нехай не плаче,
А ти йому світи на цій землі! (III, 412)

Світити народові — це й є найсвятішим покликанням митця, най-
вищою оцінкою його діяльності. Малишко переконує читача в тому,
що Франко, як мало хто, був вірним цьому покликанню і таку най-
вищу оцінку за свій труд вже здобув.

Усе своє життя Франко залишався вірним цьому величному по-
кликанню. Цій безсмертній меті продовжують служити його творіння.

У роздумах про мистецтво, про сучасну поезію Малишко не рідко
посилається на безпомилковий дороговказ — естетичний кодекс Івана
Франка. Він дотримується ленінського вчення про використання класи-
чної спадщини. Так, в одній з робіт А. Малишка читаємо: «Художні
скарби письменників-реалістів ввійшли в духовну скарбницю нашого
народу, а їхні творчі досягнення продовжує і розвиває радянська літе-
ратура, створивши свій стиль і метод»². У цих словах ключ до зрозуміння
ідейно-естетичної основи, на якій А. Малишко прагне розкрити
нам і образ Івана Франка. Ці ж заслуги великих художників минулого
має на увазі Малишко, коли відсилає молодих українських радян-
ських поетів на науку до Шевченка, Пушкіна, до автора «Каменярів»
і «Зів'ялого листя»³. Та й сам охоче, плідно вчиться у них. Вірш Ма-
лишка «Дай мені, Земле, від своєї любові» із збірки «Прозорість»
(1962) — один із багатьох повчальних прикладів того, як можна і слід
використовувати, оновлювати і розвивати програмові теми, мотиви
Франкової спадщини. Але детальна розмова в цьому плані — це вже
тема окремого дослідження.

Радянське франкознавство фіксує все нові й нові спроби худож-
ньої інтерпретації образу Каменяра. Досить нагадати, що вже в юві-
лейному «Вінку Івану Франкові» (1957) вміщено 62 поетичних і 9
прозових творів про Франка 52 авторів. Сьогодні таких творів стало
набагато більше.

Та все ж серед них вигідно виділяються вірші та поема Андрія
Малишка. Вони помітно доповнюють список тих, поки що небагатьох
вдалих художніх творів, у яких українські радянські поети (В. Бобинсь-
кий, М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, Д. Павличко та ряд ін.) від-
творюють окремі грані прометеївського характеру Івана Яковича
Франка.

² А. Малишко, Думки про поетів, «Радянський письменник», К., 1959, стор. 7.

³ Див.: там же, стор. 113, 132.

Мова творів Марка Вовчка в оцінці І. Я. Франка

Іван Франко одним із перших в історії українського літературознавства дав наукову, об'єктивну оцінку літературній спадщині Марка Вовчка. Він спростував безпідставні твердження П. Куліша¹, О. Огоновського² та деяких інших українських діячів буржуазно-націоналістичного напрямку, що нібито українські твори Марка Вовчка були написані не Марією Олександрівною Вілінською, а Опанасом Марковичем, чи Марковичем і Вілінською у співавторстві. І. Я. Франко правильно охарактеризував значення мови творів Марка Вовчка для розвитку української літературної мови. Так, у статті «Літературна мова і діалекти» (1907 р.) І. Я. Франко радив орієнтуватися у питаннях створення єдиної для всієї України літературної мови на Котляревського, Квітку-Основ'яненка, Шевченка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, бо у мові цих письменників «лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців»³.

Ця висока оцінка, яку дає І. Я. Франко мові творів Марка Вовчка, не є випадковою. Вона була фактично підсумком і наслідком студій, проведених І. Я. Франком над творами Марка Вовчка⁴. Так, одним із яскравих свідчень того, що І. Я. Франко детально займався вивченням мови Марка Вовчка, є лист письменника до В. Доманицького (1907 р.). У цьому листі І. Я. Франко заохочував В. Доманицького до праці над питанням про авторство Марка Вовчка і обіцяв, що словниковий матеріал до цієї праці він візьметься опрацювати сам⁵.

Маючи в своїх руках солідний науковий апарат і фактичний матеріал, І. Я. Франко почав сміливу боротьбу проти намагань П. Куліша та деяких інших критиків знецінити мовно-літературну вартість українських творів Марка Вовчка. Цікаво, що П. Куліш спочатку позитивно відгукнувся про майстерність автора «Народних оповідань». «Читаю, — казав П. Куліш, — й очам своїм не вірю: у мене в руках чистий, непорочний, повний свіжості художній твір»⁶. Про те, що П. Куліш був захоплений багатством мови «Народних оповідань», є свідчення і самої письменниці: «Поправок зовсім нема, щоб там було

¹ О. Огоновський, Історія літератури руської, ч. III, Львів, 1893, стор. 226.

² Див.: там же, стор. 226—230 та ін.

³ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. XVI, стор. 337.

⁴ Про творчість Марка Вовчка І. Я. Франко написав статті «Нове укр. оповідання Марка Вовчка» (1903 р.) та «Марія Маркович (Марко Вовчок)» (1907 р.). Досить цінні думки про творчість Марка Вовчка знаходяться також у листі І. Я. Франка до В. Доманицького (1907 р.), у статті «Русько-українська література» (1898 р.) та в «Нарисах історії українсько-руської літератури (до 1890 р.)» (1910 р.).

⁵ Іван Франко. Твори, т. XX, стор. 615.

⁶ Марко Вовчок, Твори в чотирьох томах, т. 4, ДВУ, К., 1928, стор. 515.

щось вставлено, ні, тільки де, то счеркнuto, бо каже Куліш, що я дуже сиплю багатствами, — треба на далі берегти»⁷.

Але, як це часто бувало із «заздрісливим» (за словами І. Я. Франка) П. Кулішем, він згодом став говорити про твори Марка Вовчка прямо протилежне. Бажаючи принизити Марка Вовчка, або ж бодай «примазатися» (за виразом І. Я. Франка) до її слави, П. Куліш почав поширювати думку про невисоку художню вартість і мовну майстерність «Народних оповідань» та інших творів Марка Вовчка. Він заявив, нібито письменниця лише споганила своїм втручанням те, що зробив О. Маркович, і що все найкраще у творах Марка Вовчка зроблене ним, Кулішем, під час підготовки творів до видання.

Т. Г. Шевченко перший дав справедливу оцінку П. Кулішеві як редактору творів Марка Вовчка. Дізнавшись, що П. Куліш редагує «Народні оповідання», Шевченко заявив, що він їх «опрозить». Оправдуючись, П. Куліш неодноразово у своїх листах до знайомих скаржився на Т. Г. Шевченка: «Я й чув, що Тарас на мене ремствував: як я смію поправляти Марку Вовчкові його оповідання»⁸.

Боротьбу геніального Шевченка за об'єктивну оцінку мови (і взагалі всієї творчості) Марка Вовчка продовжив великий Каменяр. Тоді, коли Франко працював над творами Марка Вовчка, у нього не було рукопису «Народних оповідань». Але, досліджуючи твори письменниці, зіставляючи і порівнюючи їх, аналізуючи їхні художньо-образні засоби, І. Я. Франко приходить до твердого переконання, що самого лише свідчення П. Куліша замало «для оцінки літературної стійкості «Народних оповідань». І тут нова критика муситиме основно повимітати те павутиння, яким обвішав Куліш сю незвичайну літературну появу, повикидати геть такі критичні абсурди, як його суд про «Інститутку» та інші оповідання, в яких Куліш не добачав самостійної творчості, а тільки зрисовування натурщиків і натурщиць»⁹.

Дослідницька робота по встановленню авторства Марка Вовчка, яку розпочав І. Я. Франко, була досить вдало продовжена при допомозі І. Я. Франка і під його керівництвом¹⁰ В. Доманицьким, в розпорядження якого потрапив рукопис «Народних оповідань». У своїй роботі «Авторство Марка Вовчка»¹¹, яку І. Я. Франко відредагував і допоміг надрукувати в «Записках Наукового Товариства ім. Шевченка», В. Доманицький на основі детального порівняння тексту рукопису «Народних оповідань» і тексту, відредагованого П. Кулішем, прийшов до цікавого і цілком об'єктивного висновку, що П. Куліш, редагуючи твори Марка Вовчка, робив «не більше, як се робить кожний совісний редактор, коли попаде йому до рук свіжа, нова, видатна праця»¹². Крім цього, як показує В. Доманицький, «процент поліпшень з боку Куліша щодо самої мови зовсім невеликий, а часом можна навіть сказати, що поліпшення ті не зовсім щасливі й скоріше виглядають на погіршення»¹³.

Крім П. Куліша, мову творів Марка Вовчка намагалися опорочити і деякі інші «цінителі» української літератури та мови. Серед них потрібно, зокрема, назвати статтю про творчість Марка Вовчка російського критика С. А. Венгерова у 36 томі «Енциклопедического

⁷ Марко Вовчок, Твори в чотирьох томах, т. 4, ДВУ, К., 1928.

⁸ Див.: «Життя і революція», 1927, № 12, стор. 294.

⁹ Іван Франко, Твори, т. XVII, стор. 409.

¹⁰ Там же, т. XX, стор. 614.

¹¹ В. Доманицький, Авторство Марка Вовчка, ЗНТШ, т. 84, кн. IV, Львів,

1908

¹² В. Доманицький, Зазнач. праця, стор. 123.

¹³ Там же, стор. 124.

словаря» Брокгауза і Ефрона. Спростовуючи безпідставні і плутані обвинувачення С. А. Венгерова, який бачив *нереальність* (!) мови творів Марка Вовчка в тому, що вона (мова) взята не з уст народу, а почерпнута з українських народних пісень, І. Я. Франко назвав такий осуд «парадоксальним»¹⁴. Викрив І. Я. Франко також і причину цієї негативної оцінки: С. А. Венгеров тому вважає мову творів Марка Вовчка «нереальною», що й самий «зміст її укр. оповідань... вважає так само нереальним»¹⁵.

Спростовуючи всі необ'єктивні, неправильні твердження і судження про мову творів Марка Вовчка, І. Я. Франко на основі глибокого аналізу її творчості категорично заявляє: «Найкраще в її писаннях, то без сумніву її мова. При всій своїй простоті й популярності вона дуже багата лексиконом і незрівнянно мелодійна»¹⁶. Дещо раніше цю ж думку висловив І. Я. Франко у статті «Михайло П. Старицький». Говорячи про те, що кожен справжній талановитий письменник обов'язково має своє індивідуальне творче обличчя, І. Я. Франко відзначає, що неповторність творів Марка Вовчка проявляється у незрівнянній мелодійності її прози. Немає ще й досі того, пише І. Я. Франко, «хто б підхопив секрет незрівнянної мелодійності прози Марка Вовчка»¹⁷. Цю ж думку, хоч і побіжно, висловив І. Я. Франко і в статті «Русько-українська література»¹⁸.

Неодноразово вказував І. Я. Франко на одну із кардинальних рис мовної практики Марка Вовчка — виключно вдале підкорення мовних засобів ідейному спрямуванню твору. Так, у статті «Марія Маркович (Марко Вовчок)» І. Я. Франко пише, що майстерність мови творів Марка Вовчка, яка проявляється в мелодійності, колоритності, ніжності, в багатстві і різноманітності лексичних засобів, не є для письменниці самоціллю. «З простою красою й ніжністю її мови й стилю, — відзначає І. Я. Франко в згаданій вище статті, — в'яжеться нерозривно її ніжна любов до всіх нещасних страждущих, а особливо до найбідніших між бідними, до жінок. Вона вміє не лише сама відчувати їх горе, але також віднайти його основу і дати їй простий і ясний вислів, що сильно хапає за серце читача»¹⁹.

Відзначав І. Я. Франко і ще одну характерну рису письменницької манери Марка Вовчка — велику емоційність її творів, яка досягається спеціальним підбором мовних, словесно-зображальних засобів. Так, у статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» І. Я. Франко відзначає, що, на відміну від французьких реалістів, які своїми творами впливають переважно на наш розум і переконання, Марко Вовчок, як і більша частина російських реалістів, впливає насамперед на наші емоції, наші почуття²⁰.

У статтях та листах І. Я. Франка ми знаходимо і цілий ряд висловлювань про мову окремих творів Марка Вовчка. Називаючи «Народні оповідання» «незрівнянними перлами нашої літератури»²¹, «найбільшою окрасою української літератури»²², «незвичайною літературною появою»²³, вказуючи на те, що вони «творять окрасу нашого

¹⁴ Іван Франко, Твори, т. XVII, стор. 446.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же, стор. 345.

¹⁸ Див. зб.: Марко Вовчок у критиці, К., 1955, стор. 269.

¹⁹ Іван Франко, Твори, т. XVII, стор. 446.

²⁰ Там же, т. XVI, стор. 13.

²¹ Там же, т. XVIII, стор. 29.

²² Там же, стор. 115.

²³ Там же, т. XVII, стор. 409.

письменства»²⁴, І. Я. Франко, вслід за Т. Г. Шевченком, відзначає нечувану досі поетичність їх прозової мови²⁵.

Високу оцінку І. Я. Франка одержали також повість «Інститутка» та оповідання «Ледащиця». У статті «Темне царство» І. Я. Франко писав, що Марко Вовчок викриває кріпацтво в «майстерських картинах» «Інститутки» та «Ледащиці» не шляхом словесної декларації, а шляхом показу типових, щоденних нестерпних умов життя і підневільної праці кріпаків²⁶.

Схвально відгукнувся І. Я. Франко і про останній український твір Марка Вовчка — казку «Чортова пригода», що є, за словами критика, твором «напівнародного» — «напіввласного komponування»²⁷. У статті «Нове укр. оповідання Марка Вовчка», присвяченій цьому твору, І. Я. Франко писав, що «з технічного боку він зложений бездоганно, а мова його блискуча, чиста та багата...»²⁸. Цю ж оцінку мови казки «Чортова пригода» повторив І. Я. Франко пізніше, в некролозі «Марія Маркович (Марко Вовчок)»: «Сей твір, писаний гарною мовою, хоч і не такою поетично блискучою, як давніші оповідання, грає однаке широкоукраїнським дотепом і гумором і творить зовсім доладне закінчення її українського писання»²⁹.

Не обминув у своїх дослідженнях І. Я. Франко і російських творів Марка Вовчка. Аналізуючи мовно-стилістичні засоби російських творів і порівнюючи їх мову з мовою українських творів, І. Я. Франко приходить до висновку, що російські твори Марка Вовчка з точки зору художньої і мовної їх довершеності стоять значно нижче творів українських, що по-російськи письменниця «вміла гірше, ніж по-українськи»³⁰. «Ще одна різниця, — пише І. Я. Франко в уже згадуваному некролозі, — заходить між її українськими і російськими творами. Хто читав українського Марка Вовчка, той, хоч би який запеклий теоретик, напевно стоятиме під впливом чару й розкішності його чудової мови. В московських (російських. — *Є. Р.*) творах Марка Вовчка, на дивне диво, зовсім навпаки: мова ординарна, безбарвна, неорганічна мішанина людової великоруської з мовою канцелярії та школи, густо підсилена українізмами, українськими поговірками та піснями. Так і чуєш, читаючи ті оповідання, що вони неначе переклади з якоїсь іншої мови, рідної і натуральної мови авторки»³¹. Хоча ця Франкова оцінка мови російських творів Марка Вовчка дещо зарізка, проте у своїй основі вона не викликає заперечень. Серед російських творів письменниці з точки зору мовної досконалості І. Я. Франко найвище ставив «Рассказы из русского народного быта», які вважав зовсім схожими «і духом, і тенденцією, і стилем з тими, що вміщені в українських «Нар. оповіданнях...»³².

Досить важливими для розуміння ролі Марка Вовчка в історії української літературної мови другої половини XIX ст. є висловлювання І. Я. Франка про її мовну практику у статті «Володимир Самійленко». Щоб чіткіше передати думку І. Я. Франка, наведемо ці слова у більш широкому контексті: «Дев'ятнадцятий вік дав нам

²⁴ Іван Франко, т. XVII, стор. 408.

²⁵ Там же, стор. 445.

²⁶ Там же, стор. 20.

²⁷ Там же, стор. 410.

²⁸ Там же, стор. 409.

²⁹ Там же, стор. 446.

³⁰ Там же, стор. 447.

³¹ Там же.

³² Там же, стор. 445.

великих майстрів української мови, та майже у всіх їх чути було внутрішню боротьбу, зусилля письменника до виборення якогось спеціального язика. У Шевченка боровся мужик з інтелігентом, переживував шаблони поетичного стилю мужицьких пісень з обломками церковщини та з обломками цивілізованих понять. У Марка Вовчка, навпаки, інтелігент силкувався підлавитися під мужицький говір, підсолоджуючи, підмальовуючи та афектуючи його. У Куліша жива мова боролася з доктринами про високий стиль і «староруську» мову. У Старицького інтелігент бореться з мужицькою мовою, силкується украсити її штучними клейнотами, нагинає, а іноді й насилує її на свої шаблони. Сліди такої мовної боротьби бачимо і у Кониського, і у Грінченка»³³.

Сказане тут про мову Марка Вовчка не слід розуміти буквально. І. Я. Франко в цьому висловлюванні подає образну характеристику *процесу мовної творчості, мовної діяльності, а не мови окремих українських письменників* (в тому числі і Марка Вовчка).

Стаття «Володимир Самійленко», з якої взято цитату, надрукована в 37 томі «Літературно-наукового вісника» за 1907 р. У цьому ж році в 39 томі «Літературно-наукового вісника» надрукував І. Я. Франко і статтю «Марія Маркович, (Марко Вовчок)», в якій є такі (вже згадувані нами) слова: «Найкраще в її писаннях, то без сумніву її мова. При всій своїй простоті й популярності вона дуже багата лексиконом і незрівнянно мелодійна»³⁴. Саме в цих словах ми бачимо загальну оцінку мови творів Марка Вовчка. У статті ж «Володимир Самійленко» І. Я. Франко дав характеристику *мовного становлення, мовного формування* Марка Вовчка. Тому, зрозуміло, ці два висловлювання зовсім не суперечливі, як може здатися на перший погляд, а, навпаки, доповнюють одне одного.

Отже, на основі аналізу висловлювань І. Я. Франка про мову окремих творів і про мовну майстерність Марка Вовчка загалом можна цілком певно сказати, що саме І. Я. Франко вперше в історії українського літературознавства дав всесторонню, наукову і об'єктивну оцінку мовній діяльності Марка Вовчка.

Аналізуючи думки І. Я. Франка про мову творів Марка Вовчка, не можна не помітити, що висловлювання великого Каменяра майже цілком (і це, безсумнівно, не випадково) збігаються з тією високою оцінкою мови Марка Вовчка, яка є у творах російських революціонерів-демократів М. О. Добролюбова, М. Г. Чернишевського, Д. І. Писарева, у листах і спогадах Т. Г. Шевченка, а також у відзивах І. С. Тургенева та інших прогресивних російських і українських діячів XIX століття³⁵.

³³ Іван Франко, Твори, т. XVIII, стор. 463—464.

³⁴ Там же, стор. 446.

³⁵ Див., напр., зб. «Марко Вовчок у критиці».

Вирок війни й мілітаризмові

Великого гуманіста І. Я. Франка на протязі всього життя хвилювали питання війни і миру. Проте миру класового, рабської покори визискувачам він ніколи не визнавав, навіть більше: вважав ворогом того, хто закликав до «спокою». Пам'ятні слова поета:

Супокій — святе діло
В супокійній часи,
Та сли в час війни і бою
Ти зовеш до супокою —
Зрадник або трус еси¹.

Епоха, коли жив і працював Іван Франко, була сповнена безкінечних класових битв. Тому його заява у вірші «Супокій» (1880) про ворожість для справ народу примиренських настроїв, прославлення у творах «вічного революціонера», борців-каменярів, сміливих конквістадорів, заклики пам'ятати, що може «війна кривава понадобитись», його звернення до молоді збройно допомогти російському народові в революційному повстанні 1905 року тощо мали величезне значення для активізації мас, для піднесення їх бойового духу. Франко підтримував справедливі соціально- і національно-визвольні війни. А проти феодалських і буржуазних воєнних побоїщ, проти міжнаціональної різни народів, проти кровопролиття в інтересах панівної експлуататорської верхівки він нещадно боровся — боровся всіма засобами революціонера і письменника.

Нагадавши в статті «Війна і військо в наших часах» (1881) про те, що за останні 30 років — з 1850 по 1880 рр. — у світі відбулось понад 30 великих війн, Франко ставить питання: в чому причина, де корені зла? І відповідає: причина ховалась не у «войовничості» деяких народів, не у відсутності добрих бажань людей, як пояснювали численні буржуазні історики і публіцисти, а в іншому.

«Головна причина війн, мілітаризму і zarazом тої оплаканої недовстачі самопізнання, — пише у згаданій статті автор, — лежить уся в наших поганих суспільних і економічних обставинах»² — у капіталістичних порядках, у хижацькій загарбницькій політиці буржуазних урядів, у постійній конкуренції буржуазії, у політиці міжнаціональної гризні, яку розпалювали уряди, мілітаристи, церква, зокрема Ватикан і католицькі верховоди. Цю думку розвивав Франко і в статтях «Мислі о еволюції в історії людськості» (1881), «Що таке поступ?» (1903) та в ряді інших, а також у виступах на вічах, у листах до знайомих.

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. X, стор. 39. Далі цитуємо за цим виданням.

² «Світ», 1881, стор. 291.

Свої роздуми про природу воєн, про мілітаристські тенденції буржуазних урядів І. Франко старався донести до мас, вважав необхідним їх друкувати, покладав на них надії як на агітаційний матеріал. Про статтю «Війна і військо в наших часах», наприклад, автор казав: «Стаття все таки своє зробить», тобто зацікавить читачів, буде впливати (лист до І. Белея за квітень 1882 р.). На жаль, не вся стаття була опублікована. З цензурних, безумовно, причин редактор журналу «Світ» І. Белей не помістив її закінчення, в якому І. Франко давав зрозуміти, що озброєний народ і військо, яке складається з трудящих, силою повалить капіталістичний лад. «Мілітаризм, — писав тут Франко, — опанував і пожирає Європу. Але той мілітаризм носить в собі зародки власного упадку... І хвиля тота настане, як скоро маси народу — сільські і міські робітники і мужики почнуть мати свою волю... мілітаризм згине через діалектику свого власного розвитку»³.

Ці дуже цікаві недруковані в свій час сторінки Франкової статті зберігаються в архіві І. Белея в Києві.

Немало буржуазних військових і державних політиків намагалися виправдати війни тим, що земля, мовляв, «перенаселюється» людьми. На своє озброєння вони брали «теорію» перенаселення англійського реакційного економіста Т. Мальтуса, людиноненависницьку «теорію» німецького расиста Ф. Ніцше про начебто вибраність одних і неповноцінність інших націй. Ці «теорії» Франко засудив як ганебні і затаврував їх як антинародні. У вірші поета «Гадки на межі» знаходимо такі глибокі слова:

І дармо то дехто незрячий не раз
Говорить: «Війна би здалася у нас,
Замного людей, світ тісний всім, мов сак, —
Просікли б, вільніше би стало відтак».
Вільніше, се так! Та, крім знищення й мук,
Не стало б до праці щонайкращих рук,
А джерело нужди як було так було б,
Лиш що до старого нове причинило б⁴.

Злочинність ніцшеанства — цієї предтечі фашизму, що мов чума заражало і ще й зараз заражає уми багатьох людей, влучно висміяв І. Франко в оповіданні «Чиста раса». Підкреслюючи нежиттєвість і шкідливість расизму, письменник показав ганебну смерть свого героя через його ж власне шовіністичне засліплення.

Франкові було добре відомо, які жертви приносить людство богів Марсу. Трупні і каліцтва мільйонів, руйнування міст і сіл, знищення цінностей культури — тільки частка страшної плати народів за війну. Ще жахливішим вважав І. Франко те, що несправедлива війна тягне людство назад у духовному відношенні, часто викликає дегенерацію цілих народностей, упадок держав (стаття «Що таке поступ?»).

Великий гуманіст не раз задумувався над тим, що в суспільстві, в якому він живе, уряди та мілітаристські кола використовують найбільші відкриття науки і техніки та здобутки промисловості не на поліпшення життя народу, а на війни та вбивство людей. Не алегорично, а цілком безпосередньо сприймалися, наприклад, слова письменника з його поеми-легенди «Смерть Каїна»:

Те знання куди ж
Веде потомків моїх? Звірів, птиць
Я себе мордують, землю сплідрували,
Шукаючи, кого б і що б убити...
Жінка говорила,
Що винайшли якесь таке каміння,

³ «Жовтень», 1958, № 2, стор. 121—122.

⁴ Іван Франко. Твори, т. X, стор. 179.

Котре в'огні розтоплюєсь, мов віск,
І вивчились робити з нього стріли,
Ножі і списи, твердіші і гостріші,
Ніж з кременю. От де веде знання!
Кров, рани і смерть — його найперші дари.

Слова Франкової поеми закликають захищати науку і культуру від зазіхань мілітаризму, адже:

...знання, то не бажання смерті,
Не праг життя! Воно — веде к життю!
Вбезпечує життя!..
Воно стається добрим або злим
Тоді, коли на зло чи добре вжити⁵.

Франко бачив, як ненаситний бог війни щоденно поглинав і без того коротке життя трудящих. Внаслідок злиднів і хвороб середній вік життя людини в Галичині тривав 27,5 року у чоловіків і 28,5 року у жінок. Під псевдопатріотичні вигуки лакеїв цісаря, під хитромудрі промови дипломатів, під барабанний бій мільйонної армії з галицького трудівника здирала влада останню одежину.

«Армії, — писав І. Франко про капіталістичну воєнну машину, — робляться численні — сто тисяч, п'ятсот тисяч, мільйон — адже держава преться одна проти другої, аби не дати себе випередити... Такі армії страшенно коштовні. Аби їх удержати, аби могли слідити за новими улпшеннями, треба страшенних грошей, про які давніш державам ані не снилося»⁶.

Щоденні будні в таких умовах ставали трудівникові каторгою, мукою, безрадінним животінням, мирне життя було подібне до невижатого поля, густо покритого окопами і вирвами снарядів.

Іван Франко гостро викривав буржуазних діячів, які в цих умовах насмілювались говорити про «благо мирних днів», про піднесення добробуту трудящих. Як безсоромну брехню, як огидну демагогію оцінив революціонер один із виступів пруського монарха, в якому було заявлено, що «Німеччина відтепер буде мирна». Знаючи бісмарківську Німеччину як постійну на той час «сторону зачіпну, провокуючу та визиваючу», у статті «Блаженства миру» (1883), Франко глузував з кайзера, що на словах був за мир, а на ділі вкривав країну військовими майданами і казармами.

«Блаженство миру! Який чудовий вигляд! Розвій національний, скріплення основ одностайного державного організму, піднесення добробуту. А проте, хоч ніхто не думав з того коша вкрасти нам ані одного з тих райських плодів... все-таки того мирового коша мусять стерегти мільйони сталевих колючок, цілі гори пороху, динаміту та нітрогліцерину, цілі армії людей, відірваних від мирної праці, ціле море найжизненніших соків народних, витиснених, випомпуваних при допомозі цупких адміністраційних машин і перетоплених на золото в банкові білети. Оглядаючи при деннім світлі ті блаженства миру, бачимо в них дивоглядну суперечність із тим, що ми привикли називати миром, бачимо неситу гидру, що пожирає далеко більше та далеко систематичніше, ніж найлютіша війна»⁷.

Ці слова стосувались не однієї тільки Прусії, а й тюрми народів Австро-Угорщини, царської Росії, парламентських країн — Англії, Франції, США та ін. Ці слова ще і зараз приковують до ганебного стовпа імперіалістів, у першу чергу американських, які за кожною

⁵ Іван Франко, Твори, т. X, стор. 384.

⁶ Там же, т. XIX, стор. 172.

⁷ І. Франко, В лаймах у сусідів, Львів, 1914, стор. 155.

чував, яку чекав як неминучість, як весняне оновлення життя людства, про яке В. І. Ленін в 1917 р. говорив: «Імперіалістична війна, тобто війна заради дільби пограбованої здобичі між капіталістами, заради придушення слабих народів, почала перетворюватися в громадянську війну, тобто війну робітників проти капіталістів, війну трудящих і пригноблених проти своїх гнобителів, проти царів і королів, проти поміщиків і капіталістів, війну за повне визволення людства від воєн...»¹⁴.

¹⁴ В. І. Ленін, Твори, т. 23, стор. 323.

Публіцистика О. Терлецького в оцінці І. Франка

Перша друкowana стаття Остапа Терлецького «Григорій Сковорода» появилася в журналі «Правда» 1869 р. А друга частина його найбільшої історико-публіцистичної праці «Літературні стремління галицьких русинів від р. 1772—1872», над якою він трудився довгі роки, так і не закінчивши її, надрукована під назвою «Галицько-руське письменство 1848—1865 рр.» уже після смерті автора в «Літературно-науковому віснику» (1903 р.). В історію прогресивної думки на Україні О. Терлецький увійшов як відомий громадський діяч, передовий мислитель, публіцист, один з перших організаторів і зачинателів української революційної журналістики, друг і сподвижник І. Франка головно завдяки своїй діяльності в десятиліття від 1873 по 1883 рік.

Саме в цей період О. Терлецький розгортає широку громадську роботу, згуртовує молодь, енергійно пропагує серед неї передову російську літературу, ідеї соціалізму, організовує видання революційних брошур — «метеликів». Тоді ж він пише свої кращі публіцистичні статті «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці», «Лихва на Буковині», «Робітницька плата і рух робітницький в Австрії, в пізніших часах», «Боротьба партій і рух робітників в Австрії», які представляють уже публіцистику нового типу — публіцистику революційно-демократичного напрямку. До цього часу належать також численні кореспонденції О. Терлецького. І. Франко високо цінував їх і висловлював жаль в одному з листів до М. Драгоманова, з приводу того, що кореспонденції появляються без підпису автора¹.

Завдяки громадсько-політичній та журналістській діяльності Остап Терлецький став на той час широко відомим і популярним серед галицької молоді, яка «привикла вважати Остапа своїм проводирем, проповідником великих і незбутих обов'язків кожного інтелігента супроти робочого люду»².

У 80—90-ті роки О. Терлецький поступово відходить від громадського життя і журналістської діяльності. Навіть єдина, що побачила світ, історико-публіцистична праця тих років — «Літературні стремління галицьких русинів від р. 1772—1872» — була розпочата значно раніше. І. Франко виділяв у ній розділи VII—XI як «найліпше, найцінніше, що залишилося нам у письменницькій спадщині Терлецького»³. В ці розділи увійшли «відчити» Терлецького, які він виголошував на вечорах віденської «Січі» 70-х років, про важливі факти з літературного

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, т. XX, ДВХЛ, К., 1950—1956, стор. 161.

² Іван Франко, Др. Остап Терлецький, Записки Наукового Товариства імені Шевченка, (далі ЗНТШ), т. 50, стор. 60.

³ І. Франко, Др. Остап Терлецький, стор. 58.

життя Галичини, Росії, а також «повість із життя галицької молодіжи з другої половини 60-х років» над якою працював Терлецький на початку 80-х років⁴.

Яскрава і оригінальна стаття⁵ О. Терлецького «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці» появилась у «Правді» 1874 р. як «справоздання з археологічного з'їзду у Києві», з якого він щойно повернувся. Але редактори-народовці відмовились надрукувати другу частину статті, яка і була, очевидно, цим «справозданням». Все ж у статті виразно відчувається бадьорість, революційна настроєність, жадаба боротьби проти соціального зла, оптимізм, які особливо характерні для усієї діяльності О. Терлецького в роки 1874—1876. Написана пристрасно, «з широким розмахом»⁶ і виразною партійністю, стаття давала різко негативну оцінку головним на той час політичним партіям Галичини — москвофільській і народовській. Якщо реакційність москвофілів того часу, їх ворожість до народних прагнень, турбот, сподівань, до мови народу, його національних традицій була очевидною, то народовці свою антинародну діяльність прикривали «плащиком патріотизму», гаслом «національного визволення» і тим самим вводили в оману трудящі маси свого народу. Обидві партії були серйозною перешкодою на шляху прогресу, на шляху революційного пробудження Галичини.

Остап Терлецький в юнацькі роки сам поділяв ілюзії, які розсівали народовці серед молоді. Та швидко він зрозумів, що народовці не здатні розпочати «практичну діяльність серед народа ... на соціально-економічній основі»⁷, і зовсім пориває з ними. В дусі нищівної критики Драгоманова Терлецький заперечував будь-яке позитивне значення діяльності як москвофілів, так і народовців. Уся стаття, за висловом І. Франка, була одним «пристрасним окриком болю і розчарування».

Але найціннішим, безперечно, у виступі Терлецького було те, що він перший в українській публіцистиці рішуче заговорив про соціальні питання, вважаючи вирішення їх найбільш актуальною справою. В цьому, пише І. Франко, автор йшов слідом за Марксом і Енгельсом⁸. Стаття допомагала галицькій молоді правильно зрозуміти співвідношення основних питань визвольної боротьби народу — соціального та національного. Боротьба за зміни соціальних умов життя трудового народу є основною і вирішальною («Викиньмо з нашого народного руху питання соціальне, а не лишиться нам нічого, тільки порожня лушпина»⁹).

Визнавши основну перспективу суспільної боротьби, Терлецький не вказав її окремих шляхів, етапів, не назвав тих суспільних сил, які б уже бралися за розв'язання соціального питання. «Ані задатків нового звороту, ані конкретної програми він не пробував сформулювати; можливо, зрештою, що й сама редакція «Правди» дала йому до пізнання, що дальшої частини не могла б друкувати, так як не видруковано кінцевого уступу статті, зверненого проти релігійної традиції»¹⁰.

⁴ І. Франко, Передне слово, Літературно-науковий вісник (далі ЛНВ), 1903, т. 22, кн. 6, стор. 158.

⁵ Так характеризує статтю І. Дорошенко (в кн.: Іван Франко — літературний критик, Вид-во Львівського ун-ту, 1966, стор. 30), підкреслюючи, що Терлецький своїм виступом «почав пропагувати принципи суспільної користі літератури, вимірюючи її значення висвітленням соціальних питань».

⁶ І. Франко, Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910, стор. 238.

⁷ І. Франко, Др. Остап Терлецький, стор. 23.

⁸ Там же, стор. 24.

⁹ «Правда», 1874, ч. 189, стор. 762.

¹⁰ І. Франко, Др. Остап Терлецький, стор. 26.

У листі до М. Драгоманова О. Терлецький писав про свою статтю «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці»: «У числі 18 буде 2 уступ, а у 19—3 і 4 уступи. В другім уступі говорю про народню партію і її домашнє ділання, в третім — про її відношення до Росії, а в четвертій про перші початки нового руху»¹¹. Можна припустити, що Терлецький закінчив також другу частину статті (3 і 4 розділи) та надіслав її до редакції «Правди», але вона опублікована не була.

Публіцистичний виступ О. Терлецького не втратив своєї актуальності і в наступні десятиліття. В 1902 р. І. Франко видав його окремою книжечкою, проте цензура конфіскувала «кінцевий уступ статті».

Журналістська діяльність О. Терлецького була свого роду конкретним втіленням програми, яку йому не вдалося довести до читача через «Правду». Терлецький розумів, що згуртування молоді, виховання її на передових ідеях — найбільш актуальна справа. Цьому в першу чергу, повинна послужити прогресивна публіцистика. За її організацію і боровся Остап Терлецький разом з Сергієм Подолінським. Задум видавати закордонну непідцензурну газету, а згодом журнал, здійснити їм не вдалося. Тому в 1875 р. вони випускають у Відні серію революційних брошур-«метеликів», в яких підкреслювалась необхідність корінної заміни суспільного ладу.

Виховати революційною публіцистикою покоління людей, здатних здійснити «акцію освободження», — таку мету ставив перед собою О. Терлецький і його побратими, в цьому вони бачили смисл життя. «Усього себе із усією своєю душею і кар'єрою покладаю «під обух власти», коли цього вимагатиме інтерес справи», — писав О. Терлецький. Його готовність присвятити життя революційній пропаганді високо оцінив Іван Франко: «Се був перший русин, який поставив справу таким робом»¹².

У нарисі «Др. Остап Терлецький» немає всебічного аналізу літературної спадщини та діяльності журналіста. Важко було «над свіжою могилою покійного товариша» дати всебічну оцінку того, «чим був Остап Терлецький для свого і для нового покоління», — писав Іван Франко, — я даю покищо жмінку споминів і матеріалів»¹³. Не бачимо в нарисі розгляду таких важливих публіцистичних статей Терлецького як «Лихва на Буковині», «Робітницька плата і рух робітницький в Австрії в пізніших часах», «Боротьба партій і рух робітників в Австрії», немає широкої характеристики його організаторської діяльності на журналістській ниві. Але нарис цікавий для нас не лише важливими матеріалами, фактами, що допомагають нам цільніше уявити постать борця, який «плекав у своїй душі полум'я високих змагань, жив усе для інших, для загалу і силкувався все життя ширити та розсвічувати те благодотворне полум'я в своїм оточенні»¹⁴.

Дуже важливо, що на основі аналізу двох-трьох праць Іван Франко з властивим йому вмінням узагальнювати дає глибоку характеристику творчої манери, стилю, журналістського методу публіциста. В нарисі ми знаходимо хоч і фрагментарні, але блискучі за своєю переконливістю, думки про психологію творчості публіциста.

І. Франко так характеризує «вроджений склад думання» О. Терлецького: «Ідея, думка, логічна конструкція се була головна річ у кожній його науковій чи публіцистичній праці. Вона повставала в тій таємничій глибині темпераменту, на межі свідомого і підсвідомого, де

¹¹ Галичина й Україна в листуванні 1862—1884, Зібрав К. Студинський. «Пролетар», К.—Х., 1931, стор. 224.

¹² І. Франко, Др. Остап Терлецький, стор. 36.

¹³ Там же, стор. 1.

¹⁴ Там же, стор. 2.

повстають усякі поетичні твори зі сплаву конкретних вражінь, неясних споминів, під гарячим подихом глибоких та неясних симпатій і антипатій. Раз виринувши в його душі, ця конструкція робилася центром його думання; всякий новий погляд чи новий матеріал він роздивляв не відповідно до його релятивної історичної вартості, а відповідно до того, чи він підпирав, чи захищав його будову...»¹⁵.

І. Франко справедливо прирівнює процеси творчості поета і публіциста. Є щось спільного в них, особливо на початковому етапі творення. Справжній публіцистичний твір повинен бути зігрітий душевним вогнем любові чи ненависті. Нейтральної по відношенню до автора публіцистики не буває. Публіцист або звеличує, відстоює, захищає, або критикує, наступає, розвінчує. Він завжди воює, — в ім'я ненависті, або в ім'я любові. Публіцистична діяльність О. Терлецького є яскравим прикладом цього.

У науковій, історичній праці такий метод автора, коли «раз сконструювавши свою ідейну будову, він міг одно викинути, інше вставити, але образ проте не мінявся»¹⁶, коли наперед взята логічна структура панує над фактами, як зауважував І. Франко, не завжди виправдовував себе. Інша справа — публіцистика, завдання якої — виховувати, агітувати, пропагувати, переконувати, чи заперечувати, знищувати. Публіцист не просто повідомляє факт, аналізує його. Він ставить за мету переконати читача у правильності тих ідей, які пропагує. Публіцист домагається, щоб читач не лише погодився з його думками, ідеями, а й щоб сприйняв їх як частку свого світогляду.

До написання статті публіциста може спонукати окремий факт навколишнього життя. Але він не є чимось зовсім новим для світоглядного «багажу» публіциста. Цей факт частіше являє собою уконкретнення уже існуючої у голові публіциста ідеї, містить в собі частку характерного, типового з галузі суспільного життя, яка його цікавить. Він використовує життєвий факт для ілюстрації, підтвердження основної думки.

Очевидно, для кожного публіциста є необхідним, перш ніж писати статтю, створити логічну конструкцію, побудову певних ідей. Майстерність публіциста виявляється насамперед у вмінні дати цільну логічну будову своїх думок і за допомогою різних художніх засобів переконати в їх достовірності читача.

рис. Остап Терлецький володів своєрідним талантом публіциста. При широкому використанні багатства народної мови, художніх тропів, у нього ніколи не губиться основна думка. Скрізь помітна струнка логічність доведення. Саме цим його виступи швидко захоплювали, переконували молодь. Важливе значення для сприйняття публіцистики Терлецького мала його гаряча віра в правильність того, до чого він закликав. «Неприятель опортунізму та компромісів у приватному та публічному житті, він гостро осуджував усякі компроміси і в минулому, особливо компроміси — як йому здавалося — зі своїм сумлінням. Коли я раз в дискусії, — писав І. Франко, — запитав його, чи не занадто гостро осудив він заходи польських конспіраторів 30-х років, він відповів:

— Коли ж бо я в них не бачу ширості!»¹⁷.

Щирість — одна з найхарактерніших особливостей публіцистики Терлецького. Вона, як і його принциповість, партійність, відчувається на кожній написаній ним сторінці.

¹⁵ І. Франко, Др. Остап Терлецький, стор. 59.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же, стор. 60.

Особливу увагу І. Франко звертав на партійність публіцистики Остапа Терлецького. Про що б публіцист не писав, — він чітко, принципово дає оцінку фактам з позицій захисту інтересів народних мас. Прикладом яскраво вираженої партійності може послужити його стаття «Лихва на Буковині». Буржуазний професор з Чернівців Пляттер вбачав причину злиднених умов існування буковинців в пияцтві, лінивстві, низькій моральності та інших негативних рисах, що їх він приписував селянам. О. Терлецький відстоював честь, гордість, моральну повноцінність простої робочої людини, показавши справжніх п'явок, яким умови капіталістичного ладу давали можливість жорстоко визискувати буковинців. Виступ публіциста був настільки пристрасним, гнівним, нещадно викривальним, що став однією з причин конфіскації журналу «Молот», де ця стаття була надрукована.

«Той партійний, публіцистичний характер просвічувався з кожної сторінки» і тоді, коли Терлецький писав про «літературні стремління галицьких русинів» та на інші теми. Його публіцистика з широким «соціально-економічним підкладом, з пильною увагою на економічні та духові інтереси народної маси, із ненастанним підкреслюванням конечності тісного контакту інтелігенції з простим народом»¹⁸ була зовсім новим явищем в історії української журналістики саме завдяки піднятим актуальним, суспільно значимим проблемам, ясно вираженій партійності. Партійність нової публіцистики проявлялась у пропаганді ідей, концепцій думок того молодого покоління, яке, виступивши на арену суспільної боротьби в середині 70-х років, «домагалось практичної оборони інтересів народу на полі економічним і соціальним, домагалось служби інтелігенції для інтересів робочого люду, в літературі реального зображення життя...»¹⁹.

Роздуми Івана Франка над публіцистикою Остапа Терлецького містять суттєві спостереження загальнотеоретичного характеру.

Титанічний розум Каменяра залишив нам цікаві й важливі думки, спостереження, що стосуються такої малодослідженої і нерозробленої науки, якою на сьогодні є теорія публіцистики. Навіть у визначенні поняття *публіцистика* ще немає чіткості, ґрунтовності. Якщо тлумачення цього поняття в енциклопедіях, словниках зводиться до зауваження, що це є «суспільно-політична література на актуальні теми», то в новіших дослідженнях робиться наголос на художності, емоційності, експресивності вираження думки, тобто на особливостях, що стосуються форми публіцистики.

А які ж найважливіші риси публіцистики Остапа Терлецького розглядає Іван Франко? Насамперед — її партійність. Ідеї, думки, які висловлює у своєму виступі публіцист, його ставлення до інтересів широких народних мас. Симпатії та антипатії публіциста, його позицію при оцінці суспільних явищ. Потім — суспільну значимість, актуальність публіцистики. Аналізуючи стиль Терлецького-публіциста, Іван Франко веде мову в першу чергу про логічну стрункість викладу, про «конструкцію ідей, думок» у статті.

Отже, найсуттєвішими рисами публіцистики за Іваном Франком є партійність, суспільна значимість, актуальність, логічність. Вони складають, визначають зміст поняття *публіцистика*.

¹⁸ І. Франко, Др. Остап Терлецький, стор. 60.

¹⁹ І. Франко, Твори, т. XX, стор. 318.

Комедія „Майстер Чирняк“ і світогляд І. Я. Франка

В одноактній комедії І. Я. Франка «Майстер Чирняк» поставлено ряд важливих проблем, які хвилювали громадськість Галичини кінця ХІХ ст. Саме тому ця п'єса привертала увагу дослідників творчості і світогляду письменника, а окремі висловлювання використовуються досі для характеристики прогресивної суспільної думки того часу. Мова йде передусім про такі слова Криштофа з п'єси «Майстер Чирняк»: «Мене тішить загальний поступ. Упадають останки середньовіччя, — говорить він, — дрібна продукція пережила свій вік — капітал концентрується, продукція концентрується на фабриках, організується і росте — пролетаріат також організується, набирає свідомости, здобуває силу, а сила в руках пролетаріату — се початок нового ладу, нової епохи, початок загального людського щастя на землі»¹.

Окремі франкознавці вважають, що ці слова, по-перше виражають погляди письменника і є рупором його переконань, по-друге, наводять їх як свідчення того, нібито І. Я. Франко був пролетарським ідеологом. Саме так твердив літературознавець О. Засенко. Він писав, що устами Криштофа письменник «висловив свій передовий погляд на робітничий клас як на єдину суспільну силу, здатну повалити капіталістичний устрій і замінити його новим, вільним і справедливим ладом...»². З таких позицій оцінюють висловлювання Криштофа дослідники економічних поглядів І. Я. Франка Д. Ф. Вірник і Є. А. Голубовська³. Ще далі пішли філософи В. І. Шинкарук, А. А. Пашкова і Н. Т. Асонова, які в статті «До питання про марксистське висвітлення історії революційно-демократичної ідеології» наведені слова Криштофа використовують для того, щоб підтвердити наближення української революційної демократії кінця ХІХ—початку ХХ ст. до марксизму⁴. Друга група франкознавців робить обережніші висновки. Так, О. Борщаговський писав, що Криштоф, мабуть, соціаліст, схильний до теоретизування, доктринер, що, вивчаючи марксизм у австрійських ревізіоністів, засвоїв лише одну думку про перевагу великого виробництва, про історично прогресивний характер капіталізму, думку, яка цілком вкладається в «ідейні рамки російського легального марксиз-

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956; т. ІХ, стор. 363.

² Див.: О. Засенко, За глибоке марксистсько-ленінське висвітлення дожовтневої української літератури, «Вітчизна», 1952, № 4, стор. 163.

³ Див.: Д. Ф. Вірник, Є. А. Голубовська, Економічні погляди І. Я. Франка, К., Вид-во АН УРСР, 1956, стор. 155.

⁴ Див.: В. І. Шинкарук, А. А. Пашкова, Н. Т. Асонова, К вопросу о марксистском освещении истории революционно-демократической идеологии, «Вопросы философии», 1965, № 4, стор. 132.

му»⁵. Але чому саме Криштоф не міг бути ідеалом І. Я. Франка, автор не доводить. Десять років пізніше А. М. Халімончук, відзначивши неправильне трактування образу Криштофа літературознавцями, висловив думку про те, що І. Я. Франко словами і діями цього персонажа висміяв «невідповідність слів і дій галицьких лібералів-балакунів»⁶. Цікавим є зауваження А. М. Халімончука про те, що Криштоф тільки теоретизує, а на практиці навіть сприяє великим капіталістам, бо засвоїв теорію у відриві від класової боротьби. Я. Білоштан, торкаючись того ж питання, зазначав, що Криштоф, який називає себе «соціал-демократом», вважає, що «сила в руках пролетаріату, проте не договориює своїх думок до кінця»⁷. Правда, в даному випадку не Криштоф, а дослідник «не договорив своїх думок до кінця». І тому М. Пархоменко мав усі підстави зауважити, що образ Криштофа залишається дискусійним. На думку М. Пархоменка, всі гучні фрази Криштофа — пуста балаканина, за якою приховані «егоїстичні, шкурні інтереси... Франко не заперечував прогресивності капіталізму порівняно з ремісничим виробництвом, але він закликав до боротьби проти капіталістичного гніту і експлуатації. А Криштоф обмежується гарними фразами»⁸. А ось думки літературознавця Р. Ф. Кирчева. «Образ Криштофа, — пише він, — втілює в собі типові риси тієї частини австрійської соціал-демократії 90—900-х років, яка завчила букву, фразу марксизму, але в своїй практичній діяльності була далека від його революційно-демократичної суті, від насущних прагнень пролетаріату»⁹. Він, як і деякі інші франкознавці, не ототожнює висловлювань Криштофа з поглядами Каменяра. Однак, як і вони, не дає чіткої відповіді на те, що саме осуджував І. Я. Франко в поглядах і діях Криштофа: догматичне трактування марксизму чи відсутність революційно-демократичної позиції. Ті франкознавці, які негативно поставились до образу Криштофа, акцентують увагу переважно на його розходженні між словами і діями, але не уточнюють чи сприйняв письменник взагалі ідеологію пролетаріату і за що він все-таки висміював правих соціал-демократів австрійсько-німецького типу. Враховуючи важливість правильного з'ясування образу Криштофа для висвітлення світогляду І. Я. Франка, потрібно зупинитися на деяких аспектах п'єси «Майстер Чирняк» на тлі тих суспільних проблем і боротьби навколо них, що мали місце в колоніальній Галичині.

Видатний майстер художнього слова і вчений І. Я. Франко добре розумів потреби народних мас, причини колоніального поневолення рідного краю, шукав шляхів і засобів ліквідації злиднів, експлуатації та політичного безправ'я. Цих проблем він часто торкався в своїх художніх творах, в тому числі й в комедії «Майстер Чирняк», в якій (якщо говорити про її соціальний зміст) показано історично перехідний характер капіталізму, переваги великого виробництва над дрібним, фабричної промисловості над ручним ремеслом, посилення позицій іноземного капіталу в економіці західноукраїнських земель, викрито австро-галицьку соціал-демократію, яка претендувала на роль вождя

⁵ О. Борщаговський, Драматичні твори Івана Франка, К., 1946, стор. 123—124.

⁶ А. М. Халімончук, Суспільно-політична сатира Івана Франка. Вид-во Львівського ун-ту, Львів, 1955, стор. 62.

⁷ Я. Білоштан, Драматургія Івана Франка, ДВХЛ, К., 1956, стор. 247—248.

⁸ Див.: М. Пархоменко, Драматургія Івана Франка, М., 1957, стор. 55.

⁹ Р. Ф. Кирчів, Комедії Івана Франка, Вид-во АН УРСР, К., 1961, стор. 75.

трудящих мас в їх боротьбі за утвердження нового суспільного ладу. В комедії «Майстер Чирняк», як і в публіцистичних працях, письменник дотримується погляду на історію суспільства як на зміну суспільно-економічних формацій, за допомогою художніх засобів переконливо доводить неминучість загибелі дрібного виробництва і капіталістичних форм господарювання, бо капіталістичні форми й «таких уб'ють, що день і ніч гарують»¹⁰. У цьому виявилось глибоке розуміння І. Я. Франком об'єктивних законів суспільного розвитку.

Характерною рисою комедії «Майстер Чирняк» є те, що вона була першим сценічним твором, в якому показано проникнення іноземного капіталу в Галичину. І. Я. Франко, хай і не ставлячи спеціальної мети, показав, що іноземний капітал охоплює перш за все сферу обігу. Письменник реалістично відтворив процес закабалення західноукраїнської економіки іноземним капіталом, який шукав вигідних ринків збуту і дешевої робочої сили. Тримати Західну Україну на становищі експлуатованої колонії — такою була політика іноземного капіталу. Для Галичини характерними були засилля старих докапіталістичних форм виробництва і економічна слабкість місцевої буржуазії. Вона не могла виступити рівним партнером в конкурентній боротьбі з іноземним капіталом. Це добре зрозумів, за задумом драматурга, герой п'єси Іван Чирняк, ставши партнером англійської взуттєвої фірми.

З іноземним капіталом, експансивність якого зростає на стадії переростання домонополістичного капіталізму в імперіалізм, як і з усією системою буржуазних виробничих відносин, здатні вести боротьбу трудящі маси, очолювані партією революційного пролетаріату. Ось чому І. Я. Франко приділив порівняно багато уваги теорії і практиці галицької соціал-демократії, зокрема створивши образ шевського челядника Криштофа. Щодо буржуазно-ліберальних ідеологів, то їх політику І. Франко остаточно відкинув, заперечивши будь-яку придатність їх рецептів для поліпшення долі трудящих мас.

Не будемо зупинятися на всіх моментах п'єси «Майстер Чирняк», лише у зв'язку зі сказаним детальніше розглянемо висловлювання Криштофа. До речі, дослідники, які в образі Криштофа бачать вираження авторського «я», чомусь не згадують ті перші три речення, що є відповіддю Криштофа на слова Мартина, іншого персонажа п'єси. Останній зауважив, що експансія англійського капіталу позбавить багатьох західноукраїнських ремісників і челядників роботи, заробітку, бо ж фабрикант не зможе найняти всіх розорених дрібних власників та їх робітників. На це Криштоф відповів: «Кого помістить, а кого й ні. Розумний і поступовий робітник ніколи не загине. А впрочім, що мені до того, що з нами буде?»¹¹.

Вже з цих слів видно, що Криштоф ніяк не міг бути ідеалом І. Я. Франка. Великий письменник-гуманіст ніколи не мріяв про добробут тільки частини суспільства, він боровся за щастя всіх трудящих. Криштоф же дбає в першу чергу за себе. Заява «що мені до того, що з нами буде?» зроблена ним нібито в ім'я прогресу, насправді перегукується з твердженням бернштейніанців, що «рух усе, а мета ніщо». Звичайно, Франко не поділяв цих переконань. Письменник був впевнений, що «розвій теперішньої суспільності йде від капіталізму до соціалізму»¹², і тому віддавав усі свої сили і знання, щоб наблизити соціалізм, зробити його живою реальністю. Однак Франкові не було

¹⁰ Іван Франко, Твори, т. IX, стор. 376.

¹¹ Там же, стор. 363.

¹² Іван Франко, До історії соціалістичного руху, «Літературно-науковий вісник», 1904, т. XXV, кн. 3, стор. 136.

байдуже, за допомогою яких засобів переможе новий суспільний лад. І. Я. Франко завжди таврував метафізично-застиглі догми і тупоумну практику лідерів доктринерської австро-німецької соціал-демократії та її галицької посестри.

Особливо різко виступав український вчений проти абстрактно-догматичного ставлення правих соціал-демократів до середніх верств, дрібних товаровиробників. Письменник, щоб показати, як соціал-демократи намагались прискорити пролетаризацію дрібного виробництва, дозволяє Криштофу говорити таке: «А я, брате, інакше думаю. Я думаю, що чим швидше пропаде отее нужденне, дрібне ремесло, чим швидше його з'їдять великі фабрики, тим ліпше буде і для нас... Ми, соціал-демократи, думаємо інакше. Що має гинути, най гине зараз! Значить, що хто може, най до сеї цілі допомагає. Робімо труднощі дрібному ремеслу, компромітуймо його, дискредитуймо!»¹³. Учасник цієї розмови Мартин запитує: що ж робити з людьми, які в процесі розорення ремесла втратили засоби виробництва і можливість здобути шматок хліба? Чи може вони повинні найматися до фабриканта? На це Криштоф відповідає позитивно, бо фабрика «все ж таки поступ»¹⁴. Так вдало І. Я. Франко розкриває логіку доктринерського мислення, яке веде до зради народу та його інтересів.

Щоб глибше збагнути погляди і поведінку Криштофа, потрібно розглянути статті І. Я. Франка про діяльність і програму австрійської, зокрема галицької соціал-демократії. Ще в 1892 р. І. Я. Франко, висловлюючи своє ставлення до I з'їзду галицької соціал-демократії, підкреслив, що соціалізм для багатьох став питанням сумління, обов'язку. Соціалізм був ідеалом і для І. Я. Франка. Разом з тим письменник застерігав від спрощеного розуміння соціалізму. Аналізуючи промову лідера галицької соціал-демократії І. Дашинського, І. Я. Франко відзначав, що дійсні відносини «далеко більше зложені, скомпліковані та повні суперечностей та відтінків, ніж вони показуються в промовах д. Дашинського»¹⁵. І. Я. Франко вже тоді запримітив, що соціалісти типу І. Дашинського діють за принципом: «чим гірше, тим ліпше». На практиці це проявилось в тому, що соціал-демократична партія не цікавилася інтересами дрібних виробників, бо, мовляв, чим скоріше вони спролетаризуються, тим швидше настане соціалізм. Цікаво, що сам І. Дашинський на собі не хотів випробувати такий експеримент, а став у 1897 р. депутатом австрійського парламенту, до якого, до речі, поміщики не допустили І. Я. Франка. В особі криштофів письменник бачив опору для ідей Дашинських.

Негативне ставлення Криштофа до дрібного ремесла було художнім втіленням концепції правих соціал-демократичних партій, суть якої полягала в тому, що середні верстви, зокрема ремісники і дрібні селяни, являють собою суцільну реакційну масу. На думку таких ідеологів, щоб наблизити соціалізм, необхідно різними засобами прискорювати пролетаризацію дрібних виробників, бо нібито розклад суспільства на буржуазію і пролетаріат, тобто так званий чистий капіталізм, є неодмінною умовою перемоги нового суспільного ладу. Такі погляди видавались за науковий соціалізм і революційний марксизм. Вони найбільш негативно позначилися на політиці опортуністичної соціал-демократії щодо трудового селянства, яке, як відомо, є природним союзником пролетаріату в боротьбі за соціалізм.

¹³ Іван Франко, Твори, т. IX, стор. 362.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Іван Франко, Перший з'їзд галицьких соціал-демократів, «Народ», 1892, № 5—6, стор. 74.

Вже розглядаючи рішення I з'їзду галицької соціал-демократії, письменник докоряв їй за ігнорування аграрно-селянського питання: «Треба сю справу розібрати докладно і рішити розумно, — казав І. Я. Франко, — щоби не попасти в дуже погані і небезпечні помилки!»¹⁶. І. Я. Франко неодноразово підкреслював, що він відрізняє вчення К. Маркса від нібито марксистських поглядів соціал-демократичних лідерів Галичини і Австрії. Так, ще в 1891 р. І. Я. Франко з приводу псевдомарксистської концепції «планової пролетаризації» В. Будзинського писав: «Маркс обернувся б у гробі, коли бн побачив таке схематичне і шаблонове приложення своєї теорії»¹⁷.

Великий Каменяр вважав, що однією з корінних помилок австрійської соціал-демократії є ігнорування революційних здатностей дрібного виробника і зокрема селянства. Він закликав звернути погляди на «своїх природних і одиноких можливих союзників — мужиків і робітників сільських»¹⁸. І. Я. Франко твердив, що соціалісти, які хочуть «підходити до мужика з пропагандою своїх простолінійних соціал-демократичних доктрин, з «пролетаризацією мас мужицьких», з перегоненням дрібної власності через алембик пролетаризації до соціалістичного ідеалу, — такі соціалісти можуть бути певні, що селянство лишиться глухе на їх поклик»¹⁹.

Ще К. Маркс і Ф. Енгельс зазначали, що середні стани з одного боку консервативні і реакційні, оскільки бажають врятувати своє попереднє становище, але в той же час і революційні, оскільки має відбутися їх перехід в ряди пролетаріату, і вони, захищаючи свої майбутні інтереси, покидають «свою власну точку зору, щоб стати на точку зору пролетаріату»²⁰. Основоположники наукового комунізму підкреслювали двоїсту природу дрібного виробника, в якому соціал-демократи вбачали тільки власника і резерв контрреволюції. Ф. Енгельс у листі до А. Бебеля в 1875 р. писав, що положення про те, ніби всі трудящі непролетарські верстви щодо робітничого класу становлять одну реакційну масу, є правильним тільки в окремих випадках, а саме тоді, коли демократична дрібна буржуазія вже довела перетворення суспільства за своїм образом і подобою до крайніх його наслідків²¹. У колоніально відсталій Галичині з її міцними залишками докапіталістичних форм експлуатації і виробництва, де першочерговим завданням визвольного руху була боротьба з напівкріпосницьким землеволодінням, без чого не можна було провести буржуазно-демократичні перетворення, численна верства дрібних виробників у місті і на селі заслуговувала уважнішого ставлення з боку соціал-демократії, бо вона могла стати союзником пролетаріату в боротьбі за суспільний прогрес. Опортуністичні лідери цієї партії зробили все, щоб протиставити середні верстви пролетаріатові, позбавляючи його союзника в класовій боротьбі. Отже, на ділі соціал-демократична партія Галичини відмовилася від класової боротьби і за це справедливо її критикував І. Я. Франко. Справедливість порад і критики І. Я. Франка підтверджена досвідом боротьби трудящих мас, який полягає в тому, що «свою історичну місію творця нового суспільства робітничий клас може виконати тільки в міцному союзі з непролетарськими трудящими масами,

¹⁶ «Народ», 1892, № 5—6, стор. 92.

¹⁷ Іван Франко, Ще про нашу культурну нужду, «Народ», 1891, № 23, стор. 30.

¹⁸ Іван Франко, В наймах у сусідів, Львів, 1914, стор. 37.

¹⁹ «Житє і слово», 1896, кн. I, стор. 143.

²⁰ К. Маркс, Ф. Енгельс, Вибрані твори, т. I, Держполітвидав УРСР, К., 1955, стор. 18.

²¹ Див.: там же, т. II, стор. 28.

насамперед з селянством»²². Правда, якщо галицькі соціал-демократи зігнорували революційні можливості трудящих непролетарських верств, то І. Я. Франко, не сприйнявши вчення про диктатуру пролетаріату, не став на марксистські позиції в трактуванні союзу промислового пролетаріату і трудящого селянства.

І. Я. Франко вважав, що головна причина теоретичних і практичних помилок лідерів галицької соціал-демократії в абстрактно-доктринерському мисленні, яке буяло поза сферою конкретної дійсності. Рецензуючи книгу соціал-демократа Ю. Бачинського, письменник підкреслив, що автор так легко оперував словом *буржуазія і пролетаріат*, немовби «ті соціальні типи в Галичині виступали так чисто, як у Марксовім «Капіталі»²³.

Варто підкреслити і той факт, що І. Я. Франко вбачав ідейні джерела теоретичних і політичних помилок галицької соціал-демократії в посиленні опортунізму загальноавстрійського соціал-демократичного керівництва. Цікаво, що в 1896 р., тобто тоді, коли було написано комедію «Майстер Чирняк», письменник говорив: «Після смерті обох великих соціалістичних теоретиків Маркса і Енгельса соціальній демократії бракує мислителів відповідно могутніх, які здатні були б закінчити будову, ними розпочату чи, точніше, посувати далі соціалістичну думку... Прикрим є той факт, що керівне місце в «науці» соціально-демократичній в Німеччині міг зайняти такий плоский доктринер, як Каутський, якому, крім легкості пера і пихатості, властивої доктринерам, бракує всього, що потрібно людині, яка має претензію торувати дороги до думки трудящого люду»²⁴. К. Каутський мав великий вплив на загальноавстрійську та галицьку соціал-демократію. І. Я. Франко відзначив, крім того, політичну безхарактерність і нещирість молодого демагогічного верхівки соціал-демократичної партії. Так, говорячи про лідера австрійської соціал-демократії В. Адлера, І. Я. Франко в 1896 р. підкреслив наявність в його діяльності «грубої тіні політичної нещирості, яка характеризує всіх молодих політиків, що в останні роки появилися в Австрії. Трудно йти далі, ніж др. Адлер, у навмисному підтасуванні мотивів у своїх політичних противників, у фальшуванні фактичного становища, оскільки це вигідно для політичної мети»²⁵.

Можна навести ще ряд висловлювань І. Я. Франка про світогляд, програмні постулати і практичну акцію австрійської і галицької соціал-демократії, які б допомогли глибше зрозуміти як ідею комедії «Майстер Чирняк», так і дискусійний образ Криштофа. Характерно, що майже всі згадані твердження І. Я. Франка припадають на час написання п'єси «Майстер Чирняк». Усе це свідчить, що її всебічний аналіз можна зробити тільки на основі докладного вивчення ідеологічної боротьби в конкретних умовах Галичини, в якій активну участь брав І. Я. Франко.

Аналіз деяких аспектів комедії «Майстер Чирняк» І. Я. Франка в тісному зв'язку з публіцистикою письменника та конкретно-історичними ідеологічними умовами кінця ХІХ ст. дозволяє зробити висновок

²² Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав УРСР, К., 1961, стор. 15.

²³ Іван Франко, *Ukraina irredenta*, «Житє і слово», т. IV, 1895, стор. 482.

²⁴ Іван Франко, Соціалістичні протестанти, «Kurier Lwowski», 1896, № 259.

²⁵ Іван Франко, Соціалістична демократія в Австрії, «Kurier Lwowski», 1896, № 96.

про те, що, по-перше, одним з важливих завдань п'єси «Майстер Чирняк» було зобразити в сатиричному плані теорію і практику австрійської, а спеціально галицької, соціал-демократичної партії доктринерсько-опортуністичного спрямування; по-друге, образ Криштофа, який, безперечно, є уособленням типового галицького соціал-демократа, вихованого на ідеях австро-марксизму та на урапатріотичних вигукуваннях соціал-демократичних «вождів», не може вважатися ідеалом і рупором поглядів І. Я. Франка; по-третє, піддаючи критиці доктринерство лідерів правоопортуністичної соціал-демократії, І. Я. Франко засуджував метафізичне мислення соціал-демократичних доктринерів, які твердили тільки «так», або тільки «ні», перетворюючи, таким чином, правильні марксистські положення в застигли догми. Виступаючи проти догматизму, І. Я. Франко користувався переважно категоріями і поняттями революційно-демократичного змісту.

Таким чином, комедія «Майстер Чирняк» є важливим джерелом до творчої і суспільно-політичної характеристики І. Я. Франка, а також ідейно-теоретичної боротьби в Галичині в середині 90-х років XIX ст.

*Вклад Івана Франка
в справу популяризації надбань
української літератури
серед австрійців та німців*

Багатогранна діяльність І. Франка привертає останнім часом увагу щораз більшого числа вчених. Проте, на жаль, в радянському франкознавстві досі недостатньо висвітлені питання, зв'язані з його літературно-критичною діяльністю на сторінках австрійської та німецької преси.

У Німеччині та Австрії опубліковано ряд матеріалів про І. Франка, але особливо цінним надбанням франкознавства є видання Академією наук НДР в 1963 р. матеріалів і досліджень з історії Східної Європи, що повністю присвячені великому Каменяреві (Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten 1882—1915). Ця велика монографія упорядкована відомими німецькими славістами професорами Е. Вінтером і П. Кірхнером у співпраці з покійним академіком О. І. Білецьким та доктором філологічних наук І. І. Бассом. Тут знаходимо ми праці І. Франка і про історію української літератури, його переклади творів Т. Г. Шевченка. Цінні коментарії до його творів допоможуть дослідникам уточнити ряд важливих досі маловідомих фактів з життя і творчості великого Каменяра.

Це видання дає підставу вважати І. Франка першим з українських письменників-класиків, що не тільки перекладав багаточисленні твори з інших мов на рідну, але й навпаки — з рідної на іноземні. Письменник доклав багато праці для популяризації творів світової класичної літератури серед свого народу, а також надбань рідної літератури серед інших народів. «Тільки те, що здобудемо своєю працею, — писав І. Франко, — те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим-то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям»¹.

Прекрасно володіючи німецькою мовою, великий Каменяр багато зробив у справі взаємозбагачення культур українського, австрійського та німецького народів, що сприяло дружбі цих народів, яка міцніє і розвивається в наші дні.

Одержавши запрошення з німецьких та австрійських літературних, наукових та етнографічних журналів, І. Франко, крім полум'яних публіцистичних статей, починає друкувати там німецькою мовою численні огляди української літератури, інформує австрійців та німців про розвиток української літератури, популяризує кращі твори українських письменників.

На особливу увагу заслуговує написана ним в листопаді 1899 р.

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1955; т. I, стор. 31.

стаття «Малоросійська — українська література» німецькою мовою, яка залишилась неопублікованою в той час із невідомих нам причин. Тут автор дає загальний огляд історії української літератури (16 сторінок), називаючи І. П. Котляревського «батьком української літератури», а час опублікування його «Енеїди» (1798 р.) вважає початком нової літератури. І. Франко високо оцінює також й інші твори Котляревського, зокрема «Наталку-Полтавку» та «Москаля-чарівника», підкреслюючи, що його творчість вплинула на дальший розвиток української літератури.

Не забуває письменник познайомити німецького читача і з творчістю П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, які своїми творами внесли чималий вклад у розвиток української літератури.

До школи романтиків на Україні І. Франко зараховує і раннього Шевченка, і, зокрема, його твори «Кобзар» та «Гайдамаки», але тут же заявляє, що із романтики виросла незабаром «геніальна натура Шевченка», що українська література «знайшла свій найвищий і найсильніший вираз... Але це не був кінець, а тільки початок, імпульс до дальшого розвитку»².

І. Франко дає високу оцінку й творчості Марка Вовчка, яку називає «новим, найбільш оригінальним новелістичним талантом». До талановитих белетристів зараховує критик і Ганну Барвінок, О. Стороженка, а про Івана Нечуя-Левицького з гордістю говорить як про «епічний талант». Письменник знайомить німецького читача також з творчістю С. Руданського та М. Старицького, а Панаса Мирного називає «епіком першого рангу».

Характеризуючи стан української літератури ХІХ ст., І. Франко згадує таких обдарованих письменників, як В. Самійленка, А. Кримського, Г. Коваленка, Людмилу Старицьку, і серед них в першу чергу М. Коцюбинського та Лесю Українку.

Великий Каменяр дає у статті також огляд української літератури в Галичині та Буковині. Він з глибокою пошаною ставиться до Маркіяна Шашкевича, схвально відзивається про оповідання та вірші М. Устияновича, наголошуючи, що в 60-х роках під впливом письменників Східної України в Галичині почався новий етап розвитку літератури. Тут письменник згадує і маловідомих сучасному українському читачеві письменників та публіцистів — Богдана Дідицького, Івана Наумовича, Ксенофонта Климковича, Федора Заревича, Володимира Шашкевича (сина Маркіяна Шашкевича), Н. Вахнянина, Омеляна Патрицького, Володимира Навроцького, Володимира Лучаківського, а співця Буковини Юрія Федьковича відносить до «найталановитіших західноукраїнських письменників».

Духовне життя Галичини в 70—80-х роках, знаходилося під впливом ідей М. Драгоманова. «Можна сміливо стверджувати, — пише Франко, — що Драгоманов європеїзував галицьких українців» (89)³. М. Павлика і О. Терлецького І. Франко характеризує як учнів Драгоманова, Ольгу Кобилянську називає «високообдарованою письменницею», відзначає її талант і вказує на її значення для дальшого піднесення української літератури; досить високо цінує письменник творчість Василя Стефаника, називаючи його «найбільш оригінальним письменником».

² Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des revolutionären Demokraten. Akademie-Verlag, Berlin, 1963. стор. 87. Далі вказуватимуться в дужках тільки сторінки цього видання. Позначка * означає, що переклад належить авторові статті.

У журналі «Aus fremden Zungen» (Штутгарт і Лейпціг, 1901 р., № 8) була надрукована стаття І. Франка «Українська (руська) література», але, як видно, із листа редактора журналу Карла Болговенера до письменника від 1 квітня 1901 р., вона була опублікована в скороченому вигляді. Газета «Діло» (№ 77, 1901, стор. 3) так відгукнулася на цю працю: «Огляд українсько-руської літератури (д-ра Франка) — се в своїм роді щось справді знаменитого. В трьох неповних стовпцях, що займають мало що понад одну сторону друку малого quarto потрафив д-р Франко з'ясувати чужинцям коротко, прецизно та ясно: що то є українсько-руський нарід, — яка його історична доля, які періоди розвитку переходила наша література, як вона розвивається від часу «Енеїди» та які у нас найновіші її представники».

Особливо ж багато місця у статті відводиться характеристиці літературної творчості Леся Мартовича і Василя Стефаника. Письменник дає високу оцінку новелам і сатиричним гуморескам Мартовича (зокрема згадує новелу «Селянська смерть»), називає його «надзвичайно точним спостерігачем життя галицького народу, який при цьому озброєний незвичайною дозою гумору» (стор. 93)*. А про новели та нариси Стефаника І. Франко пише, що вони «діють як найкращі народні пісні»* (стор. 94). Поряд із цією статтею в журналі були вміщені також переклади творів Стефаника і Мартовича (зокрема у № 8 за 1901 р. опубліковано переклад новели Стефаника «Камінний хрест»).

Але на цьому І. Франко не зупиняється. Він з пристрасстю продовжує популяризацію досягнень української літератури. І у віденському журналі «Österreichische Rundschau» публікує почастинно (1-а частина в I-му томі, № 5 від 1 грудня 1904 р., 2-а частина в II-му томі, № 20 від 16 березня 1905 р.) велику працю «Українська література в 1904 р.» Слід зауважити, що тут мова йде не про характеристику української літератури в 1904 р., тут стисло дається огляд історії всієї української літератури. Як писала газета «Діло» (№ 58, 1905 р.), метою письменника було «познайомити з нею (українською літературою. — Б. Б.) цивілізований світ».

На прохання редактора цього журналу Карла Глосси (його лист до письменника від 5 вересня 1904 р.) І. Франко 15 червня 1907 р. публікує статтю «Українська література в 1904—1906 рр.».

Незмінним бажанням І. Франка було, передусім, знайомити німецького читача з творчістю Т. Г. Шевченка, твори якого («Неофіти», «Марія», «Кавказ», «Сон», «Перебендя», «Заповіт», «Світе ясний», «Н. Костомарову», «О люди, люди небораки» та ін.) він почав перекладати на німецьку мову з 1882 р. У листі до І. Белея (червень 1882 р.) Франко пише: «З перекладами Шевченка я гадав би ось що: виладити переклади насамперед політичних поезій («Кавказ», «Сон» і дрібніших) і видати, коли б найшовся накладець, з статтею для німців про Шевченка і його політичну поезію, статтю мож би переробити із «Темного царства». Я думаю, що в Липську найшовсь би накладець. На другий випуск мож би зладити ряд поем: «Катерина», «Наймичка», «Княжна», «Відьма», «Неофіти» і «Марія» і також критичну статтю о них»³. Зокрема, 15 травня 1903 р. письменник пише оглядову статтю «Тарас Шевченко і його заповіт» німецькою мовою та опубліковує її у віденському журналі «Ruthenische Revue», додавши до статті свої переклади віршів Шевченка «Заповіт» та Некрасова «На смерть поета», в якій письменник з глибокою любов'ю пише про Кобзаря: «Оці рядки не є будь-якою вичерпною розвідкою про найбільшого україн-

³ Іван Франко. Твори, т. XX, стор. 159.

ського поета. Можливо, мені колись доведеться з'ясувати німецькому громадянству життя, поетичну творчість і значення цієї визначної людини в докладнішій праці. Тут ... бажав би я тільки коротко вказати на нього, як на найвищого представника новітньої української літератури і подати в моєму німецькому перекладі один з найцікавіших коротких віршів цього поета; ...він народний поет у найповнішому і найкращому розумінні цього слова... Він є немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу, факел, що освітлює цілий новітній розвиток української літератури»⁴.

З нагоди століття від дня народження Кобзаря І. Франко пише велику статтю «Тарас Шевченко» і публікує її 3 квітня 1914 р. у віденській газеті «Die Zeit. Morgenblatt». «Коли б мені прийшлося одним словом схарактеризувати поезію Шевченка, — заявляє тут великий Каменярь, — то я сказав би: се поезія бажання життя. Свобідне життя, всесторонній, нічим не опутаний розвій одиниці і цілої суспільності, цілого народу, — се ідеал Шевченка, котрому він був вірним ціле життя. Неволя і переслідування — чи то народне, політичне, суспільне, чи релігійне — мали в нім непримиримого ворога. Бажання життя пробивається у всіх його творах, як золота нитка посеред різнобарвної тканини. Індивідуальність людська без огляду на стан, народність і віру — є для нього свята»⁵.

Ми назвали лише найважливіші статті та дослідження І. Франка, в яких письменник з душевною пристрастю знайомить австрійських та німецьких читачів з українською літературою, з творами Шевченка. На жаль, ще не знайдені всі статті Каменяря, опубліковані у свій час в австрійській та німецькій періодиці.

Відомо, що І. Франко зіграв неабияку роль як консультант, радник і рецензент українських та зарубіжних дослідників і перекладачів творів Шевченка (зокрема, давав цінні поради професорові німецької мови і літератури в Лозанні Артурові Зелібу; українському публіцистові, одному із редакторів віденського журналу «Ukrainische Rundschau» Володимирові Кушніру)⁶. Поезії Шевченка на німецьку мову перекладав український педагог С. Шпойнаровський. Переклади його вийшли двома випусками (в 1904 та 1906 рр.) в Чернівцях. Детально ознайомившись з ними, І. Франко пише дві рецензії, що переклад — «Справа, без сумніву, важна, але й нелегка, особливо, коли ходить про перекладання таких наскрізь національних і своєрідних творів, як Шевченкові»⁷. Висловлюючи подяку перекладачеві за «його добру волю познайомити німців з Шевченком», Франко одночасно відзначає, що «С. Шпойнаровський перекладає Шевченка на неможливий, страховинний німецький жаргон, який у кожного, хто привик читати німецькі вірші, може збудити тільки регіт, а в дальнішій ряді нехить до нашого поета...»⁸.

Були спроби перекладу поезій Шевченка і серед самих німців. Так, в 1911 р. в Лейпцігу було видано збірку вибраних поезій Шевченка (всього 30) в перекладі на німецьку мову Юлії Віргінії. І. Франко виступив з рецензією на ці переклади, в якій позитивно оцінив працю німецької поетеси, але знову таки звернув увагу на перекручення біо-

⁴ Іван Франко. Твори, т. XVII, стор. 126—128.

⁵ Там же, т. XVII, стор. 93.

⁶ Див.: Я. Погребенник, Іван Франко і німецька шевченкіана, «Архіви України», 1966, № 4, стор. 58.

⁷ Іван Франко, Твори, т. XVII, стор. 133.

⁸ Там же, стор. 134.

графічних даних Шевченка у її передмові, а також на невдалі і неточні місця у перекладах.

Усвідомлюючи всю складність і відповідальність перекладницької роботи, І. Франко (з урахуванням змісту і ритмомелодики творів) сам береться за переклади поезій Кобзаря на німецьку мову. Німецькі та австрійські реакційні кола, усвідомивши революційні ідеї поезій Шевченка, не допускали до опублікування їх у своїй пресі (крім «Заповіту», І. Франкові вдалось опублікувати ще вірш «І небо невмите, і заспані хвилі»). Але це не зупиняє письменника-революціонера. В травні 1915 р. він підготував до друку на німецькій мові зразкові переклади ліричних творів Шевченка («Кавказ», «В неволі, в самоті немає», «О люди, люди небораки», «Заповіт», «Марія», «Садок вишневий коло хати», «Гіми чернечий», «І день іде, і ніч іде», «І багата я, і вродлива я», «Не женися на багатій», «Я не нездужаю нівроку» та ін.), які сам називав «люксусовим артикулом своєї продукції». І. Франко звернувся за допомогою в справі опублікування до «Союзу визволення України» у Відні, але останній запропонував письменникові послабити революційний зміст поезій Кобзаря. Крім того, «Союз» намагався подати Шевченка, як представника «безкласової» української літератури. З приводу цієї вимоги він висловив своє обурення у листі до В. Дорошенка від 4 листопада 1915 р.: «...посилаючи їх (переклади поезій Шевченка на німецькій мові. — Б. Б.) «Союзові», я й не думав про те, що нам треба перед Європою врізувати слов'янолюбство й лібералізм Шевченка тому, що це може бути неполітичним супроти німецьких та навіть панських намагань, тим більше, що папська ніби миротворна лінія виразно антинімецька»⁹. І лише в 1930 р. академік М. С. Возняк опублікував цілий розділ «Шевченко в німецьких перекладах Франка».

Багато зробив великий Каменяр і в справі популяризації серед німців та австрійців українських історичних народних пісень, фрагментів. Ще в 1876 р. почав він працювати над народними піснями (див. його «Студії над українськими народними піснями»), і з 1876 р. перекладати їх на німецьку мову. В 1907 році письменник публікує статтю «Найстарша українська народна пісня» (віденський журнал «Zeitschrift für österreichische Volkskunde», зошит I—II), де дає історичний огляд української народної творчості. В першому томі своїх «Студій» енциклопедично освічений Каменяр пише: «Праця, якої я піднявсь у 1907 році та з якої вже появилсь один том, має на цілі менше-більше систематичне зіставлення найважливіших історичних пісень українського народу з якнайможливішою відбудовою їх текстів на основі всіх давніх видань, а де можливо, нових або старих рукописів. У першому томі відбудовано таким робом 25 пісень щодо їх текстів і простудійовано їх науково, отож також порівняно з паралелями в інших народів. Усі пісні належать до XVI й першої половини XVII ст., а найгідніша уваги група між ними оповідає про події, які за серце хапають, із часу турецьких і татарських нападів»¹⁰. У спадщині поета зберігаються 23 листи із його переписки з «Товариством австрійської народної творчості» в справі популяризації українських народних пісень німецькою мовою.

Під впливом російської революції 1905 року в цілому ряді повітів Галичини (Тернопіль, Станіслав, Чортків, Бучач, Гусятин та ін.) про-

⁹ М. С. Возняк, З життя і творчості Івана Франка, Вид-во АН УРСР, К., 1955, стор. 275.

¹⁰ Іван Франко, Вибрані статті про народну творчість, Вид-во АН УРСР, К., 1955, стор. 17.

йшла хвиля селянських страйків, що і послужило І. Франкові темою для написання німецькою мовою фрагменту «Галицький селянський страйк в народній пісні» (газета «Die Sonntags-Zeit», Відень, 1905 р.).

У 1876 р. письменник виконав переклад цілого циклу пісень під заголовком «Вибір із народних пісень українців» (опубліковано вперше в 1963 р.), де, зокрема, помістив такі пісні: «Сонце низенько, вечір близьенько», «Ой, Василю, Василю», «Ой, дівчино, шумить гай», «Половина саду цвіте», «Ой ти, дівчино, зарученая», «Не сама я ходила».

Його перу належать також переклади історичних пісень: «Дума про мир Хмельницького в Білій Церкві та козацьку війну», «Дума про сестру і брата», «Дума про вдову і її синів».

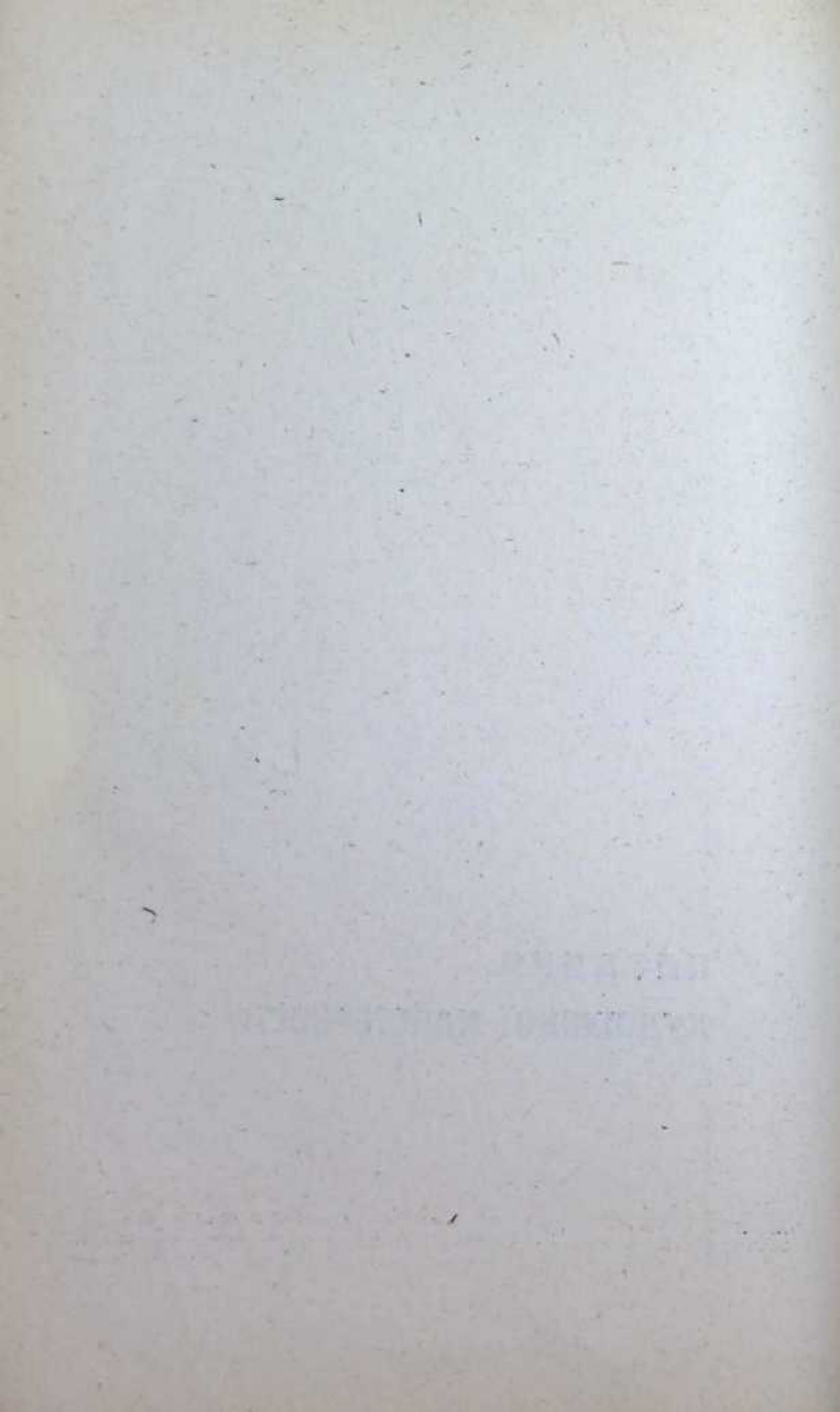
Окремо виділяє письменник «Галицько-руські народні пісні» (переклад виконаний у 1882 р., а опубліковано вперше в 1963 р.), де знаходимо переклади пісень «Три клопоти», «Плакуча іва», «Ах, мое горе, так байдуже» та ін.

І. Франко написав німецькою мовою деякі свої художні твори, він також перекладав на німецьку мову дещо із своєї творчої спадщини, зокрема такі гостро суспільно-політичні оповідання, як «Право свині» («Свинська конституція»), «Вівчар», «Острій-преострій староста», «Розбійник і піп», «Історія одної конфіскації», «Із галицької «Книги Битіч», «Терен у нозі», «Хома з серцем і Хома без серця», «До світла!» Більшість із цих творів друкувались спочатку в австрійській та німецькій пресі, а звідти вже передруковувались (перекладались) галицькими виданнями і різними закордонними газетами та журналами. Вартій уваги і той факт, що письменник планував (лист І. Франка до І. Белея, травень 1882 р.) написати по-німецьки для журналу «Auf der Höhe» «історично-сенсацийно-реальну повість»¹¹.

Названі виступи Каменяра (а його співробітництво з австрійською та німецькою пресою — цікава й важлива грань діяльності видатного публіциста, письменника і вченого) не тільки популяризували українську літературу серед австрійців та німців, але й давали також чимало цінного матеріалу для вивчення її ідейного змісту та художніх якостей; вони допоможуть дослідникам більш глибоко з'ясувати участь письменника у міжнародному літературному і науковому житті його доби.

¹¹ Іван Франко, Твори, т. XX, стор. 156.

П И Т А Н Н Я
ХУДОЖНЬОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

*Мова поезії
Івана Франка*

Мова художніх творів письменника може розглядатись у двох аспектах: у плані показу міри й характеру відбиття в ній загальнонародної мови (як дзеркало мовної епохи з її територіальною паспортизацією); і в плані показу мовотворчої індивідуальності письменника, його способу мислення і сприймання дійсності, його манери живописання (як дзеркало його душі, почуттів та темпераменту, його розуму й знань).

Звичайно, для того, щоб хронологізувати і локалізувати мовну творчість письменника в процесі розвитку літературної мови, потрібна констатація тих фактів, що не відповідають сучасним нормам, їх рознесення на заздалегідь заготовлені полиці — діалектних, розмовних, книжних, фольклорних рис. Для другого — необхідне визначення новаторства поета шляхом зіставлення його творчості з творчістю попередників, чи шляхом проникнення в таїнство природи поетового слова як субстанції образу, пізнання клітин мовотворчого організму в їх взаємопов'язаності з метою розкриття секретів сили неповторного, емоційно-естетичного впливу мовних компонентів. Ясна річ, дослідження мови І. Франка-письменника повинно йти по одній і по другій лініях.

Мова творів І. Франка — це західноукраїнська видозміна літературної мови. Основою її було писемно опрацьоване народно-розмовне, з певними південно-західними діалектними рисами, мовлення освіченої частини населення Західної України. Західноукраїнська літературна мова в кінці XIX—початку XX ст. за активною участю Івана Франка звільнювалась від вузькодіалектних та книжних — старописемних рис і поповнювалась загальнолітературними елементами, що свідомо переймалися із творчості письменників Наддніпрянської України, а також іншомовними елементами, здебільшого із інтернаціонального фонду.

Сам Франко ніколи ні діалектом, ні говіркою свого рідного села не писав. Це й зрозуміло. Діалект був основою літературної мови Західної України, але не був тотожний їй. У своїй системі, чи інакше у своїй автентичній формі він у письменстві, тобто в літературному мовленні, не вживався. Франко писав літературною мовою. Але в його поетичній мові, зокрема раннього періоду, знайшли відбиття деякі діалектні риси (напр., закінчення орудного однини ім. ж. р. I відм. — *ов: силов, стежков*; або скорочена форма дієслів теп. ч. тр. ос.: *б'єсь, двигаєсь* і багато інших), що було природним явищем.

До другої різновидності писемної мови Галичини, до так званого «язичія» (яким, як відомо, була написана перша повість молодого письменника «Петрії і Довбушуки»), Франко як письменник, який відразу поставив себе по інший бік соціального вододілу, не звертався, знаючи, що «язичіє» є належністю відмежованих від трудових мас привілейо-

ваних верств населення. Проте окремих старокнижних елементів йому не вдалось уникнути (напр., дієприкметники теп. ч. акт. стану на *-ий*: *розвидняющийся* і ряду слів: *глас, змрік, опять* тощо). Але як і діалектні, так і старокнижні елементи — це не компоненти індивідуальної творчості поета, а елементи літературної мови його часу і його території.

Аксіоматичною є думка, що поезія І. Франка — другого після Шевченка поета України — є оригінальною, новаторською, тематично та жанрово багатогранною, ідейною, високоінтелектуальною і почуттєво глибокою. Діапазон тем, співвідносний з об'єктами зацікавлень Франка — письменника і перекладача, вченого і журналіста, часто визначає і амплітуду емоційних, словесно-образних коливань, спектр тональностей, однак він інколи корегується і чинниками інтуїтивного порядку. Тому Франка можна вважати поетом двох начал — розумового і почуттєвого, двох зустрічних течій — епічної і ліричної. З погляду спрямованості цих начал Франка називають поетом безкомпромісності, поетом іскрометного розуму, неспокійного і чутливого серця, поетом контрастів, поетом революційної боротьби. У поезії він то казковий велетень, що ступає великими кроками, за якими важко поспіти іншим, то земний, «звичайний чоловік», що йде в ногу з усіма, страждає їх горем, несе свій власний біль, не відчаюється, а вірить і інших бадьорить та підтримує. І анфас велетня і профіль буденної людини — це тільки різні ракурси його творчого обличчя. Всім граням творчого обличчя поета відповідають різні тони та барви його літературної мови.

Варіабельність експресивних тональностей, різний характер емоціональних кривих, світлова мінливість картин залежить від зовнішніх моментів — використання тих чи інших різновидів загальнонародної мови з їх образно-фігуральним комплексом засобів і строфічними моделями і від внутрішніх — власних виразових засобів, що добираються і міняються відповідно до жанру, тематики, способу розповіді та настроєвого малюнку.

Джерелами мови, міра використання яких зумовлює різностильовий характер поетичних творів, є фольклорне, розмовне та літературно-книжне мовлення.

У творах Франка фольклорно-мовне джерело дало себе відчутти найбільш рельєфно і в найбільш компактній формі. Це й не дивно. Адже з народною піснею Франка зв'язує не лише перше естетичне усвідомлення дійсності, але й перше усвідомлення національного буття свого народу в його соціальному переломленні. Народна пісня для Франка є апофеозом прекрасного, інтимно близького, «красою єдиною», «серця відрадою», уособленням родової спадкоємності, чогось національно невід'ємного, дорогого («з хати вітця як 'єдинее віно, к тобі любов у життя я приніс»). Вона місток, що в'яже з минулим і пролягає в майбутнє, вона «криниця», символ невмиручості народу, імунітет проти національного збайдужіння і ін'єкція проти летаргічного сну («струї живої рух не кінчиться»)¹.

Фольклорна мова — її лірична образність, манера розповіді, ритмо-мелодика і строфіка у поезії Франка виступає досить автономно, торкаючись сфери інтимних почуттів і епосних (історичних, героїчних) та громадських мотивів. Вона виявляється у вигляді майже адекватного відтворення її окремих виразових засобів, або більше чи менше відчутних переспівів, трансформацій, ремінісценцій. Так, наприклад, повним наслідуванням фольклорної мови є вірші «Зелений явір»:

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. XI, стор. 439. Далі посилання на це видання дається в тексті із зазначенням у дужках тома і сторінки.

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша іва;
Ой між усіма дівчатоньками
Лиш одна мені мила (23).

«Червона калино»:

Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся? (25).

Ремінісценцією можна назвати поезію «Ой ти, дівчино, з горіха зерня»; переспівами, трансформаціями — «Ой ти, дубочку кучерявий», «Ой жалю мій, жалю», «Оце тая стежечка». Крім цілих віршів, що мають фольклорну основу, в поезії Франка зустрічаються і окремі фольклорні вислови атрибутивного типу: *ясна зіронько, лихая доля, ясне личенько*; тропеїчно-фігуральні, типу: *змити з серця горе, горя домовина, річко — срібна ленто, весно, що за чудо ти, місяцю-князю, думо-муко*. Народньо-пісенні образні компоненти у поезії Франка зв'язані з глибоким ліризмом героя, з трагізмом ситуації, із схвильованістю розповіді і з комплексом інтимізуючих деталей. Фольклорно-епосні вислови характерні для громадської лірики. Досить показовим у цьому плані є вірш «Матінко моя ріднесенька», який своїми образно-синтаксичними компонентами нагадує лад дум, шедрівок:

Що одна недоля — то серце м'яке...
А що друга недоля — то хлопський рід...
А що третя недоля — то горда душа...

Народно-розмовне джерело заявляє про себе дещо статичною і розтягнутою манерою розповіді, введенням діалогів і наявністю побутовізмів у творах суто епічних. Образної системи це, природно, не стосується. Характерним віршем епічного плану, написаним народно-розмовним стилем із всіма його атрибутами є «Ідилія». Тут і сповільнена, спокійна, без емоційного забарвлення розповідь з аксесуарами побуту, тут автентичність діалога, відсутність строфічної будови і рим з наближенням ритміки до верлібру.

Разом з фольклорним і народно-розмовним, доволі сильним струменем пробивається і літературно-книжне джерело. Воно досить широке й об'ємне — від старокнижних до майже сучасних йому писемного українського, а далі й світового джерел. Староруське письменство, даючи і підказуючи теми для Франкових поетичних творів, постачало поета й образними та афористичними висловлюваннями. Їх поет використовував у автентичному або у видозміненому вигляді як зачини, чи точніше відштовхування від них для ствердження чи заперечення теми, як своєрідні інтродукції і як провідні мотиви — фуги. Пор., наприклад, «Чи не добре б нам, брати, зачати», що є точним перекладом зачину «Слова о полку», і «Блаженний муж, що йде на суд неправих», що є запереченням староруської мудрості «Блажен мужъ, иже не идетъ на совѣтъ нечестивыхъ». Або «Де не лилися ви в нашої бувальщині», що весь написаний на тему староруського вислову «Жены русскія въсплакаша ся» і в якому цей вислів варіюється, проходячи основним мотивом через увесь вірш. Старокнижні сентенції, афоризми чи просто вислови Франко зробив лейтмотивами цілих циклів оригінальних поезій (збірки «Мій ізмарагд», «Semper tigo», «Давне і нове»), даючи їм нове життя, нову сучасну інтерпретацію.

Із нової літератури, в плані традиції, чи спадкоємності, можна говорити лише про творчість Т. Шевченка. Як знаємо, твори Шевченка на юного Франка справили таке колосальне враження, що він

весь «Кобзар» вивчив напам'ять. Шевченкова мова твердо і безповоротно поставила Франка-гімназиста на позиції демократизму, на позиції української народної мови. Мовна творчість Шевченка послужила для Франка еталоном літературної нормативності, метром її чистоти, милозвучності, експресивної гармонії і поетичної краси. Саме в такому плані засвідчується в ньому естафетність національно-мовних традицій. Про наслідування, чи прямі запозичення Шевченкових виразів навіть у юнацький незрілий період творчості Франка говорити ніяк не можна. Очевидно, різна мовна свідомість і, безперечно, рано сформований свій власний поетичний спосіб мислення були щепленням проти несвідомого епігонства. Так, Франко не став нічим, навіть Шевченковим епігоном в період свого поетичного становлення, хоч деякі чужі мотиви в його гімназійних творах все-таки зустрічаються. А такі Шевченкові вислови, як *думи-діти мої, дитя голодне, ясна зоре, біла лелея*, що використовуються Франком, є скоріше літературними ремінісценціями, ніж запозиченнями.

Слов'янська — польська й російська, а також західноєвропейська і в першу чергу німецька поезія відігравала у Франка роль своєрідного тематичного і настроєво-емоціонального індуктора, віршово-метричного і в якійсь мірі образного прототипа. Її мовний слід відбивається і фіксується певними літературними збігами (наприклад, у «Вічному революціонері» Франка вислови *вічний революціонер і голос духа чути скрізь* збігається з аналогічними висловами з поезії Ю. Словацького «До автора трьох псалмів») та ремінісценціями, зрідка прозорими, а частіше ледве відчутними, субстратними, серед елементів поетики слова. Так, чимало щедрінських і гейнівських мотивів знаходимо в сатиричних поемах Франка «Ботокуди», «Ужас на Русі», «Сучасна пісня», «Мандрівка русина з Бідою» та ін. Всі вони перебувають у полі суто раціоналістичного сприйняття, об'єктивного живописання.

Отже, І. Франко як поет спирався на ґрунт народно-пісенної образності і мелодики, в деяких ліричних творах — на розмовні інтонації, в деяких епічних — на літературно-книжні теми, на поетичну мову Т. Шевченка і мотиви класичної слов'янської та західноєвропейської поезії. У його поетичному мовленні знайшли відбиття і національні традиції, зокрема в галузі образної системи, і інтернаціональні віяння, насамперед у галузі версифікаційної техніки. Ці впливи виявились у пропорціях, що визначають спадкоємність літературних традицій і відчуття пульсу епохи, й аж ніяк не порушують творчої самобутності та оригінальності поетичного мовлення І. Франка.

Поетична творчість І. Франка щодо виявлення джерел у значній мірі імпульсивна, вулканічна, нетамована, проте мотив свідомої стилізації відчутний там, де поет дотримується певного версифікаційного канону і засобів специфікації жанру. Але й там, де мовні джерела виступають стихійно, й там, де вони є наслідком свідомої творчості, — вони природні, співмірні з ідейно-тематичними настановами і співгармонійні з загальною експресією і стильовою тональністю твору. Вони такі ж органічні й цільні, як і органічним є поєднання у творчості Франка двох зустрічних експресивно-творчих течій: лірично-інтуїтивної та епічно-раціоналістичної. Раціоналістичний струмінь у його поетичній спадщині, звичайно, більш повноводний, він представлений більшою кількістю творів. У них поет виступає співцем найвищих суспільних ідеалів. Національне визволення ототожнене тут із соціальним, доля України ставиться у зв'язок із долею пригноблених трудових верств різних національностей, а розв'язання державно-політичних питань покладається на широкі народні маси. Гуманізм життя стає гуманізмом дії відповід-

но до філософії марксизму і соціалістичних ідеалів. Ця концепція гуманізму і комплекс національно-політичних питань становить ідейну основу його громадянської лірики і епіки. Він переломлюється через призму індивідуально-мистецького світобачення і філософського мислення поета. В результаті виникають образи каменярів суспільного поступу, вічних революціонерів-борців за царство світла й волі, наймита-тираноборця, пролетаря-героя і передтечі майбутнього — конквістадорів людського щастя і рівноправності, мойсеїв-сподвижників віри в справедливе життя.

Ці нові на українському художньо-літературному ґрунті образи вимагали й їх нового мовотворчого втілення. Звідси і широка амплітуда джерелотворчих шукань, звідси і різноманітність словесно-виразу, просодична та синтаксична. І справді, коли ми поглянемо на поетичну спадщину Франка, то знайдемо в ній найрозмаїтіші віршові форми, що гармоніюють з темою, манерою розповіді й експресією, величезне багатство рим і засобів стилістичної фонетики, всі можливі синтаксичні структури літературної мови з чергуванням у них імпульсивного (продиктованого бажанням висунути на перший план найбільш вагоме слово) і імпресивного (переніс на кінець речення експресивно найістотнішого слова) порядку слів з відповідною організацією їх у фразі-висловленні. Пор., наприклад, вірш, де є чергування і одного й другого типів порядку слів:

Без впину
За річкою геть у долину,
І геть аж до синіх тих гір
Мій зір
Летить і в тиші потопає, —
У душу тепла доливає
Простір (XI, 23).

Надзвичайно багата в розумінні використання різних і насамперед семантичних груп лексики української літературної мови словесно-виразу, в тому числі художньо-естетична і експресивно-емоційна палітра поета. Тут виступають слова в галузі побуту, виробництва, законодавства, освіти, діловодства, природознавства, військової справи, культури, мистецтва, філософії, при тому як загальні, так і спеціальні, термінологічні: тут антропоніми й топоніми різних історичних епох і різних народів світу. Адже, як відомо, майже не було такої ділянки духовного життя, куди не сягав би своїм проникливим розумом і потягом серця великий народний поет-інтернаціоналіст. Але цінність поетичної мовної практики не в самому лише використанні великої кількості різних лексичних груп (адже кількісний показник істотний лише при загальній оцінці словника віршованих творів), а в її своєрідному емоційно-естетичному осмисленні. У І. Франка слова, що ними він значною мірою поповнив, а частково тільки оновив поетичний лексикон української літературної мови, виконують не лише інформаційно повідомлюючу, а й експресивно сугестуючу функцію. Ось для прикладу уривок із поеми «Похорон»:

Отак, стискайте зуби й кулаки.
Я гордо це говорю вам без ляку:
Ненавиджу вас всіх і бриджусь вами,
Ви перфумовані плебеї в фраку!
Ви паразити з водянистим мізком,
Ви неробучі, загібуші руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишилися тільки хитрощі гадюки (XII, 363).

У цьому уривку, як і загалом у творі, застосовані різні спеціальні вислови — так звана «урбаністична» лексика разом із соціологічними

термінами. Вони повністю підпорядковані настроєвій (мажорній) гамі і вольовій, дещо афективній, націленій на політично-звинувальний тон експресії. У використанні для відповідної тональності спеціальної лексики український поет перегукується з багатьма великими поетами світу. Правда, треба сказати, що збіг лексики зустрічаємо не лише у сфері поетичної інтерпретації спеціальних термінів і висловів, а й в естетизації недопустимих за канонами «парнаської» поезії понять із галузі домашнього побуту. Ілюстрацією може послужити цикл віршів «Тюремні сонети», де вжито чимало звичайних слів, які за уявленням естетів профанують поетичний твір. Франко поламав ці передсуди, ствердивши, що для справжньої поезії немає недозволених тем, об'єктів, висловів, якщо життєві факти, далекі від краси і уявлень про неї, їх підказують. І на доказ цього, і як своєрідний виклик трафаретам він свої віршові твори з тюремного життя вбрав у найбільш канонізовану й естетизовану поетичну форму, сонет. У цьому виявилась поетова відраза до шаблону й до стандартного, навіть у сфері теорії поезії. Естетичною платформою і водночас критерієм для Франка, як він неодноразово заявляв, було життя — життя давало теми, висувало ідеали й форми краси. Світ прекрасного ототожнювався із світом правди і справедливості, граціозність вислову — з художньою його правдивістю, з відповідністю до реальної мовної дійсності.

Окрему групу творів становлять поеми, де ліричність на епічне полотно накладається тільки легким серпанком, що зм'якшує контурність розповідної конкретності і сприяє розкриттю змісту абстрактних понять і поетичних символів. Це поеми «Мойсей», «Іван Вишенський», «Похорон». Своїм лексичним складом і синтаксичною будовою вони не виходять за рамки нормативної на той час української мови. Система образних і серед них тропеїчно-фігуральних висловів характеризується в поемах не стільки інтуїтивною (підсвідомою), скільки розумовою асоціативністю, а також цілком виразним соціально-політичним і національно-патріотичним аспектом.

У цих творах експресивною домінантою стають філософські мотиви, які однак не відтворюються у вигляді сентенцій ліричного героя, а є його безпосереднім почуттям і світоглядом. Тому вони виливаються не в абстрактно-символічній і в оголено-декларативній формі, а в прозорих, звучних, чи то гранично-напружених, чи сповільнено-переливних інтонаціях, з чергуванням суто відчуттєвих і розумових творчих начал. Можливо, завдяки цим переливам навіть складні філософські проблеми (як, напр., питання життя і смерті в поемі «Смерть Каїна») стають не звичайними абстракціями, доктринами, а узагальненими, співмірними з часом і духом епохи, почуттями. Крізь ті почуття проглядає людина в процесі її становлення і визрівання, людина з її характером, її духовним життям, з її закладеними в почуття думками, бажаннями. Зміст духовного життя людини виявляється через стилістично гнучку, виразово багату форму вислову, з високою культурою образного мислення і мудрою мірою експресії, що робить твір емоційно і естетично впливовим. Пор., якою силою пристрасті і впевненості віє від пророчих рядків Франкового «Мойсея»:

Та прийде час, і ти огнистим видом
Заснеш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі (т. XII, 482).

Таким чином, мовне новаторство Франка полягає і у введенні нових образів, співмірних з суспільними ідеалами епохи і співзвучних із

соціально- і національно-визвольними прагненнями українського народу, у використанні різних шарів лексики в їх експресивних функціях і в естетизації висловів, раніше недоступних поетичному мовленню. Оригінальним у мовотворчості Франка є наявність двох експресивних струменів — інтуїтивного і логістичного, які можуть виявлятися самостійно, а можуть виступати у певному сингармонійному сплаві. Переливи інтуїтивності і раціональності, як своєрідне чергування світла і тіней, як гра контрастами — є однією з найбільш помітних рис поетичної індивідуальності І. Франка.

У поезії Франко не передає почуття і думки, а сам відчуває, сам мислить, тому ніде в його поезії немає фальші, метафізичних шукань, хизування на котурнах новизни та імпресантізму, а є щирість почуттів, ідейна прозорість, логічний хід мислення і беззастережна правда життя і мистецького слова. Ідейній глибині і тематичній розмаїтості відповідає багатство форм вислову, різноманітність і висока культура образно-асоціативних виразових засобів та варіабельність експресивних тональностей, які і забезпечують емоційну і естетичну впливовість поезії Івана Франка.

Про родово-видові особливості „Сойчиного крила“

Мабуть, не було такого жанру, в якому б Іван Франко не виступав і якого не вдосконалював би. Життя давало напрочуд різноманітний матеріал, а іноді й готові форми. Вдумливому й талановитому майстрові залишалося інколи тільки зручно підхоплювати ті форми. Франко часом був «так сказати, редактор з допомогою ножичок супроти дійсності і мусив тільки прикроювати і зшивати з матеріалу, який доставив... багатуший досвід»¹. Так було, скажімо, з оповідкою «Свинська конституція», в якій блискуче використано форму оповіді й образ оповідача — дотепного селянина.

Та іноді навіть письменник такої міри, як Франко, відчував опір матеріалу, який не хотів укладатися в невласливу йому форму. Тоді він з дивовижною терпеливістю шукав відповідного жанру, нехай це був за обсягом навіть якийсь дрібний фрагмент життя. «Я силкувався кождий такий образок, — писав він, розкриваючи лабораторію своєї творчості, — виносити в душі доти, доки не вжинуся у власливу йому атмосферу, не віднайду властивий йому тон і спосіб викладу. Ця праця йшла у мене дуже помалу; деякі образки мучили мене в душі по кілька літ, я по кілька разів брався викинути їх на папір, та чуючи, що «не вдав тон», відкидав написане й переходив до іншої роботи, щоб по якійсь часі знов вернути до закинутої проби»². Так деякі речі обробляв Франко по кілька разів прозою та віршем. Порівняння текстів таких творів у різних літературних родах і жанрах допомагає зрозуміти права і вимоги жанру, його тиск і відтиск на матеріалі.

Та інколи пошуки таких нових нюансів та можливостей жанрово-викладових форм змінювали творчий задум до невпізнання. Так сталося з сюжетом, обробленим у жанрах малої прози — «Батьківщина» і «Сойчине крило» — за допомогою різних викладових форм. В основі цього сюжету — історія фатального непереможного кохання до химерної, загадкової жінки, яка покидає закоханого в неї мужчину і стає іграшкою інших, а потім повертається до нього. Сюжет цей давав можливість змалювати сильні характери, глибокі натури, здатні на великі почуття.

«Сойчине крило» написане 1905 р. Це був рік творчого зеніту Франка, рік «Мойсея». Вже відчувався в українській літературі владний подих двадцятого віку. Нова генерація письменників успішно шукає нових форм. Франко перший теоретично осмислив і привітав це новаторство. Вдумливий і толерантний вчитель умів одночасно бути «завжди учнем», «semper tiro». Новаторські шукання В. Стефаника,

¹ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1955, т. I, стор. 415. Далі посилання на це видання в тексті із зазначенням у дужках сторінок IV тома.

² Там же, стор. 422.

М. Коцюбинського, О. Кобилянської та інших створювали таку атмосферу, що й старші автори не лишалися байдужими до покликів «шукаючого віку». Вже раніше в оглядових статтях Франко відмітив, що у прозу вривається потужний струмінь ліризму і що співвідношення старших письменників до молодших у прозі таке, як епиків до ліриків. Епик «*rag excellence*», Франко одначе «Сойчиним крилом» робить вдалий експеримент ліризованої прози. Слушно зауважив П. Колесник, що «Франко дав дуже цікаві зразки реалістичної новели, близької до новел М. Коцюбинського, — «Сойчине крило», «Дріада»³. Це особливо стосується «Сойчиного крила», твору, що виріс на перехресті різних літературних родів і жанрів.

Вже підзаголовок його — «Із записок відлюдка» — сигналізує нам викладову форму щоденника. Щоденник починає вести самотник-відлюдок у новорічний вечір, у переломний момент свого життя, тоді, коли він підвів підсумок своїм трьохрічним переживанням і вирішив почати нове розважне життя. Несподіваний пакет з листом та з сойчиним крилом викликає вир почуттів і споминів, що порушує епічний спокій героя і тон розповіді всього твору. Одначе епічний елемент проступатиме й далі у добре вираженій фабулі, у причиново-наслідковому її розвитку, у специфічно епічних деяких прийомах викладу. Адже лист, хоч і як перериваний ліричними відступами, не лише розворюшує спомини, рефлексії, але й оповідає цілу епопею, цілу «Одіссею» пригод, послідовно, намістоподібно нанизаних на протяжну, бо аж трьохрічну вісь часу.

Однак ця епічна історія раз у раз переривається — голосу домагається і лірика і драма, які порушують епічний час, яким є, за Потебнею, перфектний час. Ліриці, на думку вченого, властивий презент, теперішній час події. Якщо б продовжити думку Потебні й на драму, то час зображення у ній є «найсучаснішим», тобто *present continuous*, бо події відбуваються в процесі мовлення. Формально це зумовлено тим, що в «Сойчиному крилі» застосовано дві скомпліковані форми викладу: щоденникову й епістолярну. Герой вмонтовує у свій щоденник уривки з листа, якого читає, записує теж свої коментарії до нього та рефлексії.

Вже самі форми листа й щоденника надають великий простір для ліричної свободи, а це сприяє ліризації прози. У «Сойчиному крилі» поруч з епічними описами автор щоденника послуговується свободно-експресивною формою виразу своїх почувань. Вже в другому абзаці маємо такий ось образ новорічного вечора: «...Бам... бам... бам... Числять до дванадцяти. Най живе новий рік! Най сяє нове щастя! Світла! Музика. Пісні. Нові чарки, нові тости. Поцілуї. Радість і стиск рук... Діти, діти!» (344).

За жанром одержаний лист — інтимний, навіть найінтимніший лист-сповідь, каяття. І це зумовило його ніжний, піднесений ліричний тон. Ось уривок з цього листа:

«Чи тямиш мене?

Тямиш ту весну з її пурпуровими сходами сонця, з її теплом і ясністю, з її бурями, мов сварки закоханих, з її громами, мов крики любих дітей, що пустують у широких покоях?

Се я була.

...Тямиш той ліс, мій рідний ліс, якого нема другого на світі? Се не був ліс, се я була.

Чи тямиш мене?» (351).

³ Петро Колесник, Сии народу, «Радянський письменник», К., 1957, стор. 190.

Ритмічна організація фраз, яка найбільше виявляється у повторах однорідних синтаксичних конструкцій, в анафористичності зачинів, у німій музиці абзаців — все це набігає хвиля за хвилею й методично пробиває шкаралупу забуття, збуджує ліричний настрій, нагадує «юні дні, дні весни». Це у більшій мірі мова поезії, ніж прози. Безконечно солодке для героя і безмежно гірке водночас «тямиш» повторюється як рима, переймає її функцію. Потім повторюються поетично стилізовані звертання: «Не сердься на мене, мій Массіно, не сердься на мене!», «Не сердься на мене, Массіно мій!» (353). Оті повтори та засоби інверсії роблять фразу сугестивною. Ліричний настрій випромінюють і вишукані, інтимним теплом зігріті образи. Кохана порівнює себе до квітки геліотропа, яка повертає голівку за сонцем, а свого милого — до сонця: «Я не винувата, що ти в моїм життю був тим палким сонцем» ... (354), а себе знову ж до оазиса: «Чи я не була квітчастим оазисом у твоїм життю?» (354).

Однак форма інтимного листа, особливо довгого, криє у собі й небезпеку занудити читача. Навіть над шедеврами такої інтимної епістоли, як «Листи до нареченої» В. Гюго, не обходиться без легкого позіхання. Франкові вдалося уникнути одноманітності й перерозчуленості любовного листа тим, що у «Сойчиному крилі» лірична розпеченість раз у раз поливається холодною водою скепсису адресата, котрий читає листа. Більше того, — оте чергування тонів листа і коментарія до нього утворює нову якість — драматизм. Виникає подібний до драматургічного діалог, який дає змогу більш всесторонньо висвітлити певні психологічні моменти. Однак драматизм твору не лише в діалогічній формі викладу й зображення певних ситуацій. Прийом: щоденника, схрещеного з листом, дозволяє Франкові стати «майстром часу», «майстром простору», — витворити своєрідну єдність місця і часу. «Сойчине крило» можна поставити на сцені майже без змін тексту, адже фактично все діється в одній кімнаті протягом кількох годин новорічного вечора. І водночас, коли маємо на увазі так званий зображений час, — все діється на протязі трьох літ — у галицькому селі, у Львові, Кракові, Варшаві, Одесі, на безмежних просторах Сибіру, а Порт-Артур—Львів — кінцеве просторове обрамування історії подій. Драматизм полягає і в напруженій конфліктності твору й у внутрішньому конфлікті автора щоденника, який переживає листа так би мовити, вголос, на виду у читача (глядача). Драматично напруженою є теж градація почуттів героя. Лист з його виразними сугестіонуючими прийомами поволі гіпнотизує адресата, розворушує довго тамовані почуття. Вони закипають, клекотять, розривають, нарешті, холодний панцир скепсису і вибухають лавиною, як давно затихлий вулкан. Для прикладу розглянемо уривки з «коментарія».

1. (Байдуже, скептично, холодно): «Чи ти ворона, що дереш горло своїм ненастанним «чи тямиш? чи тямиш?» І сама знаєш, що тямлю» (352).

2. (З обуренням, але не байдуже, намагаючись замаскувати цю небайдужість, цей порив): «Женщино, комедіантко, прокляття на тебе! Всі твої слова, і сміхи, і сльози — все комедія, все роль, все ошука!» (353).

3. (Знявши маску скепсису й невіри, переможений вулканними силами почуття, з усією щирістю): «До побачення, серце! Приходь! Що врятувалося, переходячи через стільки могил, що лишилося живе в наших серцях по стільких руїнах — нехай живе! Нехай надіється! ...Голубочко моя! Де ти, озовись! Нехай у сю новорічну годину хоч дух твій перелине через мою хату і торкне мене своїм крилом!» (379).

Важливою жанровою рисою, крім ліризму, є й психологізм цього твору. Він проявляється у виборі переломних моментів у житті героїв, в авторському «дослідженні» мотивів поведінки їх, у зображенні діалектики почуттів. Обманутий у найсвятіших почуваннях Массіно ніяк не може затамувати свого внутрішнього неспокою, позбавитись супротивних думок і почуттів. Чому незіпсована «лісова квітка» Маня так нагло, так раптово покинула свого нареченого, якого любить, та свого старенького самотнього батька? Спочатку Массіно цього збагнути не може. Але, замислившись, визнає, що кожен людський вчинок — це «безмірно скомплікований паралелограм сил». «Сойчине крило» і побудоване як психологічну задачу на цей складний паралелограм сил. Її розв'язує в ході інтригуючого сюжету Массіно, а водночас з ним і читач.

Конфлікт між Манею та Массіном психологічний і базується на неспівмірності їхніх характерів, психологічних темпераментів. Важливо одначе підкреслити, що Франко поставив тут суспільно-психологічну проблему — це конфлікт між особистим і громадським. З одного боку людина, яка знає лише себе, своє вузькоособисте щастя і хоче жити тільки своїми пристрастями, не думаючи про загальне, здатна полетіти з зажмуреними очима в прірву на крилах своєї пристрасті; а з другого боку — глибока, суспільна, людська натура, для якої інтимного щастя замало, котра прагне боротися зі злом за поступ свого народу. І в тому контрасті характерів і світоглядів увесь драматизм і складність стосунків героїв. Маня така далека від громадських захоплень Массіно: «А ти почав толкувати мені про потребу агітації серед народних мас, про організацію великої трудової партії, про виборення виборчої реформи. А мені, слухаючи твоїх доводів, було так смішно, так смішно!..» (362). Немає сумніву, що почуття обох глибокі і сильні. Але за вдачею Маня — людина експресивно-імпульсивна, тип холерика. Тимчасом Массіно — меланхолік; психічні процеси його протікають глибоко, десь у підземеллі. Його пасивність і врівноваженість видаються Мані байдужістю, егоїзмом і сибаритством. Одержима до запаморочення пристрастю, Маня не спроможна вгамовувати своїх почуттів, контролювати їх витримкою, часом, розсудливістю. Вона діє поривчасто, імпульсивно. Її збуджена пристрастю уява вигадує небезпеки там, де їх зовсім бути не може. Але така вже психологія ревності. Маня уявила собі, що Массіно більше любить сойку, ніж її, Маню. З ревності вона вбиває бідну невинну пташину. І все психічне напруження, що туманило її розум, раптом спадає. Маня відразу розуміє, що зробила безмежну дурницю. Вона плаче, цілує сойку. Массіно прагне заспокоїти кохану, витирає кров сойки, цілує дівчину, але забуває спитати, чому вона вбила сойку. І оце знехтоване, забуте «чому» є поворотним і фатальним моментом любовної історії.

У цьому безглуздому вчинку Мані глибина кохання жінки. Чимось мусила ж виразити вона свою незвичайну любов! Але коли принесено аж таку велику жертву в ім'я кохання і коли та жертва була непоміченою й незрозумілою, Маня відчуває себе глибоко ображеною. Розуміється, головна причина не в сойці, а в пасивності Массіно. Франко веде нас у тайники жіночої душі. Жінка, яка глибоко кохає і, як їй здається, не знаходить повної взаємності, відчуває себе ображеною у найсвятішому, у своїй жіночій гідності. Ображене почуття домагається помсти. І тому Маня карає Массіно. «Не я покинула тебе, а ти не зумів удержати мене, — пише Маня в листі. — От що, небоже! Ти мав часу шість місяців і не зробив нічого сінько для того. Хіба я тому винна, що інший за шість неділь упорався зо мною краще?»

(355). Те, що Маня забрала з собою сойчине крило і пронесла як святість крізь усі ями свого життя повії, свідчить про її глибокі почуття до Массіно. Половиною своєї душі називає вона це крило.

Франко дуже тонко виписав сцену прощання Мані й Массіно. Письменник примушує пережити й сприйняти ці хвилини розставання двічі і з двох точок зору — з точки зору Мані і Массіно, які кожен по-своєму згадують та аналізують цю сцену. У той напружений нервовий вечір Маня багато сміялася, наклавши на всі глибинні переживання зовнішню маску сміху. План втечі був обдуманий. Вже на крилах своєї екзальтованої уяви Маня летить у вимріяні світи, а Массіно найспокійніше розкриває перед нею мовою підручника політекономії свій план підвищення матеріального добробуту народу в умовах капіталізму. Який глибокий контраст цього підтекстового внутрішнього діалогу! Тричі запитує Маня, чи любить її Массіно, і тричі він говорить їй про свою любов. Але слів для Мані було мало... Не без великої внутрішньої боротьби покидала вона Массіно та їхала з тим другим, що, як здавалося їй, любов доводить ділом. Массіно запам'ятав кожен порух її душі, який виразився у зовнішніх рухах: «Мої очі спочивають на твоїх грудях, що злегка хвилюють під сукнею. Потім я підводжу їх на твоє лице. Твої губи легенько тремтять.

— Любиш мене, Массіно? — запитуєш ти тихо.

— Дитя моє, ти ж знаєш, як я люблю тебе!

Я беру одну твою руку і тулю її до уст. Ти легенько відтягаєш її і знов кладеш на моє плече.

Щось, мов здавлене зітхання, підіймає твої груди. А я сиджу і люблюся тобою.

— Любиш мене, Массіно? — по хвилевій мовчанці знов запитуєш ти.

— Манюсю моя!

І я обіймаю рукою твою талію і пригортаю до себе, не встаючи з місця, ти вся починаєш тремтіти. Твій віддих прискорюється, руки тремтять на моїх плечах.

— Та невже се правда, Массіно? — запитуєш ти. — Невже ти любиш мене?» (364, підкреслення мое. — І. Д.).

Вже з цього побіжного аналізу видно, що Франко застосував для розкриття психології героїв як засоби самовиявлення стану душі через монолог-сповідь, через підтекст діалога і контраст психічних станів, так і через зовнішній вияв переживань у рухах, жестах. Психологізм позначився і на композиційній структурі твору. Зокрема, психологічно «намагнічений» образ сойчиного крила, цей наскрізний образ-символ, образ-річ, своєрідний лейтмотив. У таких творах Франка, як «Воа соп-стріктор», «Терен у нозі», «Олівець», «Сойчине крило» подібний образ є ідейно-композиційною віссю твору. Вироблений світовою літературою цей композиційний прийом відомий у теорії літератури як так званий новелістичний «сокіл» Пауля Гейзе. Під «соколом» новели прийнято розуміти композиційний стрижень, аналогічний новелі Джованні Бокаччо про сокола у дев'ятій оповіді п'ятого дня в «Декамероні». В кількох словах сюжет цієї новели такий. Юнак любить без взаємності одну даму і розтрачує на зальоти все своє багатство. Оселяється, нарешті, на селі. Він безмежно зубожів і не має нічого, крім сокола, з яким ходить на полювання, з того й утримується. Після смерті свого чоловіка дама приїжджає в те ж село. Її син, смертельно хворий, просить сокола. Дама йде до свого адоратора. Той, зрадивши, рідже сокола, не маючи чим іншим пригостити даму. По обіді дама просить позичити... сокола, не знаючи, що вони щойно його з'їли. Син помирає, але дама

виходить за власника сокола заміж, збагнувши глибину його кохання. Таким чином, образ сокола становить тут композиційну вісь твору і виконує роль символу, який розкриває головну ідею твору новели.

Залюбки користуючись виробленими світовою літературою прийомами, Франко ніколи не був схематичним. Згадаймо, якої ідейної глибини у Франка набув такий «сокіл» — образ змія-полоза в повісті «*Boa constrictor*»! Образ сойчиного крила — це фокус, що вбирає всю багатопромінність твору, це епіцентр психологічних катаклізмів, зав'язка, кульмінація і розв'язка, а водночас символ великого почуття.

Про численні перипетії свого химерного детективного роману Марія Кирлівна оповідає скупю, зауважуючи, що це «лиш ескіз, нарис, скелет моїх пригод» (369). При розгляді поетики жанру важливо відмітити саме отой спосіб викладу, притаманний ескізові, новелістичну концентрацію матеріалу. Ця ескізність відповідала станові душі героїні, для якої було понад сили все докладно описувати й переживати. На тлі цих легких штрихів виразніше змальовані контури, які можна б назвати новелістичними, — взаємовідносини Мані і Массіно. Тут новелістична композиція, яка тяжить до певної кульмінаційної вершини і несподіваних зламів, неначе накладається на повістеву композицію з її намістоподібним нанизуванням послідовних подій.

Франко-прозаїк завжди дбає про засоби зацікавлення при викладі белетристичного матеріалу. Одним з них у «Сойчиному крилі» є порушення хронології подій. Оповідачка часто забігає вперед чи уриває на найцікавішому місці. Одноманітну своєю різноманітністю низку пригод Франко перериває ліричними відступами, філософськими медитаціями про сутність життя чи загадковість жіночої психології, про складність людських взаємовідносин. А всю химеру подій ілюструє такий афоризм: «Що таке чоловік для чоловіка? І кат, і бог! З ним живеш — мучишся, а без нього ще гірше! Жорстока, безвихідна загадка!» (378). Але оптимістична розв'язка твору, по суті, заперечує цю понуру думку. Письменник-гуманіст вірить у перемогу добра над злом, великодушності над невдячністю. І пронесене крізь жахи упадку сойчине крило свідчить, що людина здатна зберегти від життєвого бруду незаплямлену душу. Франкові вдалося написати хвилюючий мистецький твір про глибини людських почуттів. Цей прозовий формально, але внутрішньо наснажений високою поезією твір примикає до лірики циклів «Зів'ялого листя». Якщо поетичну збірку «Зів'яле листя» автор називає ліричною драмою, то, фігурально кажучи, «Сойчине крило» теж лірична драма в прозі, твір, цікавий синтезом епосу, лірики і драми. Його епічність виявилась у широкій часовій протяжності, в епопеї подій, а лірика — в музиці мови й акордах почувань. А третій рід — у драматичній напрузі, в ущільненій часово-просторовій єдності, у діалогізмі викладу.

Цей сплав родовості доповнює сплетіння жанрових ознак. Хоча за розміром «Сойчине крило» може вкластися в рамки більшого оповідання, та за обсягом змальованих подій наближається до повісті. А з другого боку діють тут і суто новелістичні прийоми економії, концентрації та психологічної наснаженості, несподіваності поворотів і розв'язки. Беручи до уваги психологізм і контрастність темпераментів героїв, твір цей можна назвати й новелою характерів. А втім, жодні тісні рамки якогось одного жанру малої прози не підійдуть повністю до цього оригінального твору, що скристалізувався як сплав різних родових та видових цінностей, як вияв багатогранності Франкового таланту.

Легенди віків і поема І. Я. Франка „Мойсей“

Віктор Гюго в передмові до першої частини своєї книги «Легенди віків» (1857) людський рід розглядає у двох планах — історичному і легендарному. «Другий, — зауважує він, — не менше достовірний, ніж перший, а перший не менше здогадний, ніж другий». Автор застерігає читача, що він не має на меті применшити значення історії, бо слава великого історика-мислителя, на його думку, вінчає людський геній. Йому йдеться про те, щоб утвердити значення легенди¹.

Погляди французького письменника на легенду поділяв Франко. Свою розвідку «Святий Клемент у Корсуні. Причинки до історії староруської легенди» він почав таким міркуванням: «Легенда — се не історія. Та проте вона не парадокс»². Тому для Франка-вченого міфологічний Мойсей — «грандіозна фігура» легендарної історії людства, а біблійні легенди про нього для Франка-поета — це невичерпне джерело творчого натхнення.

Щасливий випадок врятував Мойсея від кари деспотичного фараона, який велів убивати всіх ізраїльських хлопчиків-немовлят. Рабові за походженням, Мойсею поталанило жити в розкішних палатах єгипетських вельмож, виховуватись при царському дворі (його усиновила фараонова дочка). У пориві гніву Мойсей вбиває єгипетського наглядча за те, що він знущався над рабом. Любов до поневоленого народу, почуття кровного зв'язку з ним роблять Мойсея вбивцею. Боячись помсти фараона, він утікає в степ, на Сінайський півострів. Мойсееві-пастухові на горі Хорив з неопалимої купини вчувається голос, що закликає його бути вождем народу. Мойсей визволяє свій поневолений люд з єгипетської неволі. Сорок літ непризнаний пророк верстає шлях із синами Ізраїлю по Сінайській пустині в «землю обітовану». З вершини гори Небо Мойсей оглядає її, заповігну країну, мету своїх довгорічних мандрів, але йому не судилося увійти до неї, і він помирає «о межу к Палестині».

Всі ці етапи «життєпису» героя древньоєврейської легенди — вичерпний матеріал для поетичного відтворення. Франко обрав останній з них. Автор «Мойсея», поет-безбожник, далекий був від того, щоб коментувати біблію. У нього була своя ідейно-творча мета. Старозавітна легенда в даному випадку послужила лише фундаментом для Франкової оригінальної поетичної споруди. «Основною темою поеми, — говорить він, — я зробив смерть Мойсея як пророка не признаного своїм народом. Ся тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана

¹ Віктор Гюго, Собрание сочинений в пятнадцати томах; т. 13, ГИХЛ, М., 1956, стор. 302—303.

² ЗНТШ, 1902, т. 46, стор. 1.

на біблійним оповіданням»³. Франко мав всі підстави так сказати. Матеріал «чужий», біблійний, художнє трактування його у творі — Франкове.

Біблійну основу поеми «Мойсей» Франко стверджує ще в статті «Українська література 1904—1906 рр.»⁴. У передмові до другого видання поеми (1913) він доводить це науково. Автор подає розгорнутий коментар до художнього тексту, показує, як на основі легендарного матеріалу проходило переосмислення та літературне оформлення образів твору.

Порівняно з біблійними легендами Франко міняє розміщення образів у творі, співвідношення між ними, їх ідейне навантаження, композиційну роль. У біблії Мойсей це посередник між ізраїльтянами і богом, слуга «вічного», виконавець волі Єгови. Останній вершить долю Ізраїлю, а тому висунений на передній план. І тут немає нічого дивного: біблія на те і писалась, щоб утвердити авторитет «всевладного» бога. У Франка центр художньої уваги перенесений на два вузлові пункти сюжету: дія зосереджена навколо взаємовідносин між вождем і народною масою, а не між богом і єврейським народом, як у біблії.

Франко зовсім розходиться з біблійним переказом у питанні мотивації смерті пророка. У старозавітнім «П'ятикнижжі» смерть Мойсея («Второзаконня», розділ XXXII, ст. 48—52; розділ XXXIV, ст. 1—8), як і його брата Арона, — це результат кари божої, що спіткала весь ізраїльський народ. За велінням розгніваного бога, всі ті, хто нарікав на нього, помруть у Сінайській пустині. Нікому із старшого покоління єврейського племені не доведеться перейти через Йордан, вступити на землю, що тече молоком і медом. Мойсей і Арон також грішні. Вони не прославили бога перед своїм народом у Кадеші, над водами Мериви («Спротиву»), коли ізраїлеві сини сварилися з господом⁵. Гнів божий не поминув і Мойсея. Він помирає на порозі обітваної вітчизни.

Франко цілком інакше трактує смерть пророка (у нього ця картина винесена поза сюжетні рамки твору). «У моїй поемі, — вказав він у передмові, — смерть Мойсея на вершині гори в обличчі бога мотивована тим, що його відіпхнув його власний народ, зневірений 40-літнім проводом і сумним станом обіцяного краю, який треба було тяжкими зусиллями здобувати в багаточисленних ханаанських племен»⁶.

З біблійної історії (книга «Чисел», розділ XVI) Франко запозичив також образи Авірона і Датана. Вирішення теми не визнаного своїм народом пророка і логіка розвитку відповідного їй конфлікту між видатною одиницею і народною масою зобов'язували поета показати опозиційні сили, що протистоять Мойсею, уособити їх в індивідуальних художніх постатях. У біблійних легендах серед тих, хто бунтував проти Мойсея, крім Авірона і Датана, називається ще левіт Корах. Разом з двомастами п'ятдесятьма левітами він повстав проти Мойсея та його брата Арона. Це, по суті, два різні перекази. Тексти їх біблійного оригіналу Франко наводить у передмові до поеми і науково тлумачить їхню генезу. Способом компіляції пізнішими укладачами, редакторами біблії, вони були зведені в цілість. У легенді про бунт Кораха відби-

³ Іван Франко, *Мойсей*, Поема. Друге видання з передмовою. Літературно-наукова бібліотека, ч. 153, Львів, 1913, стор. III.

⁴ Iwan Franko, *Ruthenische Literatur 1904—1906*. «Österreichische Rundschau». Wien, 1907, Band XI, стор. 459.

⁵ «Второзаконня», розділ XXXII, ст. 51.

⁶ Іван Франко, *Мойсей*, стор. V.

лося прагнення левітів — привілейованої верхівки старовірського духовенства — добитися ще більших прав, стати жерцями. У переказі про Авірона і Датана наголошено на громадських мотивах їх конфлікту з Мойсеєм. Вони заперечують добротність пророка, його віщування вважають обдурюванням народу, звинувачують в тому, що він не дав їм обіцяної батьківщини з полями та виноградниками. На думку Франка, цей переказ має виразно політичний характер. І, зрозуміло, у виборі ідейних противників Мойсея увага письменника зупинилася на образах Авірона і Датана.

У чорновому варіанті VII пісні Франкового «Мойсея» була також згадка про Кораха (тут він називається Кореем):

О, бо знали усі з давніх літ
Дар пророцький Мойсея,
Як він словом своїм поразив
Злу ватагу Корея⁷.

Таке кількісне збільшення противників Мойсея за рахунок Кораха (Корея) нічого нового не додавало до загального ідейного обриса провідника народу.

Основною ж причиною, через яку, на нашу думку, письменник був не задоволений цією поетичною строфою, було ось що. Конфлікт між Мойсеєм і Корахом подавався тут як передісторія, як подія, що передувала боротьбі пророка з Авіроном і Датаном. Насправді легенда про Кораха виникла значно пізніше. Пошлемось на передмову Франка до поеми: «Коли звернемо увагу на історичні відносини, серед яких мали повстати оба ці оповідання, то нам відразу стане ясним, що оповідання про Датана й Авірама мусило повстати в часі плеїдної незалежності гебрійського племені, коли це плем'я, бідуючи у своїй новій вітчизні, в боротьбі з канаїтами з жалем могло ще споминати свій побут у Єгипті. Натомість друге оповідання веде нас у часи нового храму по повороті гебрійців із вавілонської неволі, і то в досить пізні часи, коли перевага жерців над загальним левітством не була ще так укріплена, як за часів Христа»⁸. Отже, зауваження про те, що нібито вже «з давніх літ» древні євреї знали про «злу ватагу Корея», зроблене на цьому місці, де мовиться про сутичку Мойсея з Авіроном, було анахронізмом, відступом від життєвої правди старовинних переказів. Тут проявилася глибока вдумливість Франка, його ґрунтовна наукова обізнаність з древніми міфами. Наведена вище поетична строфа виявилася зайвою, і в наступній роботі над твором письменник її вилучив з художнього тексту.

Строфа випадала із загального тону поеми ще й тому, що в ній говориться про Мойсея як чудотворця. А цю сторону «біографії» міфологічного героя автор зовсім відкинув, більше того, в останній строфі цієї ж VII пісні він навіть показує неспроможність пророка зробити чудо. На промову Авірона Мойсей дає таку відповідь:

Ханаана тобі не видать
І не йти до востоку;
З цього місця ні вперед, ні назад
Ти не зробиш і кроку.
І мертвецька тиша залягла
На устах всього люда,
І жахнувся Авірон, і поблід,
Сподіваючись чуда.
Але чуда нема...!⁹

⁷ Іван Франко, Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. XII, стор. 558.

⁸ Іван Франко, Мойсей, стор. IX.

⁹ Іван Франко, Твори, т. XII, стор. 498.

Це обумовлено творчою настановою поета пристосувати біблійну легенду до вимог реалістичного зображення. У цьому якраз істотна різниця між Франковим Мойсеєм і його біблійним прототипом, якого легендарна історія щедро наділила здатністю робити чудо. За біблійним оповіданням, Авірон і Датан гинуть з волі бога, отже, не народ, а боже веління є причиною смерті ворогів Мойсея. Ізраїльтяни, паралізовані страхом перед «всесильним» богом, є лише очевидними, пасивними спостерігачами чуда.

Франко по-іншому змальовує смерть противників Мойсея. У нього вони одночасно є ворогами народу, лжепророками-демагогами. «У своїй поемі, — говорить він, — не вважаючи потрібним допустити чудесну катастрофу, я представив опозиційну акцію Датана й Авірона на зборах ізраїльського народу і полишив діло їх покарання, пророковане Мойсеєм, елементарному вибухові народної свідомості по смерті Мойсея»¹⁰. Смерть Авірона і Датана поет переносить на кінець твору, включає її в загальну картину визвольного змагання народу. Тут вона, як кажуть, на місці. У Франка це не окрема сцена, а частина загального, на перший погляд, окремих штрих, але штрих ідейно місткий, промовистий, вагомий, який не губиться в словесному потоці твору. Навпаки, в ідейно-смысловому контексті Франкового «Мойсея» він відіграє важливу роль, посилює його революційну співзвучність з подіями 1905 р. Народна кара постигне всіх демагогів-зрадників. Франко говорить про розплату революційного народу із лжепророками не в плані якогось чуда, а зовсім реально: «Авірона камінням поб'ють, а Датана повісять».

Оскільки процес творчої реалізації образу Авірона висвітлений О. І. Деєм¹¹, а також А. А. Каспруком¹², ми детальніше зупинимось на літературному оформленні образу Датана.

Поет був незадоволений і промовою Датана, текст її також піддався значній редакційній правці. У первісному варіанті промова Датана була звернена до народу і тому підривала авторитет Мойсея в очах його співгромадян. Датан у своїй промові намагається відкрити ізраїльтянам очі на «страшну тайну пророцької зради». Показавши Мойсея як єгипетського запродавця, він звертається до народу з такими словами:

А тепер запитайте його,
Лжепророка-ехиду,
Що йому обіцяв фараон
За сю зраду огидну?¹³

Промова Датана закінчувалася категоричними демагогічними закликами:

Він тепер нас веде в Канаан,
Як отару овецу,
Ворогам на заріз! Я кричу!
Протестую, перечу!

Я Датан...
Підіймаю свій голос:
Зупинися, Ізрайлю! В той бік
Не підходь ні на волос!

¹⁰ Іван Франко, *Мойсей*, стор. X.

¹¹ Див.: О. І. Дей, *Новознайдений строфи з поеми «Мойсей» І. Франка*, «Радянське літературознавство», 1963, № 3, стор. 134—136.

¹² Див.: А. А. Каспрук, *Філософські поеми Івана Франка*, «Наукова думка», К., 1965, стор. 144—146.

¹³ Іван Франко, *Твори*, т. XII, стор. 560.

Тим фальшивим пророцтвам не вір,
Бо ярмо в них погане!
В краю ложних обітниць твоя
Хай нога не постане!¹⁴

Народ не залишився байдужим до слів Датана. Ось як він реагує на них:

І жахнувся Ізраїль: Невже
Се мета його праці?
Лиш в очах щось зловіще горить,
Наче блискавки в мряці!¹⁵

Одна справа, коли народ зневірився в досягненні заповітної мети, вважає, що йому «набрехали пророки». Інша справа, коли його свято переконують, що цей обман куплений ціною зради. Залишити ці рядки — означало зробити в особі лицемірного чинолюбця Датана серйозного Мойсеевого конкурента, крім того, вони порушували загальну ідейну злагодженість образу пророка, по суті, руйнували його, були для нього рівнозначні смертному вироку. Франко на це не пішов. Хоч правда, відсталася маса, спровокована демагогами, такий вирок винесла Мойсею. На заклик Датана «За каміння!»

«Най загине! — кругом загуло. —
І ось тут йому й амінь!»
Тільки диво, ні одна рука
Не сягнула по камінь!¹⁶

Прашуючи над образом Датана (як і Авірона), автор ні на мить не опускає з поля зору народного вождя, ясновидця. Франко особливо дорожив цим образом, до душі йому була Мойсеева самозреченість в ім'я свого народу. Тому творчі пошуки образів Датана і Авірона проходили в напрямі збереження престижу пророка перед його народом. Франко хотів чіткіше розмежувати громадські позиції цих двох протистоящих сил.

У первісному варіанті промова Датана суперечила ідейній концепції образу Мойсея. В остаточній редакції Франко міняє її адресата, а відповідно зміст і композицію промови, вона безпосередньо звернена не до народу, а до Мойсея, тим самим позбавлена сили агітаційного впливу на маси (не випадково ні одна рука не піднялася, щоб закидати пророка камінням).

Отож, як далеко відійшов Франко від біблійного тексту у створенні образів Датана і Авірона. І про якесь механічне перенесення їх в образну тканину «Мойсея» не може бути й мови. Це складна робота творчої уяви письменника, що супроводжувалась художнім домислюванням і переосмислюванням чужородного матеріалу.

Першоджерелом казки про терен, яку розповідає Мойсей ізраїльтянам, послужила Франкові притча про терен, поміщена у старозавітній книзі «Суддів» (розділ IX, ст. 8—15).

Є всі підстави вважати, що Франко був ознайомлений також з німецьким перекладом біблійної притчі про терен. Для своєї бібліотеки він придбав «Антологію східної класичної поезії — китайської, індійської, перської і єврейської літератур» у перекладі Ернста Майера, в якій був поміщений текст цієї притчі. Наводимо його тут:

¹⁴ Іван Франко, Твори, т. XII, стор. 561.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же, стор. 500.

WIE DIE BÄUME SICH EINEN KÖNIG WAHLEN

(Fabel Jothams¹⁷. Richt(er), 9: 8—15)

Es gingen hin die Bäume,
Einen König zu salben über sich.
Sie sprachen zum Oelbaum:
«Sei König unter uns!»
Sprach der Oelbaum zu ihnen:
«Soll't ich lassen mein Fett,
Das da Götter und Menschen an mir preisen,
Und hingehen, zu schweben über die Bäume?»

Da sprachen die Bäume zum Feigenbaum:
«Wohlan du, sei König unter uns!»
Da sprach zu ihnen der Feigenbaum:
«Wie? soll't ich lassen meine Süßigkeit
Und meine Frucht, die Köstliche,
Und hingehen, zu schweben über die Bäume?»

Da gingen die Bäume zum Weinstock:
«Wohlan du, sei König unter uns!»
Da sprach zu ihnen der Weinstock:
«Wie? soll't ich lassen meinen Most,
Der Götter und Menschen fröhlich macht,
Und hingehen, zu schweben über die Bäume?»

Da sprachen alle Bäume zum Dornstrauch:
«Wohlan du, sei König über uns!»
Und der Dornstrauch sprach zu den Bäumen:
«Ist's wahr, dass ihr mich salben wollt
Zum König über euch: so vertraut euch meinem Schutz.
Wo nicht, so entspröhe dem Dornstrauch Feuer!»¹⁸

Крім біблійного тексту притчі про терен, Франкові був відомий дещо інший варіант древнього аполога, поміщений у «Синописі пліснесько-підгорецького монастиря»¹⁹. У журналі «Киевская старина» Франко помістив невелику статтю, в якій дав загальну характеристику цієї пам'ятки і опублікував окремі уривки з неї²⁰. Повністю її опублікував Йосафат Скрутень разом із своєю передмовою в «Записках чина св. Василя Великого»²¹.

У стародавній притчі, поміщеній у «Синописі», оливкове дерево та виноградна лоза показані в позитивному плані: вони відмовилися від особистої честі, не прийняли царської корони, бо вважають основним покликанням свого життя — служити богові і людям. У «Синописі» тлумачення древнього аполога наскрізь пройняте релігійно-моралізаторською тенденцією. Одному ангелові бог наказав знищити всі поля, городи і урожайні дерева, за винятком оливкового і виноградного. Така ласка їм за те, що вони «от початку богу на службе и на его хвалу святую отдалися»²². Тому й обминув їх суворий «декрет»

¹⁷ Йотам Еробааленко — один із героїв книги «Суддів», що розповідає цю казку.

¹⁸ Morgenländische Antologie klassischer Dichtungen aus der chinesischen, indischen, persischen und hebräischen Literatur. Übersetzt von Ernst Meier. Leipzig, Verlag des Bibliographischen Instituts (рік видання не вказаний), стор. 166. Рукописний відділ Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 3, № 220.

¹⁹ Повна назва рукописної пам'ятки така: «Синопись или краткое собрание историй и созидания святых обители общежительныя Подгорецкыя, дреале именуемая Плісницкыя, купноже и въ споминаніи о сооруженіи святых церкви Преображенія Господня въ той же святой обители, списана року Божія 1699».

²⁰ Див.: Миронъ, Лѣтопись Подгорецкаго монастиря, «Киевская старина», 1890, т. XXX, кн. 7, стор. 121—122.

²¹ Див.: И. Скрутень, Синопис Пліснесько-підгорецького монастиря, Записки чина св. Василя Великого, т. 1, Жовква, 1924, стор. 92—103, 306—313, 580—591; т. 3, 1930, стор. 156—164.

²² Там же, т. 1, стор. 101.

божий, вони були звільнені від «посполитого спустошення». Як фаворити бога, олива і виноградина — «щасливіє дерева».

У «Синописі» терен не згадується. У біблійному оригіналі він — негативний герой, що зазіхає на права інших дерев. З біблійного архетипу Франко запозичив лише мотив служіння людям, надав йому чітко окресленого громадянського змісту, значно поглибив і розвинув його на образі терну. У Франка терен — це алегоричне уособлення слуги народів, самовідданого у своїй праці для них. Поет зовсім по-іншому трактує саме поняття «царювання». У біблійному первовзорі це синонім до зверхності. Франко тлумачить царювання як самозречене служіння в ім'я народу. Гордості, зовнішній пишності, самолюбству кедра, пальми, рожі, дуба і берези він протиставив скромність терну — невтомого трударя, який готовий гинути на шляху, щоб інші дерева росли і «буяли до неба».

Основний пафос Франкової притчі про терен — не в біблійному моралізаторстві (як це ми бачимо в її літературних архетипах). Стосунки між деревами з релігійної площини поет переніс у соціальний і національний план. «Виклад» до казки, що його подає Мойсей, розкриває її алегоричний підтекст. Дерева — це народи землі, а король між ними (терен) — це обраний богом єврейський народ. Устами Мойсея старозавітну притчу коментує тут, по суті, сам Франко. З позицій революційного демократа, естета-матеріаліста він засуджує світ беззаконня і зла, викриває науку і мистецтво, які служать цьому світу. Осмислена в новій ідейній проекції, стародавня притча про терен в епоху письменника звучала актуально.

Алегоричний зміст Франкової притчі про терен включав у собі ще один (також немаловажний) національно-тематичний аспект. Ідея «обраного» богом народу — типово біблійна, їй підпорядкований весь виклад матеріалу у «святому письмі». Але в біблійній історії вона, як кажуть, повисла в повітрі. Чим обумовлене це виняткове становище єврейського народу, чому бог покровительствує тільки йому? На ці і подібні їм питання біблія відповіді не дала.

У поемі «Мойсей» ця ідея «обраності» стає виразно франківською. Тут вона глибоко вмотивована. Свою поему Франко писав для українського народу (в пролозі точно визначений її адресат) і передусім про український народ. Перенесена на український ґрунт Франкова притча про терен, в основу якої покладена ідея «обраного» народу, не дає підстави звинувачувати автора «Мойсея» в націоналізмі. Тут немає навіть тіні того, що ми називаємо національним самохвальством. Не можна не погодитися з думкою А. Крушельницького, який з цього приводу писав: «Поета годі докоряти за те, що, призадумуючися над терпінням свого народу, в надмірній любові у притчі про терен він підносить свій народ задля його терпіння до висоти вибраного Єговою народу... Це таки справжня реальна картина з історії чи радше мартирології українського народу»²³. Справді, у Франковій інтерпретації образ народу-терну у свідомості читачів асоціювався з історичною долею українського народу.

Літературним прототипом для створення образу Єгошуа, ватажка повсталого народу, якому після смерті Мойсея судилося підняти синів Ізраїлю «до походу, до бою», послужив Франкові біблійний Йозей Нуненко. Вперше його ім'я з'являється в книзі «Чисел». Тут Йозей Нуненко (це його біблійне прізвище, в церковних книгах він зветься ще

²³ А. Крушельницький, Іван Франко (Поезія), Коломия, (1909), стор. 226—227.

Ісус Навін) фігурує як посланець Мойсея в Ханаанську землю. Це один із цих двох щасливців старшого покоління ізраїльтян (крім нього ще Калєб Єфуненко), яким довелося вступити до обіцяного краю, бо лише вони, розвідавши його, повернулися з хорошою звісткою (розділи XIII, XIV). Йозеї Нуненко стає вожаком народу, довершує справу Мойсея з волі Єгови. Відчуваючи близьку свою смерть, Мойсей, як заповідав йому бог, перед громадою синів Ізраїлю передає Йозею свої повноваження (розділ XXVII).

Про Йозея Нуненка розповідається також в останній частині старозавітного «П'ятикнижжя» («Второзаконня»). Біблійна історія приписує йому авторство окремої старозавітної книги, яка так і називається «Книгою Ісуса Навіна» (Йозея Нуненка). Вона сюжетно продовжує так зване Мойсееве «П'ятикнижжя». З властивою біблій манерою письма тут змальовано перехід ізраїльтян через Йордан (розділи III, IV), вшестя їх на «обітовану землю» і завоювання Єріхона (розділ VI).

Цими біблійними переказами Франко скористався в останній пісні своєї поеми для художнього відтворення картини збройного виступу народу. Але він їх переробив по-своєму, осмислив з позицій реалістичного зображення. У біблійному оповіданні перехід єврейського народу через Йордан супроводжується чудом. Ця картина в книзі Ісуса Навіна описана так: «...Як тільки несучі ковчег увійшли в Йордан і ноги священиків, що несли скриню завіту, замочились у воді, ...зупинилась тоді вода, що текла згори, і стояла, як мур, аж до міста Адаму та аж до Сартана; та ж вода, що йшла вниз до степового моря, до Соленого моря, стекла зовсім. І народ переходив напроти Єріхона; священики ж, що несли скриню закону господнього, стояли, зупинившись на суші, посеред Йордану, тимчасом, як усі сини Ізраїлеві переходили по сухому дну, поки весь народ перейшов через Йордан... І як повиходили з Йордану священики, що несли ковчег господній, і скоро їх ноги стали на суші, вернулась вода йорданська на попереднє місце та й зайняла береги, як перше»²⁴.

У даному випадку Франко обмежився лише однією поетичною фразою: «Йордан в бризки розкроплять». Вона є художнім утвердженням нездоланності повсталого народу, вираженням його духовних звитяг. Вчорашні «номади лінивці», а нині «люди героїв» вершать історію, робить «чудо». Вищенаведена фраза доповнюється ще однією, приблизно такого ж змісту.

Єріхонські мур, мов лід,
Звуком трубним розтоплять²⁵.

Генезис цих рядків приводить нас також до біблії. У книзі Ісуса Навіна читаємо: «І сказав господь Йозеєві: подам тепер тобі на поталу Єріхон вкупі з його царем і військовими мужами. Будете обходити місто навкруги всі спосібні до війни по одному разу, а чинитимеш так шість день рядом. І сім священиків нехай носять сім труб із баранячого рога перед кивотом; на сьомий же день обійдете місто сім раз, а священики трубитимуть у труби. Якщо затрублять ювілейні труби, то увесь люд, скоро почувши трубний голос, нехай загукає бойовим гуком; тоді мур міста впадуть руїною, і народ увійде в город...»²⁶

Як бачимо, в біблійних легендах нічого не відбувається без волі Єгови. Ще до взяття Єріхона перед Йозеєм з'явився з оголеним мечем

²⁴ Книга Ісуса Навіна, розділ III, ст. 15—17; розділ IV, ст. 18.

²⁵ Іван Франко, Твори, т. XII, стор. 530.

²⁶ Книга Ісуса Навіна, розділ VI, ст. 2—5.

у руці чоловік, який назвав себе «гетьманом війська господнього». Відкинувши божє покровительство, опікунство, Франко досяг реалістичного звучання фінальної сцени. Єгошуа в нього — не ставленик Єгови, не місіонер божий між ізраїльтянами. Він — «князь конюхів». Така соціальна «паспортизація» героя підкреслювала вирішальну роль соціальних низів, трудящих мас в історії народів. Крик Єгошуа «зірвався», «немов орел, над німою юрбою». Народові немовби знов відросли крила. Поет порівнює його з птахом, який лине через гори. Він весь — у пориві.

Так, далеко відійшовши від біблійних першоджерел, Франко створив високохудожню картину звияжного походу, озвучену бойовими закликами, «гомоном волі», сповнену руху, динаміки. Ця картина є логічним завершенням теми поетичної розмови, нею закінчується твір. Тема вичерпана, але не вичерпне її звучання. Вона ж бо «вічна», як вічний народ і його духовні прагнення до поступу. І автор ставить три крапки, продовжуючи цим її звучання.

Як основне літературне джерело, біблія давала поетові лише матеріал. Творчим поштовхом до написання поеми і в цьому плані первинним її джерелом було життя українського народу на особливо важливому етапі його історії — зламі XIX і XX віків. Воно спонукало Франка взятися за біблійну тему, шукати в старовинних легендах відповіді на духовні запити часу, зробити легендарну історію Мойсея своєю. Адже твір Франка — це не ілюстрація до біблійної теми і навіть не її поетичний варіант. Це високомистецьке оригінальне Франкове поетичне мереживо, виткане на канві древніх легенд.

Стиль публіцистики І. Франка в журналі „Народ“

Двотижневик «Народ» порівняно з попередніми революційно-демократичними виданнями проіснував найдовше (1890—1895). Журнал об'єднав демократичні публіцистичні сили всієї України, вперше надав слово кореспондентам із народу. Завдяки цьому він став не тільки визначним фактором політичного і культурного життя Галичини, а й своєрідною лабораторією, в якій випробовувалися і вдосконалювалися публіцистичні жанри, шліфувався і збагачувався словник. Найважливіша роль у цій справі належала І. Франкові.

В 70—80-ті роки І. Франко-публіцист орієнтувався на інтелігенцію, студентську молодь, з якої прагнув виховувати каменярів-революціонерів, а в 90-ті — зі сторінок «Народу» він заговорив безпосередньо до трудящих. Це зобов'язувало його дбати постійно про дохідливу, яскраву форму своїх виступів. Звичайно, різкої відмінності між стилем публіцистики І. Франка різних десятиріч бути не може, бо громадянський та естетичний ідеал письменника і його темперамент борця були незмінними. Тому аналіз матеріалів у «Народі» дасть можливість побачити найсуттєвіші риси його письма взагалі.

Тематика статей у журналі відповідала найважливішим подіям тогочасного громадсько-політичного і культурного життя. І. Франко присвячує свої виступи болючій земельній проблемі в Галичині, доводить антинародний характер державного і суспільного ладу Австро-Угорської імперії, показує ворожість західноукраїнських буржуазних партій класовим інтересам трудящих, викривляє угоду-змову 1890 р., укладену між народовцями, польською шляхтою і цісарським урядом. Всі статті мають бойовий, наступальний характер, вони сповнені ненависті до панівної верхівки, любові до народу і палкого прагнення допомогти селянам.

Франківські матеріали написані загальнодоступно і просто. Правда, мова статей 1890—1891 рр. дещо відрізняється від мови пізнішого періоду. Це пояснюється ось чим. Поки «Народ» був єдиним демократичним журналом, на сторінках якого велася розмова з трудящими, Франко писав дуже просто, пояснюючи дохідливими порівняннями складні політичні поняття, уникаючи іншомовних слів. Коли для селян було організовано видання газети «Хлібороб», письменник, друкуючись у «Народі», почав широко використовувати літературні образи, латинські афоризми, сентенції книжного походження.

За жанровими ознаками публіцистичні матеріали І. Франка досить різноманітні. Наприклад, стаття «Русько-українська радикальна партія і загальне голосування» наближається до теоретичного трактату, в якому автор викладає свої погляди на державу взагалі, на

державний лад австро-угорської імперії, доводить законне право народу вирішувати державні справи.

Статті з економічних питань — це популярні бесіди про причини тяжкого становища народу. В журналі знаходимо політичні огляди («В справі угоди»), полемічні виступи-відповіді противникам («Дело про нас»), фейлетон («Вахнянин серед «сміття»), памфлет («А хто виграв?»), хронікальну кореспонденцію («За звістки про голод і нужду»). Загалом до якого б жанру Франко не звертався, його статті ніколи не мали академічного характеру. Починаючи з виступів у 70-х роках (напр., «Критичні письма про галицьку інтелігенцію») і кінчаючи статтями 900-х років (напр., «Русько-польська згода і українсько-польське збратання»), статті публіциста мали форму живої пристрасної розмови з конкретним співбесідником. Як правило, цих співбесідників декілька: ті, з ким полемізує автор, і ті, кого він хоче зробити своїми однодумцями. Така форма містить великий емоційний заряд, який відчувається уже в заголовках виступів. Дуже рідко вони лише вказують на тему («Програма руського клубу»), більшість із них конденсує в собі суть статті. Це досягається використанням для заголовків прислів'їв («Вари воду, вода буде»), колоритних народних виразів («Літав би, та крил нема»). Часто ставлення автора до того, про що розповідається в статті, виявляється в інтонаційному оформленні заголовків з використанням фігур запитання чи оклику («Прецінь доміркувалися!», «Чи то народовці?»). В деяких полемічних виступах заголовки містять вказівку, з ким і про що йде суперечка, наприклад, стаття «Конструктивні і деструктивні елементи», яка була відповіддю на інсинуації «Діла» проти радикальної партії. Назви економічних робіт такі, ніби автор звертається безпосередньо до селян, вказуючи на тему розмови, зацікавлюючи можливими результатами її («Що таке громада і чим би вона повинна бути»).

Композиція статей досить різноманітна. Спільна риса всіх — ґрунтовна доказовість положень, тверджень, логічна побудова. Свої думки Франко завжди аргументував, наскільки дозволяла цензура робив або прямі висновки, або цілеспрямованим аналізом фактів підводив до них читача. У статтях, присвячених економічному становищу трудящих, журналіст пояснює селянинові причини зубожіння, показує шкідливість заходів, запропонованих «друзями» народу, висловлює свої міркування. Невимушеність розмови досягається зворотами: «Поміркуємо про потреби...», «А тепер погляньмо на дрібну власність...» Часто бесіда переривається запитаннями, які не тільки надають їй жвавості, а й звертають увагу на наслідок описаних фактів. Наприклад, у статті «Машини і порядки громадські» публіцист, ілюструючи цифрами процес все глибшого зубожіння села, запитує: «Що з того виходить?». І тут же дає відповідь, яка становить висновок із наведених статистичних даних: «А виходить таке, що найбільша частина наших селян при своїм старім способі господарювання не може вижити з свого ґрунту і мусить шукати зарібку»¹.

У полемічних виступах І. Франко часто наводить уривки із статей своїх противників. Це він робить з метою об'єктивного, більш влучного спростування хибних і шкідливих тверджень, для показу протилежності позицій народовців і радикалів.

Для багатьох викривальних статей журналіста характерні своєрідні вступи: колоритні жанрові сцени, комедійні ситуації, які пода-

¹ «Народ», 1890, ч. 7, стор. 98. Далі в дужках після цитат вказуємо рік, число, сторінку.

ються як паралелі до об'єкту зображення. Наприклад, стаття «Дело про нас» починається картиною: «Є такі люди, котрим ніяк не слід пускатися в танець: кожному сусідові і кожній сусідці на ногу нато-лочуть, а в додатку й собі лоба розіб'ють. На лихо, якраз такі люди мають не раз велику охоту до танцю. Моторошно робиться, коли бачиш, як такий нещасливий танцюра стає до пари — та спинити його годі» (1891, ч. 22, стор. 292).

Такий початок зразу ж демонструє зневажливе ставлення автора до народовського органу, до характеру ведення ним дискусій.

Мова більшості статей Франка образна, що наближає його публіцистику до художньої прози. Досить часто зустрічаються порівняння, які яскраво розкривають суть політичних явищ. Наприклад, про безуспішні спроби австро-цісарського уряду спинити народну боротьбу за загальне виборче право всякими половинчатими реформами Франко пише так: «Справа зміни ординації виборчої в Австрії походить на ту ненагодовану дитину, котрої не втишиш ніякими забавками» (1894, ч. 21, стор. 319).

Влучним порівнянням Франко ілюструє економічне становище Галичини, яка «показується мов та щука, котрої одна половина звarena на холодець, а друга жарена. Феодалізм у нас іще не вигиб і заморожує наш поступ, а капіталізм з другого боку припікає нас, показуючи нам самі найгірші свої боки» (1891, ч. 23, стор. 310).

Загальний тон, настрій тієї чи іншої статті, а значить і стилістичні засоби, залежать, головним чином, від предмета її.

Тоді, коли публіцист безпосередньо говорить про тяжкий стан народу («Якби нам в біді рятуватись»), його мова схвильована, сповнена співчуття до знедолених і ненависті до тих, що бажали б «понад селянством і довкола нього весь світ дошками забити» (1890, ч. 4, стор. 39). У статтях, де Франко викривав українську реакційну інтелігенцію, польську шляхту, його мова гнівна, знищувальна.

Одним із важливих викривальних засобів публіциста є народне прислів'я. У 1894 р. польська шляхта, щоб запобігти дальшому розвитку всенародного руху за справедливую виборчу систему, внесла в державну раду свій проект виборчої реформи. Франко в статті з красномовним заголовком-прислів'ям «Вари воду, вода буде» розкриває класову суть цього проекту ще одним народним прислів'ям: «щоб і вовк був ситий і коза ціла». Або, критикуючи догматизм і суб'єктивізм Будзиновського в розв'язанні економічних проблем, письменник характеризує його метод використання фактичного матеріалу таким прислів'ям: «дід бабі купив капці, закороткі були, то втяв пальці!».

Засобом сатиричного викриття ворогів народу був у І. Франка гоголівський і щедринський «слог, вывороченный наизнанку». Автор нібито висловлюється позитивно, але наведеними фактами, ілюстраціями досягає сприйняття сказаного в негативному плані.

За таким принципом побудований фейлетон «Вахнянин серед „сміття“», написаний з приводу невдалого кандидатування цього народовця на посла у державну раду. Автор з іронічним співчуттям заявляє, що Вахнянин заслуговує мандат, як нагороду за ті «дикі сцени, крики, брутальні напади, цинічні насміхи і погрози», яких він наслухався на передвиборних зборах.

І далі, зіставляючи слова і вчинки народовця, Франко з тією ж удаваною симпатією глузує: «Але п. Вахнянин доказав ще одного, далеко більшого героїства, за котре не тільки мандат, але й вінець мученицький йому б належався. Він, як то кажуть росіяни, сам себе висік... ідучи на війну проти москвофільського сміття... надів на себе

іменно ту опльовану ним радикальну зброю, мов щитом закритися «жолудковими ідеями» (1893, ч. 21, стор. 269).

Засоби сміху у Франка надзвичайно різноманітні. Це можна довести на одному уривку із цього ж фейлетону.

У 1890 р. після укладення угоди Вахнянин нахвалявся, що все «сміття», тобто противників цієї урядової змови, можна здути одним подихом — «фу». Франко не раз обігрує цей вигук для того, щоб показати слабкість народоців, безперспективність їхньої політики. У фейлетоні він пише: «Я не думав докоряти п. Вахнянинові його тодішньою гордою надією!

А п. Вахнянин — наш іспанець, наш маркіз Поза, а бодай хоч не маркіз, то все любить позувати. Я пригадую се його історичне «фу» тільки в тій цілі, щоб ствердити факт, що п. Вахнянин, хоч може добрий музикант, та зате кепський пророк і кепський політик» (1893, ч. 21, стор. 269).

Комізм тут у поєднанні контрастних тонів розповіді — урочистого і зниженого, в обігруванні слів, у цьому зіставленні несумісних характеристик від маркіза Пози до позера, від псевдомузиканта (бо «фу» — ще не свідчення його музичних здібностей) до «кепського політика».

Іронія Франка переходить в сарказм, коли він викриває маскування ворогів під провідників народу. Польська газета «Czas» проспівала дифірамб реакціонеру Вахнянину, а Франко так витлумачив це славословіє, що від дутого авторитету Вахнянина не залишилось і сліду. Сміх публіциста досягає надзвичайної сили, коли він, використовуючи засіб інтимізації розповіді, говорить: «І служи ж тут та вислугувийся таким панам! Обідруть тебе з правдивої заслуги, а потому фіговим листком власної видумки силкуються прикрити твою наготу, ще нібито жалкують, що ти такий голий!» (1893, ч. 22, стор. 291). Із цієї «співчутливої» фрази угодовець постає як добровільний наймит польської шляхти.

Для оцінки народоців і москвофілів Франко вживав вульгаризми, слушні ідіоми. Угодовців, які пропонували не займатися політикою і довіритись повністю їм, послам до державної ради, публіцист наділяє іронічним прізвиськом — «новоєрські головачі», яким підкреслює їхню неправомочність вирішувати долю народу і вважати себе за народних проводарів. Спроби народоців замаскувати свої дійсні наміри він називає прагненням «милити очі» трудящим, а обіцянки уряду — «грушками на вербі».

Лайливий, інсинуаторський тон народовської преси Франко характеризує українським ідіоматичним виразом. Він пише: «Мотірошно робиться, коли бачиш у «Деле» статтю полемічну: напевно знаєш, що буде нагороджено ні в п'ять, ні в дев'ять, буде лайка, а не дискусія» (1890, ч. 22, стор. 292).

Будучи чесним, принциповим публіцистом, Франко завжди писав про достовірні факти, не допускав особистих образ і пропонував усім дотримуватися таких етичних правил. Використовуючи ідіому-метафору, він закликав журналістів: «не клеветім, не денунційймо і хусток носових не крадім!».

В багатьох статтях Франка іронічний, навіть саркастичний тон створюється показом невідповідності між справжньою суттю політичних явищ чи діячів і тими високими оцінками, якими їх нагороджували офіційні кола. Викривально звучить фраза «у нас, в *свободній* Галичині», коли він розповідає про те, що в Австро-Угорщині переслідується, фальсифікується революційне слово Т. Г. Шевченка.

Або у статті «Проекти і здобутки», засуджуючи як беззаконність

скорочення дискусій по бюджету в державній раді, Франко пише про позицію українських послів-угодовців: «І наші славетні аргонавти вважали потрібним устами посла Романчука заявити, що згоджуються на скорочення дебати бюджетової» (1891, ч. 22, стор. 286). В контексті, де чітко виявлено негативне ставлення автора до цього факту, характеристика — «наші славетні аргонавти» сприймається як їдка намішка.

Для вияву презирливого ставлення публіциста до всіх тих, кого він викриває як ворогів народу, служать багатокрапка, лапки. У виразах: «програма» Романчука, «народовська» партія, «делегація» галицька (посли в державній раді), — вжиті лапки примушують сприймати ці поняття як фікції. Часто з такою ж настановою Франко цитує окремі фрази з народовських писань. У статті «Програма руського клубу» він декілька разів повторює характерні уривки з неї як то: «репрезентація народу руського», «рішучі борці за конституційний устрій», в контексті ці вирази сприймаються як пародія на їх прямий смисл.

В тлумаченні революційного демократа від пишного словесного одягу послів-угодовців не залишається нічого, вони постають як прислужники цісарського уряду.

Статті І. Франка написані живо, цікаво, дотепно, з використанням різноманітних інтонацій. Окличні речення, урочистий тон часто надають іронічного забарвлення статті. Питальні речення вживаються з різною метою. В одних випадках вони допомагають читачеві стежити за ходом думок автора, розуміти зв'язок між явищами, подіями. В інших — питальна інтонація служить засобом більш категоричного доведення негативної відповіді на поставлене питання (стаття «Чи то народовці?»).

Характерна особливість публіцистичного стилю І. Франка — широке використання фразеологізмів, сентенцій книжного походження. Вони виконують різні функції. Деякі вплітаються в мовну тканину статей, як щось органічне, невід'ємне, найчастіше в ролі уточнюючої обставини. Наприклад, у статті «Програма руського клубу», вказуючи, що вже існує для народовців так звана програма Романчука і тому посольський клуб у Відні «повинен би не мудрствуя лукаво» брати та й виконувати сю програму», Франко російським фразеологізмом підкреслює абсурдність вчинків угодовських послів.

В інших випадках письменник використовує афоризм, що став більш-менш відомим, замість висновку. Розповівши (стаття «Чи то народовці?») про наміри угодовців ізолювати трудящих від участі в політичному житті країни, Франко радить фальшивим уболівальникам за долю народу: «Чому би не повторити ясно і виразно слова Йосифа II, сказані до якогось моравського мужика: «Arbeiten und nich plan-schen» («Працюйте і не базікайте») (1892, ч. 3, стор. 39).

Тим, що Франко передав висловлювання монарха дослівною цитатою, його сатиричне жало б'є гостріше і влучніше: автор не тільки викриває класову позицію угодовців, а й ганьбить колоніальний режим, засуджує шовінізм.

У своїх публіцистичних статтях Франко широко використовує міфологічні образи і образи з творів українських, російських та європейських письменників.

Для доказу того, що народовці зацікавлені тримати у своїх руках забиту, неосвічену масу, яка б не могла контролювати і обговорювати їхню діяльність як державних політиків, Франко порівнює їх з образом Zaubrerlehrling'a з балади Гете «Учень чародія».

Цей образ під пером українського публіциста оновлюється, він

передає розгубленість і страх буржуазної інтелігенції перед зростаючим визвольним рухом.

Становище угодовців, які, готуючи видання Шевченка, змушені були, з одного боку, на догоду церкві обкроювати «Кобзаря», а з другого, — прагнули уникнути революційно-демократичної критики, Франко змальовує дуже яскраво, використовуючи міфологічні образи і тожний їм за змістом народний фразеологізм: «Бідні угодовці між молотом і ковадлом — між св. Юрою і радикалами, між Сцилою і Харибдою, в танцюристи раю нової ери...» (1891, ч. 8, 140).

В поєднанні з іншими стилістичними засобами ці запозичені образи рельєфно увиразнюють авторську думку. Часто вони конденсують в собі провідну ідею виступу. Наприклад, у статті «Іде коза до воза» Франко, розповівши, як нечесними шляхами народовці одержують польські мандати, заявляє: «Не штука то при посторонній помочи по хлопських похилених плечах внавансувати на «любимця Русі» (ми вже бачили таких), але штука добитися сего працею, наперекір апатії, темноті і ворожим тискам. Ніс Rhodus, ніс salta, пане Грабовенський, і всі ви, подібні кандидати» (1893, ч. 19—20, стор. 244).

В цьому невеликому уривку багато яскравих образів. Поряд з такими суто франківськими тропами, як «хлопські похилені плечі», тобто народна темнота і забитість, «внавансувати», тобто досягти для себе вигід, письменник використовує як викривальний стилістичний прийом іронічне цитування народовської преси («любимець Русі»), експресивне вставне речення «ми вже бачили таких». І завершує свої критичні міркування синтезуючим висловом Езопа. Сентенцію байкаря «тут Родос, тут плигай» Франко конкретизує, наповнює політичним змістом, підсумовуючи нею свою критику: заслужи звання захисника народних інтересів «працею, наперекір апатії, темноті і ворожим тискам».

Статті Франка подекуди пересипані латинськими афоризмами. Використання їх є інколи також викривальним засобом. З приводу розгубленості Романчука після підриву популярності угоди письменник пише сентенцією «*homoeres mutant mores*», а нову програму народовців характеризує як «програму *pro loro externo*». Латинські фрази наповнюються політичним змістом, стають складовими частинами речення, роблять їх експресивнішими.

Виступи І. Франка в журналі «Народ» мали і мають не лише громадсько-політичне значення. Великий Каменяр вдосконалював жанри, мовні норми і стиль української публіцистики. Його спадщина повинна стати школою, яка б допомогла радянським молодим публіцистам підвищувати свою культуру, формувати свій індивідуальний по-франківськи бойовий стиль.

**ПУБЛІКАЦІЇ
ТА ПОВІДОМЛЕННЯ**

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Ще одна ненадрукована стаття Франка про Шевченка

Іван Франко, популяризуючи українську літературу серед широких кіл польської громадськості, найбільше уваги приділив Тарасові Шевченкові. Бібліографи нарахувують 13 статей, нарисів і заміток про життя й творчість Шевченка, опублікованих Франком у польській пресі 80-х і 90-х років XIX ст. («Prawda», «Kraj» і «Kurier Lwowski»). До цих матеріалів необхідно додати і дві статті І. Франка, які зберігаються сьогодні у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Назви цих статей такі: 1. «Literatura rusińska w Galicji» з двома підтемами: «Pamiętkowy numer «Zori» w 25-lą rocznicę zgonu Szewczenki. Zamiar wydania albumu pamiętkowego z tej że okazji» (шифр. ф. 3, № 7—2305), 2. «Charakterystyka Szewczenki» (ф. 3, № 687). Першу статтю, яку Франко написав у 1886 р., мабуть для варшавської газети «Prawda», вперше опубліковано в перекладі на українську мову в третьому номері журналу «Жовтень» за 1967 р. Стаття «Характеристика Шевченка» — це автограф доповіді, що її прочитав Франко 25 січня 1889 р. у Львові в «Читальні для жінок» для польських слухачів. Рукопис цієї доповіді нараховує 6 аркушів (формату 22,5 на 14,5 см), списаних дрібним Франковим почерком на обидвох сторінках. У ньому після короткого вступу, що інформує про селиську тематику в світовій літературі, охарактеризовано життя і творчість Т. Шевченка. Перед читачем яскраво виступають усі етапи життєвого і творчого шляху Кобзаря. Ця рукописна стаття займає важливе місце серед шевченкознавчих праць Франка, стала основою для пізніших його публікацій. Франкові статті про Шевченка, надруковані згодом у журналі «Зоря» (1891, № 5, стор. 86—90) і газеті «Kurier Lwowski» (1893, № 62—64 і 66—68), — це її варіанти. В них поряд з поширенням є і скорочення, що повинно привернути увагу шевченкознавців.

Стаття Франка «Характеристика Шевченка» як цінний причинник для шевченкознавства заслуговує на те, щоб опублікувати її друком.

I. Franko. CHARAKTERYSTYKA SZEWCZENKI CZYTANA W TOW. KOBIECEM 25 STYCZNIA 1889¹

Okolo roku 1840 w literaturze ogólnoeuropejskiej stał się wypadek nie tak może główny, jak ważny i charakterystyczny. W literaturze pojawił się chłop, prosty chłop wiejski. Dotychczas poeci i powieściopisarze nie widzieli go wcale lub, jeżeli nawet wprowadzali do swych utworów, to tylko jako dekorację, jako niemą figurę, jako bezbarwną szarą masę, lub co najwyżej, jako figurę, poboczną epizodyczną lub jako siłę elementarną. Wspomnę tylko sztucznie oświecone postacie sentymentalnych sielankowych paysanów francuskich XVIII wieku, wiernie i z

¹ Крім цієї назви на титульному листку автографу, безпосередньо перед текстом є ще така: «Taras Szewczenko» — fejleton (Rzecz czytana w «Czytelni dla kobiet» 25 stycznia, 1889).

potężnym naturalizmem uchwycone, lecz epizodycznie, niby kalejdoskopowe figury chłopów u niemieckiego pisarza Grimmenhausena jeszcze w XVIII wieku i w tragedii Goethego «Goetz von Berlichingen», wspomnę piękne, lubo anekdotyczne opowiadanie z życia chłopów ruskich w łacińskim poemacie Klonowicza «Roxolania» (1584), dekoracyjne traktowanie figur chłopskich w «Zamku Kaniowskim», «Panu Tadeuszu» — i myślę, że dostatecznie umotywowanem będzie zdanie, że dawniejsza literatura chłopów nie знаła, życia jego nigdy nie stawiała w centrum utworów poetyckich.

Dopiero około r. 1840 zaczynają się prawie we wszystkich literaturach Europy wylaniać utwory, w których chłop zjawia się jako bohater, życie jego staje się głównym przedmiotem, kanwą utworu literackiego. We Francji z tego rodzaju utworami występuje kobieta, jedna z najgenialniejszych przedstawicielek rodzaju żeńskiego George Sand, wydając «La Mare au Diable», «François de Champi» i cały szereg innych nowel z życia ludowego. W Niemczech w r. 1838 rozpoczyna Bertold Auerbach publikację swych «Schwarzwälder Dorfgeschichten». W literaturze polskiej w tym samym czasie zjawiają się powieści sielskie Kraszewskiego, a mianowicie «Ulana», «Jermala» itp. W literaturze rosyjskiej w parę lat później występują odrazu Turgeniew z pierwszymi szkicami swych znakomitych «Zapisków myśliwca», Hryhorowicz ze swym «Antonem Horemką» i Dostojewskij z «Biednymi ludźmi». Wreszcie w literaturze ukraińskiej, drobnej, słabej, niejako pokątnej, na którą mało zwrócono uwagi, wcześniej nawet niż gdzie indziej, bo jeszcze w r. 1829 zjawiają się opowieści Kwitki-Osnowianenki, czerpane wyłącznie z życia ludowego, zaś w r. 1840 wylania się zjawisko całkiem nowe literatury powszechnej; chłop, który 20 lat życia dźwigał jarzmo niewoli pańszczyznianej, występuje już nie jako bohater powieści lub poezji², ale jako żywa indywidualność, jako pracownik, poeta i bojownik za zdeptane ludzkie prawa swych współbraci. Co więcej, zaraz od pierwszego pojawienia się w druku jego pierwszych utworów chłop ten, niedawny niewolnik, uznany zostaje przez powszechną opinię swych ziomków za koryfeusza, za pierwszorzędnego świecznik ukraińskiej literatury. Ten sam, który przed kilkanaście laty jeszcze musiał drżeć przed groźnem wejrzeniem dziedzica i tylko przypadkiem uniknął wrogich różek ekonoma, ten sam, którym handlowano, którego szacowano i sprzedano za 2500 rubli — teraz uznanym zostaje za przodownika całej nacji, z niesłychanym entuzjazmem witany jest przez młodzież, przyjmowany jako równy przez tych samych dziedziców właścicieli setek niewolników. Jego na wyścigi zapraszają do siebie, ugaszczają i odszczególniają wszelkimi sposobami, a pieśni jego wcześniej już stają się przedmiotem duszy narodowej. Zaiste, w dziejach literatury powszechnej mało znajdziemy przykładów podobnej nagłej zmiany losu. Tym wybrańcem losu, któremu sądzonem było z samego ciemnego dna społecznego odrazu wypłynąć na słoneczną, szeroką powierzchnię, by po kilku latach swobody ponownie, z rozdartą duszą i zlaną nadzieją runąć w ciemną przepaść i znowu po latach dziewięciu z niej wypłynąć na czas krótki — tym iście niezwykłym, wysoce tragicznym zjawiskiem był Taras Szewczenko, dotychczas największy i w swoim rodzaju jedyny poeta ukraiński.

Nie myślę tu opowiadać szczegółowo jego życiorysu, tej epopei smutnych doświadczeń, krótkich tryumfów i okropnych rozczarowań. Myślę, że każda z mych szanownych słuchaczek bodaj w ogólnych zarysach zna to życie. Ograniczę się więc na podaniu głównych wytycznych dat i faktów. Taras Szewczenko urodził się w r. 1814 jako młodszy syn pań-

² B anropafi — poez.

szczyznianego chłopca Grzegorza we wsi Moryńcach, własności niejakiego pana Engelharda zmoskwionego Niemca. Utraciwszy wcześniej matkę, młody Taras dużo cierpiał od złej macochy, uczył się czytać u diaka wiejskiego, a poczuwszy pociąg do malarstwa, w 8-mym roku życia puścił się na wędrowną podróż po sąsiednich wioskach i miasteczkach, szukając mistrza, któryby go nauczył malować. Nie mogąc jednak znaleźć nikogo, wrócił do wsi rodzinnej, z zamiarem nająć się za pastucha gminnego. Tu jednak inny czekał go los. Właśnie zmarł zbyt stary Engelhard. Syn jego wychowany więcej w duchu polskim, zażądał, by mu z pomiędzy poddanych wybrano służbę. W jej poczet wzięto i Tarasa, z początku jako kuchnię, później zaś jako kozaczka pokojowego samego pana. Z panem Engelhardem podróżował Taras to po Ukrainie, to do Wilna, to do Warszawy. Spostrzegłszy w młodym chłopaku pociąg do malarstwa p. Engelhard oddał go w Warszawie na naukę do portrecisty Lampiego. Dopiero powstanie listopadowe w r. 1830 przerwało naukę Tarasa. Na żądanie pana, wraz z innymi jego poddanymi, wysłano Tarasa piechotą, etapem aż do Petersburga. Tutaj na większą prośbę samego Tarasa oddał go pan jego na naukę do malarza Szyriajewa, u którego Szewczenko przebył całych 8 lat. Z prac, jakie wykonał w tym czasie, rozumie się, na dochód swego mistrza, zasługują na uwagę ornamenty al fresco w wielkim teatrze petersburskim. Szyriajew był malarz pokojowy, prosty rzemieślnik, a duch Szewczenki rwał się naprzód. Ukradkiem wieczorami chodził on więc do Letniego parku kopiować posągi tam ustawione. Podczas jednej z takich przechadzek spotkał krajana swego, malarza Soszenkę, który sam wyszedłszy z biednej mieszczańskiej rodziny, i sam walcząc z nędzą, również dobijał się w Petersburgu światła. Soszenko użył wszelkich sił, by dopomóc krajelowi, o którym już dawniej słyszał. Zapoznał go więc z niewielkim urzędnikiem, ale utalentowanym pisarzem rosyjsko-ukraińskim Eugeniuszem Hrebinką, autorem prześlicznych ukraińskich bajek, ten zaś starał się zwrócić na Szewczenkę i jego okropny los uwagę znakomitego poety i wielkiego dygnitarza Żukowskiego. Soszenko opowiedział o Szewczence także nauczycielowi swemu w Akademii sztuk Briulowowi i zarządcy Towarzystwa artystycznego Hryhorowiczowi, malarzowi Wenecjonowowi i innym. Ta światła grupa ludzi, utalentowanych artystów i filantropów zajęła się losem Szewczenki, który z tęsknoty do wolności wpadł w ciężką gorączkę i leżał w szpitalu. Zainteresowano nim nawet rodzinę carską i za inicjatywą carowej urządzono loterię na portret Żukowskiego, namalowany przez Briulowa. Wszystkie bilety tej loterii zakupiła rodzina carska i za cenę portretu, 2500 rubli wykupiono Tarasa z niewoli. Teraz on mógł wstąpić w progi Akademii sztuk, i wkrótce stał się jednym z ukochanych uczniów Briulowa, a nawet poniekąd jego nieodstępnym towarzyszem, a po wyjeździe Soszenki na Ukrainę, zaprzyjaźnił się z innym utalentowanym malarzem ukraińskiej przyrody, Sternbergiem. Lecz równocześnie z muzą malarstwa podczas owych przechadzek po Letnim parku i inna, surowa lecz daleko silniejsza muza zawitała do biednego czeladnika sławetnego mistrza Szyriajewa. Jeszcze w niewoli powstały pierwsze plody poetyckie Szewczenki i później też zbyt często już jako student Akademii sztuk on rzucał pendzel i paletę i chwycił za pióro, by wylewać melodyjne pieśni, snując się w jego duszy. W r. 1840 pewien panek ukraiński Martos, zapoznawszy się przypadkowo z Szewczenką, odwiedził go w jego pokoju. Poety nie było w domu, tylko był mieszkający z nim razem Sternberg. Na stole, na łóżku i pod łóżkiem Szewczenki znalazł Martos parę świstków papieru zapisanego, podjąwszy jeden z nich, przeczytał na nim parę wierszy, które odrazu uderzyły go swą siłą poetycką i melodią. Towa-

zrysz Szewczenki powiedział p. Martosowi, że takiego dobra ma Taras cały pakiet. Gdy przyszedł Szewczenko, Martos wyprosił u niego ten plik papierów, i zanim nasz artysta zdolał się o nie upomnieć, zobaczył na półkach księgarskich wydaną książeczkę małego formatu p. t. «Kobzarz Tarasa Szewczenka». Powtórzyła się tu potrosze ta sama historia, co 1798 r. z Kotlarewskim, u którego niejaki Parpura³ przepisał i ukradkiem wydał pierwsze części «Eneidy». I tym razem małe, lecz bez wiedzy autora, wydana książeczka miała stanowić epokę w historii umysłowego rozwoju ukraińskiego narodu. Wydanie tej książeczki stanowiło też epokę w życiu samego Szewczenki. Od razu wszyscy ukraińcy ujrzeni w nim koryfeusza ukraińskiej literatury, i tacy wielcy panowie, jak hr. Tarnowski, starają się o jego przyjaźń, korespondują z nim. Prawda w ówczesnej literaturze rosyjskiej, zajętej filozofią Hegla, Goethem, sztuką dla sztuki, stawiającej Dikensa niżej, niż Paul de Rocka, Szewczenko nie znalazł pochlebnego przyjaciela, a wydany przezeń w roku następnym duży poemat «Hajdamaki» spotkał ostrą krytykę nie tylko w Petersburgu, ale i zagranicą w wydawanych w Lipsku przez Jordana «Slavische Jahrbücher». Na Ukrainie jednak sława poety rosła. Książeczki jego obleciały cały kraj od Zbrucza do Donu, z Charkowa pisał do niego szanowny i ceniony pisarz Kwitka w najpochlebniejszych wyrazach; Tarnowski zapraszał go do siebie, świat cały uśmiechał się młodemu poecie. Poznał on, że nie malarstwo, ale poezja jest jego głównym powołaniem. Rzucił się do czytania, do studiów i wielkie plany zaroili się w jego głowie. Tymczasem tęsknota rwała go na Ukrainę, której przeszło 12 lat nie widział. W r. 1843 pojechał do kraju ojczystego na wakacje. Był to swego rodzaju tryumfalny powrót człowieka, który przed 12 laty opuścił te strony piechotą, prowadzony ciupasem wśród obdartych, głodnych i chłodnych krepaków, pod konwojem soldackim. Prawda, dom ojczysty poety, stosunki rodzinne od owego czasu wcale się nie poprawiły i wywołały na nim ciężkie przygnębiające wrażenie, tem bardziej, że mimo swej sławy i wolności był on biednym i nie mógł dopomóc swej nieszczęśliwej rodzinie.

Powrócił do Petersburga jesienią tegoż roku oświeżony powietrzem ojczystej Ukrainy, upojony zapachem jej stepów, odniósłszy też korzyści umysłowe ze znajomości licznych ludzi, z rozmów z mężami wykształconymi, którzy w swoim czasie kształcili się na uniwersytetach zagranicznych, obecnie zagrzebani w cichych futorach i dworach przydnieprowskiej Ukrainy pod popiołem nieuctwa i zdziczenia chroniły iskry świętego ognia miłości do wszystkiego, co szlachetne i dobre. Do takich ludzi zaliczyć wypada De Balmena, Zakrzewskiego, Lizohuba i innych. Wpływ ich, bliższe obznajomienie się z liberalnymi prądami i swobodną tradycją kozacką rozszerzyły znacznie widnokrąg Szewczenki. Do tego dodać należy wpływy literatur, szczególnie wpływ wieszcza polskiego Mickiewicza i wpływ ówczesnego sławianofilstwa. Szewczenko w r. 1844 pisze w Petersburgu swój poemat «Sen», zmodelizowany na wzór poematu Mickiewicza «Petersburg»; zbiera materiały i studia do poematu «Iwan Hus» i w znakomitym prologu do jego poematu krótkimi słowy wypowiada program sławianofilstwa osnutego na braterstwie, równości i miłości wzajemnej wszystkich szczepów słowiańskich.

Latem tego roku porzuca on Petersburg i jedzie napowrót na Ukrainę, skończywszy studia w Akademii, otrzymawszy złoty medal i tytuł wolnego artysty. Czas od r. 1844 do 1847 to najwyższy rozkwit jego talentu, najszcześniejsza dola w jego życiu. Na Ukrainie witano go

³ Идеться про конотопського поміщика Парпуру П., який видав 1798 р. три перші частини «Енеїди» І. Котляревського.

z jeszcze większą serdecznością, jak pierwszą razą, między innemi zaproszono go do domu księcia Repnina, byłego wicekróla saksońskiego i jeneralgubernatora Malorosji, jednego z najinteligentniejszych i najliberalniejszych ludzi w ówczesnej Rosji. Córka księcia, Barbara, stała się jego szczerą przyjaciółką, jego doradcą i śmiałym opiekuńcem. W Kijowie dokola niego gromadzi się młodzież, która przedtem już, po części zapewne i pod wpływem jego własnych pieśni utworzyła była tajny związek, mający na celu oświatę ludu i zniesienie poddaństwa Szewczenko wnoszący duch, nowe poglądy w tę gromadkę ludzi młodych, gorących i szlachetnych. Ognisty jego poemat «Kaukaz» przeraża najinteligentniejszego z nich — Kostomarowa, który z Charkowa wnosi więcej wyrobiony program słowianofilstwa federalistycznego. Zawiązuje się towarzystwo Cyryla i Metodego, które łączy w sobie program oświaty ludu, zniesienia poddaństwa, z programem federacji wszystkich Słowian na gruncie równouprawnienia i autonomii pod protektorem cara rosyjskiego. Szewczenko, chociaż nie należał do tego towarzystwa, był, jednak jego duszą, jak Kostomarow jego intelektualnym kierownikiem. Równocześnie Szewczenko zostaje członkiem Komisji archeograficznej, z jej polecenia podróżuje po Ukrainie, rysuje widoki pamiętnych miejsc, starych budowli, rozkopuje mogiły i zbiera wrażenia i myśli, które następnie przelewa w cudowne pieśni.

Lecz nagle z początkiem 1847 roku padł grom z tego jasnego nieba i od razu zniszczył wszystkie plany poety. Z powodu denuncjacji studenta Petrowa odkryto stowarzyszenie Cyryla i Metodego, aresztowano jego członków i odwieziono do Petersburga. Aresztowano też Szewczenkę z powodu jego wierszy «Sen» i «Kaukaz», znalezionych u kogoś w rękopisach. Wiersze te car Mikołaj wziął do siebie i skazał ich autora w solidary do śmierci, bez prawa awansu, zakazując mu przytem cokolwiek bądź pisać i rysować. Po trzymiesięcznym więzieniu w Petropawłowskiej twierdzy poetę wsadzono do kibitki i wywieziono do Orenburga, skąd następnie wysłany został do portu Petropawłowskiego. W Orenburgu i w Petropawłowskim los jego był jeszcze znośny. Spotkał tu ludzi inteligentnych, sympatycznych mu, i między swymi przełożonymi wojskowymi, i między skazańcami, wśród których była grupa Polaków, jak poeta Zeligowski, Bronisław Zaleski, Jankowski i inni. Los jego pogorszył się jeszcze, gdy komendant kraju orenburskiego przykomenderował jako malarza do naukowej ekspedycji uczzonego akademika Baera, która miała badać brzegi morza Aralskiego i puste stepy raimskie. Przeszło półtora roku, bawił Szewczenko przy tej ekspedycji, traktowany przez jej członków jako równy z równymi, gdy jednak po powrocie przedłożył komendantowi sporządzony przez się album widoków badanych okolic, a ten doniósł o tem do Petersburga, stamtąd przyszło dla naczelnika surowe upomnienie, Szewczenko album zwrócono i karę jego obostrzono tem, że go zasłano do jednego z najokropniejszych miejsc karnych, do fortu Orskiego nad morzem Aralskim, gdzie poeta nasz w przykrem przygnębieniu ducha, cierpieniach fizycznych przebył ciężkich sześć lat. Korespondencja jego z owych lat, to jeden nieustanny jęk żywej duszy, zagrzebanej, przez boga w przeklętej pustyni.

Lecz cierpienia nie miały być wiecznymi. Car Mikołaj umarł, zwołany ciosem, który padł pod Sewastopolem i do fundamentów zatrzęsł gmachem zpruchniałego absolutyzmu. Pod rządami Aleksandra II nastąpiła era liberalizmu, wszczął się żywy ruch literacki i społeczny. Przyjaciele i protektorowie Szewczenki wspomnieli o nim i wyrobili jego uwolnienie ze stepów kirgiskich. Uwolnienie to było dziełem osobliwie prezydenta Akademii sztuk hr. Tolstoja i jego żony. Po dziesięcioletniej niewoli

Szewczenko powrócił wreszcie do Petersburga złamany na zdrowiu, lecz nie złamany na duchu. Malarstwo i rytownictwo zajęło teraz wprawdzie największą część jego czasu, lecz i poezji nie porzucił. Powracając z Orenburga po drodze do Moskwy zatrzymany w Nowogrodzie napisał poemat «Neofici». Wogóle muza jego po 10 latach przymusowego milczenia nie zupełnego, gdyż w owych ciężkich latach pozostało dużo drobnych, cudnie pięknych i głębokich pieśni lirycznych, pełnych skarg i bólu i pod względem prostoty, żywości i bezpośredniości uczucia stojących bez kwestii obok najlepszych utworów lirycznych, jakie ma literatura całego świata, muza jego nie powraca już do tematów nacjonalnych i politycznych, ale wybiera tematy ogólnoludzkie, społeczne i religijne. Powstaje szereg arcydzieł jak «Wiedźma», «Neofici», «Maria», «Hymn mniszek», «Carowie», «Oda do światła», które najoczywistszy kłam zadają wszystkim tym krytykom, którzy sądzą, że niewola złamała talent Szewczenki.

Lecz zdrowie jego było złamane. Jeszcze raz zwiedził poeta Ukrainę, chociaż i tym razem nie obeszło się bez konfliktu z policją — jeszcze nadzieja malowała mu przed oczyma cichy raj życia rodzinnego nad Dnieprem, pośród stepu u Kaniowa — lecz oto w lutym 1861 roku zaskoczyła go śmierć w Petersburgu i Kaniów zamiast ujrzeć Szewczenkę swym obywatelem, dożył tego zaszczytu, że na jego gruncie, na wzgórzu nad Dnieprem wzniosła się jego mogiła.

Zaiste niezwykle, burzliwe, pełne konfliktów i zmienności losu było życie, bogate w cierpienia, ale nie pozbawione radości, sympatii, przyjaźni, podziwu i cichej miłości — wielka i gruntowna szkoła dla poety. Jeżeli z czysto ludzkiego punktu widzenia musimy się oburzać na los, który tak ciężko dotykał poetę, to z czysto artystycznego punktu widzenia wypadłoby go błogosławić. Cierpienia człowieka, jednostki przetopily się dla nas w brylanty, którymi się szczyli cały naród, cała słowiańszczyzna. Bez tych ciężkich i zmiennych kolei, które stokroć więcej i lepiej pozwoliłyby Szewczence poznać świat i ludzi, niż wszelka szkoła, niż tysiące ksiąg przeczytanych, nie był by on zdolnym do wyrobienia ze swej piersi tych bogatych, a zawsze tak głęboko prawdziwych i naturalnych tonów, jakie wydobyć potrafi chyba jeden tylko lud ze swej milionowej piersi i z wiekowego doświadczenia. Jeśli w utworach jego odbiły się różnorodne wpływy, wpływy idei i formy, to przecież niema w nich wpływu żadnej szkoły, reguł żadnej doktryny, niema maniery, wymuszenia, ale każde słowo jest wyrazem prawdziwego uczucia, niesfałszowanym głosem żywej, szlachetnej i gorącej duszy.

Gdyby przyszło jednym słowem ucharakteryzować poezję Szewczenki powiedziałbym; jest to poezja pragnienia życia. Życie swobodne, wszechstronne, niczem nie krępowany rozwój jednostki i całego społeczeństwa — oto jest ideał Szewczenki, któremu on wiernym był całe życie. Niewola, prześladowania — czy to narodowościowe, polityczne czy religijne miały w nim nieprzeblaganego wroga. Pragnienie życia przebija się we wszystkich jego utworach, jak złota nić z pośród różnobarwnej tkaniny. Indywidualność ludzka bez względu na stan jest dla niego świętością. Mówiono, że jest poetą chłopskim — nie załkiem słusznie, cierpienia i krzywdy ludzkie poruszały go zawsze z jednakową siłą, czy to były cierpienia chłopki pędzonej na pańszczyznę i pozostawiającej pod snopem swe dziecię, czy cierpienie młodej księżniczki, której życie zniszczył własny ojciec, lub też cierpienia jenerałowej, która uwiedziona przestępną miłością truje swego męża.

Z tego też powodu, igrząc całą duszą ku wszystkim cierpiącym i pokrzywdzonym, Szewczenko najrzewniejszych dobywał tonów ze swej

gęśli, gdy szło o przedstawienie doli kobiecej. Nie znam w literaturach słowiańskich poety, który z całą świadomością tak wytrwale i tak gorąco przemawiał w obronie ich prawa do pełnego, czysto ludzkiego życia, któryby tak potężnie chłostał to wszystko, co krępuje, demoralizuje i gniecie kobietę. Nie znam też poety w słowiańszczyźnie, który by przedstawił tak szczytny, a tak głęboko ludzki ideał kobiety, jak to uczynił Szewczenko w swych poematach «Wiedźma», «Neofici» i «Maria». Nie poświęcenie swej indywidualności ludzkiej dla mężczyzny, ale najwyższe wyłączenie sił tej indywidualności dla czynów miłosierdzia, zwyciężenia własnych cierpień, zapomnienie własnych uraz tam, gdzie idzie o służbę wysokiej i rzetelnej idei — oto jest ideał kobiety, jaki nam w spuściźnie pozostawił Szewczenko. Nie dziw więc, że największą dotychczasową zdobycz ludzkości na polu moralnem, wielką ideę miłości bliźniego, ową zasadniczą ideę chrześcijaństwa, Szewczenko w znacznej mierze uważał dziełem kobiety — Marii matki Jezusowej.

З рукописних джерел Івана Франка

Джерела рукописної спадщини Івана Франка справді невичерпні. Кожен рік приносять якусь нову і несподівану знахідку, якесь відкриття, додаючи ще один штрих до характеристики творчого генія великого сина українського народу. Такою приємною несподіванкою для франкознавців було, сміємо думати, повідомлення в журналі «Жовтень» (1966, № 12) про дві статті, виявлені нами на початку ювілейного 1966 р. в рукописному відділі літератури АН УРСР.

Обидві вони вводять нас у сферу науково-публіцистичних зацікавлень І. Франка останнього періоду, заповнюючи досить суттєві прогалини у наших знаннях про його наукову й суспільно-політичну діяльність. Якщо перша стаття — «Із наукових екскурсій по краю» — приносить лише один свіжий епізод про цікаві розшуки Франка-вченого, то друга стаття — «Легкомисність чи щось інше?» — має більш принципове значення. Нарешті знайдено промовисте свідчення високої політичної активності письменника-публіциста в останні місяці його життя, що так блискуче проявилася у гнівному виступі на початку першої світової війни проти віденських «севеушників», їх продажно-ї газети «Українські вісті» та австрійських мілітаристів.

Не вперше Іван Франко викривав австрійську політику загравання з іншими націями, не вперше він громив продажних «новоерців», «новокурсників», «націонал-демократів» та їм подібних, у яких «самостійна Україна» тільки на устах, про людське око, для обману народних мас. Новою публіцистичною статтею «Легкомисність чи щось інше?» видатний діяч і письменник немов підсумував свою довгорічну непримиренну боротьбу проти буржуазно-націоналістичної пропаганди в Галичині, гідно дописавши нею останню сторінку своєї викривально-революційної публіцистики.

Іноді запитують: як могло статися, що новознайдені матеріали І. Франка досі не побачили світу? Невже ніхто з франкознавців не тримав їх у руках? Звичайно, ці матеріали були відомі, але дуже вузькому колу спеціалістів. Цікаво розповідає про перші спроби вивчення текстів згаданих статей, особливо другої, відома дослідниця рукописної спадщини І. Франка та творчості Лесі Українки Марія Дем'янівна Деркач. Прочитавши наше повідомлення про нові знахідки, вона надіслала авторові приватного листа, в якому поділилася своїми враженнями та деякими думками і спогадами про роботу в архіві І. Франка. Всім відомо, скільки вклала праці Марія Дем'янівна в упорядкування рукописної спадщини І. Франка одразу ж після звільнення Львова від німецьких загарбників і в наступні роки, коли архів був перевезений зі Львова до Києва! Кожен листочок перебрала вона своїми руками. Знала вона і тексти статей, що публікуються нижче. Знав їх добре також біограф Івана Франка і чудесний текстолог М. С. Возняк. Але тоді, як пише М. Деркач, «не дуже популяризували його (Франкові. — М. Н.) писання з останніх літ життя а пок. академік Михайло Степанович навіть не хотів їх включати в 20-томник, вважаючи їх дуже слабкими». Мабуть, у М. С. Возняка були інші мотиви, бо назвати

згадані статті «слабими» з ідейного боку ніяк не можна. Адже у першій з досить виразною іронією і добродушним усміхом автора розповідається історія про «крадіж церков» і «святі книги», з яких маловісні довжанці із задоволенням виривали аркуші для набивання пістолів. А друга стаття — це такий відвертий і мужній випадок проти контрреволюційної організації СБУ, що важко підшукати щось подібне в українській публіцистиці. Очевидно, вся трудність була в коментарях. Вона існує й досі. Бо наша спроба на сторінках «Жовтня» розкрити зміст, політичну спрямованість і погляди І. Франка ще далеко від наукової ґрунтовності і всебічного аналізу. Проте труднощі наукового пояснення окремих творів такої людини, як Іван Франко, не повинні перешкоджати публікації його спадщини. І тому, думається, має рацію М. Д. Деркач, коли посилається на досвід російських вчених. «Але все-таки, — пише вона, — взоруючись на дослідження російських учених про спадщину великих поетів, письменників, учених, треба публікувати *все* — у «Спадщині» і одночасно «повідомляти про знахідки в журналах, так як Ви це зробили».

Проінформувавши широкого читача через журнал «Жовтень» і «Літературну Україну» про ці дві статті Івана Франка, зараз публікуємо повністю їх тексти, щоб дати можливість спеціалістам подумати над ними та зв'язати їх появу з певними суспільно-політичними й особистими зацікавленнями великого Каменяря незадовго до смерті.

Автограф статті «Із наукових екскурсій по краю» зберігається в рукописному відділі Інституту літератури АН УРСР, ф. 3, № 565. Текст подається строго за оригіналом, за винятком пунктуації. Стаття «Легкомисність чи щось інше?» друкується за автографом, що зберігається там же, фонд 594. Рукопис на п'яти сторінках, написаний лівою рукою, чорнило чорне. В автографі трапляються пропуски окремих слів, які відповідно позначені. В текстологічній роботі над цими статтями І. Франка сприяли мені старші наукові співробітники АН УРСР П. Я. Куп'янський та О. І. Дей, за що висловлюю їм щиро подяку.

І. ФРАНКО. ІЗ НАУКОВИХ ЕКСКУРСІЙ ПО КРАЮ

І. Літом 1900 р. відбув я екскурсії в дві місцевості, а знайшовши в кожній із них дещо інтересного для пізнання нашої минувшини, подаю про се відомість ширшому загалови.

Перша з тих місцевостей — село Довге (коло купелевого закладу Моршина) Стрийського пов. Парохом був там мій знайомий і приятель з давніх літ о. Богдан Кирчів, що передчасно помер у падолісті 1900 р. Ідучи пішки з Моршина до Довгого, я розговорився з одним моршинським селянином, а коли згадав йому, що йду до Довгого і бажаю оглянути тамошню церков, він зітхнув важко і сказав:

— Та се, паночку, наша церков, наша пильома сьвята Покрова.

— Ви певно продали її Довганцям? — запитав я.

— Та де там! — скрикнув селянин. — Там таке сталося, що й не приповісти. Вкрали нам її, вкрали дворушники сьвяту церковцю. В білий день украли.

— Як же то могло бути? — запитав я, здивувавшись такій нечуваній пригоді.

— А що ж, було таке! Давно було, ще за панщини. Я того не тямлю, але небіжчик дідо повідали. В Довгім не було церкви, а у нас були дві. Не знаю, чи погоріла довжанська, чи завалилася. А оба села належали до одного пана. Ото йдуть Довжанці просити пана, щоб дав матеріалу і грошей на нову церкву. А пан не знаю, чи не мав що дати, чи може певний був, досить каже до них: «Нащо вам нової церкви? Он Моршанці мають дві. Заберіть собі одну». — «Ба, заберіть, — кажуть Довжанці, — коли бо не дадуть». — «Овва, — каже пан, — на се знайдемо раду». І зараз покликав свого окомана чи

тивонів чи кого там і наказав їм зараз на другий день вигнати всіх моршанців на панщину, старе й мале, чоловіків і жінок — хіба дрібні діти та немичні полишалися дома. А Довжанцям наказав, щоб рано скоро світ були готові з майстрами і з фірами і їхали забирати собі церков. І що же повісте? Ті дворушники не побоялися Бога. Одного дня, поки наше все село було на панщині, вони розібрали нашу церковцю, перевезли до себе і поставили на тім місці, де тепер стоїть. На другий день наші лиш у долоні сплеснули; де була церков, там лиш голе місце — навіть кам'яні підвалини забрали.

Се оповідане потвердив мені потім і о. Кирчів, та воно потверджує ся ще деякими иншими обставинами. Церква побудована на ім'я св. Покрови, її образ видніє ся й доси на дубових дверях церкви. Покров, се храмове свято в Моршині, а в Довгім храм на Спаса. В старих рукописних книжках, які я знайшов у церкві, знаходимо вкладні, з яких видно, що книжки належали до храму св. Покрови в Моршині — очевидно книжки разом з церквою були забрані до Довгого. Коли се стало ся, я не міг довідатись. Може де в яких судових актах лишив ся який слід сего незвичайного куріоза — *крадіжки церкви одним селом у другого села в білий день при помочи пана.*

Мої відвідини були саме на Спаса. Прибувши до Довгого, я застав ще відправу в церкві і великий стиск народа. Одалік на горбочку стояла купка парубків і старших господарів, курився огник, чути було веселий гамір, — там стріляли з моздирів¹ на звеличене празника. Я надумав ся подождати на цвинтарі, поки з церкви вийдуть на водосвятіє. Ось заголосили дзвони, вистрілили з моздирів, покотил ся луна горами-лісами і з повітря посипались шматочки звуглілого флейтуха², яким був набитий моздир. Декілька таких шматочків упало коло мене; їх вигляд звернув на себе мою увагу. Я підняв один такий шматочок і переконався, що се був папір, записаний великими кирильськими буквами. Я наблизив ся до тих, що стріляли, але вони скінчили вже свою роботу і гасили огонь: було «по хвалі божій». І справді, з церкви посипав народ, вийшов священик з дяками, почалося водосвятіє під голим небом. Коли обряд закінчив ся і народ розійшовся, ми привітали ся, пішли розмови та обід і тільки потім ми подались оглядати церкву.

Церква маленька, збудована з віковічних дубових брусів. У її нутрі я не міг знайти нічого цікавого, церковні книжки нові, дешевенькі. Але коли я оповів о. Кирчову про оригінальний флейтух, яким набивано моздирі, він усміхнув ся і мовив:

— Ага, там на церковнім поді є ціла купа старих книг. Я велів перекладати їх у скриньки. Видно, наші фаерверкери не дбають на мій заказ і далі уживають їх на набиване моздирів.

Ми полізли на під і почали ритися в старих пошарпаних і трухлявих паперах. Крім кількох требників, псалтирів та часословів початківського друку, пошарпаних і дефектних, ми знайшли там три рукописні книги, обі Тріоди Пісні, писані десь у XVII в., розуміється, без початку і кінця і з люками в середині, і одно четвероевангеліє, найстарший і найцікавіший із тих рукописів, та, на жаль, власне той сам, якого картки мали те щасте, що при нинішньому празнику служили флейтухами для звеличення святого Спаса моздировими вистрілами. Я випросив ті сумні останки у о. Кирчова і, завдавши собі немало труда, щоб звести до купи розрізнені листки, попідклеювати калькою те, що

¹ Моздир (польск.) — металевий пристрій на зразок міномету, що служив для салютів на честь великих релігійних свят. — М. Н.

² Флейтух (нім.) — паж. М. Н.

не держалося купи, і сконстатувати по змісту, що лишилося у цілості. подаю ту опис сего рукопису (дві згадані Тріюді знаходяться в Бібліотеці Наук. тов. ім. Шевченка, важні головню задля вкладних).

Уривок Четвероевангелія, про який тут мова, вкладної не має. Се книжка формату малого folio, папір тривкий, не бланьований, без водяних знаків, письмо зовсім прямове, букви великі і гарно викінчені, почерк XV або початку XVI в. Чорнило, з значним процентом заліза, від старости позачорнювало, а декуди й зовсім попрогризало папір. Титулки в тексті і уваги на маргінесах (покази, коли читати яке за-чало) писані киноваром. Редакція тексту середньоболгарська; в графіці видно хитане між ѣ і ѣ, але ѣ нема. Зрештою і в правописі і в самім тексті знаходимо багато прикмет оригінальних і непривичних у тих наших рукописних текстах, що пізніше були основою друкованих. Із сего інтересного рукопису заховалося загалом 77 карток цілих і п'ять значніших відривків. Зміст їх такий.

1. Передмова до Євангелій, без початку, звісне «Прѣдисловіє Фео-филакта Архієпископа бѣлгарского», що знаходиться при багатьох рукописних Четвероевангеліях стор. 1—4

2. Із Євангелія Матвієвого гл. IX, 35—XIX, 10 7—52

3. Із того ж Єванг. гл. XXIV, 20—XXVII, 2 53—72

4. Із того ж Єванг. гл. XXVII, 19—XXVII, 51 73—76

5. Із того ж Єванг. гл. XXVIII 77—79

6. Зміст Євангелія Маркового 79—82

7. Прѣдисловіє еже от Марка Євангелию (без кінця) 82—84

8. Із Євангелія Маркового гл. I, 13—IV, 23 85—110

9. Із того ж Єванг. гл. VI, 38—X, 46 111—136

10. Із Євангелія Маркового гл. X, 46—52, і XI, 1—9 через помилку переплетника покладено перед Матвієм, стор. 5—6

11. Із того ж Єванг. гл. XI, 10—XIV, 9 137—152

12. Дрібні відривки із Єванг. Луки і Івана 153—162

Перечитуючи текст сего євангелія, я винотував собі деякі деталі для характеристики його графіки і язика і вважаю не зайвим подати їх тут. Для характеристики вживання юсів у нашій рукописі нехай послужать отсі деталі:

великий юс (ѣ), ужито в словах: мѣ жіє, просвѣщахѣ. нѣ (-но) бесѣдѣа щоу, проза бнѣ ти, бѣ дет, цѣломѣдріа, мѣ жествоу і мѣ же-ствѣ, сѣ , единоголсѣа жѣтва, жѣтелен, зрѣнѣ гороуичнѣа оу

малий юс (ѣ) уживається в словах: поучѣет, ѡбычаа наша (також ѡбычаа), почѣло, слышѣсь, начѣт, възглашшѣ слѣпца (dat. ѡб), да сѣтвориа тебѣ (зам. сѣтворю), да прозѣа (зам. прозрю), вѣна (зам. ню), пѣрѣшищѣа, гла тебѣ (зам. глю), вѣсѣкаа ѣза, чѣдо і чада, ѣ (зам. ю-її), ѣродивыа (зам. юродивыа) і навіть юуро-дивыа (57)

Дуже часто знаходимо ѣ на місці ю: оучителѣ (acc. sing.), ростлѣтсѣа (зам. ростлютсѣа), довлѣше, сѣдѣше, прѣмо, всѣкъ. Не менше часто ѣ стоїть зам. є: прѣлюбодѣаль ѣ, прѣданіа, прѣщеніа, прѣщаахѣ, ѣ дрѣа, прѣдходѣше. Знаходимо в кінці випадки, де ѣ стоїть зам. я: на трѣвѣ зам. на травѣ; може се писарська помилка. Знаходимо також навпаки, а зам. ѣ: само-сѣмо. А ось кілька випадків уживання є в заступстві ѣ або ѣ: тело, хстеніа, болезнѣ, довлѣ (зам. довлѣеть), изъчетеми, любит ѡца или матере.

конечнѣ, съборнымъ, съ-си, наплѣни, оумлѣчит, дрѣзан, вѣстани,
ѿврѣзь, рѣцѣта плѣт, тѣкмѣ, тѣтоу, мѣзды, тѣ, съмѣтъ, ѿць
свенрѣбѣ

е тело. хотеніа, болезнь, довлѣт оученикѣ, изъчетени любит ѿца
или матере, дѣщере.

а поучает, ѿбываетъ нашѣ (і обычаа), поучает, почало,
слышавѣ, начат, възгласиша слѣпца, да сътвори тебѣ-
сътворю, да прозрѣ-ю, въ нѣ-ю, ѿрѣшиша, глѣ тебѣ-ю,
въсѣкѣ азѣ, ѿвца чѣдо (і чада), а-ю (іі) мѣздѣ прѣча
праведнича

б вамѣ, чѣсть-чистѣ, съмысль сіаніемѣ, таковѣ, Авраамѣ и Іасаакѣ и
Іаковѣ, чѣлколюбецѣ, бѣговѣсіамѣ, вамѣ, ймѣ, прѣлюбодѣиль бѣ,
обѣдрѣжа т, хранѣ щимѣ, оустѣ, ѿвѣ, ѿнѣ, изъбѣ, мнѣ тѣ, разѣли
ковати, даль ѣ мирѣ, оу. 8 ѣ.

ЖД жднѣба

ѿбанадесѣте оученика — асс, plur

ЛЕГКОМИСНІСТЬ ЧИ ЩОСЬ ІНШЕ?

Видані в Відні отсе вже другий рік «Ukrainische Nachrichten» ди-
вують мене від якогось часу ось якою незвичайною появою. Кождий
номер виходить із більшим або меншим (числом. — М. Н.) білих
пропусків у друкованім тексті. Часто редакція буває змушена пропу-
стити цілу статтю разом із титулом, частіше зі статті або комунікату
лишаються тільки дрібні, розрізнені (уривки. — М. Н.), не варті чи-
тання. Взявши на увагу комплект такого видання, можна би подумати,
що воно виходить у державі, яка страшно переслідує українську націю
й не допускає її органів опублікувати для німецької публіки, для біль-
шої часті Європи ані одного свобідного слова. Коли одначе згадаємо,
що «Ukrainische Nachrichten» — орган «Союзу визволення України»,
легально заснованого вже (під час. — М. Н.) війни в Відні на кон-
ституційнім ґрунті, то се видається неймовірним вже хоч би тому,
що Австрія в часі війни дозволила тому «Союзові» цілий ряд досить
голосних політичних, навіть інтернаціональних маніфестацій, на які
могла й не дозволити. Хто пильно слідить за важкою працею само-
освободження України в останніх двох століттях, той до найрадісніших
об'яв політично[го] думу зачислить у Австрії, а особливо в її центрі,
зріст прихильності до України та української нації. Об'яви тої при-
хильності бачимо майже щоденно в газетних свідоцтвах, і коли від
самих слів до діл іще досить далеко, то маймо на увазі, що давніше
таких слів зовсім, а діл важніших від війни та запровіантовання
людності тепер властиво дуже мало.

Маючи на увазі ті дві обставини, кождий тямучий укранець у тім
множестві білих шматків на задрукованім папері «Ukrainische Nach-
richten» мусить бачити збірку *нелояльних супроти Австрії* та при тім
неприхильних інтересах українського народу, котрі хтось фабрикує
з тим наміром, аби дійшли до відома австрійських властей, а не дохо-
дили до відому нікому з членів української нації, хто міг би просту-
вати та клеймувати їх як слід.

гати в неї згоду — прийняти Бессарабію. Се могло би статися, очевидно, аж по закінченню великої війни з перемогою центральних держав та заключенням після неї миру з запорукою його нерушимості на довгий час, коли союзники вроді Румунії будуть потрібному союзові до хрину потрібні. А яка ж тут роля д-ра Л. Цегельського? Він вмовляє в Румунію, що вона мусить зірвати свою нейтральність, хоч те зірвання тепер нікому не потрібне, крім хіба одної Росії, як се бачимо з найновішої енуціяції мін(істра) Сазонова («Діло», ч. 134, з д. 27 грудня 1915, комунікат п. з. «Сазонов про положення»), «що царське правительство має незломний намір довести війну до переможного кінця». На тім стоять міродайні сфери Росії, продовжуючи війну, се знають міродайні сфери центральних держав, але знають також міродайні сфери Румунії, які, розізнавшись в політичних ділах троха глибше від д-ра Л. Цегельського, станули на тім, що оружна нейтральність при всіх її невідгодах та коштах та всіх пострахах, які напускають на неї різні ворожі сили, все-таки безпечніша від головоломної гри в велику війну з малою силою. А др. Цегельський, вмовляючи в Румунію конечність — ризикувати своєю незалежністю у напрямі до спілки з центральними державами, без потреби бере на себе ролю агента-провокатора, що пхає провокованого на згубу, малюючи йому фантастичну перспективу, а до того щедрого магната, якому нічого не значить дарувати Румунії *півмільона своїх земляків*, котрі до того певно не вповноважили його. Я не сумніваюся, що він так само легко дарував би їй півмільона буковинських русинів і позволив би без ревізії забрати їй тих 3—4 мільони, що під іншими назвами, без національного освідомлення, але все-таки з руською (українською) мовою живуть на території теперішньої держави Румунії та теперішньої угорської провінції Заліса-Семигорода.

Написано у днях 25—27 грудня 1915 р.
Др. Іван Франко.

Нова сторінка франкіани (Спогади Фр. Главачка про І. Я. Франка)

У листопаді 1966 р. минуло 90 років від дня народження відомого чеського діяча культури і журналіста Франтішка Главачка¹. В історії українсько-чеських культурних і літературних зв'язків діяльність Фр. Главачка займає почесне місце. Великий друг українського народу і прекрасний знавець його літератури, Фр. Главачек зробив дуже багато для популяризації нашої літератури серед чехів і словаків. Успіху цієї благородної діяльності сприяла велика творча праця Фр. Главачка — перекладача, публіциста і пропагандиста української культури і літератури².

Але мабуть найбільше зробив і робить зараз Фр. Главачек для дослідження життя і пропаганди творчості свого друга і духовного наставника Івана Франка³. Фр. Главачка зв'язувало з І. Франком тривале знайомство, листування і творча співпраця. І хоч, на жаль, Франкові листи до Фр. Главачка загинули, ми маємо такі свідоцтва співпраці Фр. Главачка з І. Франком і його ідейними друзями, як, наприклад, листування Фр. Главачка з М. Павликом⁴ і В. Гнатюком.

Особисто Фр. Главачек познайомився з І. Франком в Празі в 1895 р., а вже в 1896 р. чеський шанувальник Каменяря приїздить до Львова, де часто зустрічається з І. Франком і має з ним довгі і дружні бесіди. В 1898 р. Фр. Главачек разом з Я. Гербеном і іншими чеськими діячами надсилає Іванові Франку вітальну телеграму з нагоди 25-річного ювілею Каменяря⁵.

Фр. Главачек один з перших і найбільш активних перекладачів творів Івана Франка на чеську мову. За першим перекладом з І. Франка «До світла» (1895) постають: «Між добрими людьми», «Свинська конституція», «Два приятелі», «Дещо про самого себе», «Воа constrictor» і багато інших.

Франтішек Главачек один з тих небагатьох наших сучасників, хто відчув потиск рук Івана Франка, кого дарував Іван Франко своєю приязню. Отже, з особливим хвилюванням ми знайомимось зі спогадами Фр. Главачка про І. Я. Франка, які є для нас дорогоцінним свідоцтвом не тільки співдружності наших народів, але і ще однією, новою рисою у пізнанні величного діла Каменяря.

¹ Див., напр., статті: Г. Мовчанюк, Франтішек Главачек, «Вільна Україна», 30. XI 1966; М. Мушинка, Франтішку Главачку — 90 років, «Дукля», 1966, № 6; М. Штефуса, Ваш друг Франтішек Главачек, «Україна», 1963, № 36 та ін.

² Див., напр., численні статті Фр. Главачка, присвячені різноманітним питанням, пов'язаним з Україною, написані ним в 90-х—на початку 900-х рр. Крім того, Фр. Главачек був співробітником хорватської преси і через неї знайомив югославську громадськість з політичним рухом в Галичині, а зокрема, з особою І. Франка.

³ Тут відмітимо лише найбільшу статтю Фр. Главачка про І. Франка: *Vzpomínky na mé styky s I. Frankem*, Zb. «Z dějin československo-ukrajinských vztahov, Bratislava, 1957.

⁴ Див.: В. Моторний, О. Мороз, Листування М. Павлика з Ф. Главачком. Тези доповідей VI української славістичної конференції, Чернівці, 1964; М. Ільницький, Форум славістів, «Вільна Україна», 20. XI 1964.

⁵ Див.: М. Мороз, Рукописи рассказывают, «Львовская правда», 24. IX 1966.

В ювілейний франківський 1965 рік на прохання франкознавців філологічного факультету Львівського ордену Леніна університету ім. Ів. Франка Фр. Главачек написав невеликі спогади про І. Я. Франка, в яких врахував деякі нові матеріали, які він нещодавно знайшов у своєму архіві. У них Фр. Главачек уточнив і по-новому висвітлив деякі факти, які він наводив у попередніх згадках про Каменяра. Публікація спогадів Фр. Главачка про І. Франка — це ще одна цікава сторінка франкіани, яка розповідає про тісні зв'язки Каменяра з чеською культурою.

Фр. Главачек ДЕКІЛЬКА ЗГАДОК ПРО МОЇ ЗУСТРІЧІ З ІВАНОМ ФРАНКОМ⁶

Сьогодні я хочу повернутися до моїх особистих зв'язків з Іваном Франком. Я познайомився з ним в 1895 р., коли він приїхав до Праги на велику чеську етнографічну виставку. Коли І. Франко готувався їхати до Праги, у Львів прийшло повідомлення, що в Софії помер Михайло Драгоманов. Іван Франко разом з Михайлом Павликом поспішили на похорон, але угорська прикордонна поліція затримала їх на кілька днів, так що вони не потрапили вчасно в Софію. Коли поліція, нарешті, їх звільнила, вони виїхали до Софії через сербський кордон, щоб відвідати могилу М. Драгоманова. Тому І. Франко і запізнився з своїм приїздом на виставку до Праги; він приїхав вже наприкінці літа, коли всі особи, з якими він хотів побачитися, відпочивали поза Прагою. Не було в Празі ані Фр. Ржегоржа, давнього товариша І. Франка ще з часів перебування його в Галичині. Фр. Ржегорж захворів і лікувався в рідних краях на сході Чехії.

І. Франко вже тоді знав про мене і про мою зацікавленість українськими справами, бо про мене йому писав польський українофіл Леон Василевський (батько Ванди Василевської. — В. М.), який до літа 1895 р. перебував у Празі і виїхав звідти щойно перед приїздом І. Франка.

Ф. Ржегорж дуже любив український народ, українську культуру. На противагу мені — прихильникові прогресивних течій на Україні — він охоплював своєю симпатією всіх, навіть тодішніх галицьких реакційних «москвофілів». Ф. Ржегорж був ініціатором численних екскурсій з Галичини на празьку етнографічну виставку, учасниками яких були, головним чином, саме «москвофіли». Відїжджаючи з Праги на лікування, Ф. Ржегорж попросив мене, щоб я замість нього став екскурсоводом групи з Галичини. Я не міг йому відмовити, навіть коли довідався про склад цієї групи, до якої я не міг відчувати жодної симпатії. Все це відбувалося в Празі саме в той час, коли сюди приїхав Іван Франко, для якого в мене, на жаль, тоді майже не залишалося часу. Ці обставини спричинилися до того, що моя перша зустріч з Іваном Франком не була такою сердечною, як би мені хотілося.

Незабаром я надіслав до Львова І. Франкові власний переклад його новели «До світла», який був початком цілої низки моїх перекладів інших творів І. Франка. Нещодавно з Києва я дістав фотокопії своїх листів до Каменяра з кінця 1895 р. і початку 1896 р., за допомогою яких я можу прослідкувати свою роботу над перекладами творів І. Франка. В цих листах я писав йому також і про зацікавлення чехів українськими справами і українською культурою, яка невпинно зростає; писав про те, як поширюється в Празі і в Чехії число видань

⁶ Переклад з чеської В. Моторного.

редагованих І. Франком (напр., «Жите і слово»), писав і про мої численні статті, присвячені українським справам, які появлялися в чеській періодиці.

Так розвивалися мої зв'язки з Іваном Франком. Я бачив прихильність великого Каменяра до мене і вирішив, що влітку 1896 р. відвідаю його у Львові. Я знав про ту сизифову працю, яку робив І. Франко разом зі своїми друзями М. Павликом і В. Гнатюком та іншими в справі пробудження тодішньої «Угорської Русі», щоб зберігти в ній український елемент від повної мадяризації. Тому я вирішив їхати до Львова через «Угорську Русь» — сьогодишню Закарпатську Україну.

І. Франко і М. Павлик прийняли моє рішення з великою радістю і надією, що я допоможу їм в їх намірах. Зразу ж через В. Гнатюка, який під приводом вивчення етнографії їздив вже не раз на Закарпаття, виконуючи при цьому будипельську роботу, яка мала велике значення, мене проінформували, як я маю поводитись, перебуваючи там, щоб не звернути на себе уваги угорської поліції; з якими людьми я маю зустрітись і як обережно треба з ними розмовляти (були то в більшості попи-уніати, «москвофіли», а переважно «мадярони»). Моє завдання було — шукати серед молсді таких, які б бажали приєднатися до руху відродження української культури в цьому глухому краю.

Про цю свою подорож я написав велику статтю, яка була надрукована в пражській «Дуклі» (1957. № 4) під заголовком «Моя подорож по Закарпатській Україні в 1896 р. — внесок до історії національного відродження та соціального самоусвідомлення українського народу Закарпаття». З українського боку мені не раз вже говорили, що ця стаття є одним з найкращих документальних описів становища українського народу на Закарпатті в 90-х роках минулого століття.

Коли я потім з Закарпаття приїхав до Львова (зупинившись по дорозі в Стрию у Охримовича, щоб з ним поговорити про закарпатські справи), мене привітали І. Франко, М. Павлик, В. Гнатюк дуже сердечно. Я пробув у Львові біля 6 тижнів і бував частим гостем І. Франка. Товариші, які знали, що Іван Франко дуже завантажений роботою, дивувалися, що мені він приділяє так багато свого дорогоцінного часу. Але І. Франко використовував наші зустрічі для того, щоб дістати від мене якомога більше відомостей про чеські справи і одночасно найдокладніше інформувати мене про політичні, соціальні і культурні справи як в Галичині, так і на Україні, що було мені дуже необхідним для написання нових україністичних праць.

Я хочу розповісти про два цікавих випадки, що сталися під час цих зустрічей. Пригадую, що після закінчення праці над перекладом Франкових оповідань я спитав його в одному з листів, яку б більшу книжку він запропонував мені для перекладу з української літератури. І. Франко відповів мені, що пропонує перекласти Б. Грінченка «На розпутті» (переклад якої я опублікував ще перед поїздкою до Львова), але тоді він нічого не написав мені про якийсь свій твір, який би я міг перекласти. Лише при наступних розмовах у Львові на моє повторне питання І. Франко висловив побажання, щоб цією книжкою була повість «*Boa constrictor*», переклад якої я і здійснив у наступному році.

І другий випадок, який пригадується мені. У 1896 р., коли святкувалось тисячоліття приходу угорців на свої землі в Європі, в Будапешті було відкрито велику виставку. Використавши цю нагоду, І. Франко

разом зі своїми друзями написав і видав брошуру «І ми в Європі», яка є протестом проти придушення прав національних меншостей у т. зв. «Угорській Русі». Автори брошури апелювали до всіх чесних угорців, щоб вони протестували проти цієї політики насильства. Про цю публікацію я сповіщав у чеському друці. Під час мого перебування у Львові І. Франко і В. Гнатюк знайшли одного українця на Закарпатті, який згодився перекласти цю брошуру на угорську мову, якою вони хотіли її видати. І. Франко сподівався, що угорців, які пропагували своє «лицарство», це спонукає змінити своє ставлення до угорських українців, а цим буде полегшена їх доля і будительська робота на Закарпатті. Угорська брошура друкувалася в одній з львівських друкарень, але в ній було дуже багато друкарських помилок. Посилати її на коректуру на Закарпаття І. Франко не відважився, бо боявся, що про це довідається угорська поліція і «провалиться» вся робота. Тоді то І. Франко і розповів мені про ці труднощі і про те, що у Львові нема кому зробити коректу брошури. Я запропонував йому свою допомогу⁷. Відтоді я майже щодня ходив до І. Франка додому, щоб там робити коректу, а після праці він завжди залишав мене, і ми вели довгі й теплі розмови, в результаті яких зміцніла наша сердечна дружба. Ця дружба поєднувалася у мене з великою повагою до Івана Франка, до його титанічної праці на благо рідного народу і його кудьтури.

Коли в 1898 р. у Львові повинні були організувати святкування 25-річного ювілею літературної діяльності І. Франка, я збирався взяти у ньому участь. Але інші тогочасні справи і обов'язки не дали мені змоги побувати тоді у Львові, за чим дуже шкодую. Я написав до ювілею мого друга статтю про його життя і творчість, про його велетенську політичну, наукову і літературну діяльність. Ця стаття була надрукована в трьох номерах журналу «Сас». У чеській пресі це була перша праця про І. Франка, і цим я причинився до святкування ювілею І. Франка в Чехії ще в ХІХ столітті.

І потім пізніше я писав про І. Франка для журналу «Slovanský přehled», який видавався великим українофілом Адольфом Чорним; для цього журналу я переклав і велику працю І. Франка про українську літературу (переклав просто з рукопису І. Франка, який мені він вислав).

Ось таким великим вченим, письменником і добрим другом залишився в моїй пам'яті І. Франко. Український народ має двох великих синів — Тараса Шевченка і Івана Франка, вони пустили глибокі корені в серце чеського народу, і ці корені давали, дають і будуть давати все нові і нові плоди в ім'я дружби між нашими народами.

⁷ Я виправляю свою помилку, зроблену мною у моїх попередніх публікаціях про І. Франка, де я твердив, що робив коректу перекладу на угорську мову Франкової брошури «Нарід у неволі». Насправді цією брошурою була «І ми в Європі». Цей факт мені вдалося встановити з нещодавно отриманих мною моїх листів до В. Гнатюка.

Причинки до біографії І. Я. Франка за 1909—1914 рр.

У відділі рукописів Львівської державної наукової бібліотеки зберігається книга відвідувачів рукописного відділу колишньої бібліотеки Оссолінських у Львові за 1909—1917 рр. («*Rekopisy wydane do rąkowni naukowej*») ¹. Згідно записів цієї книги І. Я. Франко протягом 1909—1912 і 1914 років 16 разів відвідав цей відділ бібліотеки, де працював над окремими рукописними книгами та документами.

У 1909 р. Франко тричі відвідав науковий читальний зал цього відділу. Так, 23 липня він читав тут рукописний збірник з XVII ст. за № 29 «Бесиды церковныя на великий пост святых отец: Иоана Златоустого, Василия Великого, Ефрема Сирина и проч.» ² та за № 38 «Пролог или Сборник» ³ з 1603 р.

1 і 2 жовтня цього ж року Франко знову працював над рукописом за № 38, який використав у своїй праці «Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході» ⁴.

1 березня 1910 р. він читав рукописні книги за № 2411 «*Pisma Jana Wagilewicza, t. I; Studya historyczne, t. II; Badania filozoficzne, t. III; Wskazywacz historyczny i chronologiczny, w. XIX*» ⁵ і використав ці матеріали в своїй розвідці «Студії над українськими народними піснями. Додатки й поправки» ⁶.

7 березня 1910 р. Франко досліджував рукопис за № 2126 «*Lato-pis Iwana Czernorizca, 1499*» ⁷, а також за № 2171 «*Zapiski Joana i Pawla Swidzińskich, 1664—1768*» ⁸.

6 травня 1910 р. він працював над рукописом за № 113 «*Materiały do dziejów Polski po części z drukowanych dzieł wypisane, 1490—1664*» ⁹, а 9 травня знову звертається до рукописного збірника за № 29. 6 і 31 жовтня 1910 р. Франко студіював рукопис за № 2346 «*Listy i zapiski Kazimierza Kuszewicza rajcy lwowskiego 1648—1657*» ¹⁰.

¹ Див.: Львівська державна наукова бібліотека Міністерства культури УРСР (далі — ЛДНБ), відділ рукописів, фонд «Архіву Оссолінських», № 303/К.

² Див.: ЛДНБ, відділ рукописів, *Inwentarz rękopisów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, арк. 3.

³ Див.: там же, арк. 3 зв.

⁴ Див.: *Zapiski Наукового Товариства імені Шевченка* (далі — ЗНТШ), Львів, 1913 р., т. 113, стор. 17.

⁵ Див.: ЛДНБ, відділ рукописів, *Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Lwowie* (Nr. 1505—5500), стор. 129.

⁶ Див.: ЗНТШ, Львів, 1912, т. 110, стор. 9.

⁷ Див.: ЛДНБ, відділ рукописів, *Inwentarz rękopisów Biblioteki ... Ossolińskich we Lwowie* (Nr. 1505—5500), стор. 89.

⁸ Див.: там же, стор. 96.

⁹ Див.: ЛДНБ, відділ рукописів, *Inwentarz rękopisów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, арк. 7.

¹⁰ Див.: там же, арк. 101.

який широко використав у вищезгаданій розвідці «Студії над українськими народними піснями»¹¹.

7 листопада Франко досліджував два рукописи за № 29 і № 38.

19 вересня 1911 р. І. Я. Франко мав у руках Мінею з XVII ст. за № 3617¹², а 14 листопада цього ж року знову звертався до рукопису за № 2346.

Згідно записів цієї книги в 1912 р. Франко відвідав рукописний відділ бібліотеки один раз — 28 листопада і читав рукопис за № 918 «...Schematismus universi cleri saecularis et regularis tum parociarum et capellaniarum archidioeceseos metropolitanae Leopoliensis ritus Graeco-catholici pro anno 1821»¹³.

У записах книги за 1913 р. прізвище Франка не значиться.

Коло зацікавлень І. Я. Франка завжди було дуже широким і часто трудно встановити, з якою метою він досліджував той чи інший рукопис. Так, 15 травня 1914 р. Франко працював над рукописом за № 496 «Zbiór rękopisny Franciszka Siarczyńskiego, tom drugi...»¹⁴, а також за № 628 «Provinciae Poloniae Societatis Jesu Ortus et progressus opera et studio Patris Raphaelis Skrzynecki S. J. ...»¹⁵, а 18 травня читав рукописи за № 626 «Scriptum doktorum Collegii Sorbonensis ad Clerum Ruthenum, cum ejusdem responso idiomate latino et moscovitico...»¹⁶ та за № 627 «Collectanea biografico historica R. P. Jarczyński ...»¹⁷.

15 червня 1914 р. Франко, очевидно, в останнє відвідав науковий читальний зал тодішньої бібліотеки Оссолінських і досліджував рукопис за № 26 «...Abschrift eines von einem wendischen Bauren Namens Johann Parum, Schulz aus Sühten, Amts Lüchow zusammengetragenen Manuscripts, enthaltend allerley Erzählungen aus der wendischen Gegend um Lüchow und ein kleines wendisches Lexicon» з початку XIX ст.¹⁸.

¹¹ Див.: ЗНТШ, Львів, 1911, т. 106, стор. 42.

¹² Див.: ЛДНБ, відділ рукописів, Inwentarz rękopisów Biblioteki ... Ossolińskich we Lwowie (Nr. 1505—5500), стор. 278.

¹³ Див.: W. Kętrzyński, Katalog rękopisów biblioteki ... Ossolińskich, Lwów, 1898, т. III, стор. 308.

¹⁴ Див.: ЛДНБ, відділ рукописів, Inwentarz rękopisów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, арк. 24.

¹⁵ Див. там же, арк. 30.

¹⁶ Див. там же, арк. 29.

¹⁷ Див. там же, арк. 30.

¹⁸ Див.: W. Kętrzyński, Katalog rękopisów biblioteki ... Ossolińskich, Lwów, 1881, т. I, стор. 15; Рукописи за № 26, 496, 627, 2411, т. I, 2 — зберігаються тепер у Вроцлавській бібліотеці ім. Оссолінських. Див.: Inwentarz rękopisów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, т. I, Wrocław, 1948.

БІБЛІОГРАФІЯ

Франкознавство за 1966 рік

І. ТВОРИ І. ФРАНКА

Бориславські оповідання. Іл. І. С. Іжакевич. К., «Дніпро», 1966. 342 с.; 12 л. іл. Тир. 18 000.

Зміст: Ріпник. — На роботі. — Навернений грішник. — Яць Зелепуга. — Задля празника. — Полуйка. — Вівчар.

Вибрані твори. К., «Дніпро», 1966. 792 с. Тир. 40 000.

Зміст: Пільгук І. Велетень української літератури, с. 3—26. — Поезії. — Поеми. — Оповідання й повісті. — Украдене щастя.

Лис Микита. [Для молод. та серед. шк. віку. Іл. О. Кульчицька]. К., «Веселка», 1966. 103 с. з іл.; 8 л. іл. Тир. 115 000.

Лірика. К., «Дніпро», 1966, 203 с., портр. (Перлини світової поезії). Тир. 10 000.

Пільгук І. Великий Каменяр української літератури, с. 5—19.

Рец.: Корнієнко В. Широка гама почуттів. — Друг читача, 1966, 12 лют., с. 4.

Не спитавши броду. Повість. К., «Наук. думка», 1966. 244 с. Тир. 30 000.

Вєрвєс Г. Повість Івана Франка «Не спитавши броду», с. 221—242.

Рец.: Ще одна Франкова перлина. — Літ. Україна, 1966, 4 жовт. [Розмова коресп. «Літ. України» С. Тельнюка з Г. Д. Вєрвєсом, який провів реконструкцію повісті].

Ріпка. [Для молод. віку]. Мал. А. Базилевича. К., «Веселка», 1966. 12 с. з іл. Тир. 200 000.

Твори. [Для старш. шкільного віку. Вступ. стаття О. Дея. Іл. І. Принцевський]. К., «Молодь», 1966. 420 с.; 8 л. іл. і портр. (Шкільна біб-ка). Тир. 50 000.

Зміст: Поезії і поеми. — Поетичні переклади. — Борислав сміється. — Украдене щастя. Дея О. Вічний революціонер, с. 3—29.

Народні пісні в записках Івана Франка. [Збірник. Упорядкування, передмова та примітки О. І. Дея]. Львів, «Каменяр», 1966. 427 с. з іл. і нот., 1 л. портр. Тир. 5 700.

Зміст: Дея О. І. Пісня в житті Івана Франка, с. 3—40. — Розділи: Календарно-обрядові ігри та пісні. — Родинно-обрядові пісні. — Ліричні пісні про кохання. — Ліричні пісні про родинне життя і жіночу долю. — Суспільно-побутові пісні. — Історичні пісні. Балади. Епічні співанки. — Жартівливі пісні. — Танцювальні пісні. — Мелодії з голосу І. Франка.

Війна Ольги з Деревлянами. (Р. 946.). [З недрукованої збірки І. Франка «Віршована реконструкція Київського літопису»]. Публ. і передм. І. Басса. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

Староарабські поезії в перекладах Івана Франка. Передм. і публ. І. І. Басса. — Літ. Україна, 1966, 24 трав.

Зміст: Небезпека. — Прихожий. — Судьба. — Щедрість. — Щастя. — Музика. — «Коли б я мав гроші». — Самота. — Розлука. — Даремне шукання. — Рада. — Гості.

Уривок з поеми «Цариця Меб» П. Б. Шеллі. — Сповідь королеви Еллінори. З вст. зам. І. Басса «З поетичних квітників світу». — Ранок, 1966, № 8, с. 6.

Гуць М. З перекладацької спадщини Івана Франка. — Дніпро, 1966, № 12, с. 135—137.

У тексті переклади двох болгарських народних пісень.

Сторінки з рукописної «Історії української літератури» Івана Франка. (Публікація). Підготовка до друку та вст. зам. О. І. Дея. — Нар. творчість та етногр., 1966, № 3, с. 45—53.

З міст: 1. Іван Франко про народно-пісенні відгомони в староруських літописах. — 2. Про думи «Олексій Попович», «Самійло Кішка» та «Втеча трьох братів із Азова».

Дей О., Мороз М. Автографи Івана Франка у львівських архівах та бібліотеках. — Архіви України, 1966, № 3, с. 84—90.

Відомості про 34 неопубліковані автографи і 45 опублікованих, які зберігаються у Львові.

Дей О. І. і Мороз М. О. Листи Івана Франка у львівських архівах. — Укр. літ-во, 1966, вип. 1, с. 143—157.

Публікація 28 листів до Матвія Апостола, О. Барвінського, В. Гнатюка, Я. Гордінського, М. Зубрицького, О. Кониського, В. Охримовича, М. Павлика, Д. Харов'юка.

З неопублікованого. Відданиця. — «Чи то в зимній м'ясниці». — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Злупко С. Неопублікована монографія І. Я. Франка з історії середини ХІХ ст. — Архіви України, 1966, № 2, с. 34—39.

Мова про біографію І. А. Федоровича.

Одна просьба. Легенда старонімецька. — «Ось тисячі лежать бліді, холодні...» [Поезії. З прим. І. Куп'янського «З ненадрукованої спадщини Каменяр»]. — Україна, 1966, № 32, с. 5.

З неопублікованого. Sic transit. — Із поучень батька синові. Публ. і передм. І. Куп'янського. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Мельниченко О. Г. Невідомі автографи Івана Франка. К., «Наук. думка», 1966. 80 с.

Ред. і зам.: Колосов В. Із спадщини Каменяр. — Друг читача, 1966, 26 берез.; З автографів Івана Франка. — Літ. Україна, 1966, 6 верес.; Вільне життя, 1966, 21 серп.; Правда України, 1966, 19 авг.

Мороз М. «Із книг Івана Франка». — Літ. Україна, 1966, 15 квіт.

Мова про надписи І. Франка на книгах, дарованих біб-ці «Акад. кружка».

Мороз М. Нові скарби генія. — Жовтень, 1966, № 1, с. 137—139.

Публікується поезія Йогана-Петера Гебеля «Кисіль» у перекладі І. Франка.

Мороз М. Нові скарби генія. ІІ. Шевченківські номери «Дзвінка», «Зорі», «Правди» і «Киевской Старини». — Уперта свиня. — Жовтень, 1966, № 8, с. 18—20.

Невідомий рукопис Івана Франка [«Угорська національна зага»]. — Наука і суспільство, 1966, № 5, с. 9—11.

Із наукових екскурсій по краю. Публікація з передм. М. Нечиталюка. — Літ. Україна, 1966, 25 жовт.

Нові скарби генія. Солон і Талес. — Солон і Анахарзис. — Геракл і Евандер. — Король Лір і його дочки. Староанглійська балада. — Смерть із кохання. Староангл. балада. — Константин і Гарентина. Із албанських народних пісень. — Жовтень, 1966, № 5, с. 56—67.

Пачовський Т. І. Українська пісня в польських перекладах І. Франка. — Нар. творчість та етногр., 1966, № 5, с. 81—83.

Публікація перекладу І. Франка пісні «Повій вітре на Вкраїну».

Попов П. М. Неопублікований віршований переклад І. Франком «Початковсго літопису» з розвідкою та коментарями. — Укр. літ-во, 1966, вип. 1, с. 158—167.

Юзвенко В. А. Іван Франко в польських фольклорно-етнографічних виданнях. — Нар. творчість та етногр., 1966, № 3, с. 40—44.

У тексті публікація ст. І. Франка «Прислів'я люду руського в Галіції і на Буковині...».

Curriculum vitae. (Життєпис). Переклав з нім. м. і додав післяслово М. Дармограй. — Жовтень, 1966, № 5, с. 5—9. На стор. 6 фотокопія документу про університ. студії І. Франка, власноручно заповнена письменником.

Ой пушу я кониченька в сад. (Народна пісня). Пісню записав з уст І. Франка М. Лисенко. — Жовтень, 1966, № 5, с. 155.

Гімн. [«Вічний революціонер»]. Переклади на мови російську, чеську, болгарську, білоруську, німецьку, французьку, іспанську, англійську, грузинську, польську, чукотську, молдавську, мордовську — Жовтень, 1966, № 5 [див. пок. змісту]; на мови естонську, литовську — Жовтень, 1966, № 8, с. 24, 30; на португальську мову. — Жовтень, 1966, № 10, с. 115.

Фотокопія перекладу поезії «Гнів — се огонь» на німецьку мову з власноручною правкою І. Франка — Жовтень, 1966, № 5, с. 96.

Лист І. Франка до А. Атласа від 30 квітня [1914 р.] в справі перекладу своїх творів на нім. мову — Жовтень, 1966, № 5, с. 151.

Фотокопія автографу поезії «Я буду жити, бо я хочу жити», надписаної на кн. «В поті чола». — Жовтень, 1966, № 5, с. 27.

II. КРИТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ПРО І. ФРАНКА

Арват Ф. С. Про синтаксичну співвідносність в структурі фразеологізмів української та російської мов (на матеріалі перекладу «Мертвих душ» М. В. Гоголя Іваном Франком). — В кн.: Тези доповідей 22 наук. сесії Чернівець. ун-ту. Секція філолог. наук, 1966 с. 18—21.

Аржалов А. Вірний син українського народу. — Азербайджан [Баку], 1966, № 9, с. 181—184. [Азерб. мовою].

Баглай Й. О. Антична комедія в перекладах І. Франка. — В кн.: Тези доповідей до 20-ї наук. конф. (Ужгородський ун-т). Питання романо-герм. та угор. філол., 1966, с. 76—81.

Багрич М. Мільйонними тиражами. — Літ. Україна, 1966, 1 лип.

Цифрові дані про видання творів І. Франка.

Багрич М. Тираж — 10 000 000. — Всесвіт, 1966, № 9, с. 12.

Балака І. Почесний доктор російської словесності. — Літ. Україна, 1966, 12 лип.

Барабан Л. Вічний революціонер. — Знання та праця, 1966, № 8, с. 1.

Баранова М. Франко і російська література. — Черкас. правда, 1966, 27 трав.

Басс І. Будуючи мости зрозуміння. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Про перекладацьку діяльність І. Франка.

Басс І. «Пісня і праця — великі дві сили». — Рад. Україна, 1966, 14 жовт.

Тема праці в творчості І. Франка.

Басс І. Провісник нового дня. — Рад. Україна, 1966, 19 серп.

Басс І. І. Проблеми франкознавства на сучасному етапі. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 48—57.

Басс І. І. Іван Франко. Біографія. К., «Наук. думка», 1966. 256 с.; 11 л. іл.

Басс І. І. Художня проза Івана Франка. К., 1955.

Рец.: Бацула І. Г. — Рад. літ-во, 1966, № 3, с. 87—88; Доминський М., Рядченко Є. Заповнено багато прогалин. — Жовтень, 1966, № 5, с. 121—122; Піаторадій В. Слово Івана Франка. — Робіт. газета, 1966, 12 лют.; Яценко В. Ф. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 89—91.

Белецкий Ф. «Вогонь в одежі слова...». — Дніпров. правда, 1966, 29 мая.

- Белодед И. Великое наследие. — Львовская правда, 1966, 27 авг.
- Бендзар Б. Він писав німецькою мовою. — Закарпат. правда, 1966, 5 лип.
- Бендзар Б. Иван Франко и немецкая литература. — Закарпат. правда [русс. вып.], 1966, 14 апр.
- Бендзар Б. П. Мовно-стилістичні засоби суспільно-політичних статей І. Франка німецькою мовою. — В кн.: Тези доповідей до 20-ї наук. конф. (Ужгородський ун-т). Питання романо-герм. та угор. філол., 1966, с. 69—73.
- Бендзар Б. Популяризатор української літератури. — Закарпат. правда, 1966, 21 серп.
- Бендзар Б. Публіцистичні твори Івана Франка німецькою мовою. — Дніпро, 1966, № 8, с. 136—141.
- Білецький О. І. [Оцінка поеми «Каменярі» І. Франка]. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 74. У тексті ст. І. Айзенштока «Олександр Білецький».
- Білецький С. У дружбі з великим російським народом. — Рад. Поділля, 1966, 26 лип.
- Білогуб І. Атеїзм і народність літератури. — Рад. літ-во, 1966, № 4, с. 74—83.
- Також про творчість І. Франка.
- Білодід І. Велет художнього слова. — Рад. Україна, 1966, 28 серп.
- Білодід І. К. Каменяр українського слова. (До 110-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті І. Я. Франка). К., «Наук. думка», 1966. 67 с. Відп. ред. О. І. Дей.
- Додаток І. Мислитель-інтернаціоналіст. Слово... на мітингу, що відбувся біля могили І. Я. Франка... 28 травня 1966 року. — Додаток II. Дослідження мови творів Івана Франка. (Матеріали до бібліографії). Склад М. О. Мороз, с. 54—66. [Усього 135 назв].
- Рец.: Пилинський М. Голос духа чути скрізь. — Літ. Україна, 1966, 1 лист.
- Билоштан Я. П. Франко-драматург. Поетика драми. Автореферат дисс. ...доктора филолог. наук. К., 1966. 38 с. (Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко).
- Біля Каменяревої криниці. — Літ. Україна, 1966, 6 трав.
- Интерес болгарського поета Захарі Іванова до творчості І. Франка.
- Блажкевич І. Я бачила Франка. — Вільне життя, 1966, 30 січ.
- Богайчук М. Франкове слово серед румунів. — Літ. Україна, 1966, 2 серп.
- Бондаренко В. В. Проблема трагічного в творчості українських революційних демократів. — Етика і естетика, 1966, № 2, с. 147—156.
- Також про І. Франка.
- Борец за народное счастье. [Ред. ст.]. — Львовская правда, 1966, 27 авг.
- Бориславський К. Велика дружба письменників [І. Франка і С. Коваліва]. — Вільна Україна, 1966, 23 січ.
- Бориславський К. І. Франко у взаєминах з письменниками-земляками. — В кн.: Тези доповідей VIII звіт.-наук. конф. (Дрогобицький пед. ін-т). Серія філол. і музикозн. Дрогобич, 1966, с. 41—45.
- Борт О. Каменяр на землі Закарпаття. — Ленінська молодь, 1966, 27 лип.
- Борт О. Слово-зброя. — Україна, 1966, № 33 с. 12.
- І. Франко і Закарпаття.
- Борт О. Слово, зовущее на подвиг. — Правда Украины, 1966, 23 авг.
- І. Франко і Закарпаття.
- Борщевський В. Світогляд Каменяра і сучасність. — Вінн. правда, 1966, 25 серп.
- Борщевський Ф. М. Лист Б. Кістяківського до П. Л. Лаврова. — Рад. літ-во, 1966, № 6, с. 72—73.

Про встановлення через І. Франка зв'язків укр.-прогресивних діячів з рос. рев. еміграцією.

Брусиловський М. Великий Каменяр. — Комс. знамя, 1966, 28 мая.

Буглов М. Співці кращої долі. — Вінн. правда, 1966, 24 серп.

Булашенко І. Поборник братерства. — Прапор, 1966, № 8, с. 48—51.

Бутрин М. Двобій з езуїтством. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Переслідування І. Франка цензурою світською й церковною.

Василяшко І. Статті, написані в Чернівцях. — Рад. Буковина, 1966, 15 трав.

Ст. І. Франка, друковані в зб. «Руська школа», Чернівці, 1890.

Великий Каменяр. [Передова]. — Культура і життя, 1966, 28 серп.

Великий Каменяр. [Передова]. — Рад. Україна, 1966, 27 серп.

Великому Каменяреві. Тези доповідей і повідомлень Наукової конференції, присвяч. 110-річчю з дня народження і 50-річчю з дня смерті І. Я. Франка. Вінниця, 1966. 94 с. (М-во освіти УРСР. Вінниць. пед. ін-т ім. М. Островського).

Вервес Г. Глашатай братерства. И. Франко и культура славянских народов. — Правда Украины, 1966, 29 июля.

Вільде І. Вічно живе слово. — Робіт. газета, 1966, 27 серп.

Возняк С. Видатний мислитель, революціонер-демократ. — Прикарпат. правда, 1966, 6 берез.

Возняк С. Іван Франко-інтернаціоналіст. — Прикарпат. правда, 1966, 19 лип.

Войтюк А. Його духу печать. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

І. Франко теоретик і критик літератури.

Волинський П. Методи літературознавчого дослідження в працях І. Франка. — Рад. літ-во, 1966, № 5, с. 66—81.

Волошко Є. Грецька антологія української поезії. — Літ Україна, 1966, 20 груд.

Мова про «Малу антологію укр. поезії» мовою греків Приазов'я. Жданов, 1966, де є твори І. Котляревського, Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки.

Волянчук Н. Вечный революционер. — Львовская правда, 1966, 17 июля.

Вперше українською мовою. — Вільне життя, 1966, 10 лип.; Ленінська молодь, 1966, 25 лют.

Мова про «Статті І. Франка про Т. Г. Шевченка», друковані польською мовою і в перекладі у зб.: Іван Франко. Ст. і мат., вип. 12.

Гаврилик Г. Ім'я Івана Франка в «Золстій книжці» [учнів Дрогобицької нормальної школи]. — Рад. світ, 1966, 23 лип.

Гаврилов П. Іван Франко і школа. — Ленінська правда, 1966, 7 жовт.

Гавришків Б. Співробітник газети «Die Zeit». — Жовтень, 1966, № 5, с. 68—71.

Гавришків Б. У віденському університеті. — Всесвіт, 1966, № 9, с. 16—17.

Студії у Віден. ун-ті та співпраця в австр. соц.-дем. газетах.

Галянт С. Незабутнього зелен-травня. — Літ. Україна, 1966, 5 серп.

Спогади про І. Франка з 1913 р. Публікація і передм. М. Гуменюка.

Глинський І. Великий Каменяр і Марія Конопницька. — Всесвіт, 1966, № 5, с. 82—86.

Глинський І. Споріднені революційним духом. [І. Франко та Ю. Словацький]. — Літ. Україна, 1966, 22 лип.

Годына М. К труда, молодые друзья! — Львовская правда, 1966, 8 окт.

І. Франко про роль науки та праці в формуванні світогляду підростаючого покоління.

Голоси живої пам'яті. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Уривки зі спогадів про І. Франка І. Блажкевич, М. Яцкова, Р. Гаврилик.

Гольберг М. Я. Заметки Франко на полях книги Марковича [Начала народне економије или наука о народном благостању, по Н. Г. Чернишевского изрочно Светозар Марковић]. — Сов. славяноведение, 1966, № 5, с. 43—50.

Гомін Лесь. Великий громадянин. — Чорномор. комуна, 1966, 27 серп.

Гомін Л. Голос друга і брата. З літературної спадщини. — Літ. Україна, 1966, 12 серп.

І. Франко про російську літ-ру.

Гончар О. Довічна слава Каменяреві. — Літ. Україна, 1966, 11 жовт.

Грабовська А. Документи викривають. — Літ. Україна, 1966, 9 серп.

З приводу кн. «Правда про унію», Льв., 1965, де опубл. документи про боротьбу церкви проти І. Франка.

Гресько М. Ім'я, що перейшло кордони. — Прапор, 1966, № 8, с. 52—55.

Грицюта М. Символ великого єднання. — Жовтень, 1966, № 5, с. 50—55.

Зв'язки І. Франка з Києвом і киянами.

Гузар З. Вивчення повісті І. Франка «Захар Беркут» у VI кл. — В кн.: Тези доповідей VIII звіт.-наук. конф. (Дрогобицький пед. ін-т). Серія філол. Дрогобич, 1966, с. 36—41.

Гуменюк М. Бібліографія на сторінках революційно-демократичного видання «Житє і слово». — Архіви України, 1966, № 4, с. 91—94.

Гуменюк М. Книга і праця — великі дві сили. За спогадами сучасників. — Жовтень, 1966, № 2, с. 91—93.

Інтерес І. Франка до книги.

Гуржій І. Іван Франко як історик. — Комуніст України, 1966, № 8, с. 61—70.

Гуржій І. Поборник дружби і братерства народів. — Соц. культура, 1966, № 8, с. 4—5.

Гуць М. В. Сербо-хорватська народна пісня на Україні. К., «Наук. думка», 1966, 206 с., іл., факс.; 7 л. іл. і портр. (АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського).

І. Франко як перекладач та дослідник сербської нар. пісні, с. 111—136.

Гуць М. Франко про сербо-хорватські пісні. — Всесвіт, 1966, № 9, с. 18—22.

Данилко А. Е. Максим Рыльский и украинская классическая поэзия. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Одесса, 1966, 44 с. (Одесский ун-т им. И. И. Мечникова).

М. Рильський та І. Франко, с. 28—32.

Данилюк А. Світоч усієї слов'янщини. — Літ. Україна, 1966, 1 лип.

Дашкевич В. Я. Вічний революціонер. — Культура і життя, 1966, 28 серп.

Дашкевич В. Вчений мислитель. — Веч. Київ, 1966, 24 серп.

Дашкевич В. Риси великого образу. — Культура і життя, 1966, 6 жовт.

Дашкевич В. Співець правди. — Київська правда, 1966, 27 серп.

Дей О. Світоч української культури. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Дей О. І. Символічний образ вишневого цвіту в поемі «Іван Вишенський». — Рад. літ-во, 1966, № 5, с. 82—84.

Демиденко П. За Марксом. — Ленінська молодь, 1966, 25 верес.

І. Франко — популяризатор ідей марксизму.

Демиденко П. Полум'яні буревісники [І. Франко та М. Горький]. — Вільна Україна, 1966, 7 жовт.

Дзьобан О., Петраш О. Зустріч навесні. — Літ. Україна, 1966, 19 серп.

Спогад Корнила Заклинського з 1913 р. про І. Франка.

Доманчук П. Тут бував великий Каменяр [на Ровенщині]. — Червоний прапор, 1966, 28 серп.

Домбровський О. А. Данте в українських перекладах. — Іноземна філологія, 1966, вып. 6, с. 119—128.

Також про І. Франка.

Донченко М. Іван Франко про «Маніфест Комуністичної партії». — Прикарп. правда, 1966, 26 серп.

Дорошенко І. Закони правди і краси. — Вітчизна, 1966, № 5, с. 191—199.

Літ.-крит. діяльність І. Франка.

Дорошенко І. Іван Франко — літературний критик. Львів, Вид-во Львівського ун-ту, 1966. 210 с.

Рец.: Войтюк А. До набутків франкознавства. — Літ. Україна, 1966, 14 жовт.; До ювілею Івана Франка. — Київська правда, 1966, 26 серп.; Цікаве дослідження. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.; Яковенко В. Франкові присвячується. — Вільна Україна, 1966, 19 серп.

Дорошенко О. Відмова від сповіді. — Людина і світ, 1966, № 12, с. 30—32.

Про атеїзм І. Франка. З дод. уривка з листа Т. Галушинського «Як то було зі сповіддю Івана Франка».

Дорошенко О. На селянському вічі. — Вільна Україна, 1966, 13 лют.

І. Франко в с. Підгайчики на Самбірщині у 1897 р.

Дун О. П. Грабовський — перекладач І. Франка. — Літ. Україна, 1966, 20 трав.

Євдокименко В. Братнє єднання. Передові мислителі України про дружбу українського і російського народів. К., Держполітвидав України, 1966, 76 с.

Також про І. Франка.

Жук Н. Невтомний поборник братерства. — Робіт. газета, 1966, 12 лип.

Журавська І. На зламі епох. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

І. Франко — критик і дослідник зарубіжних літератур.

Забочень М. Листівки про Каменяра. — Друг читача, 1966, 29 лист., с. 7.

Листівки з зображенням І. Франка з 90-х рр. XIX ст.

Заверталюк Н. Франко на сторінках «Галицького комуніста». — Літ. Україна, 1966, 6 трав.

Закревська Я. В. Казки Івана Франка. (Мовно-худож. аналіз). К., «Наук. думка», 1966. 107 с. (АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні).

Рец.: Сірак І. Подорож у мудрий і добрий світ. — Ленінська молодь, 1966, 15 лип.; Скрипник Л. Г. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 91—93.

(Замітка про заголовок повісті «Борислав сміється»). — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 6, с. 81—82.

Замлинський В. Історія однієї пісні — Україна, 1966, № 34, с. 8.

Переслідування польської поліції за поезію І. Франка «Товаришам із тюрми».

Засенко О. Немеркнуче сяйво. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Засенко О. Освоєння великої спадщини. — Рад. літ-во, 1966, № 1, с. 63—72.

Засенко О. Спадщина титана праці. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

Засенко О. Я ж весь вік, весь труд тобі віддав... — Друг читача, 1966, 23 серп.

Заячківський О. [Є на Тернопільщині містечко Збараж]. — Літ. Україна, 1966, 5 серп.

Про перебування у названій місцевості І. Франка.

Здоровега В. Любов і ненависть. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Патріотизм і інтернаціоналізм І. Франка.

- Здоровега В. Наш сучасник. — Ленінська молодь, 1966, 29 трав.
- Зілинський О. Гостем у Празі. — Жовтень, 1966, № 5, с. 99—102.
- Злупко С. Іван Франко і класики марксизму. — Всесвіт, 1966, № 9, с. 13—15.
- Злупко С. Іскри вогню великого. — Ленінська молодь, 1966, 17 серп.
- І. Франко — популяризатор ідей марксизму.
- Злупко С. Обличая царство сытых. — Львовская правда, 1966, 8 окт.
- Злупко С. Популяризатор «Капіталу». — Рад. Волинь, 1966, 15 черв.
- Злупко С. Популяризатор марксизму в Галичині. — Вільне життя, 1966, 13 лип.
- Злупко С. Популяризатор марксистських ідей. — Жовтень, 1966, № 5, с. 21—27.
- Злупко С. [Рец. на кн.: Іван Франко. Ст. і мат. 36. 12. Львів, 1965]. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 87—89.
- Зустріч з правдолюбцем. — Вільне життя, 1966, 27 серп.
- Запис В. Хоми спогаду А. Білого. Це саме: Три зустрічі — Комс. племя, 1966, 26 серп.
- Іван Франко (1856—1916). — Комунізма цельш, 1966, 28 трав. [Латиською мовою].
- Іван Франко в воспоминаниях современников. М., «Худож. лит-ра», 1966, 448 с. (Серия Лит. мемуаров).
- Пархоменко М. Іван Франко, с. 5—23; Пархоменко М. Коментарии, с. 385—431. За м.: Миллионам читателей. — Правда Украины, 1966, 28 мая.
- Ищенко Е. Глашатай дум народных. — Сов. Абхазия, Сухуми, 1966, 27 авг.
- Іван Франко. Документи і матеріали. 1856—1965. Упорядники: І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький. Ред. кол.: З. Т. Франко [відп. ред.] та інші. К., «Наук. думка», 1966. 543 с., 1 л. портр., 15 л. іл. (Архівне управління при Раді Міністрів УРСР).
- Франко З. Т. Іван Франко в світлі документів, с. 3—14.
- Іван Франко й Польща. — Наше слово [Варшава], 1966, № 22 (511), 29 трав., с. 1—2. Підп.: А. В.
- Іваньо М. Останні роки... — Закарп. правда, 1966, 26 серп.
- Івашків М. Серед горян. — Літ. Україна, 1966, 22 берез.
- Перебування І. Франка в с. Мшанець, Старосамбірського повіту у 1906 р.
- Ільницький М. Світ і світогляд. — Рад. літ-во, 1966, № 9, с. 13—23.
- Стаття про суч. укр. рад. поезію, але автор часто звертається до франкових міркувань про критику та завдання поезії.
- Ищенко Е. Франкове слово в Грузии. — Літ. Україна, 1966, 9 верес.
- Кабалюк-Тисянська М. Свіжа криниця. — Закарпат. правда, 1966, 27 серп.
- Спогади сучасниці І. Франка про популярність його творів серед народу.
- Кабарівський П. З почутого і пережитого. — Літ. Україна, 1966, 11 жовт.
- Спогад про І. Франка з часу перебування письменника на Тернопільщині.
- Кабарівський П. На мотив Марсельези. — Вільне життя, 1966, 12 черв.
- Спогад про І. Франка.
- Калениченко П. Каменярь у наших друзів [у країнах народної демократії]. — Робіт. газета, 1966, 22 лип.
- Камілар Єусебіу [Румунія]. Слово про велетня [виголошене у 1956 р.]. — Літ. Україна, 1966, 5 лип. Публ. і передм. В. П'янова.
- Карпенчук В. П. Використання наочних посібників при вивченні творчості І. Я. Франка. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 41—44.
- Каспрук А. Велетень наукової думки. — Знання та праця, 1966, № 8, с. 2.

- Каспрук А. Вічний революціонер. — Культура і життя, 1966, 29 трав.
- Каспрук А. Каменяр крокує по планеті. — Друг читача, 1966, 23 серп.
- Каспрук А. Лірична драма «Зів'яле листя» та її відгомін у поезії. — Рад. літ-во, 1966, № 7, с. 80—90.
- Каспрук А. Світова велич Івана Франка. — Сіль. вісті, 1966, 5 лип.
- Каспрук А., Грицюта М. Великий Каменяр у Києві. — Веч. Київ, 1966, 28 трав.
- Качій Ю. Він ходив по Верховині. Нові відомості про перебування І. Франка на Закарпатті. — Закарп. правда, 1966, 13 черв.
- Качій Ю. Іван Франко на Закарпатті. — Закарп. правда, 1966, 27 берез.
- Качий Ю. О чем рассказывала рукопись. — Закарп. правда [русс. вып.], 1966, 8 янв.
- Про переклади Ю. Жатковичем творів І. Франка на угорську мову.
- Качкан В. Священні сліди — Молодь України, 1966, 27 серп.
- Перебування І. Франка в Криворівні.
- Качкан В. Мед із затрутого зілля. — Ленінська молодь, 1966, 26 серп.
- І. Франко — вихователь молодих письменників і зокрема Н. Кубринської, К. Попович, У. Кравченко.
- Качкан В. Мудрий учитель творчої молоді. — Літ. Україна, 1966, 30 серп.
- Кирилюк Є. Великий Каменяр. — Десн. правда, 1966, 29 трав.; Рад. Житомирщина, 1966, 29 трав.; Зоря, 1966, 26 серп.; Рад. Донеччина, 1966, 28 трав.
- Кирилюк Є. П. Вічний революціонер. Життя й творчість Івана Франка. К., «Дніпро», 1966. 422 с., 1 л. портр., 17 л. іл.
- Рец.: Шалата М. Франко перед сучасником. — Друг читача, 1966, 29 лист., с. 5.
- Кирилюк Є. Живущий огонь Франкового слова. — Рад. Україна, 1966, 28 трав.
- Кирилюк Є. Іван Франко і Україна. — Україна, 1966, № 35, с. 4—6.
- Кирилюк Е. Слово об Иване Франко. — Радуга, 1966, № 8, с. 164—172.
- Кирилюк Є. Співець братерства. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.
- Кирилюк Є. Хай твоя слава світом лине, великий сину України. — Вільне життя, 1966, 29 трав.
- Киричук М. ...І братерство велике, всесвітнє. — Літ. Україна, 1966, 3 черв.
- Про інтернаціоналізм І. Франка.
- Киричук М. «Не за церков, попів, ані бога...». Погляди І. Я. Франка на релігію. — Рад. Волинь, 1966, 24 серп.
- Кирчів Р. Слідами юних днів. — Жовтень, 1966, № 5, с. 117—120.
- І. Франко на Прикарпатті і зокрема в с. Лоліні.
- Кобов И. У. История Древнего Рима в творчестве Ивана Франко. — В кн.: Вопросы античной литературы и классической филологии. М., «Наука», 1966, с. 387—392.
- Кобринский В. Г. Легенда о Дон Жуане де Маранья в поэме И. Я. Франко «Похорон». — В кн.: Вопросы русской и зарубежной литературы (Хабаровский пед. ин-т). Хабаровск, 1966, с. 176—188.
- Коваленко Л. А. І. Я. Франко — історик-славист. — Укр. іст. журнал, 1966, № 8, с. 53—61.
- Козачишин Н. Борец против католицизма. — Львовская правда, 1966, 8 окт.
- Колесник П. Великий Каменяр. [Фотонарис. К., «Мистецтво»,

1966]. [20] с. з іл. (До 110-річчя з дня народження І. Франка. 1856—1966). Авт. зазначено в кінці тексту.

Видано також російською, англ., іспан., нім. і франц. мовами.

Колесник П. И. Иван Франко. Біографічний нарис. К., «Дніпро», 1966. 91 с.; 4 л. іл.

Колесник П. И. Иван Франко. Биограф. очерк. К., «Дніпро», 1966. 95 с.; 4 л. илл.

Колесник П. Новатор. — Робіт. газета, 1966, 27 серп.

Про літературознавчу діяльність І. Франка.

Колесник П. Поет. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Колесник С. Велич Каменяра. — Наука і суспільство, 1966, № 5, с. 7—8.

Колос В. Письменник і російська культура. — Зоря, 1966, 26 серп.

Комарницький А. Титан. — Рад. Буковина, 1966, 29 трав.

Корж В. Праздник его имени. — Днепр. правда, 1966, 27 авг.

Про велич Франка.

Корнієнко І. Атеїзм у творчості Івана Франка. — Десн. правда, 1966, 26 серп.

Корнієнко Н. П. До питання про перші українські переклади творів Маркса та Енгельса. — Укр. іст. журнал, 1966, № 8, с. 66—69.

І. Франко — перекладач творів К. Маркса та Ф. Енгельса.

Корнієнко Н. П. Мова і стиль Т. Г. Шевченка в оцінці Івана Франка. — Вісник Київського ун-ту, 1966, № 8, серія філолог. та журналістики, с. 15—22.

Корнейчук А. Год великого Каменяра. — Лит. газета, 1966, 28 мая. Беседу записал К. Григорьев.

Корнійчук О. Є. Невичерпна скарбниця. Розмова коресп. — Вільна Україна, 1966, 7 жовт.

Костенко М. Справдилося! — Вільне життя, 1966, 27 серп.

Здійснення мрій І. Франка про долю народу.

Кочубей Ю. В царині арабістики. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Інтерес І. Франка до арабської літ-ри.

Кравчук П. Гей, розіллялось ти, руськое горе... — Жовтень, 1966, № 5, с. 74—75.

І. Франко про еміграцію.

Кравчук П. І. Франко та українська трудова еміграція в Канаді. — Укр. іст. журнал, 1966, № 8, с. 70—80.

Кравчук П. Иван Франко серед канадських українців. Львів, «Каменяра», 1966. 78 с.

Рец.: Заець Г. Вічний революціонер. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.; Корецька В. Народна любов. — Веч. Київ, 1966, 25 серп.; Маринювич І. Иван Франко за океаном. — Ленінська молодь, 1966, 16 жовт.; Ониськів М. Каменяра по той бік океану. — Вільне життя, 1966, 8 жовт.; Тарновський М. Иван Франко за океаном. — Друг читача, 1966, 23 серп.; Халімончук А. Голос Франка за океаном. — Вільна Україна, 1966, 23 серп.

Крандієвський С. І. Питання економічної історії в працях С. А. Подолинського та І. Я. Франка. — В кн.: Питання історії народів СРСР, вип. 3, 1966, с. 107—116.

Кривко Я. Спогади про матір. — Вільне життя, 1966, 16 серп.

Спогади Т. І. Франка про Ольгу Франко.

Крук І. Історія одного перекладу. — Літ. Україна, 1966, 29 квіт.

Поема «Мойсей» у перекладі П. Дятлова на рос. мову.

Кузема О. М. Розвиток мови учнів при вивченні творів І. Франка в 4 класі. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 76—81.

Кузьмин О. Великий Каменяра. — Туркменская искра [Ашхабад], 1966, 28 мая.

Кулачковський Р., Мацюк О. 28 травня 1921 року... — Літ. Україна, 1966, 6 верес.

Архівні документи про перенесення праху І. Франко з чужої гробниці до власної могили. Замітка: Кривко Я. Кому ж вірити? — Друг читача, 1966, 25 жовт., с. 8. [Про суперечливі дати цієї події, подаваної різними дослідниками. Дата, подана у публ. Р. Кулачковського та О. Мацюка є точною].

Кулачковський Р., Мацюк О. Як обирали до парламенту [І. Франка в 1897 р.]. — Літ. Україна, 1966, 27 травня.

Кушнарєнко Д. Іван Франко: війна і мир... Із записної книжки фольклориста. — Ранок, 1966, № 8, с. 6.

Запис спогаду В. Якиб'юка про І. Франка та його перебування у Криворівні в 1914 р.

Кушнарєнко Д. Овіяний легендами. — Літ. Україна, 1966, 17 черв. Спогади про І. Франка, записані на Тернопільщині.

Левченко М. На сторожі правди. — Чорном. комуна, 1966, 26 лип.

Листівки розповідають. — Вільна Україна, 1966, 25 верес.; Культура і життя, 1966, 28 серп.; Вільне життя, 1966, 21 серп.

Листівки КПЗУ з 30-х років, у яких комуністи захищають спадщину І. Франка від її фальсифікаторів.

Лисюк П. Співець братерства нового. К., 1966. 63 с. з іл. (Тов-во «Знання» Укр. РСР. Серія 4, № 4).

Рец.: Невідома З. «І горів, і яснів». — Друг читача, 1966, 11 жовт., с. 4, Співець братерства. — Друг читача, 1966, 23 серп.; Франко З. Сучасник. — Робітнича газета, 1966, 8 груд.

Литвиненко Г. Народ назвав їх синами. Іван Франко та Михайло Коцюбинський. — Вінн. правда, 1966, 28 серп.

Лиходид Н. С нами. — Рабочая газета, 1966, 27 авг.

Лівенцов В. Печать великого духа. — Вітчизна, 1966, № 9, с. 203—204.

Рец. на кн.: Каспрук А. Філософ. поеми Івана Франка. К., 1965.

Лісовий П. Великий Каменяр. — Закарп. правда, 1966, 29 трав.

Лісовий П. Він кликав до бою. — Літ. Україна, 1966, 15 лип.

І. Франко і Закарпаття.

Лозинський І. Зірниці єднання. — Літ. Україна, 1966, 14 черв.

І. Франко та Еліза Ожешко.

Лубківський Р. Штрихи до образу Каменяревого. — Жовтень, 1966, № 5, с. 123—125.

Рец. на кн.: Іван Франко. Ст. і мат. 36. 12. Льв. 1965.

Маланчук В. Великое братерство пришло. — Рабочая газета, 1966, 27 авг.

Здійснення мрій І. Франка за радянської влади.

Малкін Я. Історія однієї телеграми. — Молодь України, 1966, 6 серп. Див. наст. працю.

Малкін Я. І. І. Я. Франко з приводу відкриття в Римі пам'ятника Джордано Бруно (1889 р.). — Укр. іст. журнал, 1966, № 8, с. 114—115.

Малярєнко Л. Л. Іван Франко в журналі «Дзвінок». (1890—1914 рр.). — Рад. літ-во, 1964, № 11, с. 41—51.

Малярєнко Л. Проблеми виховання в творчості І. Франка. — Дніпро, 1966, № 9, с. 137—141.

Маркушевський П. У Криворівні. — Чорном. комуна, 1966, 27 серп.

Мартинів В. Стежками, які сховає Франко. — Літ. Україна, 1966, 19 лип.

Перебування І. Франка у Бібрці на Львівщині.

Марфієвич М. Троянди любові. — Літ. Україна, 1966, 7 черв.

Марченко Л. Г. Дожовтнева критика про збірку І. Я. Франка «Semper tūo». — В кн.: Тези доповідей до XX наук. конф. (Ужгородський ун-т). Серія літ-ва. Ужгород, 1966, с. 71—76.

Марченко Л. Із спостережень над лірикою Франка (1900—1906 рр.). — Рад. літ-во, 1966, № 6, с. 55—67.

Матвеев-Сибіряк В. Таким пригадую Франка. — Прапор, 1966, № 8, с. 61—62. З прим. В. Бояновича.

Машталярчук Д. «Ми любимо великоруський народ». — Вільне життя, 1966, 26 серп.

Медведик П. Захисник галицьких селян. — Вільне життя, 1966, 25 груд.

Мельник О. Гордий провидець. — Сіль. вісті, 1966, 19 серп.

Мельничук Я. Іван Франко про опришківський рух. — Прикарп. правда, 1966, 17 серп.

Микитась В. Вічний революціонер. — Закарп. правда, 1966, 27 серп.

Минаєва Л., Миць М. Відгомін могутнього слова. — Рад. Волинь, 1966, 26 серп.

Про заборону творів І. Франка за часів панської Польщі.

Мицько М. Коваль щастя. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.

Мовчанюк Г. В братерстві руки з'єднавши. — Літ. Україна, 1966, 16 верес.

Зв'язки І. Франка з чеськими письменниками та вченими.

Мовчанюк Г. Франтішек Главачек. (До 90-річчя з дня народження). — Вільна Україна, 1966, 30 лист.

Мова також про його діяльність як перекладача та популяризатора І. Франка.

Мороз М. З любов'ю і пошаною. — Вільна Україна, 1966, 12 серп.

Вшанування пам'яті І. Франка за роки радянської влади.

Мороз М. Нове до біографії Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Документи про ювілей 25-річчя літ. діяльності І. Франка у 1898 р. В скор. викладі: Рукописи розповідають. — Львовская правда, 1966, 24 сент.

Мороз М. Рідкісні публікації творів Івана Франка. — Літ. Україна, 1966, 23 серп.

Мороз М. Співець возз'єднання. — Ленінська молодь, 1966, 7 жовт.

Мороз М. 3 000 шаблів у царство мудрості. — Ленінська молодь, 1966, 26 серп.

Про вивчення творчості І. Франка та рідкісні видання творів.

Мороз М. Франківські видання. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 3, с. 85—88.

Мороз О. Письменник — це стиль. — Жовтень, 1966, № 5, с. 45—49.

Мороз О. Поборник дружби народів. — Рад. Волинь, 1966, 26 лип.; Десн. правда, 1966, 27 серп.; Вільне життя, 1966, 10 серп.; Прикарп. правда, 1966, 9 серп.

Мороз О. Титан. — Ленінська молодь, 1966, 26 серп.

Мороз О. Н. Іван Франко. Семінарій. К., «Рад. школа», 1966, 369 с.; 1 л. портр.

Рец.: Гнатюк М. Франкознавцям. — Друг читача, 1966, 9 серп.; Живиця Г. — Беч. Київ, 1966, 25 серп.; Неділько Г. Літературні семінарії. — Рад. освіта, 1966, 17 груд.; Сірак І. Один з перших. — Ленінська молодь, 1966, 16 лист.; Хома В. Про титана мислі і праці. — Вільне життя, 1966, 21 серп.

Мороз О. і Халімончук А. Шляхами Івана Франка. Нарис. Льв., «Каменяра», 1966. 103 с. з карт.; 8 л. іл.; 1 окр. л. карт.

Моторнюк И. Л. Иван Франко и проблемы литературной критики. Автореферат дисс. ...канд. филол. наук. Льв., 1966. 16 с. (Львовский ун-т).

Надель Х. «Я найшов тебе, друже мій». — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Поема І. Франка «Цар і аскет». Дружба І. Франка з С. І. Щербатським.

Надъярных Н. Иван Франко. — Ниструл [«Дністер», Кишинів], 1966, № 5, с. 117—123. [Молд. мовою].

Наливайко С. Голос Буревісника, дух Вічного революціонера. — Літ. Україна, 1966, 17 трав.

І. Франко та М. Горький.

- Нападій Є. Іван Франко про Сервантеса. — Вільне життя, 1966, 30 лип.
- Нападій Є. Іван Франко у Відні. — Вільне життя, 1966, 27 берез.
- Нападій Є. Популяризатор Сервантеса. — Всесвіт, 1966, № 9, с. 23—24.
- Неборячок Ф. «Великих светочей знаєм и любим». Іван Франко — перекладач Пушкіна. — Львовск. правда, 1966, 16 авг.
- Неборячок Ф. За покликом і прикладом Каменяра. — Жовтень, 1966, № 8, с. 90—94.
- М. Т. Рильський та І. Я. Франко.
- Неборячок Ф. Іван Франко — толкователь Пушкіна. — Индустр. Запорожье, 1966, 17 сент.
- Неборячок Ф. Наш сучасник. — Львовск. правда, 1966, 8 окт.
- Невідома З. Співець справедливості і дружби. — Вільна Україна, 1966, 12 лип.
- Недзвідський А. Вихователь літературної молоді. — Чорном. комуна, 1966, 18 серп.
- Недзвідський А. Друг проводить друга. — Літ. Україна, 1966, 30 серп.
- І. Франко та М. Павлик.
- Недзвідський А. Завжди і в усьому — борець. — Кіровогр. правда, 1966, 28 трав.
- Недзвідський А. Смерть Каменяра. — Жовтень, 1966, № 10, с. 113—114, 116.
- Огляд некрологів, які появились з приводу смерті І. Франка.
- Нечипорук А. Каменяр і проблеми гуманізму. — Ленінська молодь, 1966, 14 січ.
- Нечипорук А. Т. Этические взгляды И. Я. Франко. Автореферат дисс. ...канд. филос. наук. Львов, 1966. 20 с. (Львовский ун-т).
- Нечиталюк М. Важлива грань таланту. — Жовтень, 1966, № 6, с. 96—102.
- І. Франко — публіцист.
- Нечиталюк М. Серед рукописів Івана Франка. — Жовтень, 1966, № 12, с. 60—64.
- Публікація ст. І. Франка «Із наукових екскурсій по краю».
- Низовий М. Мовою статистики. — Прапор, 1966, № 8, с. 62.
- Цифрові дані про видання творів І. Франка.
- Николич Д. Писатель интернационалист. — Простор [Алма-Ата], 1966, № 5, с. 105—109.
- Нісонський П. Іван Франко і сучасність. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.
- Нудьга Г. Гімн революції. — Жовтень, 1966, № 5, с. 28—33.
- «Вічний революціонер» І. Франка.
- Олексюк М. Прометей свободи і щастя. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.
- Орел В. Іван Франко на Кубані. — Вітчизна, 1966, № 9, с. 218—219.
- Мова про публікації матеріалів з франкознавства в пресі, яка виходила на Кубані.
- Орехов Д. І. Композиційна роль контрасту в сатиричних оповіданнях Івана Франка — В кн.: Тези доповідей 22 наук. сесії Чернів. ун-ту. Секція філол. наук, 1966, с. 115—118.
- Осляк І. Великий Каменяр. — Рад. Житомирщина, 1966, 27 серп.
- Ошуркевич О. Поїздка в Колодяжне [І. Франка у 1891 р.]. — Рад. Волинь, 1966, 26 серп.
- Павличко Д. Наш Каменяр. (Кілька штрихів до портрета). — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 1—7.

Павлюк М. У місті над Чорним морем. — Жовтень, 1966, № 5, с. 104—106.

Перебування І. Франка в Одесі.

Панащенко В. Рідкісні видання Івана Франка [які зберігаються в Держ. істор. біб-ці в Києві]. — Друг читача, 1966, 26 липня, с. 7.

Панч П. Син народу — гордість його. — Робіт. газета, 1966, 20 серп.

Паньковський С. Сторінки спогадів [про І. Франка]. — Жовтень, 1966, № 4, с. 124—126. Публ. і вст. зам. О. І. Дея.

Пархоменко М. Не підтверджено фактами. — Вопросы лит-ры, 1966, № 2, с. 222—227.

Рец. на кн.: Передерій В. Ф. Укр. рев.-дем. естетика... К. 1964, у якій мова також про І. Франка.

Пархоменко М. Проблемы национального и интернационального в эстетике Ивана Франко. — Дружба народов, 1966, № 9, с. 242—247.

Пархоменко М. Проблемы психологии творчества в эстетике Франко. — Вопросы лит-ры, 1966, № 9, с. 166—182.

Пархоменко М. Труд, народ, борьба. Проблема народности в эстетике И. Франко. — Радуга, 1966, № 9, с. 167—174.

Пархоменко М. Формування естетичних поглядів Івана Франка. — Рад. літ-во, № 6, с. 24—40.

Пархоменко М. Н. Эстетические взгляды Ивана Франко. М., «Мысль», 1966. 231 с.

Петличний І. З. Способи вираження та роль означень в мові художньої прози І. Франка. — В кн.: 40 наук. конф., присв. підсумкам наук.-досл. роботи (Львівський ун-т) за 1965 рік. Тези доп. філол., журн., 1966, с. 30.

Петрюк Д. Імені Каменяра. — Рад. Буковина, 1966, 27 серп.

Популярність творів І. Франка на Буковині.

Пивоваров М. Братерство двох культур. — Всесвіт, 1966, № 9, с. 132—135.

Укр.-болг. літ. зв'язки та участь у них І. Франка.

Пінчук С. Його еднала краса. — Літ. Україна, 1966, 29 лип.

І. Франко та фольклор.

Пінчук С. Один із тих, що впали на шляху. — В кн.: Козловський О. К. Поезії. К., 1966, с. 3—32.

І. Франко як дослідник і видавець спадщини О. Козловського.

Пінчук С. Символ величі й нездоланності. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

«Слово о полку Игореве» в творчості І. Франка.

Пінчук С. П., Регушевський Є. С. Словник літературознавчих термінів Івана Франка. К., «Наук. думка», 1966. 272 с.

Погребенник Ф. Мы благодарны тебе, Каменяр. — Юный Ленинец, 1966, 31 авг.

Погребенник Я. Иван Франко і німецька шевченкіана. — Архіви України, 1966, № 4, с. 57—64.

Публікація листів А. Енсена, А. Зеліба, В. Кушніра до І. Франка в справі перекладів і популяризації творів Т. Г. Шевченка нім. мовою.

Полек В. Борець за народну освіту. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.

Полек В. В куточку чарівної краси [у Криворівні]. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Полек В. Іван Франко і фольклор. — Прикарп. правда, 1966, 3 серп.

Полек В. Мовою мармуру. — Культура і життя, 1966, 28 серп.

Про вшанування пам'яті І. Франка.

Полек В. Небуденних заслуг людина. — Вітчизна, 1966, № 8, с. 217—218.

Матеріали про І. Франка у польському журналі «Kłosy ukraińskie», 1914 р.

Полек В. Т. Іван Франко на Прикарпатті. Путівник. Ужгород. «Карпати», 1966. 64 с.

Кравець В. Безсмертний наш сучасник, с. 5—8.

Реп.: Карпинець В. Слідами Каменяра. — Комсомольський прапор, 1967, 13 січ.;

Погребенник Ф. Стежками Каменяра. — Друг читача, 1967, 7 лют., с. 3.

Полек В. Сліди їх не припали пилом. — Прикарп. правда, 1966, 7 верес.

Студ. мандрівка 1884 р. та участь у ній І. Франка.

Попов П. М. І. Франко — дослідник життя і творчості Г. Сковороди. — Рад. літ-во, 1966, № 9, с. 24—33.

Присяжнюк М. Тут написано «Вічний революціонер». [У Коломиї]. — Вінн. правда, 1966, 28 серп.

Присяжнюк Н. Знайомство. — Вінн. правда, 1966, 28 серп.

Учитель-пенс. про знайомство з творами І. Франка у доревол. часи.

Прокопенко Л. Іван Франко і Чернігівщина. — Вільна Україна, 1966, 5 серп.

Пролог, не епілог. [Передова]. — Ленінська молодь 1966, 26 серп.

Пустова Ф. Принципи літературної критики І. Франка. — Донбас, 1966, № 4, с. 108—114.

Пустова Ф. Д. І. Я. Франко і радикальна партія. — Укр. іст. журнал, 1966, № 8, с. 45—52.

Пука І. В. Використання творчості І. Я. Франка в школах України в перші роки Радянської влади. — Рад. школа, 1966, № 8, с. 12—15.

Пука І. Із спадщини Каменяра. — Рад. освіта, 1966, 2 лист.

Мова про статтю І. Франка «Галицько-руський» «Savoir vivre», надрук. у журн. «Киевская Старина», 1891 р.

Пчелінцева М. Н. Взаємозв'язки Івана Франка та Михайла Кома-рова в галузі бібліографії. — В кн.: Бібліотекознавство та бібліографія, 1966, вип. 3, с. 83—94.

Пшук І. Титан буремного духу. — Комс. плем'я, 1966, 26 серп.

Равлюк Н. Революціонер. — Правда України, 1966, 25 авг.

Радченко В. Титан боротьби. — Сіль. вісті, 1966, 27 серп.

Роздобудько І., Смаль В. Педагогічні ідеї великого Каменяра. — Рад. Поділля, 1966, 19 серп.

Разлада С. Вечный революционер. — Иртыш [г. Семипалатинск], 1966, 28 мая.

Романченко І. Іван Франко про Михайла Драгоманова. — Прикарп. правда, 1966, 20 верес.

Романченко І. Із днів боротьби. — Вітчизна, 1966, № 9, с. 176—184.

Творча співдружність І. Я. Франка і М. П. Драгоманова.

Романченко М. Нащадки Захара Беркута. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Радянський народ — народ-переможець.

Ротач П. Переглядаючи давні листи... — Літ. Україна, 1966, 1 лют.

Листи Я. П. Забіли до Ф. І. Камінського, працівника музею К. Скаржинської. зі згадками про І. Франка [90-рр. XIX ст.].

Ротач П. Так святкували вперше. — Літ. Україна, 1966, 26 лип.

Святкування днів І. Франка на Полтавщині у 1921 р.

Рубашов М. Великий Каменяр — Піонерія, 1966, № 8, с. 3, портр.

Рудик Н. Т. Джерело високої громадянськості. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 31—37.

Вивчення творчості І. Франка в серед. школі.

Рудницький М. Володар у царстві духа. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Рудницький М. Кілька зернятків із Франкової мудрості. — Жовтень, 1966, № 5, с. 113—115.

І. Франко і поети «Молодої музи».

- Рудницький М.** Непереможний Геркулес. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.
- І. Франко і польські письм., зокрема Ян Каспрович.**
- Рудницький М.** Пережите. — Друг читача, 1966, 6 верес., с. 4.
- Автор про свої плани в справі вивчення творчості І. Франка.
- Рудницький М.** Симпозіум. — Вітчизна, 1966, № 9, с. 164—175; В ки.: Рудницький М. Ненаписані новели. Львів, «Каменярь». 1966, с. 5—27.
- І. Франко про свої плани та задуми. На основі спогадів.**
- Рудницький М.** Так он работал, творил. — Львовск. правда, 1966, 6 окт.
- Рудницький М.** Творческие будни Ивана Франко. — Дружба народов, 1966, № 9, с. 248—251.
- Сабік Едвард.** Дружба Яна Каспровича з Іваном Франком. — В ки.: Український календар [на 1966 рік]. Варшава [1966], с. 182—183.
- Савенко В.** Нездійснена мрія [І. Франка в справі одержання кафебри в ун-ті]. — Рад. освіта, 1966, 24 серп.
- Сапацінський І. П.** Українські революційні демократи кінця ХІХ—початку ХХ ст. про роль особи художника в житті суспільства. — Етика і естетика, 1966, № 2, с. 139—146.
- Сарана А.** Книга об Иване Франко. — Красное знамя, 1966, 2 июня.
- Мова про журнал Харківської 20 труд. школи ім. Івана Франка п. н. «До світла», другий номер якого за 1928 р. був присвячений І. Франкові. В цій справі див. також: Памяти Ивана Франко. — Красное знамя, 1966, 12 июля. Про численні відгуки колишніх учнів школи. Див. також: Сарана О. Шкільний журнал. — Соц. Харківщина, 1966, 20 лип. Строков Л., Сарана О. Славне ім'я. — Рад. освіта, 1966, 27 серп.
- Сарана О.** Почесний доктор Харківського університету. — Прапор, 1966, № 5, с. 52—56.
- Сахалтуев А.** Пропагандист русской литературы. — Москва, 1966, № 5, с. 201—203.
- Сацюк Б.** Його дороге місто. — Веч. Київ, 1966, 27 серп.
- Перебування І. Франка в Києві.
- Свідерська Л.** Його одеський співробітник [Мих. Комаров]. — Чорном. комуна, 1966, 27 серп.
- Світ про Каменяря.** — Жовтень, 1966, № 5, с. 25, 75, 77, 82.
- Висловлювання видатних письменників та вчених про І. Франка.
- Семанович Н.** Вихователь. — Культура і життя, 1966, 29 трав.
- І. Франко і Марко Черемшина.**
- Семанюк Н.** Дорога на Гуцульщину. Із спогадів Марка Черемшини про Івана Франка. — Прикарп. правда, 1966, 18 черв.
- Семенчук І.** «Цілий світ у краплині води». — Літ. Україна, 1966, 26 серп.
- Новела І. Франка.
- Середкин А.** Писатель, публицист, ученый, критик. — Камчатская правда [Петропавловск Камчатский], 1966, 26 авг.
- Середюк І. і Андрусак В.** Живі сліди Каменяря. — Рад. Буковина, 1966, 15 берез.
- І. Франко на Буковині.**
- Сидоренко В. С.** З досвіду роботи над статтею І. Франка «Темне царство» в 9 класі. — Укр. мова і літ. в школі. 1966, № 8, с. 37—40.
- Симакович В.** Франко і російська література. — Рад. Волинь, 1966, 20 серп.
- Син народу.** — Людина і світ, 1966, № 5, с. 11—13.
- Сингаївський М.** Етюд про Каменяря. — Молода гвардія, 1966, 26 серп.
- Сиско С.** Тут чули мову поета [по селах Тернопільщини]. — Літ. Україна, 1966, 19 квіт.

Сірак І. Великий патріот. І. Франко — борець проти буржуазної націоналістичної ідеології. — Рад. Волинь, 1966, 16 лип.

Скоць А. І. (Рец. на кн.: Каспрук А. А. Філософ. поеми Івана Франка К., 1955). — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 5, с. 83—84.

Слипчук П. Его жизнь — огонь и борьба. — Комс. знамя, 1966, 27 авг.

Слупський І. Як Івана Франка обирали до парламенту. — Рад. Україна, 1966, 12 черв.

Смаль В. Борець за світло знань. — Рад. освіта, 1966, 27 серп.

Смаль В. Педагогические идеи Ивана Франко. — Народн. образование, 1966, № 6, с. 92—93.

Смаль В. З. Педагогічні ідеї Івана Франка. К., «Рад. школа», 1966. 188 с. (М-во освіти УРСР. Наук.-дослід. ін-т педагогіки. Пед. б-ка вчителя).

Рец.: Галушко Т. Є. Педагогічні ідеї Каменяра. — Друг читача, 1966, 27 груд., с. 3.

Сміян П. В передових рядах борців. — Рад. Волинь, 1966, 3 серп. Історичні погляди І. Франка.

Сокуренько В. Державно-правові погляди Івана Франка. — Рад. право, 1966, № 5, с. 8—12.

Соломонов М. З нами в строю. — Культура і життя, 1966, 28 серп. Погляди І. Франка на театр.

Солоненко В. Каменяр і Київ. — Київська правда, 1966, 27 серп.

Солоненко В. Останні відвідини Києва. — Рад. Житомирщина, 1966, 27 серп.

Співак І. Іван Франко і Миргородщина. — Зоря Полтавщини, 1966, 18 серп.

Спиридонов Ф. і Юр'єв Б. Іскри слів сталевих. — Десн. правда, 1966, 27 серп.

Поширення творів І. Франка на Чернігівщині в доревол. часи.

Стебун І. Великий сын народа. — Соц. Донбасс, 1966, 27 авг.

Степанишин Б. І. Вивчення творчості Івана Франка в школі. На допомогу вчителю. К., «Рад. школа», 1966, 224 с., портр. (Біб-ка вчителя-словесника).

Стефанік С. Прийшло добро нове у світ. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Розквіт економіки і культури Львівщини, що є здійсненням мрій І. Франка.

Стеценко Л. Оклик за найвищі ідеали. — Літ. Україна, 1966, 13 верес.

Погляди І. Франка на театр.

Стець З. В єднанні дум і сердець. — Вільна Україна, 1966, 28 трав. І. Франко і М. Гоголь.

Стогний И. П. Вопросы труда в этических взглядах украинских революционных демократов конца XIX — начала XX вв. — В кн.: Славянские исследования. Материалы 2-й Великолук. межвузовской конф. по истории славянских стран (29—30 окт. 1964 г.) Л., 1966, с. 88—101.

Також про І. Франка.

Студентська міжвузівська наукова конференція, присвячена 110-річчю з дня народження і 50-річчю з дня смерті І. Я. Франка. Львів, 19—21 трав. 1966 р. Тези... Львів, 1966. 30 с. (Львівський ун-т).

Тези одинадцятої щорічної міжвузівської наукової конференції, присвяченої 110-річчю з дня народження Івана Франка. 15—17 вересня. Львів, 1966. 82 с. (Львівський ун-т—Дрогобицький пед. ін-т).

Зміст: Кубланов Б. Г. Іван Франко — вчений. — Ковалик І. І. Питання методології і методики наукового пізнання в працях І. Франка. — Бабишкін О. К. Образ Івана Франка в творчості Лесі Українки. — Дорошенко І. І. Іван Франко і сучасна критика. — Неборячок Ф. М. Образ Івана Франка в творчості Андрія Малишка. —

Білецький Ф. М. Розвиток традицій прозових жанрів Івана Франка в радянській літературі. — Дей О. І. Жанр поетичного репортажу в творчості Івана Франка. — Міщенко Л. І. Естетичні засади Франкових «Ізмарагдів». — Бацула І. Г. Проблема краси в поезії Івана Франка. — Гузар З. П. Деякі питання поетики повісті Івана Франка «Борислав сміється». — Сердюк П. Філософські поеми І. Франка та сучасна поема. — Рева М. І. Іван Франко про співвідношення методу і світогляду в творчості письменників. — Пустова Ф. Д. Іван Франко про специфіку лірики. — Войтюк А. Ю. Іван Франко про типовий образ. — Скоць А. І. Джерела Франкового «Мойсея» та їх творче опрацювання. — Нечитайлюк М. Ф. Традиції Івана Франка та радянська преса. — Курганський І. П. Франко і деякі принципи побудови публіцистичного твору. — Леськів Б. В. Іван Франко та Остап Терлецький як організатори української революційно-демократичної публіцистики. — Пачовський Т. І. Виступи І. Франка в польській пресі про українську літературу 80—90-х років XIX ст. — Дармограй М. І. Нові документи франкіани. — Коноварт Т. Є. Музикознавчі праці І. Франка. — Романченко І. С. Взаємини М. Драгоманова та І. Франка. — Ривкіс Я. Р. Місце Івана Франка в російсько-українській полоністиці XIX ст. — Шалата М. Н. І. Я. Франко про «Руську трійцю». — Третяк Л. М. Відображення побуту, звичаїв народу в повісті І. Франка «Захар Беркут». — Середюк І. П. Іван Франко і Буковина. — Бориславський К. С. Причини до біографії Івана Франка. — Стельмащук І. С. Хоровий цикл Є. Козака «Улюблені пісні Івана Франка». — Дідик Й. П. Радянське літературознавство про Франка — дослідника античної літератури. — Хоменко В. І. Роль Івана Франка в збагаченні української мови народною фразеологією. — Данилькевич Г. О. Атеїзм Івана Франка. — Безуглий О. В. Іван Франко — непримиренний борець проти уніатської церкви. — Челак М. А. Критика І. Я. Франком релігійної моралі. — Козачишин Н. М. Іван Франко — борець проти католицизму. — Яртись А. В. Іван Франко про гносеологічні та соціальні корені релігії. — Кульчицький В. С. Іван Франко в боротьбі проти буржуазної демократії. — Злупко С. М. Критика І. Франком капіталізму. — Калинович В. І. Іван Франко і його товариші в судових процесах соціалістів (1878—1892 рр.). — Грищенко М. М. Іван Франко — полум'яний борець за народну освіту і прогресивну педагогічну науку. — Година М. К. Ідеї Івана Франка про формування світогляду та їх значення у вихованні сучасної радянської молоді. — Науменко Ф. І. Іван Франко — пропагандист передових ідей в галузі виховання. — Паперна Г. О. Проблема виховання дітей в творчості Івана Франка. — Струбицький В. В. Питання моралі і морального виховання в педагогічних поглядах І. Я. Франка. — Нечипорук А. Т. Іван Франко про роль праці в моральному вихованні. — Баїк Л. Г. Іван Франко в боротьбі за демократизацію школи в Галичині. — Савинець В. К. Іван Франко — борець за емансипацію жінки. — Галушко Т. Є. І. Я. Франко про психологію почуттів. — Гриценко М. С. Іван Франко як історик педагогіки. — Митюрів Б. Н. Передова російська педагогіка та І. Франко. — Франко З. Т. Мова поезії І. Франка. — Сербенська О. А. Вклад Івана Франка в розвиток української юридичної термінології. — Панько Т. І. Роль Івана Франка в процесі розвитку української суспільно-політичної термінології. — Дем'яненко О. Ф. Лінгвістична спадщина І. Я. Франка і сучасне мовознавство. — Кобилянський Б. В. Мовностилістичні риси Франкового «Мойсея». — Демський М. Т. Іван Франко — фразеограф. — Лудик П. С. Усномовні структури в прозі Івана Франка. — Грицютенко І. Є. І. Франко про естетичну функцію української мови. — Бендзар Б. П. Художні твори І. Франка німецькою мовою.

Тичина П. Франкова криниця. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.; Лит. газета, 1966, 6 окт.

Третяк Л. Читаючи «Олюньку». — Прикарп. правда, 1966, 1 черв. І. Франко і А. Чайковський.

У кожному серці. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.

Огляд листів до ред. з висловлюванням про І. Франка.

Українське літературознавство. Міжвідомчий респ. збірник. Вип. І. Іван Франко. Статті і матеріали. До 110-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті Великого Каменяра. Ред. кол.: Ф. М. Неборячок [відп. ред.] та інші. Львів, Вид-во Львівського ун-ту, 1966. 200 с.; 1 л. портр.

Зміст: Здоровега В. Й. Наш великий сучасник. — Теорія літератури. Ковалик І. І. Спостереження над логікою науки у працях І. Франка. — Мороз О. Н. Проблема стилю в літературно-теоретичних працях Івана Франка. — Дорошенко І. І. Франко-критик і естопсихологія. — Гром'як Р. Т. Проблеми естетичного сприймання в літературній критиці І. Я. Франка. — Денисюк І. О. Іван Франко про новаторство літератури кінця XIX—початку XX ст. — Леонченко Г. С. Франко — теоретик новели. Історія літератури. Лесин В. М. Вихователі народної інтелігенції — Білецький Ф. М. Ідейно-творчі зв'язки І. Франка і Леся Мартовича. — Яковенко В. М. До співробітництва Франка в «Зорі». — Марченко Л. Г. Мотиви поеми «Мойсей» у ліриці І. Я. Фран-

ка початку ХХ ст. — Питання художньої майстерності. Шаховський С. М. Франкові «Думи пролетарія». — Халімончук А. М. Майстер пародії. — Білоштан Я. П. Майстерність критика. — Скоць А. І. Жанрові особливості філософських поем І. Франка (на матеріалі поем «Смерть Каїна» і «Мойсей»). — Франко і світова література. Домбровський О. А. Франко як дантолог. — Пачовський Т. І. Питання адекватності в оповіданнях І. Франка польською і українською мовами. — Гуць М. В. Іван Франко — дослідник сербо-хорватської народної пісні. — Публікації. Дей О. І. і Мороз М. О. Листи Івана Франка у львівських архівах. — Попов П. М. Неопублікований віршований переклад І. Франком «Початкового літопису» з розвідкою та коментарями. — Бібліографія. Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі (матеріали до бібліографії). — Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1965 рік.

Рец.: Білоштан Я. «Він живе, він ще не вмер». — Друг читача, 1966, 5 груд., с. 4; Івану Франку посвящується. — Львовская правда, 1966, 3 авг.; Іванові Франкові присвячується. — Вільне життя, 1966, 13 серп.

Фалендиш Л. Т. «Руська трійця» в оцінці І. Франка. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 58—70.

Фарбер Б. Знаменосець народа. — Дагестанская правда [г. Махачкала], 1966, 26 мая.

Федоров Н. Поэт, мыслитель, революционер. — Забайкальский рабочий [г. Чита], 1966, 28 мая.

Франко В. П. Лист до Нобелівського комітету. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

Заходи в справі присудження І. Франкові Нобелівської премії. Передруки: Культура і життя, 1966, 29 трав.; Франкіана в Швеції. — Вільна Україна, 1966, 26 черв.

Франко З. Т. У світі правди і гармонії. — Укр. мова і літ. в школі 1966, № 8, с. 8—13.

Про мову творів І. Франка.

Франко Т. Великий Каменярь. Львів, «Каменярь», 1966. 79 с. (Бібліографічний оповід. «На добрий вечір»).

Рец.: Янченко А. У спогадах сина. — Літ. Україна, 1966, 2 верес.

Франко Т. Одна рисочка. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Спогад про І. Франка.

Франко Т. І. Про батька. Статті, оповідання, спогади. Вид. 3-є. К., «Дніпро», 1966. 283 с.; 8 л. іл.

Франко Т. Спогад про батька. — Вінн. правда, 1966, 28 серп.

Хома В., Ониськів М. Шанувальник великої музи. — Комс. плем'я, 1966, 24 серп.

І. Франко про В. Шекспіра.

Хоменко И. Близкий и дорогой. — Закарп. правда [русс. вып.], 1966, 29 мая.

Хронович В. Перша і єдина зустріч [з І. Франком]. — Прикарп. правда, 1966, 15 квіт.

Художник, мислитель, борец. [Передовая]. — Правда Украины, 1966, 27 авг.

Чабаненко В. На спільній ниві. — Літ. Україна, 1966, 9 груд.

Про М. Богдановича та його діяльність як перекладача та популяризатора творів І. Франка.

Чапля И. К. Украинская революционно-демократическая литературная критика (последняя четверть XIX—нач. XX века). Автореферат дисс. ...доктора филол. наук. К., 1966. 61 с. (АН УССР. Ин-т лит-ры им. Т. Г. Шевченко).

Мова також про І. Франка.

Чендей И. Негасимое пламя. — Правда Украины, 1966, 27 авг.

Черемшицький Є. Дороге ім'я. — Вільне життя, 1966, 19 серп.

Черненко А. Наш современник. — Львовск. правда, 1966, 27 авг.

Черненко А. Служа народу своєму. — Львовск. правда, 1966, 28 мая.

Черницький Є. Орган у величному храмі. — Жовтень, 1966, № 5, с. 93—98.

І. Франко й О. С. Пушкін.

- Чернишов А. Вічний революціонер. — Прапор, 1966, № 8, с. 2—3.
- Чечот М. Слово про Івана Франка. — Кіровогр. правда, 1966, 25 черв.
- Чорнобай Алла. Каменяр на острові Свободи. — Літ. Україна, 1966, 15 берез.
- Про Еріко Ріверо — перекл. поезій І. Франка на ісп. мову. В тексті ст. його поезія, присв. І. Франкові.
- Шаблій Є. Економічні погляди Івана Франка. — Економіка Рад. України, 1966, № 8, с. 5—10.
- Шабліовський Є. Великий син великого народу. — Десн. правда; 1966, 27 серп.; Соц. Харківщина, 1966, 27 серп.; Знамя коммунизма, 1966, 27 авг.; Индустр. Запорожье, 1966, 27 авг.; Красное знамя, 1966, 27 авг.; Южная правда, 1966, 27 авг.
- Шабліовський Є. Іван Якович Франко. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.
- Шабліовський Є. Каменяр. — Вільне життя, 1966, 27 серп.
- Шабліовський Є. Окраса народу, гордість людства. — Рад. Україна, 1966, 27 серп.
- Шабліовський Є. Співець великого єднання. — Жовтень, 1966, № 5, с. 35—44.
- Шабліовський Є. Титан мислі і діла. — Веч. Київ, 1966, 27 серп.
- Шабліовський Є. Трибун народного братерства. — Робіт. газета, 1966, 28 трав.
- Шанюк І. Гнівне слово Каменяра. — Червоний прапор, 1966, 29 трав.
- Шаріпов М. Співець революції — Узбекістон маданія, 1966, 28 трав. [Узбець. мовою].
- Шаховський С. М. Думи вічного революціонера. (Про цикл І. Франка «Думи пролетарія»). — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 5, с. 9—14.
- Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. К., «Наук. думка», 1966. 492 с., іл., портр. (АН УРСР. Центр. наук. біб-ка).
- І. Франко — див. показник імен. Листи дівчів науки і культ. доживти. часу, в яких згадується Т. Г. Шевченко.
- Шевченко С. М. І. Я. Франко про значення фактів в історичному дослідженні. — Укр. іст. журнал, 1966, № 8, с. 62—65.
- Щурат С. Каменяр і його рідне село [Нагуевичі]. Франкова криниця — Жовтень, 1966, № 12, с. 52—60.
- Щурат С. В. Повість Івана Франка «Борислав сміється». Львів. Вид-во Львівського ун-ту, 1966, 174 с.
- Р е ц.: Колесник П. — Рад. літ-во, 1966, № 12, с. 79—82; Малий П. Нова праця з франкознавства. — Вільна Україна, 1966, 5 жовт.; Мороз О. Нове дослідження про Каменяра. — Друг читача, 1967, 31 січ., с. 5.
- Мар'ян Якубец про Івана Франка. — В кн.: Український календар [на 1966 рік]. Варшава, [1966], 148—149.
- Янковский Ю. З. Достоевский и Иван Франко. — В кн.: Вопросы русской литературы. Межвузовский респ. сборник. Вып. 1. Львов, 1966, с. 66—72.
- Яценко М. З днів великої дружби. [І. Франка з М. Коцюбинським та В. Гнатюком]. — Літ. Україна, 1966, 13 трав.

III. ХРОНІКАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

- Амелін Я. Г., Прокопенко М. А. Підготовка до Франківського ювілею в школі. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 2, с. 75—78.
- Вінніков В. Зустріч з сином І. Я. Франка [Т. І. Франком]. — Літ. Україна, 1966, 9 серп.
- Рябенко І. Шевченком окрилені. — Ленінська правда, 1966, 27 серп.
- Про Т. І. Франка та дослідницьку працю З. Т. Франко.

Вічна слава Тобі. Огляд листів [до редакції].—Прикарп. правда 1966, 11 черв.

Читачі газети про І. Франка.

Гуць М. В. Каменяреві присвячена. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 2, с. 95.

Десята наук. конф. Київ, 1965.

Лучук В. Безперевніть зустрічей. — Ленінська молодь, 1966, 9 жовт.

Про Сагінгалі Сейтова — перекладача творів І. Франка на казахську мову.

Пиріг Л. Україніка філателістична. — Ранок, 1966, № 9, с. 24.

Поштові марки зі зображенням І. Франка.

Полек В. Руками народу. — Ленінська молодь, 1966, 13 трав.

Пам'ятники, мемор. дошки на честь І. Франка.

Павлова Г. Золота книга «Івана Франка». — Літ. Україна, 1966, 25 жовт.

Записи у книзі теплохода «Іван Франко». Див. також: Гах Й. Флагман флоту. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.

Франкіана. — Вільна Україна, 1966, 21 верес.; Літературна спадщина І. Я. Франка. — Рад. Буковина, 1966, 11 берез.; 614 изданий. — Правда Украины, 1966, 6, 24 авг.

Цифрові дані про видання творів І. Франка.

Видавництва й журнали до ювілею

Горбовец Р. Франковский год журнала [«Рад. літ-во»]. — Пра Украины, 1966, 27 авг.

Великий сын Украины. — Лит. газета, 1966, 6 сент.

Огляд ювілейного номера «Літ. України», 1966, від 26 серп.

Видано у Львові [кн. Т. Франка «Великий Каменяр»]. На Прикарпатті [про бібл. пок. В. Полека «Франко на Прикарпатті»]. У Братіславі [плакат, присв. І. Франкові]. Ювілейні сувеніри [вид. вид-вом «Мистецтво»]. — Літ. Україна, 1966, 26 серп., с. 7.

До Франкової дати. — Вітчизна, 1966, № 9, с. 216.

Видавничі новинки.

Ільницький М. Франківський рік «Жовтня». — Літ. Україна, 1966, 10 черв.

Інгульський П. З емблемою Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 28 черв.

Франківські видання вид-ва «Каменяр» у Львові.

Каменяра безсмертне слово. — Літ. Україна, 1966, 1 берез.

Видання вид-ва «Дніпро».

Корнієнко В. До ювілею І. Франка. — Рад. літ-во, 1966, № 5, с. 96. Вид. вид-ва «Дніпро». Те саме: Корнієнко В. Іван Якович Франко. — Друг читача, 1966, 19 лют., с. 4.

Мандрика М. Ювілейні видання [вид-ва «Наукова думка»]. — Рад. літ-во, 1966, ч. 10, с. 95—96.

Микитенко О. Ювілейні сувеніри [вид-ва «Мистецтво»]. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

На ювілейній полиці. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Полум'яне слово, гостра думка. Нові франківські видання. — Рад. Україна, 1966, 16 лип.

Ювілейні видання — Рад. освіта, 1966, 27 серп.; Вільна Україна, 1966, 23 серп.; Культура і життя, 1966, 18 серп.; Літ. Україна, 1966, 31 трав.

Якубенко М. Збірники, монографії, листівки. — Літ. Україна, 1966, 4 берез. Франкові іде 110-й рік. — Ленінська молодь, 1966, 11 берез.; Франківські видання. — Україна, 1966, ч. 22, с. 16—17.

Видання творів І. Франка у 50-ти томах

Басс І. І. 50-томне видання творів І. Франка. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, ч 2, с. 6—8.

Кривко Я. Спадщина великого Каменяра. — Ленінська правда, 1966, 24 верес.

Спадщина Івана Франка. — Літ. Україна, 1966, 22 лип.; Рад. Україна, 1966, 20 лип.; Вільна Україна, 1966, 20 лип. [та інших обл. газетах].

Виставки в бібліотеках, архівах і т. п.

Куш О. Редкі експонати. — Львовская правда, 1966, 25 авг.

У Львів. наук. біб-ці. Див. також: Пропагандист російської літератури. — Літ. Україна, 1966, 29 лип.; Культура і життя, 1966, 31 лип.

Ротач А. Каменяреві присвячується [кн.-іл. вист. у Полт. музеї І. П. Котляревського]. — Зоря Полтавщини, 1966, 11 серп.

Виставка до ювілею [у Респ. біб-ці ім. КПРС в Києві]. — Культура і життя, 1966, 28 лип.; Каменяру посвящается. — Правда України, 1966, 27 июля; Ювілейна виставка. — Рад. Україна, 1966, 26 лип.

Мироненко Б. Памяти писателя-революционера. — Молот [Ростов-на-Дону], 1966, 12 июня.

Виставка в обл. біб-ці м. Таганрога.

Ювілейна виставка творів Каменяра. [У Центр. наук. біб-ці в Києві]. — Наддніпр. правда, 1966, 18 серп.

Антонович О. В документах і матеріалах. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Виставка в Центр. істор. архіві у Львові.

Русанівський І. Присвячена велетам [виставка в Київ. музеї Т. Г. Шевченка]. — Літ. Україна, 1966, 12 серп.

Дисертації з франкознавства

До скарбниці франкознавства. — Літ. Україна, 1966, 31 трав.

Докт. дис. Я. П. Білоштана «Франко-драматург».

Дубина Р. Г. Дисертації франкознавців. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 94—95.

Докт. дис. І. І. Басса «Художня проза Івана Франка» та Я. П. Білоштана «Франко-драматург».

Експерсії по франківських місцях

Біловіл В. Пам'ять про Лолин. — Вітчизна, 1966, № 9, с. 217—218.

Гжицький В. Його священними дорогами. — Вільна Україна, 1966, 17 серп.

Експерсія групи львівських письменників.

Гришин-Гришук І. Пам'ятні місця. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

У с. Вижиця на Буковині.

Кубик М., Ротін М. Слідами Каменяра. Там, де в'ється Лючка. — Прикарп. правда, 1966, 24 квіт.; 2. «Понад Прутом моя Коломия...». — Там же, 27 квіт.; 3. Нехай жие хімія! — Там же, 30 квіт.; 4. Різні долі. — Там же, 8 трав.; 5. Через хвилі життя. — Там же, 11 трав.; 6. Рідне село. — Там же, 13 трав.; 7. Розповідаємо про Івано-Франківськ. — Там же, 29 трав.

В ост. коресп. також матеріали інших авторів.

Кубик М., Ротін М. На землі Івана Франка. У долині село лежить. — Преславне місто Дрогобич. — Де Бистринь-ріка тече. — Зоря Полтавщини, 1966, 25, 26, 27 серп.

Мельник В. В краю Каменяра. — Комс. плем'я, 1966, 7 груд.

Студ. Чернів. ун-ту в Дрогобичі та Львові.

Овчаренко І. Стежками великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 16 серп.

Олексієнко Д. Від Лючки до Прута. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

Німенко А. Край гірських легінів. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

С. Тухля та інші місця, які згадуються у «Захарі Беркуті».

Равлюк М. Місце його безсмертя [Львів]. — Сіль. вісті, 1966, 27 серп.

Слупський І. По франковским местам [Львовщины]. — Львовская правда, 1966, 18 авг.

Слупський І. Тут він жив. — Вільна Україна, 1966, 7 жовт.

Квартири І. Франка у Львові з поданням адреси.

Сорохтей Х. Нова біографія Лолина. Слідами Каменяра. — Прикарп. правда, 1966, 12 серп.

Фащук В. Слідами Каменяра [на Прикарпатті]. — Зірка, 1966, 26 серп.

Конкурс читців творів І. Франка. Пленум Укр. театр. тов-ва

Лунає слово Каменяра. — Жовтень, 1966, № 5, с. 157.

«Похорон» у виконанні С. Максимчука. Див. також: Франківські читання. — Літ. Україна, 1966, 29 берез.

Лунає слово Каменяра. Франко і театр. — Веч. Київ, 1966, 11 лист.

Носкова В. Переможці конкурсу. — Вільна Україна, 1966, 15 лист.

Присвячений Каменяреві [пленум Укр. театр. тов-ва]. — Вільна Україна, 1966, 11 лист.

Філіпенко Г. Пам'яті великого Каменяра. — Веч. Київ, 1966, 1 жовт.

Конкурс читців.

Франківський концерт. — Вільна Україна, 1966, 13 лист.

Концерт у Львові, влашт. Укр. театр. тов-вом.

Конференції, засідання

Андріанова Н. Практик і теоретик перекладу. — Літ. Україна, 1966, 31 трав.

Засід. комісії худ. перекладу, присв. І. Франкові.

Вечір Франкових перекладів. — Літ. Україна, 1966, 4 жовт.

На секції худ. перекладу Львів. філії СПУ.

Любимова В. Памяти Ивана Франко. — Закарп. правда, 1966, 8 мая [Русс. вып.]; Научно-педагогическая конференция. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 94—95. Підп.: О. К.

Конференція педагогів Закарп. обл., присв. темі «Вивчення творів І. Франка в школі».

Пінчук С. П. Форум франкознавців. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 12, с. 90; Рад. літ-во, 1966, № 12, с. 88. Підп.: А. К.

Наук. конф. у Житомирському пед. ін-ті.

Роменський О. Каменярева слава. — Рад. Гуцульщина, [Косів], 1966, 30 черв.; Сорохтей Х. Шана титану праці. — Прикарп. правда, 1966, 29 черв.

Наук. конф. у с. Криворівні, орг. Івано-Франківським пед. ін-том.

[Одинадцять наук. міжвузівська конф., орг. Львівським ун-том та Дрогобицьким пед. ін-том].

Замітки: Коломійчук Д. Міжвузівська наукова. — Літ. Україна, 1966, 23 верес.; Конференція франкознавців, — Вільна Україна, 1966, 16 верес.; Ювілейна конфе-

ренція. — Культура і життя, 1966, 22 верес.; Кабайда А., Мороз М. — Рад. літ-во, 1966, № 12, с. 87—88; Франковская, межвузовская. — Львовская правда, 1966, 17 сент.; Ювілейна конференція франкознавців. — Вільне життя, 1966, 20 верес.

Леськів Б. Доктори наук — учні Каменяра. — Ленінська молодь, 1966, 27 трав.

Студ. наук. конф. у Львівському ун-ті.

Руденко А. Ф. Наукове засідання [30—31 травня в Харкові сектора метод. літ-ри Науксво-досл. ін-ту педагогіки]. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 8, с. 94.

Грушкевич І. Педагогічна спадщина Каменяра. — Веч. Київ, 1966, 1 груд.

Конф. на таку тему в Наук.-досл. ін-ті педагогіки.

Захарчишина П. Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін. — Архіви України, 1966, № 6, с. 100; Кріль О. Семінар, присвячений І. Франкові. — Рад. літ-во, 1966, № 10, с. 95.

Семінар, присв. І. Франкові в Центр. істор. архіві у Львові.

Літературно-меморіальні музеї І. Франка

Забарило М. К. Музеї І. Франка на Львівщині. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 5, с. 90—91.

Львівський літ.-мемор. музей Івана Франка

Велетень думки. — Вільна Україна, 1966, 2 жовт.

Записи у книзі музею Д. Лук'яновича, В. Сосюри, М. Зарудного, П. Панча, П. Тичини.

Вклонитися Каменяру. — Ленінська молодь, 1966, 20 лип.; Вільне життя, 1966, 20 лип.

Друзі музею. — Літ. Україна, 1966, 9 серп.

Експонати музею. — Вільна Україна, 1966, 31 лип.

Забарило М. Нова експозиція львівського музею Івана Франка — Вільна Україна, 1966, 24 серп.

Книги-бойцы. — Правда, 1966, 18 люля.

Рідкісний екземпляр оповід. «Грицева шкільна наука», виданий у 1943 р., де в середині тексту є звернення О. Довженка до народу окупованих фашистами територій України з закликом до боротьби проти окупантів.

Кузьменко М. Уклін Каменяреві з берегів Горині. — Червоний прапор, 1966, 12 черв.

Латишев М. В гостях у Каменяра. — Україна, 1966, № 21, с. 6—7.

Літературно-меморіальний музей Івана Франка. Львів. [Путівник. Текст і упорядкування З. Стень. Львів, «Каменяр», 1966]. 22 с. 3 іл., 9 л. іл. і факс. (Літ-мемор. музей Івана Франка у Львові). На обкл. назва: Музей Івана Франка. Тит. л. і текст паралельно укр., рос. та англ. мовами.

Літопис шани народної. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Записи в книзі відвідувачів музею у тому числі А. Кримського, М. Шагинян, Лесі Крипницької, Є. Кирилюк та інших. Див. також: У вінок всенародної любові. — Жовтень, 1966, № 5, с. 51, 54, 97.

Печенівський Г. З іменем великого Каменяра. Зустріч народогвардійців в музеї Івана Франка. — Вільна Україна, 1966, 19 жовт.

Подарунок внучки Івана Франка [В. П. Франко, яка подарувала поему В. Бобинського «Смерть Франка»]. — Літ. Україна, 1966, 23 серп.; «Ленінська молодь», 1966, 19 серп.

Слупський І. Святиня його духу. — Жовтень, 1966, № 5, с. 153—154.

Стець З. Музей Каменяра. — Культура і життя, 1966, 26 трав.

У Криворівні

Вільний В. Писаний камінь. — Україна, 1966, № 30, с. 9—10.

Жиголь Б. В домике над Черемошем. — Правда Украины, 1966, 28 авг.

Хоткевич П. Пам'ять народу. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.

У Вінніпегу в Канаді

Білецький А. Від Нагуевич до Вінніпегу. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Уклін вам, брати і сестри. — Літ. Україна, 1966, 26 лип.

Кабінет франкознавства у Львівському держ. ун-ті ім. Івана Франка

Леськів Б. Вдячні земляки — великому Каменяреві. — Рад. освіта, 1966, 29 черв.

Пам'ятник Івану Франкові в Дрогобичі

Він живий в серцях нащадків. — Рад. Україна, 1966, 11 жовт.; Правда Украины, 1966, 11 окт.; Літ. Україна, 1966, 11 жовт. п. н. «У серцях нащадків». Також в обласних газетах 11 жовт.

Гоян Я. Овиди сонячної дружби. Відкриття пам'ятника І. Я. Франкові в Дрогобичі та закладення наріжного каменя музею І. Я. Франка у його рідному селі. — Вільна Україна, 1966, 11 жовт.

Китай П. Немеркнущая слава Каменяра. — Львовская правда, 1966, 11 окт.

50-річчя з дня смерті І. Я. Франка

Великому Каменяреві — всенародна шана. — Рад. Україна, 1966, 30 трав.; Рад. освіта, 1966, 1 черв.; Правда Украины, 1966, 29 мая.

Печенівський Г. Шана і любов великому Каменяреві. — Вільна Україна, 1966, 29 трав.

Поетове безсмертя. — Ленінська молодь, 1966, 29 трав.; 1 черв. [фото і кор. текст].

У цих коресп. мова про мітинг трудящих біля могили поета в день 50-річчя з дня смерті.

110-річчя з дня народження

Щасливі нащадки славлять безсмертного Каменяра. — Рад. Україна, 1966, 28 серп.; Правда Украины, 1966, 28 авг.; Безсмертя Каменяра — Літ. Україна, 1966, 30 серп.; Дни Ивана Франко. — Известия, 1966, 31 авг., с. 4.

Замітки про збори у рідному селі, засідання вченої ради Львівського держ. ун-ту ім. Івана Франка, мітинг біля могили поета. Замітка передрукована також в обласних газетах.

Квіти письменників України [біля пам'ятника І. Франка в Києві]. — Літ. Україна, 1966, 30 серп.

Урочисті засідання, пленуми

Ювілейна сесія Академії наук у Львові

Велике свято української культури. — Рад. Україна, 1966, 8 жовт.; Правда Украины, 1966, 8 окт. п. н. «Поклон тебе, Каменяр»; Всенародна шана. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.; Свято української культури. — Літ.

Україна, 1966, 11 жовт.; Певцу дружбы народов. — Правда, 1966, 11 окт. [Також в обласних газетах]; Рад. літ-во, 1966, № 12, с. 84.

Пленум Правління Спілки письменників України

На землі Каменяра. — Рад. Україна, 1966, 9 жовт.; Правда України, 1966, 9 скт.; [Також в обласних газетах].

Печенівський Г., Гоян Я. Любов всенародна. — Літ. Україна, 1966, 11 жовт.; Вільна Україна, 1966, 9 жовт.

Хвостенко Д. и Иванов Ю. Тебе, Каменяр, всенародный поклон! — Львовская правда, 1966, 9 окт.

Урочисте засідання в Києві

Всенародна шана великому Каменяреві. — Рад. Україна, 1966, 15 жовт.; Правда України, 1966, 15 окт.; Літ. Україна, 1966, 18 жовт. п. н. «З нами й Каменяр іде». [Також в обласних газетах].

У Москві

Векслер І. і Косолапов П. Великого Каменяра славить Росія. — Культура і життя, 1966, 3 лист.

Олійник В. П. Об'єднана наукова сесія, присвячена І. Франкові. — Рад. літ-во, 1967, № 2, с. 93.

Славний син України. — Вільна Україна, 1966, 2 лист. [Також в обласних газетах].

Ювілейний комітет та його діяльність

Пам'яті великого Каменяра. (Рішення секретаріату ЮНЕСКО про всесвітнє відзначення 110-річчя з дня народження І. Я. Франка). — Літ. Україна, 1966, 23 серп.

Пам'яті Каменяра. [Бесіда з заст. голови Урядового ювілейного комітету В. П. Козаченком]. — Рад. Україна, 1966, 20 серп.; Культура і життя, 1966, 21 серп.; Великому Каменяру посвящається. — Правда України, 1966, 20 авг. [Також в обласних газетах].

До ювілею І. Я. Франка. — Рад. літ-во, 1966, № 2, с. 94; Готується вся республіка. В урядовому франківському комітеті. — Літ. Україна, 1966, 25 лют.; В ювілейному франківському комітеті. — Літ. Україна, 1966, 27 лют.

Про засідання Респ. ювіл. комітету.

Відзначення 110-річчя з дня народження

Безсмертна спадщина. — Рад. Волинь, 1966, 19 берез.; Рад. Поділля, 1966, 27 берез.

В честь Івана Франко. — Лит. газета, 1966, 27 авг.

Великому Каменяреві — всенародна шана. — Літ. Україна, 1966, 31 трав.

Вінки Каменяреві. — Україна, 1966, № 24, с. 3.

Вшанування великого Каменяра. — Рад. освіта, 1966, 20 лип. [У Львів. ун-ті, в Івано-Франківську, на Закарпатті].

Вшановуємо великого Каменяра. [В Дрогобичі]. М. Кузьменко. [У м. Ровно]. Жиценко Е. [У Харкові]. [У Чернігові]. — Літ. Україна, 1966, 14 черв.

Вшанування великого Каменяра. Ярош В. [На Кіровоградщині]. Мироненко Б. [В Таганрозі]. — Літ. Україна, 1966, 17 черв.

Вшанування великого Каменяра. [Студ. наук. конф. в Херсон. пед. ін-ті; Засід. Вченої ради Чернів. ун-ту; В Одеському обл. буд. нар. творчості; Гренджа-Донський. У Чехословаччині]. — Літ. Україна, 1966, 8 лип.

Вшанування великого Каменяра. (Наук. сесія у Криворівні, в школі с. Ковтунів Черкас. обл.). — Літ. Україна, 1966, 22 лип.

Вшанування великого Каменяра. [На Прикарпатті, Виставка в Центр. наук. біб-ці АН УРСР, видання вид-ва «Каменяр»]; Черемшинський Є. [У селі Велеснів на Тернопільщині]. — Літ. Україна, 1966, 19 серп.

Вшанування великого Каменяра. [В Одесі, Іванс-Франківську]. — Літ. Україна, 1966, 27 верес.

Вшанування великого Каменяра. [Іваненко В. Наук. сесія в Ін-ті світової літ-ри ім. О. М. Горького в Москві; Левчук І. У Київській школі № 109; Яковенко О. В клубі письменників в Дніпропетровську]. — Літ. Україна, 1966, 11 жовт.

Глушко Г. Любов і квіти. — Літ. Україна, 1966, 18 жовт.

Екранізація Франкових оповідань. Вшанування великого Каменяра [У Чехословаччині]. — Виставка до ювілею [в Держ. респ. біб-ці ім. КПРС]. — Вільна Україна, 1966, 26 лип.

Корнієнко В. До ювілею Каменяра. — Рад. жінка, 1966, № 5, с. 13.

Мельник В. Людство шанує. — Молодь України, 1966, 27 серп.

Назустріч франківському ювілею. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 7, с. 95. [В школах Буковини та Запорізької обл.].

Народи славлять геній великого Каменяра. — Ранок, 1966, № 6, с. 11.

Пам'яті великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 23 серп.; Вільна Україна, 1966, 21 серп.

Франковские дни. — Лит. газета, 1966, 2 юнія.

Хронікальні замітки про вшанування пам'яті І. Франка і зокрема про відзначення 110-річчя з дня народження друкувались у журналах «Вітчизна», № 9—12 у рубриці «День за днем» та журн. «Жовтень», № 8—12. У рубриках «У вінок Каменяреві», «Безсмертя великого Каменяра».

Вінницька обл.

Борщевський В. Вшанування великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 21 черв.

Грузман З. Вшановують Каменяра [у Вінн. пед. ін-ті]. — Вінн. правда, 1966, 27 серп.

Волинська обл.

Зайцев С. Шануючи Каменяра. — Друг читача, 1966, 16 серп., с. 5. Тиждень книги в Луцьку, присв. І. Франкові.

Дніпропетровська обл.

Каменяреві. — Зоря, 1966, 23 верес.

Вечір у Обл. філії СПУ в Дніпропетровську.

Пам'яті Каменяра. — Днепр. правда, 1966, 24 юнія.

У Дніпропетров. ун-ті.

Донецька обл.

Великому Каменяру — всенародна шана. — Рад. Донеччина, 1966, 16 берез.

Засідання обл. ювіл. комітету.

... Вшановує Донеччина. — Літ. Україна, 1966, 13 верес.
Вшанування великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 12 лип.
Готується Донеччина. — Літ. Україна, 1966, 29 берез.
Донеччина вшановує. — Літ. Україна, 1966, 23 серп.
Донбасс — великому Каменяру. — Соц. Донбасс, 1966, 2 люня.
Кравчишин Н. Сбылись мечты Каменяра. — Соц. Донбасс, 1966,
27 авг.
Памяти великого украинского писателя. — Соц. Донбасс, 1966,
16 марта.
Савенко П. А. Відзначення Франкового ювілею [у школах облас-
ті]. — Укр мсва і літ. в школі, 1966, № 9, с. 94.
Тупиченко Т. Наследники. — Правда Украины, 1966, 27 авг.
Палац культури ім. І. Франка в Донецьку.

Житомирська обл.

Бурле Б. В Інституті імені І. Франка. — Рад. Житомирщина, 1966,
29 трав.
Наук. студентська сесія.
Грабовський В. Його духу печать. — Рад. Житомирщина, 1966,
27 серп.
Дослідження творчості І. Франка вченими Житомирщини.
Осляк Д. Франківські дні на Житомирщині. — Літ. Україна, 1966,
27 трав.
Осляк І. До ювілею великого Каменяра. — Рад. Житомирщина,
1966, 1 квіт.
Пам'яті великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.
У Житомирському пед. ін-ті.

Закарпатська обл.

Бендзар Б. Словом острым и метким. Навстречу юбилею Каменя-
ра. — Закарп. правда [русс. вып.], 1966, 23 янв.

Запорізька обл.

Пуха І. Дні Каменяра на Запоріжжі. — Запоріз. правда, 1966,
17 серп.

Івано-Франківська обл.

Велика шана. — Літ. Україна, 1966, 30 серп.
[Вшанування пам'яті. Замітки]. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.
До ювілею великого Каменяра. — Прикарп. правда, 1966, 11 берез.
Живе поет в серцях народу. З урочистого засідання обл. і міськ.
Рад депутатів трудящих. — Прикарп. правда, 1966, 30 серп.
Житков М. [Зам. про концерт в честь І. Франка]. — Прикарп.
правда, 1966, 6 верес.
Кайкан П. Ростемо, міцніємо. — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.
Кейбіс В. Тут звучав «Мойсей». — Прикарп. правда, 1966, 27 серп.
Текст і фото будинку, де у 1912 р. І. Франко читав «Мойсея».
Кравець В. У вінок великому Каменярєві. — Прикарп. правда,
1966, 15 лип.
Мислюк І. Вшановуємо Каменяра. — Прикарп. правда, 1966, 1 трав.
Вистава «Укр. щастя» в мед. ін-ті.

- Народ вшановує. — Літ. Україна, 1966, 30 серп.
Пам'яті Каменяра. — Прикарп. правда, 1966, 28 серп.
Полек В. Місто науки. [м. Івано-Франківськ]. — Рад. освіта, 1966, 27 серп.
Сорохтей Х. Кімната імені Івана Франка [у пед. ін-ті]. — Прикарп. правда, 1966, 6 верес.
Тут слухали «Мойсея». — Культура і життя, 1966, 28 серп.

У Києві

- Вшанування великого Каменяра [у Київськ. ун-ті]. — Літ. Україна, 1966, 21 жовт.

Кіровоградська обл.

- В році ювілейному. — Літ. Україна, 1966, 25 лют.
До ювілею великого Каменяра. — Рад. освіта, 1966, 28 трав.
Чечот М. Франківські дні в Кіровограді. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 93.

Кримська обл.

- Кравчук Д. Вшанування великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 24 черв.
Попов Н. Памяти великого Каменяра. — Крымская правда, 1966, 28 июля.

Львівська обл.

- Бондар П. Т. Каменяра славить львівська земля. [У школах області]. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 12, с. 89—90.
Вискіль С. Сільський ювілейний комітет [у с. Градівка Городського р-ну]. — Вільна Україна, 1966, 16 лип.
Вільде І. Урочисто, масово, велично. Бесіда з головою Львівськ. обл. ювілейного комітету. — Рад. Україна, 1966, 26 серп.; Вільна Україна, 1966, 26 серп.; Львовск. правда, 1966, 25 авг.; Культура і життя, 1966, 28 авг. [п. н. Немов живий, крокує по планеті].
Живий і вічний. Вшанування великого Каменяра. — Вільна Україна, 1966, 28 серп.
Засідання франківського ювілейного комітету. — Вільна Україна, 1966, 22 трав.
Засобами художнього слова. — Вільна Україна, 1966, 24 квіт.
Про стрийську районну газету «Будівник комунізму», де надруковано ряд статей вчителя-краєзнавця Г. Дем'яна про перебування І. Франка на Стрийщині.
Керницький М. Народна шана. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.
У ст. мова також про відзначення 70-річчя з дня народження І. Франка у 1926 р. в м. Бібрка.
Леськів Б. Пам'яті Каменяра [вечори в Львів. ун-ті]. — Вільна Україна, 1966, 28 трав.
Марненко С. Університет його імені. — Ленінська молодь, 1966, 26 серп.
Смирнова Г. Прапор орденоносного вузу [Львівського ордена Леніна держ. університету імені Івана Франка]. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.
Тебе, Каменяр, всенародная любовь. — Львовская правда, 1966, 28 авг.
Франковские торжества на Львовщине. — Лит. газета, 1966, 11 окт.

Шелюшко М. Автографи добрих років. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Львівський театр опери і балету ім. Івана Франка.

Юрченко В. Любов, що і в огні не спопеліє. Святкування франківського ювілею на Львівщині. — Ленінська молодь, 1966, 12 жовт.

У Бориславі, Дрогобичі

Андрусишин Б. Господарі світлої долі [м. Борислав]. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Баранецький М. Вічно живий у серцях народів. — Вільна Україна, 1966, 25 трав.

Белинский К. Если бы увидел Каменяр [м. Дрогобич]. — Рабочая газета, 1966, 25 июня.

Бориславський Б. До 50-річчя з дня смерті і 110-річчя з дня народження І. Я. Франка. — Рад. літ-во, 1966, № 6, с. 95—96.

У Дрогоб. пед. ін-ті ім. Івана Франка.

Китай П. Бориславская новь. — Правда Украины, 1966, 27 авг.

Нечай М. Як до великого свята. — Вільна Україна, 1966, 17 трав.

Памяти Каменяра. — Львовск. правда, 1966, 26 мая.

Пам'яті поета. — Вільна Україна, 1966, 29 трав.

Шалайський В. Співає велетень розкутий [м. Дрогобич]. — Літ. Україна, 1966, 27 трав.

У селі Івана Франка [кол. Нагуєвичі].

Бориславський К. Прийшло нове життя. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

В дарунок землякам Франка [письменники дарують книжки]. — Літ. Україна, 1966, 22 квіт.

Вільний В. Край дороги дуб зелений. — Україна, 1966, № 28, с. 11—12.

Гаврилик Г. П. Місцевий матеріал на уроках літератури. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 10, с. 40—43.

Гаврилик Г. У долині село лежить. — Вільна Україна, 1966, 26 лип.

Загорулько Б. У долині село лежить. — Вільна Україна, 1966, 27 серп.

Закреничний П. На родине поета. — Знамя коммунизма, 1966, 27 авг.

Карпій А. На землі поетовій. — Київська правда, 1966, 27 серп.

Китай П. Здесь он жил. — Львовская правда, 1966, 20 авг.

Китай П. В родном селе Каменяра. — Львовск. правда, 1966, 13 июня.

Конишева Р. На родине Каменяра. — Львовск. правда, 1966, 20 марта.

Конишева Р., Рум'янцева І. На батьківщині Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 25 берез.

Костенко М. Справдилося! — Вільне життя, 1966, 27 серп.

Про економічний та культурний розквіт села.

Кибик М. і Ротін М. У долині село лежить... — Рад. Буковина, 1966, 23 серп.

На батьківщині Івана Франка. — Ленінська молодь, 1966, 3 черв.

Нагуєвичі — наша святиня. — Літ. Україна, 1966, 20 трав.

Про потребу створення в селі музейно-етнографічного комплексу.

Олексюк М. Добре ім'я. — Вільна Україна, 1966, 24 квіт.

Школа в селі.

Олешко О. На щасливій землі. — Зірка, 1966, 27 трав.

Печенівський Г. Де ходив Каменяр. Виїзне засідання ювілейного комітету в с. Івана Франка. — Вільна Україна, 1966, 20 берез.

Романченко М. Там, де ходив Каменяр. — Робіт. газета, 1966, 7 серп.

Степовик Д. Інтелігенція Нагуевичів. — Молодь України, 1966, 28 трав.

Стоян М. На землі великого Каменяра. — Кіровогр. правда, 1966, 9 серп.

Юним землякам Франка. — Літ. Україна, 1966, 31 трав.

Зустріч львів. письм. з школярами.

Юрченко В. З низин життя до світла й щастя. — Ленінська молодь, 1966, 26 серп.

Юрченко В. Щасливі нащадки. — Веч. Київ, 1966, 27 серп.

Одеська обл.

Безкромний Г. Пам'яті великого Каменяра. — Культура і життя, 1966, 12 трав.

Засідання обл. комітету.

Володченко Н. Дослідники Франка [в Одеськ. ун-ті]. — Чорном. комуна, 1966, 13 черв.

Генцлер М. [Зам. про виставку в Одеській біб-ці ім. М. Ю. Лермонтова]. — Літ. Україна, 1966, 23 серп.; Чорном. комуна, 1966, 27 серп.

Генцлер М. Пам'яті Івана Франка [в Одеському будинку нар. творчості]. — Чорном. комуна, 1966, 12 черв.

Дзева Е. Пам'яті Івана Франка. — Чорном. комуна, 1966, 18 вер. [Зам. про встановлення мемор. дошки на будинку в Одесі, де жив І. Франко]. — Літ. Україна, 1966, 2 верес.

Листопад В. Франківські читання. — Чорном. комуна, 1966, 23 черв. Памяти великого Каменяра. — Знамя коммунизма, 1966, 18 сент.

Пам'яті Каменяра. — Рад. Україна, 1966, 7 черв.

Франківський вечір в [Одеському] університеті. — Чорном. комуна, 1966, 10 верес.

Франківські читання. — Літ. Україна, 1966, 18 жовт.

Ровенська обл.

Мельничук С. С. [Відзначення ювілею в школах області]. — Укр. мова і літ. в школі, 1966, № 9, с. 95.

Сумська обл.

Вшанування Каменяра. Соболів А. [У Конотопі]. — Літ. Україна, 1966, 5 лип.

Соболів А. До ювілею Каменяра. — Ленінська правда, 1966, 12 лип.

Терешко Г. Конференція сумських науковців. — Літ. Україна, 1966, 7 жовт.

Франківська ювілейна. — Літ. Україна, 1966, 2 верес. Підп.: А. С.

Франківська ювілейна. — Ленінська правда, 1966, 10 верес.

Конференція в Сумському пед. ін-ті.

Тернопільська обл.

Його ім'я. — Вільне життя, 1966, 4 верес.

У Збаразькому р-ні.

Нащадки Грицуняка вшановують безсмертного Каменяра. — Вільне життя, 1966, 9 груд.

Ониськів М. Пам'ять серця. — Комс. плем'я, 1966, 31 серп.

У Збаразькому р-ні.

Пам'ятник Каменяреві [у с. Киданці, Збаразького р-ну]. — Комс. плем'я, 1966, 2 верес.

Ромілович Л. Пам'ятник у селі [Киданці, Збаразького р-ну]. — Літ. Україна, 1966, 2 верес.

Сиско С. Спадає біле покривало. Незабутній. — Вільне життя, 1966, 31 серп.

Пам'ятник у с. Киданці.

Сиско С. Чернихівці, Чернихівці ... Там, де жив герой Франкового оповідання. — Вільне життя, 1966, 9 жовт.

Черемшинський Є. Дороге ім'я. — Вільне життя, 1966, 19 серп.

Харківська обл.

Вшанування великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 14 жовт.

Херсонська обл.

Юрженко М. Франківські дні. — Наддніпр. правда, 1966, 28 трав.

Черкаська обл.

110-річчя від дня народження. — Літ. Україна, 1966, 5 квіт.

Чернівецька обл.

Шана Каменяреві. — Літ. Україна, 1966, 30 верес.

Чернігівська обл.

Прокопенко Л. Пам'яті М. М. Коцюбинського та І. Я. Франка. — Рад. літ-во, 1966, № 8, с. 93.

Літ. «субота» дня 11 червня 1966 р. в Чернігові.

Закордоном

Маршрути Франкової слави. — Літ. Україна, 1966, 30 серп.; Львовск. правда, 1966, 27 авг.

Про великий інтерес до спадщини І. Франка.

Пам'яті поета. — Культура і життя, 1966, 29 трав.

Вечір у Бухаресті.

Братіславський подарунок. — Вітчизна, 1966, № 11, с. 222.

Ювілейний плакат, виданий у Братіславі.

Вшанування великого Каменяра. — Літ. Україна, 1966, 26 лип.

У Братіславі.

Франкові читачі в Чехословаччині. — Літ. Україна, 1966, 6 трав.

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

Бутрин М. Л. І. Я. Франко. — В кн.: Бутрин М. Л. Мова і стиль українських письменників. Бібліографічний покажчик літератури за 1953—1964 рр. Львів, «Каменяра», 1966, с. 116—129.

Бібліографія праць про мову і стиль І. Франка.

Іван Франко і Закарпаття. (Короткий бібліографічний покажчик). Ужгород, «Карпати», 1966. 16 с.; 1 л. портр. іл. (Закарп. обл. упр. культури. Держ. обл. біб-ка для дорослих). На звороті тит. л. складачі: Нечотаєв В. І. та Качій Ю. Ю.

Качій Ю. Іван Франко і Закарпаття, с. 7—9.

Кравченко Є. Є., Мороз М. О. Іван Франко. Методичні і бібліографічні матеріали до 110-річчя з дня народження та 50-річчя з дня смерті письменника. Львів, 1966. 48 с. (Мін-во культури УРСР. Львівська держ. наук. біб-ка). Видрук. розмнож. апаратом тир. 500 прим.

Кравченко Є. і Мороз М. Провісник ідеї свободи. Метод-бібліогр. матеріали. — Соц. культура, 1966, № 6, с. 37—38.

Мороз М. А. Іван Франко в библиографии. — В кн.: Советская библиография. Сборник статей и материалов. М., «Книга», 1966, вып. 6 (100), с. 71—81.

Огляд та оцінка бібліографічних праць про І. Франка.

Мороз М. О. Дослідження мови творів Івана Франка. (Матеріали до бібліографії). — В кн.: Білодід І. К. Каменярь українського слова. К., «Наук. думка», 1966, с. 54—66.

Мороз М. О. Іван Франко в мистецтві та художній літературі. (Матеріали до бібліографії). Розділ II. Іван Франко в театрі. Розділ III. Іван Франко в кіно. — Укр. літ-во, 1966, вип. 1, с. 171—184.

Мороз М. О. Іван Франко. Бібліографія творів. 1874—1964. Склав ... Відп. редактори: Є. П. Кирилюк, О. І. Дей. К., «Наук. думка», 1966. 448 с. (Львівська держ. наук. біб-ка. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР).

Рец.: Кабайда А. Бібліографія творів Івана Франка. — Друг читача, 1966, 11 жовтн., с. 4; Полек В. Унікальна праця. — Прикарп. правда, 1966, 16 лист.

Мороз М. Твори Івана Франка в перекладах на слов'янські мови. Матеріали до бібліографії. — В кн.: Слов'янське літературознавство і фольклористика. Республіканський міжвідомчий збірник. Вип. 2. К., «Наук. думка», 1966, с. 181—196.

Бібліографія перекладів творів І. Франка на російську та білоруську мови.

Мороз О. Реєстри великої спадщини. — Літ. Україна, 1966, 26 серп.

Огляд бібліографічних праць.

Мороз О. Н., Мороз М. О. Франкознавство за 1965 рік. — Укр. літ-во, 1966, вип. 1, с. 185—199.

Полек В. Т. Іван Франко і Прикарпаття. (Матеріали до бібліографії). Івано-Франківськ, 1966. 44 л. (Івано-Франківська обл. орг. тов-ва «Знання» — Держ. педагогічний ін-т). Видрук. розмнож. апаратом.

Читайте про І. Я. Франка. — Друг читача, 1966, 14 трав., с. 4.

~
~
~
~
~

НАУКОВИЙ КООРДИНАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ВУЗІВ З ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 283 від 29 вересня 1965 року організована секція літературознавства Науково-технічної ради Міністерства. Загальне керівництво роботою секції здійснює її президія, головою якої призначено професора Сидельникова В. М. В складі президії 22 члени. Серед них такі видатні літературознавці і фольклористи країни, як члени-кореспонденти АН СРСР Бельчиков Н. Ф., Благой Д. Д., член-кореспондент АН БРСР Гуторов І. В., професори Краєвський П. Д., (заст. голови), Метченко А. І., Соколов А. Н., Петров С. М., Шариф А. А., Пропп В. Я., Поспелов Г. Н., Ларченко М. Г., Ревякін А. І., Позднєєва Л. Д., Шербина В. Р., Кенжебаєв Б. К., Пашаєв М. Д. Секція складається з чотирьох комісій: комісія з проблем історії і теорії літератури (голова — професор Ревякін А. І.), комісія з проблем реалізму (голова — професор Клабуновський І. Г.), комісія з проблем взаємозв'язку літератур народів СРСР і зарубіжних країн (голова — професор Шариф А. А.), комісія з проблем радянської фольклористики (голова — професор Сидельников В. М.) Членами секції включені представники з союзних республік. Наприклад, Україна представлена проф. Івановим Л. Д., доцентом Шоломом Ф. Я., Узбекика — проф. Каюмовим Л. Грузинська — проф. Кекелідзе П. Л. і ін.

Секція обговорила перспективний план видання підручників і учбових посібників на 1966—1970 роки з журналістики, літературознавства і фольклористики, плани наукової роботи університетів РРФСР і БРСР. Секція має намір розглянути і внести свої рекомендації щодо планів наукової роботи всіх союзних республік, — для цього необхідна участь в роботі секції всіх її членів, особливо представників із вузів республік. Секція дала свої рекомендації щодо тем докторських дисертацій. У написанні докторських і кандидатських дисертацій наявне дублювання. Це веде до розпорошення наукових сил і прикро вражає авторів. Щоб ліквідувати такі прорахунки в діяльності наукових працівників, вузам необхідно кожен тему посилати на розгляд і затвердження президії секції.

В даний час готується методичний лист, в якому підкреслюється актуальність деяких дисертаційних тем і недоцільність інших, рекомендуються найважливіші проблеми радянського літературознавства, на які слід би звернути увагу при виборі тем дисертацій. Цей «лист» буде розіслано вузам.

Президія секції має намір розглянути видані наукові роботи деяких вузів і дати про них свої міркування і рекомендації, планується розгляд окремих учбових посібників з літературознавства і фольклористики.

Звичайно, робота літературознавчої секції буде корисною для літературознавців, журналістів і фольклористів в тому випадку, коли вони будуть активно допомагати секції в здійсненні поставлених завдань і тим самим сприяти розвитку наукової діяльності вищих учбових закладів.

Голова секції проф. Сидельников В.
Вчений секретар В. Ігнатов

З м і с т

О. Н. Мороз. Радянське франкознавство за п'ятдесят років	3
Є. П. Кирилюк. Деякі проблеми сучасного франкознавства	22

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

І. І. Ковалик. Питання наукознавства у працях Івана Франка	33
Л. І. Міщенко. Етичні засади Франкових «ізмарагідів»	41
І. Г. Бацула. Питання краси в поезії Івана Франка	47

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Ф. М. Неборячок. Образ Івана Франка в творчості Андрія Малишка	55
Є. С. Регушевський. Мова творів Марка Вовчка в оцінці І. Я. Франка	60
А. М. Халімончук. Вирок війни й милітаризмові	65
В. В. Леськів. Публіцистика О. Терлецького в оцінці І. Франка	71
С. М. Злупко. Комедія «Майстер Чирняк» і світогляд І. Я. Франка	76
Б. П. Бендзар. Вклад Івана Франка в справу популяризації надбань української літератури серед австрійців та німців	83

ПИТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

З. Т. Франко. Мова поезії Івана Франка	91
І. О. Денисюк. Про родово-видові особливості «Сойчинного крила»	98
А. І. Скоць. Легенди віків і поема І. Я. Франка «Мойсей»	104
Ф. Д. Пустова. Стиль публіцистики І. Франка в журналі «Народ»	113

ПУБЛІКАЦІЇ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Т. І. Пачовський. Ще одна ненадрукована стаття Франка про Шевченка	121
Ф. М. Нечитайлюк. З рукописних джерел Івана Франка	128
В. А. Моторний. Нова сторінка франкіани	137
О. О. Дзьобан, М. Є. Томашівський. Причинки до біографії І. Я. Франка за 1909—1914 рр.	141

БІБЛІОГРАФІЯ

О. Н. Мороз, М. О. Мороз. Франкознавство за 1966 рік	145
--	-----

Редактор В. І. Горинь
Технічний редактор Т. В. Саранюк
Коректор С. Я. Михайленко

УКРАИНСКОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ. Выпуск III.
Иван Франко. Статьи и материалы.

БГ 01815. Здано до набору 22. VI 1967 р. Підписано до друку 7. II 1968 р. Формат 70x108²/₁₆. Папер. арк. 5,625. Ум. друк. арк. 15,75. Обл.-видани. арк. 14,8. Тираж 1700. Ціна 1 крб. 30 коп. Зам. 2193.

Видавництво Львівського університету,
Львів, Університетська, 1.
Обласна книжкова друкарня Львівського обласного управління по пресі.
Львів, Стефаника, 11.

1871. 10. 10.

1 крб. 30 коп.

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
1968